

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

OSMANLI DEVLETİ'NDE DEVŞİRME SİSTEMİ VE DEVŞİRME SADRAZAMLAR

Suat ALAY

Erzurum - 2006

**OSMANLI DEVLETİ'NDE
DEVŞİRME SİSTEMİ
VE
DEVŞİRME SADRAZAMLAR**

- Suat ALAY -

Erzurum - 2006

Copyright 2006 : Bu kitabın telif hakları yazarına aittir.
Yazarın yazılı izni olmaksızın herhangi bir vasıta ile
kısmende olsa çoğaltılamaz.

AKTİF YAYINLARI

Cumhuriyet Cad. Cumhuriyet İş Merkezi Kat:2 No:84
Tel: 0.442 235 50 35 - 233 85 59

Kapak Tasarım

Nuri ERDOĞAN
ajansmega@hotmail.com

Sayfa Tasarım

Nuri ERDOĞAN
Ajans Mega Grafik & Tasarım Merkezi
Y.Mumcu Cad. Akçay Apt. Kat:4/13
Tel: 0.442 234 14 97

ISBN NO: 975-8986-31-7
Erzurum - Haziran 2006

Baskı

MEGA OFSET Matbaacılık Ltd.Şti.
Rant Tesisleri Zemin Kat No:27 ERZURUM
Tel: 0.442 233 96 94 - 234 60 76

1. BASKI

İsteme Adresi

suatalay@hotmail.com, s_alayoglu@yahoo.com, n_alayoglu@mynet.com
www.dadaslar.net Gsm: 0.505 668 48 00 - 0536 620 92 76

Annem, Babam ve
Saygıdeğer Hocam Yrd.Doç.Dr. Sıddık ÜNALAN'a
İthaf Olunur.

BİYOGRAFİ

10.09.1969 Yılında Erzurum'un Ilıca ilçesinin Yoncalık Köyünde doğdu. İlkokulu Yoncalık köyü İlkokulu'nda okuduktan sonra ortaokulu Ilıca Yavuz Selim Temel Eğitim Yatılı Bölge okulu'nda bitirdi. Lise tahsilini de Erzurum Endüstri Meslek Lisesi Metal işleri Bölümünde tamamladı. 1988-89 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazanıp; 1995 yılında mezun oldu. Bu arada 1992 yılında Bursa İmam –Hatip lisesinden ve 1994 yılında da Şam Arap Dili ve Edebiyatı Enstitüsünden mezun oldu. 1995 yılında Adana Hacı Ahmet Atıl Lisesinde öğretmenlik görevime başladı. 1998 yılında Tunceli-Pertek İmam-Hatip Lisesinde asteğmen öğretmen olarak vatani görevini tamamladı. Tunceli de askerlik görevini devam ettirirken; 1999 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisansını bitirdi. Erzurum Palandöken İlköğretim Okulunda 7 yıl çalıştıktan sonra 2005 yılında Anadolu liseleri kadrosuna geçerek Dedeman Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesine atandım. Halen aynı okulda görevine devam etmektedir.

Eğitim öğretim hayatını devam ettirirken bir yandan da sosyal aktivitelerini sürdürmeye gayret etti. Bu anlam da 1992 yılında Türkiye genelinde yapılan Genç Şairler Şiir Yarışmasına “TÜRKİYEM” adlı şiirle katılarak Türkiye genelinde mansiyon ödülü aldı. Şiir çalışmalarının yanında düz yazı (nesir) denemelerine 1992 yılında ilk olarak Bursa Marmara gazetesinde yazı yazma hayatına başladı. Bu sevdada Adana da Yeni Ufuk gazetesi, Erzurum'da da, Anadolu Haber ve Hakikat gazeteleriyle devam etti. Halen Hakikat gazetesinde “BÜYÜTEÇ” adlı köşesinde Pazartesi günleri haftalık yazılarına devam etmektedir.

Basın dünyasıyla ilişkilerini sadece gazete bazında bırakmadı 1995-1997 yıllarında Adana da Radyo Selam ve Radyo Can Dost'ta Erzurum'da ise 1997 - 1998'de Radyo Dadaş'ta “Gönül Sohbeti” ve “Gençliğin Dünyası” adlı haftalık canlı programlar yaptı .

Üniversitede iken teşkilatlanmayı ve teşkilatçılık ruhunu ise değişik oluşumlarda görev alarak kazandı. Bu anlamda İLDER yönetim kurulu üyeliği ve İHYA İLİM DÜŞÜNCE VE SANAT KLÜBÜ başkanlığını yürüttü.

Değişik gazetelerde ki yazılarıyla beraber 2005 yılında Erzurum'un tarihi ve turistik değerlerini ele alabilecek aylık bir dergi çalışmasının olmayışını tespit edip; bunun Erzurum için ciddi bir eksiklik olduğuna kanaat getirerek; Erzurum'un ilk ve tek ve aynı zamanda ulusal olan Tarih, Edebiyat ve Turizm dergisini süreli olarak Dedeman Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesinin yayın organı olarak çıkarmaya karar verdi. Dördüncü sayısı çıkan BEYAZ ÖRTÜ adlı derginin de editörlüğünü yapmaktadır.

1992 yılından bu zamana kadar değişik konularda yüze yakın yayınlanmış makalelerinin yanında henüz basılmamış olan;

- * Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicretinin Psikolojik Tahlili-110 sahife
- * Artvin İlinin Tarihi ve Sosyal Yapısı-70 sahife
- * Fatihin Kardeş Katline Yeni Bir Bakış-23 sahife
- * Milli Eğitimde ki Aksaklıklar ve Kaliteyi Yükseltmek İçin Yapılması Gerekenler -20 sahife olarak araştırma ve inceleme yazılarıyla beraber;
- * Makalelerim Tetkiklerim ve Tenkitlerim
- * Kalemimden Dökülenler (şiir kitabı) basıma hazır durumda olan kitap çalışmalarının yanında ,
- * İslam'da Giyinme ve Örtünme (basıldı 2001)
- * Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi ve Devşirme Sadrazamlar (Basıldı 2006) basılmış eserleride mevcuttur.

Okumak, gezmek ve yazmak en büyük üç tutkumdur...

İÇİNDEKİLER

BİYOĞRAFI	5
TAKDİM	10
SUNUŞ	12
ÖNSÖZ	13
KISALTMALAR	15
GİRİŞ	17

BİRİNCİ BÖLÜM

A-OSMANLI ÖNCESİ DEVŞİRME SİSTEMİ	46
1-Devşirme Sisteminin Tarihi Seyri	46
a-Emeviler Dönemi	47
b-Abbassiler Dönemi	48
c-Mısır-Endülüs Dönemi	51
d-Hindistan'da, İran'da ve Moğollarda	51
2-Osmanlı Öncesi Türk Devletleri'nde Gulam Sistemi	53
a-Karahanlılar	53
b-Gazneliler	53
c-Büyük Selçuklular	54
d-Anadolu Selçuklu Devletinde Gulam Sistemi	56
3- Gulamların Temini, Yetiştirilmesi,	
Eğitim Süreleri ve İstihdamları	57
a-Temini	57
b-Yetiştirilmesi ve Eğitim Süreleri	57
c-İstihdamı	58
B-OSMANLI DÖNEMİNDE PENÇİK VE GULAM SİSTEMİ	59
1-Pencik Sistemi	59
2-Gulam Sistemi	61
C - OSMANLI DÖNEMİNDE DEVŞİRME SİSTEMİ	63

I - Tanımı ve Amacı	63
2- Kanunnamesi	63
3- Çıkış ve Sebepleri	66
4- Tahlili	71
a-Yapılış Şekli	73
1)Devşirme Esnasında Dikkat Edilen Hususlar	75
2)Kriterleri ve Yaşları	76
3)İstanbul'a Getirilişi	77
4) Eğitimleri ve Eğitim Süreleri	77
5)Yükselişleri ve Gösterilen Titizlik	79
6) Eğitimleri Esnasına Başka	
Hizmetlerde Çalıştırılmaları	81
b-Devşirme Yapılan Bölgeler, Yörelere ve İrklar	82
c-Devşirme Yapılmayan Bölgeler,	
Yörelere, İrklar ve Sebepleri	82
d-Suresi ve Görevlileri	84
e-Sayıları	85
f- Bozulması ve Ortadan Kaldırılması	85

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNDE DEVŞİRMELERİN İSTİHDAMI

A-KAPIKULI OCAKLARI	88
1-Yeniçeri Ocağı	89
a-Yeniçeri Ocağı'nın Kuruluşu ve Kurulmasının Sebepleri	89
b-Yeniçeri Ocağı'nın Askeri Teşkilattaki	
Yeri ve Tarih İçindeki Rolü	90
c-Yeniçeri Ocağı'nın Nefer Teminin Geçirdiği Merhaleler	91
d-Yeniçeri Ocağı'nın İşlemleri ve İşleyişi	93
e-Yeniçerilerin Eğitimleri ve Özellikleri	94
f-Yeniçeri Ocağı'nın Nefer Sayısı	95
g-Yeniçeri Ocağı'nın Bozulma Sebepleri	96
h-Yeniçeri Ocağı'nın Islah Çalışmaları	100

1-Yeniçeri Ocağı'nın Bozulması, Sebepleri ve Ortadan Kaldırılması	101
2-Acemi Ocağı	102
3-Cebeci Ocağı	104
B-OSMANLI DEVLETİ'NDE SADRAZAMLIK KURUMU	104
1-Sadrazam'ın Atanma Usulü	107
2-Yetki ve Sorumlulukları	108
3-Sadrazamların Çalışmaları ve Görev Süreleri	109
4-Sadrazamların Gelir ve Giderleri	109
C-DEVŞİRME SADRAZAMLAR'IN TANITIMI	110
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
DEVŞİRME SİSTEMİ'NE VE OSMANLI'YA YAPILAN ELEŞTİRİLER VE VERİLEN CEVAPLAR	
1-Batılı Tarihçilerin Devşirme Sistemi'ne Eleştirileri ve Verilen Cevaplar	146
2-Türk Tarihçiler'in Devşirme Sistemi'ne Eleştiriler ve Cevapları	153
3-Devşirme Sistemi'ne Eleştirilerin Sebepleri	156
4-Devşirme Sistemi'yle Oluşan Kul Kimliğinin Tahlili	157
a-Yeniçeri Ocağı'na Eleştirel Yaklaşımlar ve Cevaplar	158
b-Devşirme Sadrazamlara Eleştirel Yaklaşımlar	160
5-Osmanlı'ya Yapılan Eleştiriler	161
a-Osmanlılar Türklüğü İkinci Plana mı Atmıştır?	162
b-Osmanlı Devleti Bir Hukuk Devleti midir?	163
6-Türklerin İnançlara Baskı Yapmadıklarına Dair Tarihi Vesikalar	163
a-Selçuklunun ve Osmanlının Zorla İslamlaştırdığı iddiasına Cevap	164
b-Osmanlının Dinlere Müsamahası ve Gönüllü İltihaklar	165
7-Devşirme Sistemi'nin Hukuki Boyutu	167
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	172
BİBLİYOGRAFYA	179

TAKDİM

Tarihte fütûhat politikası izlemek isteyen devletlerin ihtiyaç duydukları en önemli unsurun insan olduğu bilinmektedir. Osmanlılar da fütûhat politikasına sahip bir devlet olarak insan kaynağına her zaman ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyacı karşılama yollarından biri olarak devşirme sistemini görmüşlerdir. Orhan Gazi oğlu Süleyman Paşa'nın ilk uygulamalarıyla başlayan devşirme işlemi, uzun yıllar yapılmış ve devletin gerek kapıkulu askeri ve gerekse bürokrasisinde önemli roller üstlenen bir kul sınıfı yaratılmıştır. Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar çok etkin olmayan bu kul sınıfı, Fatih'in merkezîyetçi devlet yönetimini yerleştirme çabalarıyla, devlet yönetiminde etkin olmaya başlamıştır. Devşirme yönetici etkisi, Türk bürokrasisinin devlet yönetiminde söz sahibi olduğu Tanzimat'a kadar devam etmiştir.

Başlangıçtan Tanzimat'a kadar geçen süreçte devşirme sisteminin devlet ve sosyal hayattaki rolü nedir? İşte bu sorunun cevabı, Suat Alay tarafından kaleme alınan bu eserde verilmeye çalışılmıştır. Belirli kanunlar çerçevesinde, bir intizam içerisinde uzun yıllar uygulanan devşirme sisteminin yapılış amacı, hedefleri, tarihî alt yapısı, geçirdiği serüven, uygulamaları, yarattığı etkileri, devlet bürokrasisi ve sosyal hayata yaptığı katkıları eserin konularını oluşturmaktadır. Esasen devşirme sistemi, İ.Hakkı Uzunçarşılı gibi bilim adamları hariç, bilim dünyasında çok fazla ele alınmış bir konu değildir. Daha ziyade popüler tarih anlayışı doğrultusunda, ideolojik yaklaşımlarla kıyısından köşesinden çekiştirilerek bazı eserler kaleme alınmıştır. Tabiatıyla da tarih bilimine beklenen katkıyı yapamamışlardır.

Suat Alay'ın bu eseri ise, tarih ilmi metotlarına uyularak kaleme alınmıştır. Eserde devşirme sisteminin Osmanlı öncesi Türk-İslâm devletlerindeki (Karahanlı, Gazneli, Selçuklu) uygulamalarından bahsedildikten sonra, Osmanlı devrine geçilmiştir. Devşirme kanunundan, yapılış sebeplerinden ve şeklinden, yapıldığı bölgelerden, bu işle görevli olanlardan, devşirme çocukların kapıkulu ocaklarında ve bürokraside istihdamından, bunlardan yükselerek devletin memuriyette birinci adamı kabul edilen veziriazamlık makamına gelenlerinden bahsedilmiştir.

Devşirme sistemi yaşandığı dönem itibariyle İmparatorluk mantığı içerisinde pek tartışma konusu olmamış iken, günümüzde Osmanlı'nın tartışılan yönlerinden biri haline gelmiştir. Bu tartışmalardan pek çoğu eleştiri mahiyetindedir. Eserde yerli ve yabancı tarihçilerin eleştirilerine de yer verildiği gibi, bu eleştirilere cevaplar da hazırlanmıştır. Osmanlı döneminde kullanılan bir tabir olan “etrâk-ı bi-idrâk” sözünden hareketle Osmanlı'nın bir devşirme imparatorluğu oluşturduğu ve Türklüğü ikinci plana ittiği şeklindeki mesnetsiz görüşler ve konular da eserde tartışılmıştır. Bu gibi farklı görüşlerin verilmesi ve tartışılması esere bir zenginlik kazandırmıştır. Zira, fikirlerin çok yönlü verilmesi, tartışmanın daha sağlıklı yapılmasına da imkan vermiştir. İnsanların bir şeyleri körü körüne savunması yerine, günahıyla sevabıyla bizim olan bir devletin, tartışma zemininden hareketle tanıtılması kanaatimce faydalıdır ve doğru bir usuldür.

Osmanlı Devleti, iki bin yıllık Türk tarihinin hiç şüphesiz en muhteşem devletidir. Devlet-i Alî Osman'ın siyaset kültürü amillerinden birini konu alan bu eseri kaleme alan Suat Alay'ın, bilim adına önemli bir hizmeti ifa ettiği kanaatindeyim. Herkesin zevkle okuması dileğiyle...

Doç.Dr.Ali Sinan Bilgili

Milletleri ayakta tutan ve ciddi medeniyetler kurmalarına zemin hazırlayan en büyük etken, oluşturdukları manevi konseptlerini korumuş olmalarına bağlıdır. Bu manevi konsept üç ana bölümden oluşur. Din, Dil ve Tarihtir.

Tarihi geinişini canlı tutan ve geçmişteki birikimlerini iyi analiz etmiş, haline ve istikbaline uyarlamış milletler; her dönemde dünya sisasetinde hem olmuşlardır. Hem de mevcut dünya siyasetine yön vermişlerdir. Bu cümleden hareketle bizde Aktif Yayınları olarak; tarihi bilinmezlerimizi inceleyen veya tarihi geçmişimizi tarih felsefesi mantığıyla tahlil, tenkit ve tespit eden araştırmacılarımızın daima destekçileri olduk.

Elinizdeki bu eser, Osmanlı Kurumlar Tarihi'nde özel bir yeri olan Devşirme Sistemi ve Devşirme Sadrazamlar'ı işlemektedir. Değerli araştırmacımız, Osmanlı Tarihinde çalışılmamış ve Osmanlı'nın en fazla eleştirildiği alanlardan birini seçerek; Osmanlı Tarihi ile ilgilenenlere müracaat edilecek akademik bir kaynak hazırlamıştır. O'nun bu zahmetini karşılıksız koymamak ve daha farklı çalışmalara teşvik etmek için eserin yayınlanmasında üzerimize düşeni yapma noktasında duyarsız kalmadık.

Suat Alay hocamızın tarih bilimi kriterlerine uygun olarak Akademik bir mantıkla araştırıp; hazırlamış olduğu bu eseri, siz değerli okurlarımıza takdim etmekten büyük mutluluk duymaktayız.

Aktif Yayınları
Haziran 2006 ERZURUM

ÖNSÖZ

Tarih, geçmişteki milletlerin toplumsal ve kültürel hayatlarını, siyasi ve askeri ilişkilerini yer ve zaman göstererek sebep-sonuç ilişkisi içerisinde **doğru bir şekilde** inceleyen bir bilim dalıdır. Geleceğe güvenle bakmak isteyen milletlerin geçmişlerini tanımaları gerektiği ihtiyacı, tarih bilimini doğururken; bu bilim dalıyla uğraşan araştırmacılarında, gelecek için tarihteki bir olayı irdelerken duygusal olgunluğunu ispatlarcasına ilmi objektiflikten ödün vermemesi, istikbal adına sorumluluklarını yerine getirmeleri demektir

Tarihte göz. kamaştırabilecek adalet, hoşgörü, müsamaha hizmet değerleriyle temellendirilen bir medeniyet kurmuş olan Osmanlıyı bütün yönleriyle gelecek neslimize aktarma adına incelemek, bu tarihin varisleri olarak bizlere yüklenmiş bir vazife olduğunu kabullenmemiz gerekir. Fakat burada dikkat etmemiz gereken bir nokta var ki, tarihi bilgilerin ve olayların yorumlanıp, geleceğe aktarılmasında subjektif davranmamak lazımdır. Unutulmamalıdır ki, asırlar önce yaşanmış tarihi bir olayı incelerken; o tarihi olayın meydana geldiği sosyal ve siyasal şartlarda göz önünde bulundurularak değerlendirmelidir. Bu alanda araştırma yapanların olayları bu mantıkla geleceğe aktarmaları tarih bilimi adına doğru bir metod olacaktır.

Osmanlı tarihinin bütün yönleriyle günümüze aktarılması gerektiği inancından hareketle bizde, Osmanlı Devleti'nin en önemli kurumlarından biri olan Devşirme Sistemi üzerine çalışmaya karar verdik. Araştırma konumuzun geniş olması ve bu alanda arzedilen mantıkla müstakil çalışmaların bulunmaması, Osmanlı tarihi alanında yazılmış kaynakların ekserisine müracaat etmemizi gerektirdi. Son dönem Osmanlı tarihçilerinden Ahmet Refik'in yazdığı küçük çaplı "Devşirme Usulü" adlı kitabın dışında bu anlamda yazılmış bir başka eserin olmayışı ve konuyla ilgili malumatların Osmanlı tarihi üzerinde yazılmış eserlerde pasajlar halinde yer almış olması zorlandığımız noktalardan biri olmuştur Devşirme Sisteminin Osmanlı öncesi devletlerde uygulanışını ve Osmanlı Devleti'nde kurumlaşmasını, istihdamını, devşirme sadrazamların otobiyografilerini ve son olarak da yerli ve yabancı tarihçilerin Osmanlı'ya ve Devşirme Sistemi'ne yaptıkları eleştirileri ve verilen

cevapları Tarih biliminin nitelendirici ve objektiflik prensipleri çerçevesinde yazıya geçirdik. Bu çalışmanın yayın hayatına kazandırılmasında özverilerini esirgemeyen Aktif Yayınları Genel Müdürü Yüksel Bey'e, büyük emek harcıyıp; titiz bir çalışma ile tasarım ve teknik boyutunu hazırlayan Ajans Mega'dan Nuri Bey'e ve çalışanlarına, eseri inceleyip; hakkında hüsnü ifadelerini esirgemeyen Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Bölüm Başkanı Sayın Doç.Dr. A. Sinan Bilgili Bey'e, son olarakta çalışmanın başından sonuna kadar maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden, kıymetli hocam, Yrd.Doç.Dr. Sıddık Ünalın Bey'e teşekkürlerimi ve hürmetlerimi bildiririm.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Suat ALAY
ERZURUM - 2006

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a g.m.	Adı geçer makale
Ansk.	Ansiklopedisi
b.	Bin
Bak	Bakanlığı
Bil.	Bilgisi
Blm.	Bölüm
Bsk	Baskı
Bsm.evi.	Basımevi
C.	Cilt
ev	eviren
Der	Dergisi
Dev	Devlet
Diy.	Diyanet
D.V.Y.	Diyanet Vakfı Yayınları
Düz	Düzenleyen
Düş.	Düşünceler
Edb.	Edebiyat
Eğit.	Eğitim
End	Endüstri
Enst.	Enstitüsü
Fak	Fakóltesi
Gaz.	Gazetecilik
Haz	Hazırlayan
h.	Hicri
İmp.	İmparatorluğu
Inc.	İncelemeleri
İSAM.	İslam Araştırmaları Merkezi
Ism	İsmi
İsl.	İslam
Kapı.	Kapıkulu
Kül.	Kültür
Kur.	Kurumu

Ksm.	Kısım
Ktbevi.	Kitabevi
Ltd.	Limited
Mad.	Madde
Mat	Matbaa
Mak.	Makale
Med.	Medeniyet
Mes	Meslek
Neş.	Neşriyat
Oj.	Orijinal
OSAV.	Osmanlı Araştırmaları Vakfı
Osm.	Osmanlı
Öğrt	Öğretim
S.	Sahife
Sad.	Sadeleştiren
Şti	Şirketi
Tar.	Tarih
Tem	Temel
Ter.	Tercüme
Teş.	Teşkilatı
TTK	Türk Tarih Kurumu
Uni	Üniversitesi
vs.	Vesaire
Yay	Yayınları
Yat	Yatılı
Yayevi.	Yayınevi
Yy	Yüzyıl
Yön	Yönetmeni

GİRİŞ

Tarih yazmanın zorluğu, olayların kayıtlarını tutanlardan başlar. Olaylar sonraki dönemlere hiçbir zaman aynen intikal etmezler. En azından kayıt tutanın zihninde kırılarak yansılar. Tarihçi, kayıt tutanı yakından tanır, kırılmaları tahmin edebilir. Bunun için tarihçinin ilk konusu kayıtları tutan insandır. O insan da yetiştiği sosyo-kültürel ortamın, yoğrulduğu değerlerin çocuğudur.

Tarihçi, herşeyden önce, yaşadığı çağın insanıdır, o çağın şartlarına bağımlıdır, kullandığı kelimelere bile döneminin anlamlarını yükler. Kavramların ihtiva etlikleri manalar zamandan zaman ve kültürden kültüre değişirler. Uygulamalarına dair pratik sonuçlarda ancak o olayların cereyan ettikleri kültür ve şartlara bağlı olarak anlaşılabilir. Kültür ve şartlar dinamiktirler; devamlı değişirler. Bu özellikleri de tarihçinin çalışmasını zorlaştırır. Bir de tarihçi farklı bir kültürde şahsiyetini bulmuşsa, o kelime ve kavramların ana dilindeki manalarından kurtulamaz.¹ Tarih bilimi ve tarihçiler hakkında kısaca bu bilgiyi aktardıktan sonra Osmanlı Devleti'nin siyasal, ekonomik, askeri ve sosyal yapısına şöyle bir göz atalım

1-Kuruluş Öncesi ve Kuruluş Döneminde Anadolu'nun Siyasi Durumu

Anadolu'nun siyasi yapısında ön plana çıkanlar şunlardır: İlkçağda (Pisidya) olarak adlandırılan göller yöresi, Isparta-Burdur yöresini içine alan Hamitoğulları, Likya diye bilinen bugünkü Fethiye-Fenike'yi de içine alan bölgedeki Teke veya Tekke Beyliği, eski ismi Adalia olan Antalya, yukarıdaki iki beylikten birine ait olup olmadığı açık değildir; Aydın ve Muğla'nın bir kısmını içine alan ve karya olarak tanımlanan bölgedeki Menteşeoğulları Beyliği, Güney Lidya diye bilinen Aydın-Alaşehir-Salihli-Turgutlu bölgesindeki Aydınogulları Beyliği, Kuzey Lidya olarak bilinen Manisa-Akhisar yöresindeki Saruhan Beyliği

¹ Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Devleti'nin Tahlili Tenkitli Siyasi Tarihi*, İstanbul, 1994, C.1, S.7

Mözyü olarak adlandırılan Balıkesir-Bandırma bölgesindeki Karesi Beyliğidir. Tüm bu beylikler ilgili bölgelerin dağlık kısımlarında evvela kendi beyleriyle yerleşmiş olan Türk Gazileri tarafından kurulmuşlardır. Bu beylikler sonradan kıyı bölgelerine doğru mücadele ederek yayılmışlardır. Bunlardan bazıları örneğin Menteşe Beyliği'nde, Hristiyanlık alemine karşı deniz korsanları olarak mukaddes savaşı (cihad) sürdürmüşlerdir. Daha doğuda Karadeniz kıyısında Paflagonya olarak bilinen Sam-sun-Sinop-Çankırı'nın kuzey bölgesinde merkezi Kastamonu olan Candaroğulları Beyliği uzanıyordu.²

Böylece, XIV.yy başlarından itibaren Anadolu siyasi yönden çeşitli küçük devletçiklere bölünmüştü: Anadolu'nun batısındaki kutsal savaşçı grupların kurduğu beyliklerden yukarıda bahsedildi Güney doğuda Karaman Beyliği olup, kuzeydoğu bölgesi ise, 1335'de İlhanlı Ebu Said'in ölümünden sonra yıkılan İran-Moğol İmparatorluğundan ayrılan ve kendilerini bağımsız sayan eski Moğol valilerince yönetiliyordu.³

I.Murad'ın güney-doğu Balkan yarımadasına karşı yönettiği askeri hareket 1370 yıllarında sona ermiş olup; Ege'den Karadeniz'e kadar uzanan Trakya'nın büyük bir kısmı Türkler'in eline geçmiş bulunuyordu. Avrupa'daki dar bir bölgeyi kapsayan hinterlandı (art bölge) ile Bizans bundan sonra tamamıyla Türk topraklarıyla çevriliyor ve gerçekte bir şehir devleti durumuna düşen Bizans İmparatorluğu'nun Hristiyan dünyasıyla karadan olan ilişkisi kesilmiş oluyordu.⁴

2-XV. ve XVI. Asırlarda Hristiyan Dünyası

Haçlı seferleri yüzünden derebeylerin kırılan nüfuzu, halkı bu küçük feodal merkezlerden alıp, büyük devletlere mal ederek; kralların kuvvetini artırmıştı. Bhusus Haçlı seferlerine kara cahil gidip, Şark'ın ilim ve medeniyeti ile temasından fikir ve tecrübe dağarcığı dolu dönen kitleler, Batı dünyasına askeri ve siyasi zaferler getirememiş olmakla beraber, en azı Şark'ın cılalı aynasında kendi taassub ve cahilliklerinin yüzünü görerek bir mukayese malzemesine sahip olmak kazancını elde etmiş bulunuyorlardı.⁵

2 Franz Taeschner, "1453 Yılına Kadar Osmanlı Türkleri", (Çev: Necmi Ülker), Tarih İncelemeleri Dergisi, 1990, C.5, S. 286

3 Taeschner, a.g.m., C.5, S 286

4 Taeschner, a.g.m. C.5, S 293

5 Samiha Ayverdi, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, Damla Yay. İstanbul, 1975, C 1, S 403

Asırlardır Türk-İslam hakimiyet ve tehdidi altında kıvranan Avrupa, bilhassa İstanbul'un fethi ile iyiden iyiye kendini toplar olmuştur. XVI. asır ise, Garbın ortaçağ zihniyetinden silkinip rönesansın müjdeleriyle dolduğu uyanma devri idi. Öyle ki harp vasıtaları tekamül ettirilmiş, matbaacılık icad olmuş, hatta inkişaf etmiş, kilisenin mihverinden kopan zeka, teknik ve madde alanında kendine sonsuz imkanlar bulmuştu İşte Garb'ın yeni bir hayata uyanışını kayıtsızca seyreden Osmanlı Devleti'ne, bu çekişmeler fırsat ve imkan vermektен geri kalmayacak, böylelikle de, İmparatorluğun haşmetli yapısı uzun zaman heybetini muhafaza edecekti.

Fakat akl-ı selim ve basiret sahibi bir diplomat için aşikar olan bir gerçek vardı. Günün birinde Garb, yenilmezliğin gururu içinde, dünyanın gidişine aldırmayacak bu mağrur İmparatorluğun karşısına dikilmeye ve ne yapıp yapıp onu gerek madde gerek hars (kültür) yönlerinden ablukaya almaya karar vermiş görünüyordu.

Osmanlı medeniyetinin dokusu, geleneksel (tradisyonel) Şark medeniyetlerinin yeni bir versiyonu idi. Garbın akıl ve madde esasına dayanan kitabi medeniyetinin haşin ve riyazi hücumlarına karşı duracak teknik hazırlığı ve silahı da mühimsemiyor, bileğine ve yüreğine güveniyor, tedbir düşünmek hatırına gelmiyor, belki gururuna dokunuyordu.⁶ Bu tavır Osmanlı'nın ileride yıkılışı sebeplerinden birisi olacaktır.

3.Osmanlı'nın Menşei

Sonradan Osmanoğlu denenen ailenin hakkında tarihi bilgiye sahip olduğumuz ilk ferdi, Ertuğrul Beydir Ertuğrul b.Gündüz Alp b.Kaya Alp b.Gök Alp b.Sarkuk Alp b. Kayı Alp Ertuğrul Beyin muhtemel şeceresidir. Oğuzların 24 boyunun birincisi ve hakanlık soyu sayılan Kayı Boyu'ndan bir aşiretin beyi olduğu bilinmektedir.

Osmanoğulları'nın atalarının başında bulunduğu Kayı kabilesi, muhtemelen 1071 Malazgirt zaferinden hemen sonra Doğu Anadolu'ya yerleşen Oğuzlar'dandır.

Selçukoğulları, 1040 yıllarında Maverâünnehir'den Horasan'a geçtikleri zaman, Kayı Han boynunda Merv yakınlarında Muhan'a geldiği biliniyor Bu boy, 1071'den sonra, oradan Doğu Anadolu'ya gelmiş olmalıdır. Anadolu'ya gelişte kayı kabilesinin başında, muhtemelen Ertuğrul Gazi'nin atası Kayı Alp bulunuyordu.

⁶ Ayverdi, a.g.e., C I, S 404

Resmi Osmanlı şeceresine göre, Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman Gazi, Türkler'in Oğuz Han dedikleri Mete'nin 46. batından torunudur Kayı Alp de 40. batın torunu olur. Mete ile Osman Gazi'nin doğumları arasında 1500 yıl kadar fark bulunmaktadır. Bu müddet, 46 batına bölünürse (1500:46=32.5 yıl) elde edilir ki, 32.5 yıl da bir nesil (batın) için en ideal müddettir Mete'nin ölümü, M.Ö. 174 yılındadır.

Kayı aşiretinin, Ahlat yakınlarındaki otlaklara yerleştiği ve aşiret beyleri olan Osmanoğulları'nın atalarının Ahlat şehrinde pek çok mezar taşı olduğu bilinmektedir.

Ertuğrul Bey'in babasının adının Süleyman Şah = Gündüz Alp olduğu anlaşılmaktadır.⁷ Gündüz Alp, muhtemelen Mardin Artukoğulları'nın 6.Meliki olan Melikü'l-Mansur Nasirüddin Artuk-Arslan'ın hizmetinde, ikinci derecede bir bey idi. Artukoğulları'nın da Osmanoğulları gibi kayı boyundan olduklarını biliyoruz.

Klasik bir rivayete göre Caber yakınlarında Fıratı geçerken. Ertuğrul Beyin babası Süleyman-Şah atıyla boğulmuştur. Caber yakınlarında Türk Mezarı denen yere gömülmüştür. Türk mezarının Osmanoğulları için kutsal yerlerden biri olduğu bilinmektedir O derece de kutsaldır ki; Suriye içlerinde kaldığı halde, Türk mezarı 1921'de ve 1923 Lozan Muahedesine göre Fransa tarafından Türkiye'ye bırakılmış ve Türkiye Cumhuriyetinin Türk Mezarında asker bulundurup; bayrak çekmek hakkı kabul edilmiş, bu günde böyledir.

Ertuğrul Gazi'nin babasının adının en kuvvetli ihtimale göre Gündüz Alp olduğu ve bu zatın 1230 yıllarında veya o sıralarda ölüp aşiretin başına Ertuğrul Beyin geçtiği bütün tarihi rivayetlerden çıkarılarak en doğru ve akla uygun netice gibi görünmektedir. Ertuğrul Gazi ve Kayı Aşireti'nin, Anadolu Selçuklu padişahının teveccühünü kazandığı kesindir Nitekim Selçuklu padişahı Ertuğrul Gazi'ye, Bizans'a karşı sınırı muhafaza edip genişletebilsin diye küçük bir kesimi emanet edebilmiş ve Ertuğrul Gazi'yi, Bizans sınırının kuzey kesiminin büyük beyi olan Çobanoğulları'nın emrine vermiştir.⁸

Kayı Boyu, Oğuz Türkmenleri içinde en asil olanlarındandı. Soyluluklarındandır ki. Sultan Osman gibi, insanlık alemince övünülecek bir devlet adamı, her zaman: Osman, Ertuğrul oğlusun, Oğuz Kayı Han soyundansın sözleriyle hem Oğuz'a hem Kayı Hanlı'ya bağlı olmakla övünürdü.

7 Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, T.T.K., Ankara, 1998, C 1, S 63-64

8 Öztuna, a.g.e. S 64-65-66

Türk-İslam tarihçilerinden bir çoğuna göre, Kayı Boyu aşireti, Oğuz soyundan bir kol olan Selçuklularla beraber, Doğu Asya'dan Seyhun, Ceyhun nehirleri bölgesine gelerek bir müddet oralarda durduktan sonra, Sultan Gazneli Mahmud'un emriyle, Horasan'a geçmiş ve Merv, Şahcan bölgesinden Mahan'da konaklamışlardır Buraya kadar tarihlerde beraberlik vardır.

Selçuklularla, Kayı Boylular'ın İran'dan beraber geldiğini, Selçuklu Hükümdarı, İkinci Alaattin'in, Sultan Osman'a gönderdiği Türkçe fermanda-ki eski bir anlaşma ile uzak ellerden yürüyerek gelen atalarımız, Tanrı yardımını ve eseri olarak Turan'dan, İran'a, Ahlat'tan batıya göç edip yerleşmek ibaresi de bunu gösterir.

Osmanlı'nın son dönem tarihçilerinden Namık Kemal'in tespitine göre: İhtilaflı nokta, Kayı Boyu aşiretinin Mahan'ı terketmesinden başlar. Neşteri, Kayı Boyu Aşireti'nin, Tatarlardan yüz yetmiş yıl önce Ahlat'a geldiğini söyler, fakat bu bir çok tarihçilerin araştırmalarına aykırı bir anlayış olduğundan kabul edilmemiştir. Katip Çelebi, Süleyman Şah'ın Tatar saldırısından tedirgin olarak, 1243'te Mahan'dan ayrılıp, Haleb'e gelirken, Fırat'ta boğulduğunu yazar. Bu söylenti, hem bilinenlere, hem de akla aykırıdır . Çünkü Katip Çelebi, Takvim-ül Tevarihine göre Cengiz, Mahan bölgesine 1238'de gelmiş ve Süleyman Şah'ın ölümü ise 1251'de olmuştur Süleyman Şah, bu saldırıdan kurtulmak isterse Tatar istilasından beş sene sonra mı harekete geçerdi? Birde, Mahan'dan Haleb'e gitmek için 1243'de yola çıkmış olsa, gideceği yere sekiz yıl yol yürümek mi gerekir.?⁹

Diğer Osmanlı tarihçileri ise derler ki, Kayı Boyu Aşireti, Tatar'ların Horasana saldırması üzerine, Mahan'ı bırakarak Ahlat'a gelmiştir. On bin aileden kurulu bu aşiret, Tatar'ların oralara kadar gelmesi üzerine, Ahlat'ta da tutunamamış ve bazı söylentilere göre de, hayvanlarını barındırmadığından geldiği yere dönmek arzusuna düşmüştü. Bu kararla Haleb'e doğru giderken, aşiretin başı olan ve Osmanlı soyunun atası Süleyman Şah Caber geçidinde herkesten evvel Fırat'a atını sürmüş, girdiği yer ise uçurum olduğundan geri dönemeyip; nehre yuvarlanmış, ayağı üzengide kaldığından boğularak ölmüştür.

Bu olaydan sonra Süleyman Şah'ın dört oğlu arasında, görüş ayrılığı baş gösterdi. İçlerinden Sungur Tekin Bey ile Gündoğdu Bey, aşiretin çoğuyla beraber Cizre ve Bağdat yoluyla, Loristan ve İsfahan üzerinden dolaşarak yine Horasan'a doğru gittiler.

9 Namık Kemal, Osmanlı Tarihi, (Sad. Ulviye Ilgaz-İhsan Ilgaz), Hürriyet yay, İstanbul, 1977. C 1. S 23-24

Ertuğrul Bey ile Dündar Bey'de dört yüz kırk kadar atlı ve onların aileleriyle beraber kuzeye yönelerek Pasin Ovasında, Sürmeli Çukur'a yerleştiler.

Batılı tarihçilerin Osmanlı şeceresiyle ilgili ihtilafı noktaya yaklaşımları ise şu şekildedir. Cengiz çekildikten sonra Harzem Şahlı Celalettin. İran'da olan yerlerini idare ve koruma için Hindistan'dan döndü, bu kahraman on bir yıl içinde, on dört meydan savaşına girdi. Öyle azimkardı ki, süvarilerinin başında bin mil uzaklıkta bir yere, yani Tiflis'ten Kirmana, yetmiş günde ulaşmıştır. Bununla beraber İslam büyüklerinin kıskançlık ve çekemezliği ve Tatar ordularının sayılamayacak kadar çokluğu, kendisinin yenilmesine ve ordusunun dağılmasına sebep oldu. Celalettin, son yenilgisinden sonra, Kürdistan dağlarında yok oldu. Celalettin'in ölümü ile devleti birçok Türkmen aşiretlerinden kurulu olduğu halde Harzemliler tarih alanından silindiler.¹⁰

Bu ordu başlarının en çok kuvvet ve cesaretli olanları, Suriye'ye saldırarak Kudüs'ü yağma ettiler. Bir takımı da, Konya Padişahı Sultan Alaattin'in emrine girdiler. İşte Osmanlı soyu, bunlar arasındaydı. Bunlar önceleri Ceyhun'un güney bölgesinde bulunan Mahan arasında oturmak-taydılar. Süleyman Şah ki; Harzem ordusunun ya öncü, ya da ana kuvvete komuta etmekteydi. Fırat nehrini geçerken boğuldu. Oğlu Ertuğrul, Alaattin'in hükümdarlığını ve emrinde kalmasını kabul ederek, Sakarya Nehri bölgesinde, Söğüt bucağına, dört yüz çadır, ya da aile ile yerleşerek, elli yıl kadar, bunların idaresinde ve askeri teşkilatında hizmet etmiştir. Kayı Hanlı'ların Ahlat'a gelişinden Süleyman Şah'ın ölümüne kadar olan olaylar, bize kendi tarihlerimizin yazdıklarından ibaretse de bunlar, bugünkü tarih araştırmaları karşısında pek kuvvetli görülemezler: Türk-İslam tarihçileri devletin kuruluşunu yüz, yüzelli yıl sonra yazmağa başladıkları gibi, Tarih eleştirmeleriyle uğraşmadıklarından bu yolda yazdıkları söylenti kabilinden olabilir. Oysa batılı tarihçilerin kaynakları yine batılı yazarlardır. Onların zaman ve yeri, Süleyman Şah olayını öğrenmeye yerli tarihçilerden bin kat daha fazla uygundu; batı kaynaklarından öyle bir bilginin özel araştırma ile çıkaracağı sonuç kesin delillerle ortaya konulmuş olur.

Osmanlıoğulları'nın menşei üzerine aktardığımız yukarıdaki tarihi tespitleri tahlil edecek olursak: **Evvela**, Kayı Hanlı aşireti, Tatarlar ortaya çıkar çıkmaz kadın, çoluk, çocuk alayı gibi, savaşmadan yurtlarını bırakarak,

10 Kemal a.g.e. S 25

Mahan'dan Ahlat'a kadar kaçmış olmasını akıl kabul etmez. Özellikle bu aşiretin on bin atlıdan kurulu ve savaşa en aşağı on bin atlı çıkaracak bir topluluk olduğunu tarihler yazıyor. Böylece bu on bin haneden bir kısmı, dört yüz, dört yüz elli atlısı, üç kıtaya hakim bir devlet kurmaya yetiyor ve Osmanlı kahramanlarının ataları oluyor..¹¹

İkinci olarak, Mahan bölgesi o devirde Harzemliler'in, Tatarlar'la savaşmak için taşlardan, ağaçlardan yardım umdukları bir zamanda, yenilmemek için yaşamalarını devam ettirecek on bin aileyi durup dururken, istedikleri yere kaçıp gitmekte serbest bırakmış olmalarına nasıl ihtimal verilebilir?

Üçüncü olarak, Kayı Hanlılar, Tatar'ların ortaya çıkmasıyla Mahan'ı terk ettikleri halde Pranda, Hindistan'da, Anadolu'da, Arabistan'da sığınacak yer bulamayan Celalettin Harzem Şah'ın, on iki yıl at üzerinde dünyanın birçok yerlerini dolaştıktan sonra, batıya doğru çekile çekile, yanında kalmış şehit olacakların, en son dayanak yaptığı Ahlatı, kendilerine sığınak olarak seçmesi, iyi bir muhakeme ile pek kolay kabul olunamayacak, tuhaf bir rastlantı değil midir?

Dördüncü olarak, Kayı Hanlı aşiretinin Mahan'dan gelerek Ahlat'a ulaşmasını Cengiz'i İslam Yurtlarına ilk saldırısı olan 1238 yılı olayı sırasında ve Celaeddin Harzemşah'ın ortadan silinip ölmesi üzerine, yurtlarına dönüşe kalkıştıkları, 1250-1251 yılları içinde gösterilirler. Buna göre, Kayı Hanlı'ların dönüş arzusu, hayvanlarını Ahlat taraflarından barındırılmamasına bağlanacak ise, on iki yıl hayvanlar orada nasıl barınmışlar da ondan sonra barınamaz olmuşlar. Bir de hayvan barındırmak endişesi ile Ahlat'ın bırakılmasına karar verilmiş olsun, bu bölgede başka bir otlak yokmuş gibi ta Mahan'a gitmeyi neden düşünüyorlar? Böyle olmayıp ta, dönüş Tatarların Ahlat taraflarına da girmesinden meydana geldi denilecek ise, Tatarlar'ın saldırısından kurtulmak için Kayı Hanlı'ların Anadolu'ya, Arabistan'a çekilmeyip de, can düşmanı saydıkları ve onların yakıp yıktığı Mahan'a dönüş isteğinde bulunmalarına nasıl mantıklı sebep düşünülebilir?¹²

Beşinci olarak, Kayı Hanlı aşireti Tatarlar'ın Ahlat'a kadar gelişinden sonra ellerinden kurtulmaktan üzüntü duydular, hayvanlarını da Ahlat'ta barındırmadılar, on iki yıl dolaştıktan sonra garip bir vatan hasretine düştüler

¹¹ Kemal a.g.e., S 25

¹² Kemal a.g.e., S 25

İslam ülkelerinden birine çekilip de hür yaşamayı Tatarlar'a bağlı olarak Horasan'da oturmaya tercih ettiler. Tatarlar'a boyun eğerek Horasan'a gidecek bir aşiretin, Tatar adını yeni duymağa başlamış Halep bölgesindeki (Ca'ber) geçidinde ne işi vardı?

Altıncı olarak, Kayı Hanlı aşiretini, Ahlat'a, Tatarlar'la savaşarak veya savaşmadan çekilmiş kabul edelim. Cengiz devletinin Celaledin Harzem Şah'ı da yok ederek gayesine ulaştığı anda elbette bu aşiret kendine kılıcı ile yol açarak Mahan'a gitmek ümidine düşmemiştir. Bununla beraber, Kayı Hanlılar öyle bir hayale kapılmış olsalar, yine böyle bir maksat arkasında dolaşanların, Halep'te ki Ca'ber geçidi'nde ne işleri vardı? Sorusuna akıllıca bir cevap verilemez. Parlak bir bahar gününün doğuşu bile bütün bütün karanlıktan kurtulamadığı gibi, en büyük devletlerinde doğuşu, karanlık ve şüpheden tamamiyle arınmış görülemiyor. Bununla beraber, yukarıdaki mantıki tartışmamız, soyumuzun Horasan'dan buralara gelinceye kadar hallerinde doğru veya gerçeğe en aykırı bir takım sonuçlar çıkarmaya yarayabiliyor.

Şimdi, birinci ve ikinci bölümlerdeki hükme göre, Kayı Hanlı aşiretinin Ahlat'a kadar Tatar'larla savaşarak gelmiş olduğu mantıki bir gerçektir.

Üçüncü bölümdeki açıklamaya göre, aşiretin, Celaledin ordusuna bağlı bir birlik olduğu kanısını vermektedir. Aşiretin aileleriyle beraber dolaşması, hiçte savaşmalarını engellemedi, o zaman ki Türkmen aşiretleri savaşa giderken veya düşman karşısında çekilirken ailelerini ve çadırlarını beraber götürürlerdi. Hatta böyle bir müdafaa savaşında, ailelerinden hiç ayrılmazlardı. Düşman tarafından sıkıştırılan aşiret, ailesini güvenilir bir yere bırakır, savaşır, kazanıp veya kaybetmeye göre içlerinden kim sağ kalırsa, gideceği yere ailelerini götürürdü. Ama belki aşiret, Celaledin ile beraber, Hindistan'ı dolaşmamışta, Hakan aralarında zafer bayrağını dalgalandırırken, diğer bazı aşiret başları gibi İran'ın bir tarafında kalmıştır. Bununla beraber, en yakın gerçek, aşiretlerin, Celaledin, Hindistan'dan döndükten sonra onun ordusuna katılmış ve Ahlat'a beraber gelmiş olmalarıdır.¹³

Dördüncü, beşinci ve altıncı bölümlerdeki araştırmalardan anlaşılır ki; Kayı Hanlılar, Ahlat'tan Mahan'a dönmek için çıkmadılar Halep üzerinden geçerek; Suriye'yi ele geçiren Celaledin'in askerlerinin bir kısmı idiler.

¹³ Kemal a.g.e. S 25

Başbuğları kahraman Hakan'larını kaybettikten sonra, Tatarlar'la uğraşmaktan vazgeçerek, Suriye'ye giden silah arkadaşlarına katıldılar. Suriye'ye geçen Harzemliler'in, on bin kadar savaşçı olduğu birçok batılı ve yerli tarihlerde yazılıdır . Yerli tarihlerde Kayı Hanlı'lara on bin çadır denilmesi, ihtimal ki Süleyman Şah ile beraber, Halep'e giden Harzem askerinin hepsine birden Kayı Hanlı gözüyle bakılmasındandır. Kayı Hanlı aşireti on bin çadır olsaydı, Süleyman Şah'ın dört çocuğu, birbirinden ayrıldıkları zaman, ikisine bağlı olanların dört yüz kırk kişiye düşmemesi gerekirdi.¹⁴

Suriye'de on dört yıl kadar İslam ve Hristiyan kumandanlarını kılıçların dehşetiyle titrettikten sonra, Eyyübilerin Mısır'da sultanı olan Melik el Salih Necmettin bin Kamil'in emrinde asker olmuş, 1264 yılında son defa olarak Kudüs'ü Haçlılar elinden alan Celaleddin'in askerinden kalanlardan hala oralarda (Kayı Boyu adıyla bir aşiret) vardır ki bu da Kayı Boylarının Celaleddin'in ordusundan bir parça olduğuna hem de bunların Ertuğrul'dan ayrılan bölümü ve hele bu aşiretin hepsinin İran ve Horasan taraflarına gitmediğini gösterir. Olabilir ki, aşiretin bir parçası, Elcezire ve Bağdat'tan dolaşarak, Loristan ve İsfahan'a doğru gitmiştir. Oysa, bununla da kendilerinin Horasana dönüş niyetinde bulunduklarına karar verilemez. Çünkü, Ca'ber geçidinden Horasan'a gitmek isteyenlerin yolu da Elcezire, Bağdat, Loristan ve İsfahan yolu değildir.

Kayı Boyu aşiretinden oralara gidenler varsa rahatça izlenecek yol aramak için gitmiş olmaları düşünülebilir. Kayı Boylular'ın Harzem Şah askerinden olduklarına en büyük bir delil de, Ertuğrul ile Selçuklu ülkesine gelen kahramanların gösterdiği üstün niteliklerdir. Hangi savaşta bulundularsa, kendilerinden sayıca üstün düşmanlarına daima galip geldiler. Dört yüz kırk kişiyle bir koca devlet kurmayı başardılar. Kahramanlığın bu derecesi yalnız bir aşiret gücünün yapabileceği işlerden değildir.¹⁵

XVI yüzyılda Avrupa'da Türkler'le ilgili eserlerin bir bibliyografyası Romanyalı kütüphaneci **Cari Göllner** tarafından yapılmıştır. Bu iki ciltlik eserde 2462 yayın tanıtılır. Bu eserlerde, dikkati muciptir ki, umumiyetle hiç Osmanlı lafı geçmez. Hep Türkler, Türklerin menşei, Türklerin tarihi deyimleri geçer. Daima Türkler, Türkler, Türkler denilmektedir.

¹⁴ Kemal a.g.e. S 27-28

¹⁵ Kemal a.g.e. S 27

Bu bile Osmanlı Tarihi'nin, Türk Tarihi'nin bir bölümü olduğunu Avrupalı ağzı ile ifade etmeye yeter.¹⁶

Osmanlı, sülalesini kendi içinden çıkaran, bu bakımdan Osmanlı, devleti'nin çekirdeğini teşkil eden unsurun Anadolu'ya gelen Türklerin büyük çoğunluğunun Oğuz, yani Türkmenler'den olduğunu eski menbalar müttefikan söylerler. Yalnız bu unsurun Oğuzlar'ın hangi şubesine mensub olduğu yakın zamanlara kadar kesin olarak belli değildi. Son yapılan araştırmalar ve arşivlerimizde ele geçen belgeler Osmanlılar'ın Kayı boyuna mensup olduklarını ortaya koymuştur. Fuat Köprülü'nün Alman bilgini J.Marguand'tan naklettiğine göre; J Marquart 1914'de W. Bang ile beraber çıkardığı Komanlar'a ait eserde el-Biruni ve Avfi'ye dayanarak Kay kavim veya kabilesinin, Osmanlılar'ın mensup olduğu Kay'lar ve bu Kay'larında Moğol olmaları münasebetiyle Kay'ların Türkleşmiş Moğol kabilesi olduğunu dolayısıyla da bu Kay'ların Türk değil Moğol olduklarını iddia etmiştir.¹⁷ Halbuki Oğuzların mühim bir şubesi olan Kayılar'ın Moğol olan Kay'larla hiçbir ilgisi yoktur.¹⁸

Osmanlı Devleti gibi 1300'lerde son derece mütevazı bir kökten doğduktan yalnızca bir yüzyıl sonra açıkça evrensel egemenlik düşüncesini benimsemiş başka bir devlet yok gibidir. Ancak hal böyle olunca onu kuranların kim olduğu ve nasıl bir güçle geliştiği çeşitli anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Namık Kemal'in şairane deyişiyle: "**Cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten**" demekle aslında bir gerçeğin altını çiziyor Yoksa Gibbons gibi bu devletin kurucularının gerçekte Türk olmadıklarını mı kabul edeceğiz?

Bugün artık Osmanlılar'ın, Osmanlı sülalesini kendi içinden çıkarmak suretiyle bu devletin çekirdeğini teşkil eden unsurun, Türkmenlerden olduğu ve Oğuz kabilelerinden Kayı boyuna mensup bulunduğu kabul edilmiştir. Buna muğayyir görüşte yoktur.

Sonuç olarak daha sonra kendilerini Osmanlı diye anacağımız devletin ilkleri 24 oğuz kabilesinden Kayı boyuna mensuptur. Yurt bulma, otlak arama ve Büyük Selçuklular'ın göç ettirme politikaları sonucu Anadolu'ya gelmişlerdir.¹⁹

16 Nejat Göyünç, *Osmanlı İmparatorluğu Hakkında Bazı Düşüneler*, Ankara, 1973, S 8-9

17 M.Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul, 1986. S 185

18 O Fuat Köprülü, *Osmanlı İ Siyaset*, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesindeki İtici Güçler", Yeni Türkiye Yay, Ankara 1999, C 1, S 156

19 Muhammet Aksoy, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Bazı Meseleler", Türk Dünyası Araştırmaları Der., Sayı 71, Nisan 1991 S 45-46

4.Netice

Osmanoğulları'nın menşei ve şeceresi hakkında yazılan bütün tarihi bilgileri aktarma güçlüğünden hareketle bu bahsimizi özellikle Paul Wittek'in Osmanoğulları şeceresi üzerine yaptığı tespitlerin tenkitli tahlili ile son vermek istiyorum.

1.Osmanlılar'ı Oğuzlara bağlamak geleneği, Wittek'in iddia ettiği gibi, yalnız XV.yüzyılda yazılmış tarihler de değil, Ahmedi de dahil olduğu halde elimize kadar gelmeyen XIV.yüzyıl kaynaklarında da vardı.

2.Osman'a izafe edilen sahte milliyetçiler, Wittek'in müphem ifadesinden anlaşılacağı gibi, Osmanlı tarih yazarları tarafından değil, başka (Arap, Bizans vs.) tarih yazarları tarafından ortaya atılmıştır .Osmanlı yazarlarının hepsi Oğuz urukuna bağlamakla birliktirler. Ahmedi'den başkaları Osman'ın nesebini Oğuzların kayı boyuna bağlamışlardır.

3.Bu şecere, Osman'ın babası veya dedesinden ziyade, Osmanlıların mensup oldukları uruku ve onun boylarını gösterir.

4.Osmanlı tarihçileri, Wittek'in iddia ettiği gibi Osman'a bu nesep silsilesi uydurmakta serbest değildi. Bağlı oldukları kavmi gelenek, tarihlerinin başına mensup oldukları Oğuz urukunun boylarını sıralamalarını icad ettiriyordu. Bu gelenek Osmanlıların kuruluşundan beri devam ediyordu.

5.Osmanlı tarihlerindeki şecerelerde görülen ayrılık ancak bunlarda bulunan adların sayısı ve imlası bakımından değişik olmasına münhasırdır Sonraki yazarlar, Oğuzlar hakkında tafsilat veren kaynakları üstün tutmuşlardır.²⁰

6.Osman'ı 52.göbekte Nuh'a ulaştıran şecerelerdeki ilavelere gelince: Bunlardan bazıları Oğuz'un babası ve büyük babasının babası (Karahan ve Dip Bakoy Han) adlarıdır, geri kalanlardan bir çokları Oğuz oymakları adlarıdır.

7.Şecerelerde Moğollarla ilişkisi var gibi görünen adları sıkı bir imla tenkidinden geçirmek ve olduğu gibi kabul etmemek zorundayız Bulğay adının, Türk uruklarından Bulgar, Yasık'ın Oğuz boylarından Yazır olmaları çok yakın ihtimallerdir. Nitekim Baytemür'ün bazı şecerelerdeki doğru imlası Bayıntur, bu adın Oğuz boylarından Bayındır adı olduğunu seçmemize imkan vermiştir. Sungur okunabilen diğer bir adın ise Salpur Oğuz boylarından, bozuntusu olduğu açıktır.

²⁰ Paul Wittek, " Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Aşiretlerinin Rolü", Tarih Dergisi C XIII Sayı 17-18 Mart 1962 Eylül 1963 s 107-110

8. 52'li şecerelelerdeki adın, Wittek'in Osman'ı Nuha ulaştırma için ki-fayetsizliği giderilmek üzere eklenmiş, şuradan buradan toplanmış adlar ol-mak kabul etmesi, güzel bir buluş olmakla beraber, hakikati ifade etmemek-tedir. **Howorth**'ın söylediği gibi: Kendilerine asalet vermek isteyen Moğol-ların asıllarını Maruf Türk hakanlarının köküne bağlamak gayreti ile Moğol ve Türk uruklarını birbirine katan Raşideddin'in kaynak olduğu göz önüne getirilirse, sonraki tarihçilerin Oğuz şeceresine daha mufassal malumat diye bunlara yer verdikleri meydana çıkar.²¹

5.Osmanlı Devleti'nin Doğuşu ve Kuruluşu

Tarihi ananelere yani Osmanlı kaynaklarına göre Osman Ga-zi'nin dedesi Süleyman Şah'tır. En evvel Anadolu'ya o gelmiş, burada altı yıl kaldıktan sonra, çeşitli sebeplerle tekrar asıl yurduna dönmek istemişti. Halep önlerindeki Caber kalesi önlerine geldiklerinde nehri geçerken Süley-man Şah ırmakta boğularak öldü. Geriye kalan dört oğlu arasında çıkan an-laşmazlık yüzünden ikisi yola devam ederek eski yurtlarına dönmek, diğer ikisi ise (Ertuğrul ve Dündar) kendilerine uyan 400 çadır kadar halklarıyla birlikte Anadolu'ya gelip, o sırada Konya'nın yönetimini ellerin-de tutan Anadolu Selçukluları'nın himayesine girdiler. **Aşıkpaşazade** de, Orhan'ın oğlu Saru Yatuyu Selçuklu Sultanına göndererek bize de yurt versin varalım gaza edelim dediğini bunun üzerine Sultan Alaaddin'in onu iyi karşılayarak Domaniç dağlarını ve Ermeni belini yurtluk olarak verdiği yazılıdır. Osmanlı tarihinin birinci el kaynaklarında ise Ertuğrul'un 400 çadı-rıyla Karacadağ'a oradan da Sultan Höyüğüne geldiğinde Sultan Alaaddin'in Moğol kuvvetleriyle çarpışmakta olduğunu görüp, arz ve yenilmek üzere olan Selçuklulara yardım ederek onların galip gelmelerine sebep olmuş, Sul-tan, Ertuğrul'u mükafatlandırmak için ona hil'at giydirip, ihsanlar eylediği ve Söğütü kışlak. Ermeni dağlarını yaylak olarak verdiği anlatır.²²

Türk Anadolu'yu ikinci akına kadar, yani Batı Küçük Asya'da onüçün-cü yüzyılın ikinci yarısında alınan topraklarda kurulmuş birçok Gazi beylik-lerinin meydana çıktığı zamana kadar, takip ettik. Bunların arasında sonradan gelişerek Osmanlı İmparatorluğu olan çekirdek, yani Osman'ın beyliği'de vardı. Osmanlılar'ın menşei hakkındaki tarih rivayetini inceledik; ve tarih tenkidine dayanan tek olmakla beraber en iyi ve en eski bir rivayetin

21 Wittek a.g.m. C XIII s 111-112

22 Aksoy, a.g.m., Sayı 71 S 46-47

Osmanlıları Gazi, ve başbuğlarını da daima büyümekte olan kuvveti bir Gazi teşkilatının önderleri olarak gösterdiği neticesine vardı.

Germiyan'ın kuzeydeki komşusu, Osmanlı beyliği, onun nüfuzu altında değildi. Hatta kaynaklarda eski bir düşmanlığın izlerini buluyoruz, belki de bu düşmanlık, Germiyan'ın diğer beylikler gibi Osmanlıları da kendi hakimiyeti altına almak için sarfettiği gayretlerden ileri geliyordu.

Ünü sınırları dışına yayılan Osmanlı Beyliği hakiki bir Gazi devleti olarak; Gazilik hareketinin faal ve barışçı tek mümessili kalışı, Anadolu'daki bütün savaşçı yiğitleri, sergüzeşt, ün, ganimet ve din savaşlarının heyecanıyla yaşayan unsurları kendisine çekti. Bu devletin askeri gücü, çevresinin süratli büyümesine rağmen, daima çevresinden, daha büyüktür. Böylece bu devlet fethetmeli, gazaya, yani din savaşına devam etmeliydi. Fütuhatın genişlemesiyle, yaptığı kahramanlıklar ün saldı, daha uzak yerlerden sayısı gittikçe artan birçok gönüllüleri kendine çekti. Osmanlı Devleti toprak ve güç bakımından büyümekte devam ederken diğer beylikler, yavaş yavaş kuvvetten düşüyorlardı, çünkü bunların savaşçıları kendilerine iş bulacaklarından emin oldukları yerlere çekiliyorlardı.²³

Müslüman dünyanın çevresinde ve bölünmüş bir Hristiyan dünyaya karşı, Osman'la Orhan tarihin sahnesine yükselip çıkmak için, talihi, zekayı ve askeri yetenekleri birleştirmeyi bildiler. Osmanlı Devleti'nin doğuşu bu ortamda ortaya çıkar.²⁴

Köprülü'nün Gibbos'tan naklen aktardığına göre, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu dini bir sebeple izaha çalışmakta olup, onun düştüğü ilk büyük yanlışlık buradan ileri gelmektedir. Ona göre küçük bir aşiret, kabul ettiği yeni din ile yani Müslümanlıkla, yeni bir ırk, bir Osmanlı ırkı vücuda getirmişti. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu gibi, tarihi bir olayı dini bir amil ile açıklamaya çalışmak büyük ve afv edilemez bir hatadır. Tarihi realite olarak bir Osmanlı İmparatorluğu bulunmakla birlikte, bir Osmanlı ırkı, bir Osmanlı kavmi hiçbir zaman mevcut olmamıştır. Osmanlı Tarihi etnik (yani kavmi) değil, sadece siyasi bir deyimdir.²⁵

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu anlayabilmek, bu devletin ani yükselişinin sırrını kavrayabilmek için herşeyden evvel XIII. yüzyıl Anadolu'sunun siyasi, kültürel, ekonomik vb. durumunu bilmek lazımdır. XIII. asır Anadolu'sunda mevcut şartlar bazı değişikliklerle 14. asırda da devam etmiştir.

23 Paul WITTEK, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu* (Çev: Fahriye Arık), 1947 S 44-48-58

24 Irene Belcianu, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, (Çev: Server Tarilli), İstanbul, 1992, S 41

25 Köprülü, a.g.e., C I, S 153

Etnik teşekkül, içtimai organizasyon, ekonomik düzen itibariyle XIV. asır XIII. asrın bir devamı gibi izah olunabilir..²⁶

Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi ve kültürel bakımdan en yüksek devresine varması, 4.haçlı seferinden sonra Bizans İmparatorluğu'nun yerine İznik ve Trabzon Devletleri'nin kurulması, Moğolların Anadolu'ya fiilen hakim olarak Selçuklu hakimiyetinin bir gölge haline gelmesi, Anadolu Türkleri'nin İlhanlı hakimiyetine girmesi, ilhanlılar'a rakip olan Memlûk ve Altın ordu Devleti'nin Anadolu'da siyasi üstünlük kurmaya kalkışmaları, İstanbul Bizans İmparatorluğu'nun tekrar ihyası bu yüzyılın başlıca siyasi hadiselerini oluşturur.

XIII. asır sonunda Anadolu Türk Cemiyeti İlhanlı hakimiyeti altında birlik olamayıp müstakil bir varlık gösterememelerine karşın, Moğol hakimiyetinin nüfuz edemediği yerlerde yeni yeni siyasi teşekküller meydana getiriyordu. **Aşıkpaşazade**'ye göre, Türk cemaatleri Gazıyanı Rum, Ahiyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum olmak üzere dört büyük teşekkül den oluşuyordu.

Osmanlı Devletini kuran ve bu devletin nüvesini teşkil eden Kayılar'ın, Bizans'ın karşısında yerleştirildikleri ve bölgelerinde nasıl olup da birden bire gelişmek imkanını bulduklarının açıklamasına geçmeden önce, bu beyliğin bünyesinde yer alan dört bağımsız teşkilattan da bahsetmek gerekir Bunlardan **birincisi; Alpler veya Alperenler** olup, bu teşkilata uçlarda rastlanmaktaydı. Nitekim Osman ve Orhan'ın mahiyetlerinde Konur Alp, Aygıt Alp, Hasan Alp, Turgut Alp gibi Alp lakabını taşıyan birçok kumandan vardı.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda rol oynayan **ikinci büyük zümre ise Ahiler idi: İbn Batuta'nın** verdiği bilgiler sayesinde, bunların Anadolu'da ne kadar yayılmış olduklarını Antalya, Burdur, Ladik, Milas, Birgi, Tire, Manisa, Balıkesir, Bursa, Gerede, Geyve, Bolu, Kastamonu gibi merkezlerde Ahiyatü'l-Fityan (Kardeş yiğitler) zaviyelerin bulunduğunu öğreniyoruz Bu arada ahinin sadece bir esnaf teşkilatı olmadığını da belirtmek gerekir. İşte bu ahiliğin gerek Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda gerek Yeniçeri teşkilatının meydana getirilmesinde büyük rolleri olmuştur.

Üçüncü sosyal teşekkül ise Bacıyan-ı Rum: Yani kadınlar teşkilatıdır Bu hususda şimdilik fazla bir bilgimiz yoksa da XV.yüzyıl başlarında Anadolu'dan geçen **Bernanda de La Bnaguiena'nın** Dulkadir Beyliğinin 30 bin erkek ve 100 bin kadından mürekkep bir Türkmen kuvvetine malik

26 Fuat Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, TTK, Ankara, 1994 S 67-68

olduğunu söylediğine göre, Türkmen kabilelerinde silahlı ve cengaver kadınların bulunduğunu kabul etmek gerekir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda rol oynayan **dördüncü zümre ise Abdalan-ı Rum** adını taşıyan heterodoxe dervişlerdir. Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında Abdal veya baba lakabını taşıyan bu tahta kılıçlı, cezbeli dervişlerden bahsedilmekte olup, ilk Osmanlı hükümdarlarının yanında yer alan, bu abdal lakaplı dervişler arasında Abdal Musa, Abdal Müned ve Kumral Abdalı sayabiliriz.²⁷

Osmanlı kroniklerinin XIII. yüzyıl Anadolu'sunda mevcut dini ve içtimali zümrelerinden dört grup olarak bahsetmesine karşın bu konuda değişik nazariyeleri olanlar da vardır. Mesela Filipoviç erken Osmanlı iktidarını Ahilik, Heterodoks dervişlik ve Gazilik üzerine kurulduğu fikrini taşıyor. XIII yüzyılda Anadolu'daki tarikatları ki kol halinde toplamak mümkündür. Birincisi Hacı Bektaş-ı Veli'nin şahsında sembol edilen Bektaşilik, ikinci büyük tarikat ise Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin rehberlik ve irşadındaki Mevlevilik. Bektaşilik mensuplarının bu zamanlarda medrese ve Sünniliğe karşı açıkça cephe aldıkları söylenmekle beraber; İrina Melikoff bunun böyle olmadığını ve Bektaşilerin ilk zamanlardan beri Osmanlılar'ın hizmetine girip, Anadolu'nun nötr halkı arasında propagandasını yaparak, Türkmen dinselliğini Ortadoks kanallara yönelttiğini belirtiyor.²⁸

1299-1922 yılları arasında Asya, Avrupa ve Afrika kıt'alarının önemli bir bölümünde egemen olmuş, en büyük Türk devletleri'nden biridir. Osmanlı Devleti çağ kapayıp çağ açarak, dünya tarihinin seyrini yönlendiren bu devlet, Türk cihan hakimiyeti anlayışını en iyi biçimde uygulayan, insanlık ve adalet timsali bir düzeni altı yüz yıl yaşatmış ve örnek bir yönetim tarzı ortaya koymuştur. Yüzlerce milleti ve dinsel topluluğu bir ahenk içerisinde yöneten ve azınlıklar için özel anayasalar vücuda getiren bu devlet, Türklüğün ve Müslümanlığın dünya siyaset hayatında en güzel temsil edildiği devlet olmuştur.²⁹

Yukarıda tarih sahnesine çıkışını ve kuruluşundaki itici güçlükleri ifade ettiğimiz Osmanlı Devletimin kurucusu Osman Gazi'nin bağımsızlığı şu iddialara dayanılarak meşrulaştırılmak istenmiştir.

27 O. Köprülü, a.g.e., C I , S 15- 157

28 Aksoy a.g.m. Sayı 71, S 44

29 Vahit Çabuk, Kuruluşundan Cumhuriyet'e Büyük Osmanlı Tarihi, Emre yay. İstanbul, C II, S 348

1.Osman'ın Selçuk sınırları dışında Selçuk sultanına ait olmayan Bizans toprakları üzerinde kendi kılıcıyla fetihler yapmış olması.

2.Selçuk Sultanı'nın sancak göndermesi ve onu bir sancak beyi olarak atamış olması hukuken sultana tabiliğini kanıtlar gibi görünse de. Osman, sınır dışı fetihlerini kendi sancağı altında bağımsız olarak yaptığını belirtir.

3.Anadolu'daki tüm beğler Selçuk Hanedanı'nı üst tanımışlardır. Buna karşı Osman, kendi soyunun Gök Alp'ten geldiğini ileri sürmektedir.

4 Selçuk Sultanı, ilk kez Anadolu'yu biz fethettik, dolayısı ile bu ülkede üstünlük bize aittir dersede, buna karşı Osman'ın atasının Süleyman Şah olduğu iddiası ileri sürülmektedir.³⁰

6.Osmanlı Devlet Teşkilatı ve İktidarın Örgütlenişi

Osmanlı Devleti'nin ilk teşkilatını kurduğu günlerde bile, daima kendisinden önceki İslam devletlerinden Selçuklu, Anadolu beylikleri. İlhanlı ve Memlükler'den örnek alarak: İslam devletlerindeki esaslar dairesinde teşkilatını kurmakla berber, ihtiyaca ve şartlara göre tamamen kendisine ait buluşları da ortaya koyduğunu belirtmektedir.³¹

Orhan Gazi'nin kardeşi Alaaddin Paşa, zaman ve mekanı, devletin temellerini atmaya uygun gördüğünden bütün gücü ile daimi asker tertip etti, onlara kılık kıyafet düzerek; asker takımını sanatkarlardan ve çiftçilerden ayırdı. Ayrıca, en önemli bağımsızlık alameti olan sikke kesmek hususuna Gazi'yi teşvik ederek üçü bir dirhem som gümüşten akçe kestirdi. Osman Gazi her ne kadar adına hutbe okutturmuş ise de sikke kestirememiş olduğundan o zamana kadar halkın kullandığı paralarda Selçuklu Sultanlarının adları yazılı idi.³²

Osmanlı uç beyliğinin karakteri ve rivayete göre, Selçuklular tarafından Bizans sınırının kuzey-batısına iskan edilen Ertuğrul Bey'in kayı aşireti 400 çadır ki, kadınlı çocuklu 4000 kişiden fazla olması muhtemel değildir. Devletin çekirdeğini bunlar oluşturur.³³

Orhan'ın döneminde iktidarı elinde tutan, devlet başkanı değil, bütün bir ailedir. İlk hükümdarlar, yanlarında kardeşleri, oğulları, yeğenleri, öyle çıkarlar sefere. Ailenin başı öldüğünde, yerine ailenin en yetenekli üyesi geçer ve bunun ölenin oğlu olması zorunlu değildir. Ertuğrul öldüğünde,

30 Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Problemi", Doğu-Batı, İstanbul, 2000, S 11 - 12

31 Komisyon, Resimli-Haritalı Mufasssal Osmanlı Tarihi, Şehir Mat. İstanbul, 1957, C I, S 93-94

32 M. Nuri Paşa Netayicül-Vukuat, (Sad. Neşet Çağatay) TTK. Ankara, 1987, C I, S 17

33 Öztuna, a.g.e., C I, S 67

Osman, tarihçi Neşri'nin söylediği gibi, amcası Dündar'la rekabet halindeydi. Seçimin nasıl yapıldığını bilmiyoruz; ancak aile dışında yüksek düzeyde kişilerin de söyleyecekleri vardı ve büyük oğul hakkı yoktu. Osman öldüğünde, Alaaddin bir tekkeye çekilir ve kardeşi Orhan, devletin dizginlerini eline alır. Böylece ülke, ailenin malıdır. Ailenin her üyesi, devletin yayılıp büyümesine canla başla katılır ve kimi zaman pahalıya öder katkısını. Ancak XV.yüzyıldan başlayarak, sultan tahta çıkar çıkmaz, erkek kardeşleri - **meme de olsalar bile**- devletin bekası için siyaseten katil mantığı ile öldürmüşlerdir. Bu ifadeler özellikle Batılı Tarihçiler'in kaynaklarında mevcut olsalar bile Fatih'ten itibaren uygulanan "Siyaseten Katil" hükmü öyle aktarıldığı kadar barbarca uygulanmamıştır. Ancak çok sonraki bir devirde, Osmanlı sultanları, bu bedence yok etmeği pek barbarca gördükleri için, şehzadeleri, sarayın içinde kafes adı verilen bir bölüme kapatacaklardır.³⁴

Osmanlı Devleti'nin siyasi egemenliği ve gelişimi beyliğin üçüncü yılında Orhan Bey, kendi adına sikke kestirip; siyasal egemenliğin en önemli simgelerinden birine sahip oldu. Bununla beraber Orhan Bey'in İlhanlı hakanına kendisinin üstünde saydığını gösteren diğer sikkeleri olduğunu da belirtelim. Ancak İlhanlı Devleti'nin 1335'de dağılmasıyla Osmanlı Beyliği kesin bir egemenlik kazanmış oldu.³⁵

Orhan bey yönetiminin ilk yıllarında Anadolu'daki Türk Beylikleri'ni kendi beyliği sınırları içine katma politikasını izlemiştir. Bu beyliklerin savaşçıları, kendi bölgelerinde Bizans'ın aleyhine genişleme imkanlarının durarak doğal sınırlarına ulaştıklarında, hala Hristiyan dünyasına karşı mukaddes savaşı sürdürmekte olan Osmanoğulları'nı desteklemeyi uygun görmüşlerdir. 1336'ya kadar gerilere giden bir tarihte Güney Marmara bölgesindeki Karesi Beyliği'nde taht veraseti ile ilgili bir anlaşmazlık olduğundan Orhan Bey bu beyliği kendi toprakları içine kan dökmeden katmayı başarmıştır. Böylece, Bergama'ya kadar kuzey Ege kıyılarını ve Çanakkale kıyılarına kadar açılan Güney Marmara kıyılarının tümünü kontrol altına almıştı. Osmanlı Beyliği şimdi artık dört bölgeden (eyaletten) oluşuyordu:

- 1.Sultan Höyüğü (Eskişehir ve Söğüt dahil beyliğin ana bölgesi).
- 2.Hüdavendigâr Eli (Bursa, İznik dahil Bey'in kendisine ayırdığı arazi)
- 3.Koca Eli (İzmit dahil)
- 4.Karesi Eli (Balıkesir ve Bergama dahil)³

34 Beldiceanu, a.g.e. S 30-31

35 Metin Kunt - H.G. Yurdaydın - Ö.Ökekan, *Türkiye Tarihi 2 Osmanlı Devleti 1300 - 1600*, Cem Yay., İstanbul, 1998, S-34

36 Taeschner a.g.m., C V, S 289 - 290

Osmanlı dünyasının kimi görünüşleri, modern devletin habercileridir; Çünkü sultan yetkilerini kullanma da, yalnız şeriata değil, boyun eğdirdiği halkların örf ve adet hukukunca da sınırlı bir hükümdardır. ³⁷

Babası I.Murad yeterli ve haklı bir nedene dayanarak, kendi gerçek gücünü de göz önünde tutarak Sultan unvanını kullanmış olmakla beraber gerçekte o bir Bey idi. Ülkesinde hukuksal bir dayanağı olan ve yönetim gücünü elinde tutan I. Bayezid sünni doktrine göre bir takım karışıklıklar arzeden Sultan unvanını resmen benimseyen ilk Osmanlı yöneticisidir..³⁸

7.Kuruluştaki İlk Askeri Teşkilat ve Sürekli Ordunun Kuruluşu

Kuruluştaki Osmanlı Beyliği'ne bağlı boy veya aşiretlerin tümü devletin silahlı gücünü oluşturmaktadır. Devletin iç sorunları aşiretlerin ileri gelenlerinin katılımı ile çözülmekte, dış saldırılar ise kadın erkek herkesin katılımıyla oluşan ordu ile defedilmektedir.

Ertuğrul ve Osman, savaşlarda yalnız akıncı denilen Türkmen süvarileri kullanırlardı ki, sefer açılacağı zaman, bunları bir süre önce toplamak gerekirdi. İlk defa olarak Orhan sürekli olmak üzere aylıklı piyadelere malik oldu. Kendilerine günde bir akçe, yani bir dirhem gümüşün dörtte biri, bağlanan bu askerlere yaya ya da piyade adı verilirdi. Onbaşı, yüzbaşı, miralay unvanlarını taşıyan subaylar komutasında, on, yüz, bin kişilik topluluklara ayrılmışlardı. ³⁹

Bursa kadısı Cendereli Kara Halil ile Vezir Alaaddin Paşa'nın çalışmalarıyla Osmanlılar'da ilk askeri teşkilat kurulmaya başlandı. Harp yapabilecek yaşta güçlü kuvvetli Türk gençleri toplanarak onların yetiştirilmeleri ile kurulan bu askeri teşkilat, yaya ve atlı (müsellem) olmak üzere iki kısımdan ibaretti. Osmanlılar'ın ilk daimi ve esaslı askeri kuvvetlerini meydana getiren bu kuvvetlere dahil olan kimselere muharebelerden önceleri günde bir akçe, sonraları da günde iki akçe yevmive veriliyordu. Bunlar harp olmadığı zamanlarda kendilerine ayrılan topraklarda yaşıyor ve o arazinin öşürü ile geçiniyorlar, aynı zamanda vergiden de muaf bulunuyorlardı.

Söz konusu ordu devlete bağlı aşiretlerin bireylerinden oluşuyordu. Çiftçilikle uğraşan bu insanlar savaşa çağrıldıkları, başka bir deyişle askere alındıkları zaman çiftliği bırakıp silahı kuşanıyor ve devletin askeri gücünü oluşturuyordu.⁴⁰

38 Taeschner a.g.m., S 295

39 Joseph Von Hammer, Hammer'ın Osmanlı Devleti Tarihi, (Çev: Mehmet Ata), (Özede: Abdulkadir Karahan), Bsm - Yok, Bsm-Yılı yok, S 8

40 Şakir Keçeli, Osmanlı Kim?, Şeriat Ne?, Ardiç Yay., Ankara, 1995, S 71

Orhan Gazi zamanındaki zaferlerin kazanılmasında bu ilk askeri teşkilatın mühim hissesi vardır. 1329 yılında kurulduğu tahmin edilen yaya ve müsellemler teşkilatı kapıkulu askeri teşkilatının tesisine kadar önemli hizmetler ifa etti. Kapıkulu askeri teşkilatı kurulup da ilk planda gelmeye başlayınca, yaya ve müsellemler ikinci plana düşerek; kendilerine geri hizmetler verilmiş ve daha sonra da ortadan kalkmıştır.⁴¹ İşte bu yeni görüşle ortaya çıkarılan askere **Yeniçeri** adı verildi.

Alaaddin, yeniçeriliğin düzene sokulmasından sonra, ordunun diğer bölümlerini de düzeltti. Askerin yalnızca fetihden değil, korumadan da sorumlu olması için alınan yerlerin asker arasında bölüşülmesine karar verildi. Bu usul uyarınca, o zamana kadar aylık verilen düzenli piyade askeri, para yerine toprak aldı. Ve bu topraklar sonraları tımar şeklini kazandı. Dağınık piyadenin (gayr-i muntazam) aylığı ve toprağı yoktu; bunlara Azab yani hafif denirdi. Azaplar, akıncılar gibi, gezginci bir kuvvet teşkil ettiler.⁴² Sürekli aylıklı ordu, bunun kuruluşu, Ortaçağ tarihinde sürekli orduların türeticisi sayılan Fransa kralı VII.Şarl'dan bir yüzyıl önce olmuştur.⁴³

Yukarıda sözünü ettiğimiz, genç nesillerden teşkil edilen yeniçeri kuvveti, hükümdarın maiyetinde bulunan daimi bir piyade kuvveti idi. Ayrıca belirtmek isteriz ki; Osmanlı Devleti'nin asıl büyük askeri kuvvetini tımar sahibi sipahilerin vücuda getirdiği süvari kuvveti teşkil ediyordu. Özellikle XIV.yüzyılda bu yeniçerilerin göze çarpacak kadar bir önemleri yoktu. Devşirme usulü sistemli bir şekilde ancak XV.yüzyılda II.Murad zamanında başlamıştır.

8. Eğitim

İslam toplumunda eğitim devletin sorumluluğunda olmasa bile eğitim kurumları devlet yöneticilerinin, beylerin ve eşrafın kurduğu vakıflarla destekleniyordu. İznik alındıktan hemen sonra bu eski Bizans kültür ve bilim şehrinde ilk Osmanlı medresesi kuruldu. Bunu Bursa'da diğer bir medrese takip etti. İç bölgelerin yerleşik kültüründe yetişmiş alimler bu yeni gelişen toplumun eğitim kurumlarında hocalığa davet edildiler..⁴⁴

İlk defa olarak bir medrese (yüksek dereceli okul) kuranda Orhan'dır ki bunu cami yakınında yaptırmıştır . Karaman eyaletindeki Kayseriden Fatih Davud, bu medresenin ilk profesörü (müderris) olmuştur.

41 Komisyon, **Resimli - Haritalı Mufassal Osmanlı**, C I, S 95

42 Hammer, **a.g.e.**, S 8

43 Hammer, **a.g.e.**, S 8

44 Kunt - Yurdaydın - Ökean, **a.g.e.** S 36

Davud'a, Şeyh Edebalinin ve Çandarlı Kara Halil'in kayın babası Kürt Taceddin halef olmuştur. Taceddinin ölümünden sonra da, Alaaddin Esved, daha çok yaygın adı ile Kara-Hoca o göreve atanmıştır..⁴⁵

9.Osmanlı Devletlinin Gelişmesini Mümkün Kılan Hususlar

Tarihi kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Osmanlı Devleti'nin kısa zamanda gelişmesini mümkün kılan hususları maddelendirecek olursak:

1.Osmanlı hanedanı diğer Türk devletlerinin kuruluşlarında olduğu gibi metbularına isyan ederek, saltanatı gasp etmemiştir. Anadolu'yu tamamen kendi güçleriyle ele geçirip, bütün diğer beylikleri, yine kendi güçleriyle birleştirmişlerdir.

2.Devlet yapısında hukukun öneminden hareketle, Osmanlı Devletinin, tam bir hukuk devleti olduğunu, herkesin kanun ve nizamlar karşısında eşitliğini korumuştur.

3.Osmanlı Devleti'nin hem askeri hem de iktisadi açıdan oldukça zengin olması Özellikle iktisadi zenginliği komşularıyla kıyaslanamayacak kadar fazladır. Bu zenginlik komşu devletlerde olduğu gibi halktan zorla alınan vergilerden birikmiş değil, coğrafya olarak Anadolu'nun tabii zenginliği ile memleketin memuriyet ve refahın bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır.

Ele geçirilen arazinin değişik kıymette tımarlara ayrılarak askeri vazife karşılığında sipahilere verilmesi veya daha büyük kıymette zeamet ve haslaların -gelirleriyle orantılı olarak asker sağlamak şartıyla- daha büyük kumandanlara verilmesi usulü, Selçuklu Devleti zamanında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de devam ediyordu. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu takip eden XV.yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin gerek siyasi yükselişinde, gerek bu yükselişin dayanağını teşkil eden iktisadi refahında bu sınıfın büyük rolü olmuştur.

4.İlk Osmanlı sultanları gayet liyakatli idiler. Hem askeri hem idari büyük kabiliyetlere sahip olarak, devletin kuruluşunda ve inkişafında büyük paya sahip oldular. Osmanlı Devleti'nin kısa zamanda bir imparatorluk haline gelmesinde yukarıdan beri saydığımız amillere ilaveten bu devletin ilk hükümdarlarının yani Osman Gazi, Orhan Gazi ve I.Murad'ın büyük kuruculuk meziyetlerini de gözden uzak tutmamak gerekir..⁴⁶

45 Hammer, a.g.e., S 9

46 Köprülü, a.g.e., S 160

5.Osmanlılar, devletin istikrarını temin eden bir takım içtimai müesseselere sahiptiler Bunların başında devlet ricalinin Gılman sistemiyle yetiştirilmesi gelmektedir. Zira Abbasiler, Samanoğulları ve Büyük Selçuklular, kendilerine bağlı bir takım beylerin isyanlarıyla yıkılmışlardı.⁴⁷ Böylece Osmanlılar'ın Balkanları ele geçirmeleri büyük bir za'iate uğramadan kolaylıkla olmuştu. Bu fetihler sırasında elde edilen yerlerden bol miktarda ganimet ile birlikte esir de alınıyordu. Daha çok genç çocuklardan oluşan bu esirlerden devlet adına alınan beşte bir hisse Anadolu'ya gönderiliyordu. Bunlar orada Türkçe öğrenip Müslüman olduktan sonra askerlikte kullanılıyorlardı, bu çeşit esirlerden büyük bir kısmının ihtida ettirilmeksizin yani Müslüman yapılmaksızın büyük arazi sahipleri tarafından kendi topraklarında ziraat işlerinde çalıştırılmışlardır. Devlet her zaman din serbestisine ve ruhani sınıfların imtiyazlarına, cemaatlerinde örf ve geleneklerine titizlikle riayet etmiştir.

6.Osmanlılar çok isabetli siyaset takip etmişler, devletin sınırlarını genişletme de daima Batıyı hedef almışlardır. Zaruri hale gelmedikçe Anadolu'daki diğer Tür Beylikleri'yle savaşmamışlardır. Osmanlılar'ın Asya'da sınırlarında bulunan Bizans topraklarını aldıktan sonra hemen Avrupa'ya geçmelerini ve Balkanlar'da sağlam bir şekilde yerleşmelerini kolaylaştıran amiller arasında, Gelibolu'da kalelerin deprem ile yıkılmış olmasına, güneydoğu Avrupa'da hüküm süren veba, Hristiyan kuvvetleri arasındaki şiddetli uyuşmazlıklar dolayısı ile yerli halkın, Osmanlı idaresini kolayca kabul etmesi gibi hususlardır.

7.Osmanlı Sultanları, sefere çıktıkları zaman, yerlerine bir Kaim-i Makam bırakıyorlardı. Böylece devlet merkezi boş bırakılmıyor ve bundan istifade edebilecek düşman saldırılarına imkan verilmiyordu.

8.Osmanlı Sultanlarının maksatları da kısa zamanda inkişafıta önemli rol oynamıştır.⁴⁸

9.Osmanlı Beyliğinin çok hızlı gelişmesinde bir başka amilde hiç şüphesiz bulunduğu coğrafi durumu olmuştur.

10.Osmanlı Beyliği zamanlarında yer alan diğer Türk Beylikleri bu yeni siyasi teşekküle karşı düşmanca bir harekette bulunmamışlardır

47 Kemal Paşa - Zade, *Tevarih-i Al-i Osman X. Defter*, (Haz. Şefiactin Severcan), TTK, Ankara, 1996, S.LXXII-LXXIII-LXXV

48 Kemal Paşa, a.g.e., S. LXXV - I.XXVI - LXXVII

11.İlk Osmanlı hükümdarları, Bizans topraklarını ele geçirmek ve orada kalıcı bir surette yerleşebilmek için muhtaç oldukları insan gücünü ve diğer maddi ve manevi kuvvetleri XIII.yüzyılın ikinci yarısından beri batı sınırlarında birikmekte olan göçebe köylü ve şehirli Türk unsurlarından yeterince sağlayabilmişlerdi.

12.Osmanlı Devleti'nin kolayca gelişmesindeki diğer bir amilde şudur: Osmanlılar dışındaki başka Türk Beylikleri'nde, sahil beylikleri de dahil olmak üzere, devlet bütün ailenin müşterek yani ortak malı sayılıyor. Prenslerden her biri kendine ait olan saha da bağımsız bir şekilde hüküm sürüyordu. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nde bütün kuvvet bir tek kişinin elinde idi. Görünüşe göre I.Murad - **daha sonra oğlu Bayezid'in yaptığı gibi-** hakimiyette kendisine rakip ve taht üzerinde iddia sahibi olabilecek bir kimse bırakmamak için kardeşlerini ortadan kaldırma yoluna gitmişti. Kuruluş ve yayılış halinde bulunan Osmanlı Devleti'nin XIV.yüzyılda önemli bir sarsıntıya uğramamasında⁴⁹ hakimiyetin taksim edilmemesi prensibi başlıca amil olmuştur. Bunun nereden kaynaklandığı hususunda kesin bir şey söylenemez ise de tutulan bu yol İslam amme hukuku prensiplerine uygundur.

13.Osmanlıların Avrupa'ya çok erken geçip; Gelibolu'da yerleşmeleri devlet bünyesinin kuvvetlenmesinde büyük bir amil oldu. Devletin iskan maksadıyla naklettiği kitlelerden başka, kendi arzularıyla gelenlerinde büyük bir yekûn tuttuğunu kolayca tahmin edebiliriz. Böylece Osmanlı Devleti, Rumeli'den aldığı güç ile Anadolu'daki komşularının zararına olarak kuvvetini sürekli artırdı.

14.Son olarak Osmanlı Devleti'nin idari, askeri ve adli teşkilatı büyük ölçüde Anadolu Selçuklu Devleti teşkilatının bir devamı mahiyetinde olup, kısmen İlhanlılar'ın biraz da Mısır Memlükleri teşkilatının tesirleri altında kalmıştır. Osmanlı Devleti XIV.asırda bütün bu teşkilat için muhtaç olduğu unsurları Türkler arasında kolaylıkla bulmuştur.

10.Osmanlı Devleti'nin Genişleme Politikası

Orhan Bey'in Bizans'la olan ilişkileri tümüyle düşmanca davranış sınırları içinde değildi. Bizans'ta meydana gelen iç karışıklıklardan dolayı Orhan Bey'den yardım isteyen VI.John Cantecuzenus'la meydana gelen yakınlaşma 1345 yılında Orhan Bey'in VI.John Cantecuzenus'un kızı Theodora'yla evlenmesiyle daha da kuvvetlenmiştir.

⁴⁹ Köprülü, a.g.e. S 158 - 159.

Türkler'in bizzat Bizanslılar tarafından çağrılıp Avrupa içlerine sızmalarına vesile olmaları keyfiyeti, Türkler'in Balkan yarım adasında daha sonra yapacakları fetihler için bir yol ve ortam hazırlamıştır. Osmanlı kronikleri bu yönde atılan ilk adımın Orhan Bey'in en büyük oğlu Süleyman Paşa'nın önderliğinde bir Türk savaşçı grubunun 1353'de Çanakkale boğazını Çimpe noktasında geçmek olduğunu yazarlar.⁵⁰

Daha sonra satın alma yoluyla Hamidoğulları Beyliğini elde eden I.Murad, böylece önemli olan Antalya limanını da alarak Güney Anadolu'nun Akdeniz kıyıları üzerinde ki bölgenin de hakimi olmuştur. Anadolu'daki Türk beyliklerine karşı barışçı bir siyaset izleyen I.Murad, planlarını daha da ileriye götürmüş, bu bölgedeki liderlerle ittifak kurma girişimlerinde bulunarak büyük oğlu Bayezid'i Germiyanogulları Beyi 'nin kızıyla evlendirmiş, bunun yanında Anadolu'daki en güçlü beyi ve Anadolu Selçukluları'nın halefi olan Karaman Beyi Alaaddin Bey'e kendi kızını gelin olarak vererek Karamanlılarla akrabalık bağı da kurmuştur..⁵¹

II.Murad Anadolu'daki Osmanlı topraklarını barışçıl yollarla genişletmeye çalışmaktaydı. İzlediği bu politika sonucu Osmanlı Sultanı Kastamonu Beyi İsfendiyar ile 1423'de bir anlaşma imzalayarak maden yataklarıyla zengin olan bu bölgeyi kendi topraklarına katılmasını sağlamıştır. Ayrıca II.Murad İsfendiyar Bey'in kızıyla da evlenmişti.⁵²

11.Anadolu Türk Birliğinin Kurulması

I Bayezid, aynı zamanda, kendi atalarının Anadolu'daki Türk Beylikleri'ne karşı izlemiş oldukları politikadan ayrılarak, Rumeli'de Hristiyanlara karşı yapıldığı gibi Anadolu'daki cihat prensibi üzerine kurulmuş olan Türk Beylikleri'nin üzerine savaş açmaktan hiç de çekinmiyordu. Karamanlı Alaaddin Bey'in düşmanca tutumu gerçekten I.Bayezid için Anadolu'ya sefer yapma bahanesi oluyordu. En sonunda komşu Türk Beyliklerin tümünü kontrol altına alan I.Bayezid'in Anadolu'nun tamamına hakim olmak istemesi kendi sonunu hazırlayan önemli ve olumsuz bir harekettir.⁵³

Osmanlı Devleti bir yandan Avrupa kıtasına İslam dinini yayıp fetihler yaparken, bir yandan da Anadolu'da Türk-İslam birliğini sağlamak amacıyla yoğun bir mücadele içine girmiştir. Timur'un Anadolu üzerine sefere çıkması ve Ankara Savaşı'nda Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratması.

50 Teachner, a.g.m. S 291

51 Teachner, a.g.m. S 292

52 Teachner, a.g.m. S 299

53 Teachner, a.g.m. S 295

Yıldırım Bayezid'in bu gaye ile giriştiği hareketi akim bıraktı ve Anadolu birliğinin sağlanmasını bir süre erteledi. Ancak, imparatorluk kendisini çabucak toparladı. İstanbul'un fethinden (1453) sonra, Anadolu'nun siyasal birliğinin sağlanması daha etkin bir biçimde gerçekleştirildi.⁵⁴

12.Osmanlı Devleti'nin Yükselişi ve İslam Birliği

Çelebi Mehmed devlet işlerini yoluna koyduktan ve bunun oğlu II.Murad, Timur olayında uğranılan kayıpların çoğunu geri almayı başardıktan sonra saltanatının sonucunda Varna ve İkinci Kosova savaşları gibi iki büyük meydan savaşında zafer kazandığından Osmanlı kılıcının gücü dost ve düşmana eski mütliş heybeti ile yeniden gösterilmiş oldu.

Fatih Sultan Mehmed'de devletin denge merkezi olan İstanbul'u, Sırbistan, Hersek, Bosna ve Mora'nın doğu yanı ile Trabzon'u, Kırım Yarımadasını ve Midilli Adası'nı alıp Karamanoğulları 'nın topraklarını ülkesine katmakla Timur'un yeniden eski yerlerine oturttuğu dağınık hükümdarcıkların ortadan kaldırılmasını tamamlamış, Mehdilik davasında bulunun Uzun Hasan'ı da Anadolu'dan uzaklaştırıp; haddini bildirmekle Osmanlı İmparatorluğu'nun şan ve şöhretini, üstünlüğünü cihana göstermiştir.⁵⁵

Osmanlı Devleti'nin yükseliş aşamasında meydana gelebilecek siyasi bunalımlarda kardeş kavgalarıyla devletin dağılma tehlikesi geçirmemesi için yönetimin merkezileştirilmesi gerekiyordu. Bu anlamda ilk adımı Sultan I.Murad'ın şehid edilmesinden hemen sonra iktidara geçen büyük oğlu I.Bayezid, ilk iş olarak kardeşi Yakup'un öldürülmesini emretmiştir. Bu hareketiyle I. Bayezid, iktidarı elde tutan aile, bu gücün ülke eyaletlerinde valilik görevlerini üstlenerek iktidarın oğullar arasında eşit olarak dağıtılması şeklinde uygulanan eski Türk ananesini en sonunda yıkmış oluyordu. I .Bayezid, kardeşi Yakub'u öldürmekle aynı zamanda, devletin bütünlüğü ve daha güçlü olması yolunda kardeşlerin öldürülmesi gibi acımasız bir hareketin yanında Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetimin dağılmaması ve bir elde toplanması uygulamasını getiriyordu.⁵⁶

54 Çabuk, a.g.e., S 348

55 Nuri Paşa, a.g.e., S 60

56 Teachiner, a.g.m., 295.

Türk siyasi hakimiyetinin Balkanlar'da iyice pekiştirildiği XV.yüzyıldan sonra, XVI.yüzyılda, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın seferleriyle Hazar kıyılarından Basra Körfezi ve Umman kıyılarına, Afrika'da ise Mısır ve Cezayir'e kadar uzanan sahalarda Türk egemenliği gerçekleşti. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sonucu, hali-felik Osmanlı'lara geçti. Kanuni Sultan Süleyman zamanında, imparatorluğun batı hududu Viyana'ya kadar yayıldı. Bu dönemde Türk denizcileri, Akdeniz'in bütününde söz sahibi olurken, Hint denizlerinde de dolaşmaya ve Hindistan'a kadar uzanmaya başladılar. Türk politikası, Hint Okyanusu'nun doğu kıyılarında bulunan Açe Sultanlığı üzerinde dahi etkili olmaya başladı.⁵⁷

13.Osmanlı Devleti'nin Duraklaması ve Prestij Koruma Mücadelesi.

XVI.yüzyılın sonlarında Kuzey Afrika'yı tamamıyla ele geçiren Osmanlılar, Avrupa devletleri üzerinde nazif bir mevki kazandı. Fransa İmparatoru I.François'in esareti dolayısıyla Alman İmparatoru'nu sıkıştıran Kanuni Sultan Süleyman'ın son yıllarında imparatorluk Avrupa topraklarında genişleyebileceği en tabii sınırlara ulaştı. Bu dönemden sonra, geniş toprakların fethinin sona ermesiyle müstahkem kalelerin fethi bir ülkeyi ele geçirmekten daha zor hale geldi.⁵⁸

XVII.yüzyılın sonlarında girişilen II.Viyana seferi, güçlenen Avrupa karşısında bir duraklama dönemi yaşayan Osmanlı Devleti'nin büyük bir darbe yemesine sebep oldu. Bu sefer Hristiyan Devletler'in, Osmanlı Devleti'nin ancak ittifak kurarak yenebilecekleri gerçeğini ortaya çıkardı. Böylece, siyasal alanda etkisiz hale getirilmiş olan Haçlı ruhu yeniden canlanmaya başladı. Bu ruh, çok karakterler göstererek, imparatorluğun yıkılışına kadar devam etti.

XVII.yüzyılda, mevzii basanlar ve küçük toprak parçalarının kazanıldığı savaşlar yapılmaya başlandı. Ancak bu dönemde devleti daha çok dahildeki olaylar meşgul etti. Ayaklanmalar ve başkentteki problemler, devleti yıpratmaya başladı. Özellikle padişahların kişilik üzerinde odaklaşan hadiseler ile giderek güçlenen hasım devletlerin yoğun baskıları ortaya çıktı.

⁵⁷ Çabuk, a.g.e., S 348

⁵⁸ Çabuk, a.g.e., S 349

Ancak yine de bazı padişahlar, düşmanlara karşı büyük askeri seferler gerçekleştirmekten geri durmadılar. Kıbrıs'tan sonra Girit'te yoğunlaşan askeri yığılma, Osmanlı Devleti ile Venedikliler'in yıllar süren mücadelesine yol açtı. Çok kan dökülmesine ve büyük mali yüke rağmen, Türk ordusu sonunda Girit'i düşmandan almayı başardı.⁵⁹

14.Osmanlı Devleti'nin Gerilemesi, Çöküşünün Hızlanması ve Milliyetçilik İsyamları

Osmanlı imparatorluğu, XVII.yüzyılın sonlarında başlayan toprak kayıplarını, yoğun bir mücadele verdiği Avrupalı Devletler'e karşı daha sonraki yüzyıllarda da vermek zorunda kaldı.

Avrupalı Devletler, askeri güçle yıkamadıkları Osmanlı Devleti'ni ülke dahilinde yaşayan azınlıkları kullanarak, çökertme yoluna gittiler. Özellikle sömürgecilik alanındaki başarıları, acımasız politikaları, XIX yüzyılda Osmanlı Devleti'ne de uygulanmaya başlandı. Tuna'nın güneyine çekilen Osmanlılar, kuzeyden Rus baskı ve ilerlemeleri sonucu, Karadeniz'deki üstünlüğünü kaybetti. Doğuda ise, İran ile olan askeri mücadele sınır boyunda hiç durmadı. Ancak dünyanın hızlı bir değişim yaşadığı son yüzyıllar içerisinde, Osmanlı Devleti, bünyesinde yaşayan toplumlara ve milletlere karşı geleneksel insani tavrını hiç değiştirmede. Bu durum, özellikle XIX. ve XX.yüzyılda, önü alınamayan bir genişlikte aleyhine sonuçlar doğurdu.⁶⁰

15.Osmanlı'nın Yıkılış Sebepleri

Vezirler ve diğer yüksek rütbeli devlet adamlarıyla evli olan Osmanlı ailesinin kızları, kendi kocalarının görevlerinde yükselmesini sağlamak ve çocuklarının çıkarlarını korumak için mücadele ediyorlardı. Merkezi yönetimin önemli noktalarında bulunan devlet adamları arasındaki entrika ruhu büyümüş, bu durum devlet politikası çerçevesinde ve hatta ciddi meselelerin yönlendirilmesinde de sık sık kendini göstermiştir. Çok sık yapılan tayinler, görevden uzaklaştırma veya yüksek mevki sahiplerinin yer değiştirmelerinde olduğu gibi suistimallerin anlamı, Osmanlı yönetiminin bir zamanlar olduğundan daha az bir biçimde etkili olduğunun bir göstergesidir.⁶¹

59 Çabuk, a.g.e., S 349

60 Çabuk a.g.e., 349 - 350

61 Vernon J. Parry, "Osmanlı İmparatorluğu 1566 - 1617", Tarih İncelemeleri Dergisi, C IV, İstanbul, 1989, S 155

Osmanlıların kendi arasında çöküş nedenlerini keşfetmeye çalışan kişiler vardır. Şeriat veya İslam'ın mukaddes kanunu alanında derin bilgi sahibi bir İlahiyatçı ve hukuk ilmi uzmanlarından biri yani ulema olan Bosnalı Hasan el-Kafi, 1596-1597'deki devlet yönetim sanatına ait olan küçük risalesinde;

- 1.İmparatorlukta ki adalet mekanizmasının yozlaşmaya yüz tuttuğunu,
 - 2.Uzun yıllar görevde denenmiş, yeteneksiz kişilerin en üst düzeydeki devlet makamlarına yükseldiğini,
 - 3.Geçmiş zamanlardaki Osmanlı ordularını üstün kılan itaat ve disiplin, cesaret ve yetenek gibi özelliklerin büyük ölçüde yitirdiğini,
 - 4.Silahlı Kuvvetlerin ve savaş malzemelerinin düzenli bir biçimde toplanması ve denetlenmesinin yapılmadığını,
 - 5.Askerlerin imparatorlukta yaşayan halka karşı çok aşırı olumsuz hareketlerde bulunduğunu,
 - 6.İslam'ın düşmanlarına karşı yapılan savaşlarda yenilenmesine yol açan en son harp tekniklerine uyum sağlayamadığını,
 - 7.İhmalkarlık,
 - 8.Bozulma,
 - 9.Adam kayırma,
 - 10 Açgözlülüğün etkisiyle Osmanlı devlet sisteminin gün geçtikçe harap olmaya yüz tuttuğunu derin bir üzüntüyle anlatmaktadır.⁶²
- Bazı nadir durumlar dışında
11. Harem kadınları, yani, tahtta bulunan sultanın annesi Valide Sultan ve sultandan erkek çocuk doğuran hanımların Haseki sultanların, devlet işlerine ve devlet adamlarına müdahaleleri,
 - 12.Muhteşem Süleyman'ı takip eden sultanlar, ne ordularının başında savaşa gitmişler ne de sürekli dikkat isteyen büyük devlet işlerinden kendilerini fazlaca sorumlu tutmuşlardır.⁶³

16.Osmanlı Devleti Hakkında Genel Tahliller

Sultan Süleyman'ın alim, şair ve tarihçi sadrazamı Lütfî Paşanın da, böyle bir duraklama, gözünden kaçmış değildi. Bunu, kah diliyle, kah kalemiyle söylemekten geri kalmıyordu. Halbuki idrakleri, devletin dış görünüşüne ilişip kalanlar için bu türlü bir endişe bahis mevzuu olamazdı.

⁶² Parry, a.g.m., S 157 - 155

⁶³ Parry, a.g.m., S 155

Zira Macaristan gibi koskoca bir ülke zaptedilerek, imparatorluğun bir vilayeti haline getirilmiş, Tebriz ve Azerbaycan ovalarında Türk ordusunun atları kişnemiş, bayrakları dalgalanmış, Hind denizlerine kadar uzayan Türk gücü, olmazları oldurmuştu. Diğer tarafta ise Barbaros'un Afrika Kıtası'ndan en olgun ve dolgun parçayı koparıp devlet sınırları arasına hediye etmesi, bu azim bünyeye eşsiz bir heybet getirmişti. İşte bu zincirleme zaferlerin güruruna rağmen Lütfü Paşa, gidişi beğenmiyor, acı acı söyleniyor, ahlak bozuluyor, israf artıyor, Mesleki kadimimiz değişiyor diye terter tepinmekle de kalmayarak endişelerini hiç çekinmeden kaleme alıyordu.⁶⁴

İşte büyük siyaset adamı Sokullu, Osmanlı Devleti'nin karşısına bütün gücüyle hazırlanan koca bir kıtanın siyasi, içtimai ve iktisadi tutumunu pekala görüyor, biliyor ve neticenin getireceği akibetten evvel, atik davranıp yeni bir kuvvet ile Garbın karşısına çıkmak istiyordu. Şöyle ki, artık Uzak Şark Türklüğü ile Osmanlı Türklüğü'nün müşterek bir plan üstünde el ele vererek ideolojik, kültürel ve ekonomik bir gelişmeyi beraberce tahakkuk ettirmeleri lazımdı. Ancak bu birleştirici nokta-i nazarla Müslüman-Türk vahdeti iktisadi, siyasi ve kültürel bir blok halinde devam ve bekaasının te'minatını bulmuş olabilirdi. Bunun içinde tasavvur ettiği gayeyi gerçekleştirmek yolunda derhal harekete geçti. Bu tasavvuru iki ayrı teşebbüsle tahakkuk ettirmek istiyordu. Bunlardan biri. Don suyu ile Volga ırmağının birbirine en fazla yaklaştığı noktada bir kanal açarak Karadenizli Osmanlı filosunu Hazar Denizine geçirmek suretiyle, Yakın Şark'ın eşiğine kurulacak bu köprü başından, Uzak Şark Türklüğü içine atılarak bir kültür, ticaret, belki de politik mübadeleye geçilecekti.

Her zayıfı bekleyen akibet pek tabii ki bu kanı canı çekilmiş ülkelerde de er geç bildiğini işleyecekti. İşte Sokullu'nun basiretli ve hamiyetli devletçiliği, bu büyük lokmayı yabancılara bırakmak istemiyor ve Garb Türklüğü'nü, Şark Türklüğü'nün tabii hamisi, belki de mirasçısı olarak harekete geçirmek istiyordu. Ne ki, bütün irade, kudret ve dirayetine rağmen, Rus oyununa gelerek, karşısına gerilen Kırım Hanları'nın müdahale ve hilesi, imparatorluğun ve belki de Türk-İslam dünyasının, en ağır kayıplarından biri oldu.⁶⁵

64 Ayverdi, a.g.e., S 402

65 Ayverdi, a.g.e., S 405

İkinci tasavvuru, bir zamanlar Yavuz'un da hayalini okşayan bir fikir idi. Mısır ve Arap yarımadası, Türk hudutları içinde olsun ve Akdeniz, yeryüzünün en mükemmel donanmasına sahip bulunan imparatorluğun avucu içinde bulunsun da, bu donanma, kafesinde kükreyen arslan misali, neden sadece Akdeniz'in sularında dönüp dolaşındı? Yavuz'un askeri dehasına mülayim gelen böyle bir tasavvur, pekala hakikat olabilir ve Süveyş'ten Kızıl Denize açılacak bir kanal, bu muhteşem deniz kuvvetini, Hind Okyanusu'na hakim kılarak, memleketi sonsuz bir servete gark edebilirdi Esasen devletin böyle bir iktisadi ve ticari gelişmeye ihtiyacı da aşıkardı.⁶⁶

İhmal edilen iktisadi politika yüzünden şahıs ve zümre kapitalizmi. Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi ve ticari hayatını Yahudi ve gayr-ı müslimlerin eline bırakmakta sonsuz bir kayıtsızlık göstermiş bulunuyordu.

Esasen kapitülasyonlarda, kendine güvenen ve sırtının yere gelmeyeceğine inanan bir zihniyetin milletlerarası hukuk ve usulü bile hiçe sayarak bol keseden bahsettiği bir imtiyaz değil miydi? Hazin olan, şu ki devleti ecnebi-lere karşı mukarabe, kaza ve icra haklarından mahrum ederek bu vazifeyi konsoloslara bırakan kapitülasyon muahedeleri, yalnız Türkler ile Fransızlar arasında kalmayacak, bu yağmaya, diğer Avrupa devletleri de katılıp, devletin sınai, iktisadi ve ticari hayatının idam fermanına imzalarını atarak, kaynaklar ve üstelik bunu siyasi bir çeşni de vererek, abluka çemberini ustalıkla etrafımıza saracaklardı.

Böylece, imparatorluk içindeki gayr-ı müslim unsurlara tanınan dini, harsi (kültürel), hukuki, mali ve ticari garantiler, inkişaflarının başlıca sebebi olmuştur. Bilhassa Hristiyan teb'anın askerlik mükellefiyetinden azade bırakılmış olması, bu zümrenin içtimai ve iktisadi kaynaklarını alabildiğine geliştirmiştir.⁶⁷

Sonuç olarak ta ikibuçuk asır dünyaya adalet ve medeniyet sunan bu muhteşem devlet artık yıkılmaya doğru hızla ilerlemiştir.

66 Ayverdi, a.g.e., S 406

67 Ayverdi, a.g.e., S 409 - 410

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ÖNCESİ VE OSMANLI DÖNEMİ DEVŞİRME SİSTEMİ

A.OSMANLI ÖNCESİ DEVŞİRME SİSTEMİ

Kölelerin eğitilip; devlet kademesinde kullanılma usulü Sasani, Roma, Bizans ve Abbasiler gibi bütün Ortadoğu ve Akdeniz havzasında kurulmuş devletlerde görülür. Fakat Osmanlılar kul sistemini Anadolu Selçukluları'ndan almışlardır. Bu sistemi daha da geliştirmişler ve etkili bir biçimde kullanmışlardır.¹

1. Devşirme Sisteminin Tarihi Seyri

İslam tarihinde esir veya parayla satın alınan halife askerlerine Memlûk denilip, sahip olunan şey anlamına gelmektedir. Müslüman doğan kişi hukuki anlamda kul olamayacağı için, Emevi ya da Abbasi halifelerinin Memlûkleri, İslam ülkeleri dışından Müslüman olmamış Türkler'den, Slavlar'dan, Kafkasyalılar'dan, Frenkler'den oluşurdu. Kapıkulu oluşturmada, bu İslam geleneğinin yanında, bir de İç Asya bozkırlarının geleneği vardı. Aşiretinden kopmuş Boy beyleri, bozkırda boşa gezen yiğitleri çevresine nöker diye topluyorlardı. Beyin nökeri, boy halkının dışında ayrı bir konumda, beye sadık ve doğrudan onun emrinde bir kişi olup ; İslam toplumlarındaki Memluk gibi bağımlı değildi. Osmanlı devletinin gelişme sürecinde bey kapısı oluşması İslam ve bozkır siyasal geleneklerinin bileşimiyle ortaya çıkmış.

¹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta, 1997, S 21

Osman Bey'in hem nökerlerinden hem kölelerinden oluşan has çevresi XIV.yüzyıl boyunca, sarayda bütünleşerek sultanın kapıkulu haline gelmişlerdi.²

Devşirme sistemi ilk kez Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanmıştır. Bu yöntemi uygulamadan önce Osmanlılar'ın uyguladıkları Pençik yöntemi, önceki Türk ve İslam devletlerinin bir kısmında görülmektedir. Ancak Abbasi İmparatorluğu, Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Anadolu Selçuklu Devleti ve Kölemenler'de görülen, köle ve tutsaklardan asker yetiştirme yöntemi ile Pençik yönteminden oldukça farklıdır. Çünkü Pençik yönteminde, mutlaka savaşta tutsak olanların gençlerinden beşte bir oranında alındığı halde, mesele Kölemen İmparatorluğunda böyle bir uygulama yoktur. Devlet ve emirler esir pazarlarından köle satın alarak asker yetiştirebilirlerdi.³

Daha önceki benzerlerinden Pençik yönteminin en önemli farkı, Pençik yoluyla alınan tutsakların Türk ailelerinin yanında uzun zaman eğitim görmesidir. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Gulanı Hanelerle Pençik oğlanlarının eğitim şekli birbirinden çok farklıdır.

a.Emeviler Dönemi

Gulamların orduda ve saray hizmetlerinde ücretli köle-asker olarak istihdam edilmesine daha çok Abbasiler zamanında rastlanır. Bununla birlikte Abbasiler'den önce Emeviler'de de özellikle vilayetlerde üstlenen ordularda, Arap askerlerinin yanında diğer unsurlara mensup askerlerinde bulunduğu görülür. Mesela Muaviye bin Ebu Süfya'nın Basra Valisi ve kumandanı olan Ubeydullah b. Ziyad 674 yılında Buhara seferinden dönerken beraberinde 2000 okçudan meydana gelen bir Türk birliği getirerek Basra'ya yerleştirmiştir. Bundan başka son Emevi halifesi II Mervan'ın Irak Valisi Ebu Halid ibn. Hübeyre'nin emri altında 1300 kadar Türk askeri bulunuyordu. Ayrıca Kuzey Afrika ve Endülüs'teki fetihleri gerçekleştiren ordularda, Kuzey Afrika'nın yerli halkı olan Berberiler de yer almıştı. Doğudaki fetihlerde ve Arapların yanında Arap olmayan Müslümanlar da (mevali) savaşlara katılıyor ve bunlar arasında İranlılar önemli bir yer tutuyordu. Horasan Valisi Kuteybe b. Müslim'in emrinde, Basra'dan getirilen biri 4000, diğer ikisi de 700'er kişilik üç ayrı mevali birliğinin bulunduğu bilinmektedir.

2 Metin Kunt "Osmanlı Dirlık - Kapı Düzeni ve Kul Kimliğı, II Uluslararası Tarih Kongresi, Tarih Eğitimi ve Tarihteki Öteki Sorunu", (8-10 Hzr. 1995, Tarih Vakfı, İstanbul, 1998) S 163

3 Yavuz Ercan, "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlarda ki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi", Belleten, C I Sayı 198 , Aralık 1986, S 719

Emevi ordusunun bazı kıtalarında kaynağını esirlerin teşkil ettiği muharip olmayan birlikler de vardı.⁴

Emevi ordusunun esasını teşkil eden Arapların yanında, fethedilen bölgelerden orduya alınan Arap olmayan askerlerin tamamının gulam statüsünde olduğu söylenemez, ancak bunların önemli bir kısmının esir veya köle olarak orduya girdiği bilinmektedir.

b.Abbasiler Dönemi

Gulam sistemi Abbasiler döneminden önce İran kökenli, daha sonra da özellikle Türk kökenli askerlerin halifenin muhafız birliklerine ve saraya alınmasıyla ortaya çıkmıştır . Türk askerlerinin halifenin korunmasıyla görevlendirildiği tarihi, ikinci halife Mansur zamanına (754-775) kadar indirmek mümkündür. Mansurun planını bizzat çizerek kurdurduğu daire şeklindeki Bağdat'ın merkezine hilafet sarayı, onun çevresine devlet daireleri, camiler, memurların ikametgahları ve halifenin Horasanlı birlikler için kışlalar yapılmıştır. Harunür-Reşid'in de saray muhafız birliklerine güvenini kazanmış olan Türkler'i aldığı tarihi bilgilerden öğrenilmektedir..⁵

Kaynakların aktardığı bu bilgilerden Türklerin Abbasi ordularına satın alınarak, Türk bölgelerindeki valilerin hilafet merkezine gönderdikleri yıllık verginin bir parçası olarak veya köle ve esir sıfatıyla hediye edilerek girdikleri anlaşılmaktadır. Fakat önemli bölgelerin valiliklerine getirilmelerine ve onlara Samarra gibi yerlerde verilen iktalara bakıldığında kumandanların köle-asker statüsünde tutulmadığı hatta askerlerinde sivil köle olarak kabul edilmediği görülür. Bunlar gulam sistemi içerisinde mürtezika (ulufe-maaş) statüsüyle görev yapan ücretli askerlerdir.

Çalışmamızda, Abbasiler döneminde orduda ciddi ve hızlı şekilde yükseliş gösterip; başkumandanlığa kadar yükselen birden fazla Türk kumandanlarından sadece El-Afşin Haydar Bin Kavus ve Inak et-Türki adlı kumandanların hayatlarından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

El-Afşin Haydar Hin Kavus: İslam tarihinin en mütebariz simalarından birisi olan ve Uşrusuna (Semerkand, Fergana ve Taşkentin arasında bulunan ve İslam kaynaklarında Uşrusuna veya Uşrusana şeklinde geçen bir bölge) hükümdar ailesine mensup bulunan Haydar b. Kavus, el-Afşin (kaynaklarda, bu bölgenin hükümdarları el-Afşin) unvanı ile bilinmektedir..

4 Mustafa Zeki Terzi, "Gulam". mad., İsl.Ansk., DVY, İstanbul, 1996, C XIV, S 178

5 Terzi, a.g.m., S 178

Kavus ile Halife el-Me'mun arasındaki siyasi münasebetlerin kötüleştiği sırada, Kavus'un ailesi arasında çıkan bir anlaşmazlık el-Afşin'in tarih sahnesine çıkmasına sebep olmuştur. Bu anlaşmazlığın şiddetlenmesi üzerine el-Afşin babasından çekinerek Huttel'e kaçtı. Babasından af dileme yollarını araştırmaya başladığı sıralarda Uşrusana'da meydana gelen bazı gelişmeler sebebiyle el-Afşin bu teşebbüsünden vazgeçerek Bağdat'a geldi ve İslam dinini kabul etti.

El-Afşin'in milliyeti hakkında şimdiye kadar kesin bir görüş mevcut olmamakla beraber onun Türk veya Fars olabileceği ihtimalleri üzerinde durulmuş, olmakla birlikte el-Afşin'in Türklüğü hakkında daha kuvvetli deliller mevcuttur. El-Afşin'in, Abbasi devletinde Türk birliklerinin nüfuz sahibi oldukları bir devirde temayüz etmiştir Ordu kumanda heyetinin hemen tamamının Türkler'den meydana geldiği el-Mu'tasım devrinde bir nevi başkumandan durumunda olan el-Afşin'in de Türk olması akla gelen en yakın ihtimaldir.⁶

Halife el-Me'mun devrinde başlayan ve el-Mu'tasım devrinde devam eden el-Afşin'in askeri başarıları sebebiyle halife nezdinde ve devlet erkanı arasında haklı olarak kazandığı nüfuz ve itibar, devlet ricali, özellikle Arap ileri gelenleri arasında kendisine karşı kıskançlık ve kin doğurmuştur. El-Afşin'in rakipleri, onun halife ve ordu nezdinde ki itibarını sarsmak için en küçük fırsatları bile kaçırmıyorlardı. Bütün bunlara rağmen el-Afşin'in bertaraf edilmesi ordu içindeki kumanda heyetini elde etmekle mümkün olabilirdi. Adeta başkumandanlık mevkiinde bulunan el-Afşin'in herhangi bir şekilde ortadan kaldırılması ordu içinde karışıklığa sebebiyet verebilirdi. Bu bakımdan Aşnas, Boğa el Kebir ve İnak gibi Türk asıllı kumandanları, el-Afşin'in kendilerinininki ile mukayese kabul etmeyecek kadar büyük itibarını kıskandırmak için, onları Abdullah b. Tahir'in şikayet ve iftiralarını destekletmek suretiyle ordudan emin olduktan sonra el-Afşin'e karşı harekete geçildiği anlaşıyor. Halife ve diğer devlet erkanına, sarayında ziyafet vermeyi ve gelenleri zehirledikten sonra, kendisini takip edecek kuvvet kalmayacağı için rahatça Uşrusana'ya kaçabilecekti. Nihayet adamlarından birisi, el-Afşin'den korktuğu için durumdan Halife el-Mu'tasım'ı haberdar etti. Bunun üzerine el-Afşin halife sarayına davet edilerek hapse atıldı.

6 Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsiler Devrinde Türk Kumandanları el-Afşin Haydar b. Kavus", Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul, Sayı 45, Ağustos 1973 - 1974, S 1-5

El-Afşin, uzun müddet kaldığı hapisnede Şaban 226 (Mayıs-Haziran 841) tarihinde öldü.⁷

İnak Et-Türki: İslam tarihi bakımından olduğu kadar Türk tarihi açısından da önemli ve üzerinde durulması icap eden meselelerden birisi de Abbasi İmparatorluğu'nda yabancı unsurların, bilhassa Türklerin oynadığı roldür. Bilindiği gibi Abbasi ihtilali, Arap olmayan unsurların Emevi hilafetinin koyu Arapçılık siyasetine karşı giriştiği ve başarıya ulaştırdığı bir harekettir. Elbette yeni idare de bu unsurlar söz sahibi olacaklardı. Başlangıçta İranlılar'ın hakim oldukları devletin idari kadrolarında Halife Me'mun'dan itibaren Türk nüfuzunun ağır bastığı görülmektedir. Önceleri askeri sahada başlayan bu nüfuz yavaş yavaş devletin diğer idari kademelerinde de kendisini hissettirmeye başladı. Abbasi idaresine girmiş olan ilk Türk kumandanlarından birisi de İnak et-Türki'dir.

İnak'ın menşesine dair azda olsa kaynaklarda bazı bilgiler bulunmaktadır. Tarihçilerin bazılarına göre İnak, Hazarlar'dan olup; Halife Mehdi'nin hacibi Sallam el-Ebreş'in mevlası idi. Mu'tasım daha halife olmadan 199 (814-15) yılında onu satın alarak azat etti. Halife Mu'tasım'ın son senelerinde İnak'ın idari vazifelere de tayin edildiğini görmekteyiz. 840 (h.225) yılında Yemen Valisi Cafer b Dinar azledilerek yerine İnak tayin edildi. İnak'ın Halife Mutasım devrindeki son vazifesi Samarra'nın bir nevi merkez kumandanlığıdır. Abbasi İmparatorluğu'nun en sakin devri olan Halife Vasık zamanında (842-847) İnak'ın yine itibarını koruduğu ve daha ziyade idari vazifelerde bulunduğu görülmektedir.⁸

5 Aralık 844 tarihinde Aşnas'ın ölümü üzerine İnak halife ordularının baş kumandanlığına yükseldi. Aynı zamanda Aşnas'ın bulunduğu Mısır umumi valiliği de ona verildi. Mütevekkil halife olduktan sonra Türklerin desteğini temin ederek; İbn.el-Zeyyat ve diğer Mu'tezile mezhebinin ileri gelenlerini tesirsiz hale getirdi. Bu devir İnak'ın kudret ve nüfuzunun en parlak olduğu zamandır. İnak, Mekke'den dönerken halife Mütevekkil Bağdat muhafızı, İshak b.İbrahim b Mus'ab'a bir mektup göndererek onun Samarryaya gelmesine mani olmasını ve hatta Bağdad'da katletmesini emretti. Plan Halifenin doğrultusunda gelişti. İshak Bağdad'da hazırlattığı bir evde misafir edip önce İnak'ın adamlarını tesirsiz hale getirdikten sonra planın son safhasına geçti ve çeşitli işkencelerle 25 Aralık 849 tarihinde onu öldürdü.⁹

7 Yıldız, a.g.m., Sayı 45, S 5-17-21

8 Hakkın Dursun Yıldız, "Abbasiiler Devrinde Türk Kumandanları II. İnak Et-Turki, Edb.Fak.", Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul, Ekim 1971, Sayı 2, S 51 -53 - 54 - 55

9 Yıldız, a.g.m., Sayı 2, S 55-56-57-58

c.Mısır-Endülüs Dönemi

Ahmed b.Tolun'un ordusunda 24.000 Türk, 42.000 zenci gulam bulunduğu söylenir. İhşid'de, gulamlardan oluşan çok büyük bir orduya sahipti. Fatımiler'in ordusunda zenci ve çoğunluğu slav asıllı beyaz gulam birlikleri vardı. Eyyübiler'de de Türkler'den satın alınarak veya devşirilerek belli bir askeri eğitimden geçtikten sonra azad edilen Memlükler, ordunun en çetin muharip sınıfını teşkil ederdi. Özellikle Melik Salih Necmeddin Eyyüb devrinde (1240-1249) Memlüklerin sayısı çok arttı ve önemli askeri mevkilere onlar getirildi. Orduya hakim olan bu Memlükler (Bahriye) daha sonra el-Melikül-Muazzam Turan Şah'ı öldürerek Eyyübi Devletine fiilen son verdiler (648/1250) ve tarihe Memlükler adıyla geçen yeni bir devlet kurdular. Endülüs Emevi Devleti'nin ordusunda ve sarayda ise daha çok üst seviyede bulunanlarına Fityan (Feta) denilen Frenk asıllı gulamlar hizmet görmüştür.¹⁰

d.Hindistan'da, İran'da ve Moğollarda

Hindistan: Gazneliler'den sonra Hindistan'a akınlarda bulunan Gurlular'da da gulam müessesesi mevcuttu. Özellikle Gıyaseddin Muhammed (I 163-1203) ve Muizzüddin (Şehabeddin) Muhammed (1203-1206) devirlerinde satın alınan Türk gulamları ordunun çoğunluğunu teşkil etmekteydiler. Muizzüddin devrinde Türk esirlerinin satıldığı en büyük Pazar Gazne idi. Bu esirler askeri eğitimle yetiştirildiler ve daha sonra siyasette etkili faaliyet gösterip en yüksek makamlara kadar yükseldiler. Hatta hükümdar oldular. Mesela bu gulamlardan Türkistan kökenli Kutbüddin Ayberg, Delhi sultanlığını kurmuş, yine Türkistan'dan gelen İltutmuş ve Balaban'da hükümdarlığa kadar yükselmişlerdi Ayberg'den başka İhtiyarüddin Muhammed Halaci ve Nasırüddin Kabace gibi gulamlıktan yetişme Türk kumandanları, kendi ünvanlarına efendilerinin mu'izzi lakabını da eklediler ve Hindistan'da Gurlular'ın askeri geleneklerini devam ettirdiler.Firuz Şah Halacı devrine kadar (1290-1296) Delhi Sultanlarının hepsi gulam veya onların soyundan idiler.

Halacı ve Tuğluk dönemlerindeki gulamların sayısı hakkında kaynaklardan bazı rakamlar elde etmek mümkün olmaktadır, mesela Muhammed b.Tuğluk'un ordusunda 20.000 Türk gulamı vardı. Firuz Şah Tuğluk devrinde gulam sistemi büyük ölçüde gelişme gösterdi. Devlet hazinesinden ücret alan gulamların toplam sayısı da 180 000 kadardı.

¹⁰ Terzi, a.g.m., S 180

Gulamların işlerini yürütmek için Divan-ı Berdegan adında ayrı bir divan vardı. Gulamlar saray memuriyetlerinin yanı sıra divanlarda ve yönetici sınıf olarak yüksek makamlarda görev yaptılar.¹¹

İran: Abbasi Devletinin, IX.yüzyıldan itibaren çöküş dönemine girmesiyle İran'da mahalli hanedanlar kurulmaya başladı. Bunlardan Horasan'daki Tahinlerle Samaniler, halifelik sarayına muhafız olarak istihdam edilmek üzere Türk esirleri gönderdiler. Daha önce de Horasan valisi Abdullah bin Tahir haraç dahilinde Oğuzlar'dan 2000 esir yollamıştı. Ayrıca Samanilerden Nuh b.Esed Semerkant Valisi iken Mu'tasım-Billah'a Türk esirleri temin ediyordu. Mütevekkil-Alellah hilafet makamına geçince Tahiriler hediye olarak kadın erkek 200 esir göndermişlerdir. Esir ticaretinin yapıldığı başlıca sınır şehirleri Çaç (Şaş) ve İsficab idi. Buhara'da da zengin pazarlar kuruluyor ve halkın kazanç kaynaklarından birini bu ticaret oluşturunuyordu. Tahinler ve Samaniler de ordularına gulam asker almışlardır. Başlangıçta bu devletlerin yöneticileri, garnizon şehirlerine yerleşmiş Arap unsurlarla mahalli İranlı askerlere dayanmaktaydı. Zamanla bu yöneticiler ordularını, efendilerine daha bağlı oldukları için profesyonel gulam askerlerden teşkil etmeye başladılar.

Gulam hukuken efendisine aitti ve onun ölümünde herhangi bir menkul mal gibi mirasçısına intikal ediyordu. Mahmud-ı Gaznevi'nin azat etmeyip oğlu Mesud'a miras bıraktığı gulam kumandanı Anuş Tegin Hassa ölümünden az önce isteği üzerine azat edildi.¹²

Moğollar: İran'ı istila eden Moğollar'da gulamlık müessesesine rastlanmamakta, XV. yüzyılda Doğu Anadolu'da ve İran'ın batı kısımlarında hüküm süren Türkmen Akkoyunlu Devleti'nde ise bu kurum görülmektedir. Safevi hükümdarlarından Şah I. Abbas, devlet siyasetinde önemli rol oynayan bazı birliklerin hilekarlık ve güvenilmezliklerine daha fazla tahammül edemeyip; Gürcü, Ermeni ve Çerkezlerden yeni birlikler meydana getirmeye karar vermişti. Bu birlikleri oluşturan esirlerin çoğu Kafkasya'daki savaşlarda ele geçirildi ve İslam dinini kabul etmelerinden sonra orduda görevlendirildi. Gulamlar ücretlerini doğrudan Şah'ın hazinesinden alıyorlardı. Ancak bunların hepsi asker olarak yetiştirilmedi. Genelde çoğu saray hizmetlerinde ve hassa idaresinde kullanıldı. 1598'de Allahverdi Han adındaki bir gulam askeri kuvvetlere başkumandan tayin edildi.¹³

11 Erdoğan Mercil, "Gulam" mad., İsl. Ansk., Dil.Vak.İstanbul, 1996 . C XIV S 183

12 Mercil, a.g.m., S 180 - 181

13 Mercil, a.g.m., S 182

2.Osmanlı Öncesi Türk Devletlerinde Gulam Sistemi

Derin bir tarihi geçmişi olan Türkler. İslamiyeti kabul ettikten sonra da komşuları ve ilişkileri bulunan İslam Devletleri'nin kültür politikasından etkilenmişlerdir. Bu bağlamda merkezi otoritelerini güçlendirmek ve ayakta kalmak için bazı politikalar izlemişlerdir. Bunlardan biri de İslam Devletleri'ndeki Gulam sistemidir.

a.Karahanlılar

Karahanlı saray ve askeri teşkilatında da gulamların yer aldığı anlaşılmaktadır. Karahanlı İlig Han Nasr'in, 500 Türk gulam okçudan oluşan özel bir askeri birliği vardı. Satın alma yoluyla temin edilen acemi gulamlar, başta hükümdar sarayı olmak üzere devlet ileri gelenlerinin kapılarında yetiştirilmekteydi. Karahanlı hükümdarlarına ait gulamların sayısı, Selçuklu sultanı Sencer zamanında 12.000'i bulmuştu. Bunun yanı sıra vezir, Hacib, Kapıcıbaşı gibi ileri gelen emirlerin de gulamları vardı.¹⁴

b.Gazneliler

Gazneliler Devleti'nin kurucusu Alp Tegin, Samani Emiri Ahmed b. İsmail'in gulamı idi. Alp Tegin'in de, Sebük Tegin dahil olmak üzere 2000'den fazla gulamı vardı. Ayrıca Samani Devleti'nin sonlarına doğru eyalet valileri ve Kara Tegin gibi kumandanlar geniş ölçüde gulam topluyorlardı.

Gulamların eğitilmesi yedi yıl sürer, bir gulam olgunluk çağına ulaşmadıkça hiçbir önemli işe tayin edilmez, kendisine emirlik ve valilik verilmezdi. Nitekim Alp Tegin otuzbeş yaşında iken Horasan Sipehsalarlığına yükselmışti.

X.yüzyılda İran'daki devletler içinde askeri alanda gulam istihdamı yaygınlaşmıştır. Mesela Deylemi hanedanlarından Ziyariler ile Büveyhiler bunlardandır. Büveyhiler'den Muzzüddeve Ahmed'in gulamlarının çoğu Türktü. Aynı şekilde Azerbaycan'daki Şirvanşahlar'ın da gulamlardan meydana getirilen muhafız birlikleri vardı. Gazneliler, Harizm bölgesini topraklarına katıncaya kadar esirleri doğrudan Horasan'ın kuzey uçlarındaki bozkırlar yoluyla temin ediyor, çoğunu da Maveraiünnehir'deki esir pazarlarından satın alıyorlardı; ayrıca bunların bir kısmı hediye olarak geliyor, bir kısmı da savaşlarda esir düşen düşman askerlerinden seçiliyordu. Sultan Mahmud, Kannevi seferi sonucunda 53.000 esir elde etmişti.

¹⁴ Mercil, a.g.m. S 182

Kendileri de gulamlıktan gelen Gazneliler çok uluslu ordularını bir gulam birliği nüvesi etrafında oluşturmuşlardır. Bu ordunun çoğu Türktü, fakat zamanla Hintliler'de alınmıştı. Mes'ud b.Mahmud'un hükümdarlığı zamanında gulamların sayısı 4000-6000 arasındaydı, bunlar yine gulam kökenli **Salar-ı Gulamanı** tarafından yönetiliyordu.¹⁵

c.Büyük Selçuklular

Büyük Selçuklular, ücretli ve profesyonel bir ordunun, devleti korumak ve genişletmek için gerekli olduğunu kabul ediyor; ve ordunun bir bölümünü sultanı ve sarayı korumakla görevli gulaman-ı Saray'dan oluşturuyordu. Bunlar Türk, Arap ve Deylemli gibi çeşitli milletlerden küçük yaşlarda saray hesabına satın alınır ve özel olarak yetiştirilirdi. Ayrıca Selçuklu sultanlarına hediye olarak da gulam geliyordu. Amid-i Horasan lakabıyla tanınan Muhammed b.Mansur, Sultan Alp Arslan'a 100 Türk gulamı hediye etmişti.

Gulamırla yılda dört defa bistegam denilen maaş verilirdi. Gulamların doğrudan Sultanın emrinde bulunmayan kısmı Spehsalar veya Emir denilen kumandanların idaresinde görev yapardı.

Selçuklu gulamları arasında, Türkler'in yanında Rum, Ermeni ve Zenciler'de (habeşiler) vardı. Vezir Nizamül-Mülk'ün çevresinde de adeta bir hükümdar gibi gulam birliği toplanmıştı. Onun ölümünden sonra Nizamiye adıyla anılan bir gulamlar devlet siyasetinde birleştirici bir rol oynamış ve Sultan Melikşah'ın ölümünün ardından oğlu Berkıaruk'u tahta çıkarmışlardı. Hassa ordusu gulamlardan oluşuyor ve her an sultanın emrinde bulunuyordu. Ayrıca bu ordudan bir grup da sultanın güvenliğini sağlamak için çevresinde koruma görevi yapıyordu.¹⁶

Türkler hakimiyetlerini devam ettirebilmek için her bakımdan (disiplin, teçhizat, vs.) mükemmel bir orduya sahip olmak zorunda idiler. İdare ve teşkilatçılıktaki dehalaları ile böyle bir ordu meydana getirmeye muvaffak oldukları için de Türkler tarih boyunca çok büyük devletler ve imparatorluklar kurmuşlardır.

Büyük Selçuklu Devleti'nin Alp Arslan zamanında da milli karakterini, esas itibariyle muhafaza ettiği hususuna gelince, bunu askeri sahada olduğu kadar siyasi sahada da müşahade etmek daima mümkündür.

¹⁵ Merçil, a.g.m., S 181

¹⁶ Merçil, a.g.m., S 182

Hükümdarı'ndan en küçük neferine kadar hakim zümre Büyük Selçuklu Devleti'nin bir Türk devleti olduğu kanaatinde bulundukları gibi, bu devlete hizmet eden ve mülki teşkilat kadrolarını işgal eyleyen İranlılar da bir Türk devletinin emrinde vazife gördükleri kanaatindeydiler.

Saray teşkilatı kadrolarını işgal edenlerin, hemen hemen büyük çoğunluğunu kılıç ehlinde, yani askeri sınıflardan olan Türkler oluşturunuyordu. Sarayda hükümdarın şahsına en küçük hizmetlerde bulunanlar saray dışında büyük askeri makamları işgal ediyorlardı. Zaten sarayın adeta orduya eleman yetiştiren bir okul olduğu görülmektedir. Saray Gulamları ve Hacıbları; yalnız muvakkaten vazifelerle değil, ordu da yüksek kumanda mevkieindeki daimi vazifeleriyle de devlet hayatında büyük roller oynuyorlardı.¹⁷

Kuruluş esnasında başlıca rolü oynayan Türkmenlerin, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan sonra yavaş yavaş ordudan tasfiye edilerek onların yerlerini gulam sistemine göre yetişmiş Türkler almaya başlamıştır Selçuklu ordusunun da hür Türkmenler'in yerini gulam (köle) Türkler'in alması. Büyük Selçuklu Devleti'nin tekamül ederek, klasik bir Türk-İslam Devleti haline gelmesinin tabii neticesi saymak gerekir. Alp Arslan zamanında. Büyük Selçuklu Devleti ordusu, hemen hemen tamamiyle Türkler'den meydana geliyordu. Ancak, bu Türklerin bir kısmını irsi başbuğların kumandası altında bulunan hür Türkmenler, diğer bir kısmını da gulam sistemine göre yetişmiş Türkler teşkil ediyordu.¹⁸

Önce gulamların nasıl tedarik edildiği meselesini ele alalım. Selçuklu devrinde ordu için nasıl gulam tedarik edildiği hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Biz bilhassa Alp Arslan zamanına dair bazı misaller vermekle yetineceğiz.

Görünüşe göre, Selçuklular, mülki teşkilat kadroları için olduğu gibi, askeri teşkilat kadroları içinde, yerine geçtikleri devletlerin elemanlarından geniş çapta faydalanmışlardır. Daha Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasından önce Gazneliler Devleti ordusunda hizmet eden-gulamlıktan yetişmiş- Türk kumandanların, şüphesiz emirleri altındaki yine Türk gulamlarla Selçuklu hizmetine geçtiklerini ve devletin kurulmasından sonra da büyük nüfus kazandıklarını biliyoruz.

17 Mehmet Altay Köymen, "Alparslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilatı", Tarih Araştırmaları Dergisi Ankara, 1970, C V, Sayı 8-9 S 2-4

18 Köymen, a.g.m. S 7-8

Bu hususta Büveyhoğulları Devleti zamanına ait daha müşahhas misallere sahibiz. Bu devlet zamanında kumandanlık makamına yükselmiş olan ve İbnu's-Şarabi diye tanınan Fahir Bay-Tekin b.Abdullah, Tuğrul bey zamanında Selçuklu Devleti hizmetine girmişti (ölümü: 448/1056)

Tuğrul Bey, Alp Arslan, Melikşah ve hatta Berkiyaruk zamanlarında, büyük roller oynayan Sa'dud-devle Güherayin, başlangıçta Huzistanlı bir kadının gulamıydı. Daha sonra son Büveyhoğulları hükümdarı Ebu Kalicar b. Sultani'd-devleye intikal etti.¹⁹

Gerek başka yıkılan devletlerden Selçuklu Devleti'ne, gerekse Selçuklu Devleti içinde seleften halefe geçen gulamlar, görüldüğü üzere, umumiyetle yetişmiş ve orduda muayyen bir rütbeye erişmiş kimselerdir. Bu yetişmiş gulamların maiyetlerinde **-miktarları kuvvet derecelerine göre değişen-** ayrıca yetişmekte olan Türk gulamlar vardı.

Selçuklu Devleti'ndeki her hükümdar, başka devletlerden ve hükümdarlardan miras kalan yetişmiş veya yarı yetişmiş gulamlar yerine, istediği şekilde yetiştireceği acemi gulamlar tedarikine daha fazla ehemmiyet veriyordu. Bu şekilde tedarik edilen gulamlar, orduda çoğunluğu teşkil ediyordu. Gümüş-Tekin, Sultan Alp Arslan'a yaptığı seferlerden elde ettiği esirlerden 2000 kadar güzel erkek ve kız takdim etmişti.

Alp Arslan'ın kendisi de Ermenistan ve Hazer seferinde 50.000'den fazla Memluk elde etmişti. Harezm valisi olup, Amid-i Horasan lakabıyla meşhur olan Muhammed bin Mansur, 100 Türk gulam satın alarak, Sultan Alp Arslan'a hediye etmişti. Savaşta esir alınanlardan Türk olanların gulam sistemine göre yetiştirmek üzere seçildikleri muhakkaktır. Görülüyor ki gerek kumandanların gerekse bizzat hükümdarların seferlerde elde ettikleri esirler, gulam tedarikinde mühim bir kaynak teşkil ediyordu.²⁰

d.Anadolu Selçuklu Devleti'nde Gulam Sistemi

Anadolu Selçuklu Devleti'nde de orduda, idarede ve saray hizmetlerinde gulam istihdam edilmiştir. O dönemlerde, Anadolu'da yaşayan halkın büyük çoğunluğu Rum olduğundan tabii olarak gulamların ekseriside Rum asıllıydı. Bunun yanında Ermeni ve Gürcüler'de vardı. Rum asıllı gulamların en meşhurları, Celaleddin Karatay ile iki kardeşi Seyfeddin Kara Sungur, Kemaleddin Rumtaş ve Melikül-Ümera Şemseddin Hasoğuz,

¹⁹ Köymen, a.g.m., S 9 - 10

²⁰ Köymen, a.g.m., S 11 - 12

Naibül-hadre Emüniddin Mikail idi. Gulamlar Anadolu Selçuklu Devleti'nde Atabeg, Emir-i Ahur, Taştardar, Hazineदार, Emir-i Davet, Melik'il-Ümera İğdişbaşı, Şarabsalar, Emir-i Candar, Emir-i Sipehsalar, Emirü'l-Ke-bir, Çaşnigir, Emir-i Dad, Naib'ül-Hadre gibi önemli mevkilere getiriliyor, ayrıca büyük fetihlere askeri vali olarak tayin ediliyorlardı. Gulamlar ordu dışında temizlik hizmetlerinde, hazine, divanda, adliye, ter-cüme odalarında, tuğrahanede, haremde ve maliyede görevlendirilmişlerdir.²¹

3. Gulamlar'ın Temini, Yetiştirilmesi, Eğitim Süreleri ve İstihdamlar

Gulamlar bazen hususi şahısdan hükümdara, aynı devlet içinde bir hükümdardan diğer bir hükümdara, bir devlet yıkılınca başka bir devletin hükümdarına geçmektedirler. Gulamlıktan yetişip Tuğrul Bey zamanında kaynaklarda adları geçen belli başlı hacib ve kumandanlardan dördüne Alp Arslan zamanında da rastlıyoruz. Bunlardan bazıları Melikşah zamanında da imparatorluğa hizmet etmişlerdir. Bu hacibler: 1.Sav-Tekin, 2.Bar-Tekin, 3.Yuruh-Tekin, 4.Humar-Taş, 5..Humar-Tekin, 6.Gümüş-Tekin, 7.Erdem, 8.İnanc-İl, 9.Ferruh, 10.Porsuk, 11.Ay-Tekin'dir.²²

a- Temini

Gulam tedarikinde en önemli kaynak, esir pazarları idi. görünüşe göre, her mühim şehirde esir pazarları vardı. Nitekim Nizam-ül Mülk, ileri gelen kumandanlara, hükümdarın gözüne girmek için -esir pazarlarından- gulamlar satın almalarını ve bunları iyi teçhiz etmelerini tavsiye etmektedir. Selçuklu vezirinin bu tavsiyesinden de anlaşılıyor ki, gulamlar, büyük ölçüde satın alınmak suretiyle tedarik ediliyordu.

b- Yetiştirilmesi ve Eğitim Süreleri

Kara Gulam adı verilen acemi gulamların, Selçuklu ordusunda savaşçı asker olarak yetiştirilmesi meselesine gelince, tarihi kaynaklarda bu hususla ilgili fazla bir bilgi yoktur. Selçuklu devrinde gulamlar sahipleri tarafından yetiştiriliyorlardı. Bu duruma göre, saray, aynı zamanda en büyük gulam yetiştirme merkezi ve bir mektep idi. Gulam sıfatıyla daima Sultan'ın katında bulunacak olan Türkmen çocukları, bilhassa at üzerinde silah kullanmayı,

²¹ Merçil, a.g.m, S 183

²² Köymen, a.g.m, S 10 - 11

bir de Sultan'a hizmet adabını öğreneceklerdir. Türkmen çocuklarına hususi yetiştirme sistemi tatbik edildiği düşünülemeyeceğine göre, bütün saray gulamlarının böyle yetiştirildiği ileri sürülebilir.²³

Muhtelif şekillerde tedarik edilerek, saraya alınan acemi gulamları, kimlerin yetiştirdiği meselesine gelince, bu hususta, dolaylı da olsa, az-çok bilgiye sahibi/ Gulamları yetiştirmek üzere hususi öğretmenler tayin ediliyordu. Yetiştirilen gulamlar saraydaki Hacibler'in emirlerine veriliyorlardı. Böylece askeri, idari eğitime ve öğretime tabi tutulan bir gulam kaç yılda ordu da kumandanlık mevkiine gelebiliyordu. Tuğrul Bey'in Hacibler'i bu hususta bize fikir verebilir. Bu Hacibler, Tuğrul Bey'in saltanatının sonlarına doğru, yani 1058-1060 yıllarında devlet ve ordu hayatında rol oynamaya başlamışlardır. Bu Hacibler'in Tuğrul Bey tahta çıkınca (1040) tedarik edildikleri kabul edilirse, şu halde onların ilk mesuliyet makamlarına gelebilmeleri için 18 veya 20 yıl süren bir eğitim, öğretim ve derece terfi devresi geçirdikleri söylenebilir.²⁴

c- İstihdamı

Gazneliler ve Selçuklular gibi hanedanların idaresinde gulamlar Mir-i Ahur, Emr-i Camedar, Emir-i Silahdar, Çetidar ve Taştardar vb. önemli saray memuriyetlerinde bulundular. Bunlar arasında devlet kuranlar dahi oldu. Selçuklu Sultanı Melikşah'ın saltanatı sırasında gulamı Anuş Tegin Garçe-i Aştardar idi. Daha sonra Harizm valiliğine tayin edilince burayı, özerk bir bölge gibi idare etti ve onun soyundan gelenler Harizmşahlar Devleti'ni kurdular.

İran'da hüküm süren Saffariler gulamları devlet hizmetinde kullanan ilk hanedanlardan biridir. Saffari emirlerinden Yakub b. Leys'in 2000 kişilik bir gulam birliği vardı. Ya'kub kardeşi Anır b. Leys küçük yaşta birçok esir satın alarak onları yetiştirip; kumandanlarına hediye etmiş. Daha sonra da çeşitli hediye ve paralar vererek bu gulamlardan efendilerinin sırlarını öğrenmişti. Samanifer'in Maveräünnehir ve Horasan'daki ordularının nüvesini gulam muhafız kuvveti oluşturuyordu. Nasr b Ahmed'in 10.000 kadar gulamı bulunduğu rivayet edilmiştir. Samani emirleri bu

²³ Köymen, a.g.m., S 133

²⁴ Köymen, a.g.m., S 14

muhafız kuvvetini, meydana getiren Türk askerlerinin, hanedanın merkezileştirilme siyasetini kabul etmeyen Dikhan sınıfının askeri etkisine karşı bir denge unsuru olabileceğini umuyorlardı.²⁵

B.OSMANLI DÖNEMİNDE PENÇİK VE GULAM SİSTEMİ

1.Pençik Sistemi

Osmanlı dönemi tarihçilerinden Ahmet Refikin ifadesine, göre, Tarihi Ali Osman'da deniliyor ki: "Bir gün Cendereli Kara Halil kim kadiasker idi. ona itti: Sen niçün bunca Beylik malı zayi idersin dedi. Kadiasker olan kanı Halil ider: Zayi olacak ne mal vardır. Sen deyi-ver dedi. Kara Rüstem itti: İşbu esirler kim gaziler gazadan götürür, Tanrı buyruğu ile beşte biri padişahındır. Niçün cenanı almazsın dedi. Pes kadiasker dahi bu kaziyeyi Sultan Murada arzetti. Andan Sultan Murat Çünkü tanrı buyruğudur, alın dedi. Vardılar, Kara Rüstem'i okudular: Mevlanâ. Tanrı buyruğunda ne ise anı it dediler. Kara Rüstem'den kaldı. Andan Evrenos Beye ısmarladılar, beş akça aldı. Gelibolu 'da ve gayri yerde esirden beş almak, bu ihdas cendereli Kara Halil'den ve Kara Rüstem 'den kaldı. Andan Evrenos Beye ısmarladılar. Kim akından çıkan esirden beşte birin alalar. Ve hem öyle ittiler. Aldıkları oğlanları getirup Sultan Murad'a da arzederlerdi. Andan bu oğlanları Anadolu'da Türkler'e verirlerdi. Türkler dahi bu oğlanlara çift sürdürürlerdi. Ta Türkçe öğrenince kullanırlardı. Andan sonra Sultan Murad a getirüp Yeniçeri eylediler. Ve hem adını yeniçeri kodular. Yeniçeri ol vakitten beri kaldı,"²⁶

Ahmet Refik'in bir başka tespitine göre; Oruç Bey Tarihi'nin Babinger tabı sh.75'de ise. "Vardılar. Oğlan devşirdiler, Getürüp Anadolu'da Türk kavmine üleştirdiler. Çift sürdürürler ve hizmetlendiler ve hem Türkçe öğrendiler. Üç yıl, dört yıl olduktan sonra getirtip kapıda Yeniçeri ettiler."²⁷

Edirne'nin fethinden (1361) sonra Rumeli'de, güneyde Selanik doğrultusunda Via Epnatia üzerinde Karesili gazi bey Evrenuz Gazi'nin ve Meriç vadisinde Hacı-il Beyi'nin hızlı fetihleri sonucu savaş esirleri büyük artış gösterdi. Gazilerden sultan için esir başına beşte bir Pencik (penc-i yek = beşte bir) alınmaya başlandı.²⁸

²⁵ Merçil, a.g.m., S 181

²⁶ Ahmet Refik, Devşirme Usulü, Akşam Matbaası, İstanbul, ? S 3

²⁷ Relik, a.g.e., S 3

²⁸ Komisyon, a.g.e., S 51

Kudret'ül-ulemâ'il-izâm. üsvet 'ül-fudalâ'il-fıham mübeyy in 'üş-şerâ-yi' ve'l-ahkâm, el-mahsûs bi-inayel'il-Melik'il-Allâm İstanbul Kadısı Mevta-na Zeydi-Dâmet fedâilühüve İftihar 'ül-ümenâ il-muhanin Pençik Emmini Muhyiddin Zide kadruhû- tevfi refî-ı hümayun vasil olacak ma'lûm ola ki; hususunda kanunname laleb efmişsin. İmdi bundan evvel İnebolu İskele-sinde Kanunnameye ihtiyaç olup; kanunname olup tezkire gönderi lüh ana göre İnebolu İskelesine Pençik Kanunnamesi yazılıb gönderi lüh sûrel-i ah-kâmda kayd olunmuş idi. Asıl İstanbul Kanunnâmesinden müstahrac olduğu sebepten Anadolu ahkamından bulunub yazılıb gönderildi, imdi pençik hususunda olan kanun-ı kadim budur ki: Bu madde pençik oğlanları konusundaki şer'i izahımızı açıkça desteklemekte ve hukuki düzenlemenin gayesini izah eden aliya kapuma mektub gönderüb iskeleye gelen üseranın (esirlerin) pençiki hususunda kanunname ifadesiyle de meseleyi te'yid eyle-mektedir. Bu kanunnamenin Kanun-i kadim diye bahsettiği de, bir önceki kanundur.

Mevlana Zeydi: Bu zat, 916'da İstanbul Kadısı olan Şeydi Ahmed Efendi'dir. Karamanlı İdris'in oğludur. Alaaddin Arabi'nin talebisidir. 918'de Anadolu Kazaskeri olmuş ve 919'da azledilerek Salın müderrisliğine getiril-miştir. İstanbul kadısının kontrolü altında kaleme alınan bir hukuki düzenle-menin, şer'i hükümlere muhalif hükümler ihtiva ettiğini iddia etmek, her halde tartışılabilir bir kanaat olup; bir iddiadır.²⁹

1 Şir-hor beççeden üç yaşına değin onar akçeden otuz akçeye varınca alınur. ve üç yaşından sekiz yaşına varınca yüz akçe alınur. bunun gibilere beçere derler.³⁰

2 Ve sekiz yaşından on iki yaşına varınca yüz yirmi akçeden ikiyüz ak-çeye varınca alınur. bunun gibilere gulamçe derler, ve baliğ olmuş gulamdan ikiyüz elli akçeden ikiyüz seksen akçeye değin alınur.³¹

3. Ve sakallu kafirden daha ikiyüz elli akçeden ikiyüz yetmiş akçeye değin alınur ve pîr kâfirden yüz elli akçeden ikiyüz akçeye değin alınur.

4. Ve mezkur kafir pir veya fertute olacak olursa, yüz otuz akçeden yüz elli akçeye değin alınır ve dahi gulam veya kafir yek-çeşm veya yek-dest olursa, yüz otuz akçeden yüz elli akçeye değin alınur.³²

29 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul, 1990, C II, S 133

30 Şir-hor beççe: meme emen çocuk

Beççe: 3 ila 8 yaşları arasındaki çocuklar

31 Gulamçe: 8 ila 12 yaşları arasındaki çocukları

Gulam: Bulaga ermiş ergen kişi

32 Fertute : Çok yaşlı kadın

Yek-Çeşm: Tek gözlü insan

Yek-Dest: Tek elli insan

5.Ve dahi ümm'ül-veled cariyeye yüz yirmi akçeden yüz elli akçeye değin alınur. Ve dahi mâriye ve acuze ve duhter ve ma'yube ve bimare ve tertute veyahud yek-dest ve yek-çeşm olacak olursa, bu zikrolunanı emsali mucibince alınur.³³

6.İmdi büyürdüm ki, hükm-i hümayunum varduğu gibi siz dahi bu zikrolunan Kanunname mücebince amel edüb üslub-ı mezbur muktezasınca pençik alub her birin ayru ayru cins cins müfredatiyle yazub alınan akçeyi her neferin altına kayd edüb mufassal defter edesin, haric-i defter nesne ko-yamasın. bu babda tamam intiham edüb mal-i padişahiyi tahsil edesin.

7.Ve sen ki, kadısın, bu Kanunnâmenin suretin siccilate kayd edesin, zayi' olmayub dâima mücebiyle amel oluna, ve ba'd'en-nazar bu hükmi emin-i mezburun elinde ikbâ edesin, her kim emin olursa, anlar hıfz edeler. Şöyle bileler, alamet-i şerife i'timâd kılalar.

Tahriren fil-yevm'is şehri ŞevvaPil-mükerrerrem sene sitte-aşere ve tis'a-miete.³⁴

2.Gulam Sistemi

Terim olarak gulam, eski İslam devletlerinde orduda, idarede ve saray-da çalıştırılmış köle ve esirlerdir. Gulam sözlükte erkek çocuk, delikanlı, azad edilmiş köle, genç hizmetkar, efendisine bağlı muhafız anlamlarına gelen Arapça bir isimdir (çoğulu gılman, gılme ve ağlime). Bu manada kelimeyi rakik ve köle gibi diğer hizmet elemanlarından ayrı mütalaa etmek gerekir Çeşitli İslam ülkelerinde gulam yerine Memluk (çoğul memalik) ve Kuzey Afrika'da abid (abd'in çoğulu) kelimeleri kullanılmıştır. Osmanlılar ise terim olarak gılmani benimsemişlerdir. Gulamlar İranlı, Türk, Slav veya zenci ve Berberi unsurlardan alınmıştır. Bunlar arasında Türkler'in durumu diğerlerinden daha farklıdır. Türkler orduya başlangıçta esir veya efendilerinden satın alınmış köle asker statüsünde girmişlerse de yükseldikleri mevkilere ve etkinliklerine bakıldığında daha sonra bu statüden ücretli asker (mürtezika) statüsüne geçtikleri anlaşılmaktadır.

33 Ümm'ül-Veled : Efendileriyle olan münasebetlerinden çocuk sahibi olmuş cariyelere denir. Bu çocuk sebebiyle hürriyetlerine kavuşmuş olurlar. (Krş. Molla Hüsrev, Dürer II / 19 vd.)

Mariye: Rumca kız çocuğuna denir.

Aguze: İhtiyar kadın demektir.

Duhter: Kız çocuk anlamına gelir.

Ma'yube: Ayıplı ve kusurlu kadın demektir..

Bimare: Hasta kadın demektir

34 Ahmet Akgündüz, a.g.e. C II, S 133

35 Terzi, a.g.m. S 178

Osmanlılarda gulamın çoğul şekli olan gılmanın kullanımı daha yaygındır. Gılman kelimesinin, yaya veya atlı kapıkulu ocakları neferlerinden Enderun, Birun gibi kurumlarında bulunup; sarayın erkek hizmetkârlarına kadar uzanan çok yaygın bir kullanım alanı vardır. Saray hizmetkârları için daha ziyade gulam veya oğlan kelimesi kullanılmıştır.

Daha önce kurulan İslam ve Türk-İslam devletleri müesseselerinin teşkilatları ile eski Türk devlet geleneğinin bazı esaslarını birleştiren Osmanlı padişahları ve özellikle Fatih Sultan Mehmed kul sistemini çok geliştirmiş ve bunu devletin merkezi, askeri ve taşra teşkilatlarında geniş ölçüde uygulamışlardır. Enderun olsun Birun olsun en büyük hizmetlisinden en büyük yetkilisine kadar sarayın her türlü işi devşirme asıllı gılmanlara verilmiş, devletin merkezi ve taşra yönetimi genellikle yine devşirme kökenli vezir veya Beylerbeyilere bırakılmıştır. XV. ve XVI.yüzyıllarda istisnai olarak Türk asıllı veziri azamlar iş başına getirilmişse de ağırlık yine devşirme vezirlerde kalmıştır.

Osmanlı dönemi tarihçilerinden bazıları, sultanların, gelişi güzel ne olduğu belirsiz gılmanı saray hizmetine almamalarını, aslı nesli bilinenlerin de mutlaka kiyafe ilminden anlayan alimler tarafından incelendikten sonra alınması gerektiğini belirtmekledirler.³⁶

Padişah otoritesinin zayıfladığı XVII. yüzyıl başlarından itibaren devşirme sisteminin gevşemesine paralel olarak gılman sistemi de bozulmuştur. Abaza Paşa'nın II.Osman'ın kanını dava ederek ayaklanması doğrudan kapıkulu ocaklarına, dolayısı ile gılman sistemine karşı yapılmış gibidir. Çok cepheleli 1683-1699 savaşlarından sonra eski güçlerini kaybeden gılmanlar daha farklı bir karaktere bürünmüş ve etkileri azalmıştır. XVIII. yüzyılda gılman sisteminin hemen hemen tamamının ortadan kalkması üzerine saraya devşirmelerin yerine devlet adamlarının ve nüfuzlu kişilerin oğulları girmeye başlamıştır. Edirne ve İbrahim Paşa saray mekteplerinin önemlerini kaybetmesinden sonra ise saraya girmenin yegane kapısı Galata Sarayı olmuştur. Bu saraydaki gılman eğitimi bir süre daha devam etmiş, Batı saraylarının taklidine başladığı II.Mahmud zamanında Enderun lağvedilerek yerine Mabeyin Müşirliği kurulmuş ve devlet kadroları için memur yetiştiren mektepler açılmıştır.³⁷

36 Abdul Kadir Özcan, "Gılman" inad. İst. Ansk. Divak, Neş.İstanbul, 1996 C XIV, S 184

37 Özcan, a.g.m., S 184

C.OSMANLI DÖNEMİNDE DEVŞİRME SİSTEMİ

1.Tanımı ve Amacı

Osmanlı Devleti, belli bir kanun ve kaide çerçevesinde sadece gayri müslim Bulgar, Arnavut, Bosna yerlileri ve Ermenilerden, hem rızaları dahilinde olmak ve hem de belli bir kaide dahilinde yapılmak şartıyla her kırk haneden bir tane 14-18 yaş arasında genci, Osmanlı ordusunun temelini teşkil eden Yeniçeri Teşkilatına girmek veya sarayda önemli vazifeler yapmak üzere devşirmeye başlamıştır. Bu usule de devşirme sistemi adı verilmiştir.³⁸

Devletin sınırları içinde bulunan Gayrimüslim çocuklarından Acemi oğlanı toplamak üzere uygulamaya girişilmesi ile Devşirme yöntemi ortaya çıkmıştır. Devşirmenin uygulamaya konulmasıyla Pençik yöntemi kalkmamış, ancak bir çeşit vergi olarak devam etmiştir.³⁹

Devşirme sisteminin mahiyetini Kul Sistemi (Köleleri özel bir eğitime tabi tutarak devlet ve ordu yönetiminde kullanma usulü) terimi ile de ifade edebiliriz.⁴⁰

2.Kanunnamesi

Savaş esirlerinin beşte birinin devlete kalması şeklindeki İslam hukuku prensibine dayanan yeniçeri teşkilatı, daha sonra çeşitli usullerle genişletilmiştir. Özellikle Fatih devrinden itibaren Hristiyan teb'anın, yaşları kanunen belirlenen birden fazla erkek çocuklarından yalnız bir tanesinin Osmanlı ordusuna alınması esas kabul edilmişti. Bundan dolayı bir devşirme yani yeniçerilik için acemi oğlan toplama kanunu düzenlendi. Bu kanunla baştan gayr-i müslim olan Rumeli halkı tedrici bir şekilde Müslümanlaştırılacak ve aynı zamanda Müslüman olan yeni ordularla Osmanlı Devleti desteklenmiş olacaktı. Acemi Ocağının temelini teşkil eden bu kanun elimizde mevcuttur, bu kanunun kesin tarihi belli değildir. Ancak en az II. Bayezit devrinde hazırlandığını ifade edebiliriz.⁴¹

Kanunname ki, Yeniçeri Oğlanın Cem' Eylemek İçün Nişan-ı Hümayun Verilür diye kaynaklarda tanıtılan bu kanunun elimizde dört nüshası mevcuttur:

38 Ahmet Akgündüz-Said Öztürk. *Bilinmeyen Osmanlı*, Os.Arş.Vak. Yay.Istanbul, 1999, S 45 - 46

39 Ercan, a.g.m., S 712

40 Ünal a.g.e., S 20

41 İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapı Kulu Ocakları*, TTK, Ankara, 1984, S 144

I.si, Topkapı R.935, vrk 87/b-88/b'deki temel nüshadır.

II.si, İ.Ü.Ty 2753, Vrk. 47/a-48/b'deki nüshadır.

III.sü ise, yine Topkapı R 1936'daki I'nin aynısı bir nüshadır.

IV.sü, Paris, Bib Nat. No: 35'deki nüshadır.⁴²

Nişan-ı şerif-i alişan hükmi oldur ki: Kadim'ül eyyamdan Memalik-i Mahrumsemde yeniçeri için oğlan almak kanun ve adet-i mu'tad olduğu ecilden filan kadılık ki, bu kadar hane ve filan kadılık ki, bu kadar hanedir ilh. kırk haneye bir oğlan hesabınca bu kadar nefer ve bu kadar nefer cem 'an bu kadar nefer oğlan cem ' olmasın emr edüb Kudvet 'ül-emacid ve'l-ekarım, hav'il-mehamid ve ' I-mekarım filan Zide kadruhu-nun kemâl-i emanetine ve vüfur-i istikametine i 'tikad ve i 'timad eyleyüb emin ta'yin eyleyüb ve Der-gah-ı mu'allam yaya başlarından Kudvet 'ül-emasıl ve 'I-akran filân zide kad-rühü- yü dahi bile kosub ellerine işbu hükm-i cihan-muta' ve lâzım'ul-ittiba 'ımı verdim ve buyurdum ki:

1. Te 'hir etmeyüb zikrolunan kadılıklara varup kadılıkda ili ve günü tenbih edüb çağırdup te'kid eyleyüb kurada ve biladda haslarda ve efkafda velhasıl hiçbir kareyi aparmamuyub kefare-i re 'ayanın ne kadar oğlanı varsa babaları ile cem' edüb yanıma ge türdüb ve bizzat nazar edüb kangı kafirin ki, müte'addid oğulları ola, içinden bir yararın ki, sinnde on dört on beş ya-şında nihayet on yedi on sekiz yaşında ola, yeniçerilik için yazub alub zabt ve hıfz eyleye. amma müte 'addid oğlu olmayanın oğlın almaya ve müte 'ad-didin birin aldıktan sonra bakisin babasına göndere, ziyade hayf ve ta 'arruz eylemeye.

2. Ve emrin üzere bir oğlanı alub yazdıktan sonra tebdil etmeye, ve her oğlan ki, alınur, kendü adın ve atası adın ve köyi ve sipahisi adın ve oğlanın hilyesin ve evsafını mufassalan deftere bile kayd eyleye. gaybet edecek olursa, deftere rücu' olunub kim idüğü ve kandan idüğü m 'lum olub suhuletle ge-rü ala getirile ve anun gibi cem' olunduğu esnada telbisle haricden levend dahi katarlar imiş. key ihtiyat edüb kat 'a levendden kimesne katılmayub yerlü raiyyet kafir oğlanlarından cem' ede; hileden ve telbisden ihtiraz eyle-ye.⁴³

3. Ve buyurdum ki, yeniçeri oğlanı cem olub yüz ve ellişer nefere ye-tişdükçe defler ile mu 'temed adamına koşub ve kadılar dahi bile mu 'temed adam koşub ve ol vilayetlerde ve voynuk olan yerlerde voynuk;

42 Uzunçarşılı, a.g.e., S 145

43 Levend: Burada dışarıdan alınan bekar ve serseri genç manası kast edilmiş olabilir. Zaten farsça manası budur. Yoksa Bahriyedeki askeri sınıf manası kast olunmamaktadır.

voynuk olmayan yerlerde müsellemden ve sipahi adamlarından anların maksuduna kifayet edecek mikdarı kimesneleri bile koşub İstanbul'da Yeniçeri Ağası'na göndereler ki, yolda ve izde tamam mahfuz ve mazbut olub kimesnesi gitmek ve gaybet eylemek ihtimali olmaya.

4. Ve hem yeniçeri oğlanı yazıldık da iki defter yazub biri kendüde durub ve biri karşı yeniçeri oğlanını gönderdiği adamla bile göndereler ki, yeniçeri oğlanın yeniçeri ağasına defter ile teslim ede. sonra defterleri birbiriyile mukabele olunub görölüb yeniçeri oğlanı tebdile ve tağyire mecal ve ihtimal olmaya.

5. Ve buyurdum ki, oğlan koşub gönderdiği adamına te'kid eyleyüb ısmarlaya ki, oğlanları İstanbul 'a götürürken eylemeyüb ve kimesneden bir akçe ve bir habbe nesne almayub ve taarruz etdirmeyüb doğru yoldan getüre ve yolda konakların şaşırmayub bir köye tekrar koymalar ki, köy halkına yeniçeri oğlanına etmek vermekde ve evine iledüb zabt etmekde ziyade muza-kaya lazım gelmeye.

6. Ve ol kadılıkların kadıları ve naibleri ve subaşıları ve yerlerine duran adamları ve köy kethüdaları, bu babda kemal-i mu'avenet ve müzaheret edüb taht-ı hükümetlerinde olan re 'ayada ne mikdar oğlan var ise, cemi 'isin bikusur mezkurun yanına ihzar eyleyüb göstereler.

7. Hiç bir ehadin oğlu evinde alıkonmak ve gizlenmek ve kaçurmak ve sair veçhile telbis ve tedlis etmek olmaya ve gereği gibi sakınalar ki, bu hususda müşarün ileyh veya adamları velhasıl bu maslahata mübaşeret eden kimesneler, asla ve kat 'a bir ehadden bir akçe ve bir habbe nesne almayalar, emr-i şerifime muhalif her kim tımarında veya köyünde bir oğlan gizleyüb müşarun ileyhe göstermemiş ola veya kaçurmuş veya hile edüb haneden levend katmış veyahud nev'an ihmal ve müsahele etmiş olursa, her kim ise kat- 'a mecal vermeyüb siyaset etdiririn, bilmiş olurlar.

8. Ve bu husus emr-i hatır ve mahall-i ihtimam ve hüsn-i tedbir olmağın gerekdir ki, mezkuralara ol vilayetde olan kadılar ve subaşılar ve yerlerin duran adamları ve köy kethüdaları, bi-enfüsihim hazırın olub oğlanı görmesinde ve almasında ve kimin oğlu alındığında ve evsaf ve hilyesinde anların dahi vukufi ola, nev'an hile ve tevizir karışmaya, bu dahi şol ki, cadde-i emanet ve tarik-i istikamettir, sülük edüb hilaf-ı me'mur nesne zuhur bulursa, mucib-i itab ve ikabdır. ana göre ihtiyat edüb emr-i şerifimle amel edeler.

Şöyle hileler, alamet-i şerif-i âlem-araya i'timâd kılalar.

Tahriren fi....⁴⁴

3. Çıkış ve Sebeplen

Osmanlı tarihçilerinin görüşleri doğrultusunda, devşirme sisteminin ortaya çıkışını şu şekilde açıklayabiliriz:

1.Devşirme uygulamasının İznik'in Osmanlı idaresine geçmesinden önce 1330-1331 tarihleri arasında başladığını ifade edebiliriz.

2.Devşirmelerin başlangıçta yalnız Rumeli'deki topluluklardan alındığı, Anadolu'danda ancak XV.yüzyıl sonlarında ve XVI.yüzyıl başlarında alınmaya başlandığı hakkındaki ihtimalinde yanlış olduğu vurgulanıyor.

Nejat Göyünç'ün tespitinden hareketle, İdris-i Bitlisi'nin Berlin'de bulunan ve Mustafa Şükrü'ye göre, müellif yazmasından yapılan 968/1561 tarihli bir kopya olan Hest Bihişte açıkça devşirme sisteminin ve yeniçeri ocağının Orhan zamanında kurulduğu kayd olunmuştur. Bu hususta Mevlana Çandarlı Kara Halil etkin olmuştur. O, Orhan zamanında çok önemli şehirde (Bursa) kadı idi.⁴⁵

Sonuç olarak devşirme usulünün ve yeniçeri ocağının Orhan Gazi zamanında, pençik sisteminin de I.Murad devrinde yürürlüğe konulduğunu söyleyebiliriz.⁴⁶

Gazi Evrenos'un vakfı gibi Gazi Beyler'in özel egemenlik alanının bir parçasını oluşturmayan yörelerden kendi hizmeti için çocuk toplamalarından hareketle, Osmanlı Padişahı'nın sadece kendi uç beylerini taklit etmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Batılı tarihçilerin bazıları, devşirme sisteminin şeriatla çelişmesinden hareketle büyük ihtimalle Osmanlı Devleti devşirmeyi başlatmamış, tıpkı fethedilen ülkelerin halklarından alınmaya devam edilen öteki eski vergilerde olduğu gibi, Gelenek ve zorunlulukların meşrulaştırdığı zaten yürürlükte olan bir vergiyi toplamayı sürdürmüştür. Diye bir kanaate sahiptirler. Öyle görünüyor ki, uç beylerinin kuvvetleri tarafından uygulanan Pençikten (sultana boyun eğen darul harbden esirlerin beşte birinin alınması) türeyen devşirme, aynı kişiler tarafından kendileri için darül-ahd-den çocukların toplanması uygulamasına dönüştürülüp, durül-ahd ülkelerinin

44 Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, S 126 - 127

45 Nejat Göğünç, *Osmanlı VI Teşkilat "Kuruluş Devrinde Askeri Teşkilat ve Devşirme Düzeni"*, Yeni Türkiye Yay. Ankara, 1999, C IV, S 559 - 560

46 Göğünç, a.g.e., S 560

Osmanlı Devleti'nin darül-İslam'ıyla birleşmesinden sonra Osmanlı Devleti tarafından resmi olarak sürdürüldü.⁴⁷

Devşirmenin Gazi Evrenos Bey ve adamları tarafından Orta Makedonya bölgesinde 1383-1387 gibi erken bir tarihte uygulamaya başladığını kabul edersek, haraç olarak çocuk verme zorunluluğunu Selanik çevresindeki görece küçük bir alanla sınırlamadıklarını, çocukları toplama uygulamasını çok daha geniş bir bölgeye yaydıklarını varsaymamız gerekir. O dönemde Balkan ülkeleri, 1371'den, Çirmen Muharebesi'nden itibaren Osmanlı üstünlüğünü kabul ettiklerinden şeriata göre bu ülkelerin darul-ahdın birer parçası olduğu gerçeği, o dönemde büyük ölçüde ulemanın etkisi altındaki Osmanlı devletinin kuvvetlerinden tümüyle bağımsız olarak hareket eden gaziler ve kumandanları için pek fazla bir anlam taşımıyordu.⁴⁸

Osmanlı Devleti'nde devşirme sistemine geçişin sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz.

Osmanlı'nın devşirmecilik teşebbüsü, mağluptan faydalanma ve kuvvet kazanma politikasındandır. Yine Osmanlı'lar devamlı muharebe etmek zorunda olduklarından sağ Müslüman ve Türk unsurunun korunması için bundan daha yerinde bir çare düşünülemezdi.⁴⁹

Devşirme yalnız Hristiyan çocuklarına uygulanırdı. Acemi oğlan önceleri her yıl devşirilirdi. Daha sonra gerekli görüldükçe toplanmaya başlandı. Fatih Sultan Mehmet zamanında her beş yılda bir acemi oğlan devşirmesi yapıldı.⁵⁰

Ankara savaşından sonra Osmanlı'ların Rumeli'ye olan akınları azaldığından ötürü, kapıkulu kadrolarındaki eksikleri gidermek için devşirme yöntemine başlandı.⁵¹

Özellikle Timur'a karşı verilen savaşta Türk beylerinin ve Türkmen müttefiklerinin güvenilmezliğine tanık olan Osmanlılar, fetret dönemi akabinde II.Murat döneminde, özellikle savaş esirlerinin azalmasına paralel olarak Hristiyan köylülerden, 40 aileden birinden, özellikle Rum, Boşnak, Bulgar, Sırp, Arnavut ve Ermeniler'den birer erkek çocuk (10-20 yaş aralarında) alınarak, bunların özel eğitiminden geçirilmesiyle Yeniçeri Ocağını sistemli bir kaynağa kavuşturarak bu sistemin içinden gelen

47 Vasilis Dimitriadis, *Osmanlı Beyliği, 1300 - 1399, "Devşirmenin Kökenleri Üzerine Düşünceler"* (Çev: G.Çağalığüven, İ. Yerpuz, T.Altınova), Tar Vakfı Yurt Yay. İstanbul, 1987, S 31

48 Dimitriadis, *a.g.e.*, S 30

49 N.F.Kısakırek, *Yeniçeri*, Büyük Doğu Yay, İstanbul, 1994, S 19

50 Toktamış Ateş, *Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı*, Ümit Yay. Ankara, 1994, 3. Baskı, S 159

51 Ateş, *a.g.e.*, S 158

devşirme bürokrasisi vasıtasıyla da padişahlar, kendilerine sonuna değin sadık olan, hiçbir toplumsal müttefiki bulunmayan bir yönetici sınıf oluşturmaya çalışırlardı.⁵²

Kapıkulu mensuplarının, Türk ve Müslüman olmayan milletlerden oluşması, onların Osmanlı'nın asıl tebaasıyla mesafeli ve kopuk olması neticesini doğurmuştur. Hükümdarlar, ülkeleri içinde egemenliklerini geliştirmek için kapıkulu oluşturmaya gerekli görüyorlardı. Aksi taktirde güçlerini siyasal yapı içindeki diğer beylerle paylaşmak zorunda kalabilirlerdi. Toplum oluşturan beyler çeşitli aile, aşiret bağları içinde oldukları için hükümdara kolayca baş eğmeyebilir, diğer beylerin çevresinde güç odakları ortaya oluşturabilirdi. Hükümdar, toplum dışından çekilip alınmış, savaşçı niteliği güçlü kişilerden kendine has asker besliyor. Bu kişiler yerinden, vatanından kopmuş, kan ve aile bağlarından arındırılmış, kendileri yabancı bir ortama getirilmiş oldukları için, artık sadece efendileri olan hükümdara sadık kalacaklar, amaçlananda budur.⁵³

Elde ettiğimiz bilgilere göre, önce Abbasi'lerde, sonra Selçuklu'larda görülen, bölge valilerinin ve komutanlarının merkezi idareye karşı iktidar mücadeleleri de gösteriyor ki, devşirme usulünün bir devlet tecrübesi neticesinde ortaya çıktığı ve yerleşik nizamın istikrarını muhafaza kaygısıyla böyle bir sistemin işlerlik kazandığı kabul edilebilir.⁵⁴

Osmanlı da, bu tarihi devlet tecrübesine dayanarak önemli idari görevleri asli tebaasını oluşturan Türk ve Müslüman kişilere vermediği hususu haklılık kazanmaktadır. Bu sebeple kuruluş dönemi Osmanlı ordusu, sınırlarında toplanan aşiret kuvvetleri ile, cihad amacıyla yine buralara gelmiş gazilerden ibaretti. Kuşkusuz bunlar, sürekli ve örgütlü bir ordu değildi. Ancak, İslam dininin verdiği heyecan ve uç bölgelerinin sosyo-ekonomik yapısından kaynaklanan savaşçı bir topluluktur. Hepsisi atlı olup; hafif silahlarla savaşırldı. Osmanlı Beyliği yavaş yavaş genişlemeye başlayıp; büyük kent ve kaleleri ele geçirdiği zaman, buraları koruyacak ve merkezi otoriteyi sağlayacak sürekli bir yaya ordusuna ihtiyaç duydu. Böylece bu atlı kuvvetlerin dışında Yaya ve Müsellem denilen teşkilat kuruldu.

52 Ümit Aktaş, *Osmanlı Çağı ve Sonrası*, Bakıy Yay. İstanbul, 1995, S 103 - 104

53 Kunt, *a.g.m.*, S 162 - 163

54 Sami Şeker, *Osmanlıda Siyasi Çözümle*, İnkilap Yay. İstanbul, 1986, S 82

Aşiret kuvvetleri ve köylülerden toplanan bu birliklere paralel olarak kent halkı arasından toplanan bir de Azap teşkilatı vardı.⁵⁵ Padişahın devlet otoritesini, iyi eğitim görmüş ve kendisine son derece sadık kimselere vermek istemesi, daha da merkezîyetçi bir devlet kurmak gayesine yöneliktir.⁵⁶

Devşirme çocuklardan bir ordu teşkil etmek fikrini yalnız devletin harp gücünü artırmak gayesiyle izah etmek pek mümkün değildir. Bu teşkilatın meydana gelmesindeki askeri zarurete muvazi olarak siyasi ve içtimai zorlama, ordunun takviyesi kadar bir kolonizasyon zarureti idi. Fakat bu zaruretin sebep ve neticelerine temas etmeden evvel, devşirme müessesesinin ve kolonizasyon sisteminin Osmanlılar'da rağbet bulmasını, bir bakıma tarihi geleneklerin bir devamı saymak icap etmektedir. Şöyle ki Emevi hanedanının inkırazını aile içindeki rekabete atfeden Abbasilerin, devlet idaresinde Memlûklerden istifade etmek usulü, bilahare Türkler'e de geçmiş, şehzadeler ile Türkmen emirlerinin birleşerek isyanlar çıkarması. Alparslan'la Melikşah'ı ve bilhassa Nizam-ül Mülkü aynı sistemi kabule zorlamıştır. Sonunda aynı geleneğin, Osmanlı Devleti'nde de uygulanması gerekli görülmüş olup, nihayet bu teşkilat uzun süre imparatorluğun merkezi idaresinin güçlü kalmasına esas teşkil etmiştir. Böylece de, dünyanın henüz milliyet cereyanı diye bir hareket tanımadığı bu devirde Osmanlılar, imparatorluklarının temelini bu ümmet anlayışına oturtmuşlardır..⁵⁷

Öte yandan asırlarca önce Anadolu'ya gelen Türkler, Ortodoks mezhebini kabul etmiş azınlıklar halinde yaşıyordu. Binlerce yıllık Orta Asya göçleri, Latin, Cermen ve Helen toplulukları tarafından kendiliğinden veya sistemli olarak nasıl asimile edilip eritilmişse, şimdi de aynı unsurlar, Türk İslam birliğinin malı oluyordu.⁵⁸

Osmanlı Devleti, o zamanın tabiri ile, sırf kefare taifesinden oğlan devşiriyordu. Fakat bu çocukların çoğunluğu, gerek Anadolu'dan ve gerek Rumeli'den olsun, hep Hristiyan olmuş Türklerin çocukları idi. Balkanlar asırlardan beri Türkler'le meskundü. Bunlardan kimi Hristiyanlığı kabul etmiş, kimi etmemişti. Eflak ve Boğdan havalisine yerleşen Peçenek Türkleri, Tuna'yı geçmişler, miladi XI. asırda Niş ve Sofya havalisine yerleşmişlerdi. Bulgarlar Türkler'le daima sıkı münasebetlerde bulunurlardı.

55 Ercan, a.g.m., S 711

56 Ünal, a.g.e., S 21

57 Ayverdi, a.g.e., S 166

58 Şeker, a.g.e., S 83

Kumanlar Bulgaristan'ın her tarafına yayılmışlardı. Kumanlar'dan Bulgar Kralı olanlar bile vardı. Vardar havasisi Vardar Türkleri ile dolu idi. Bunlar Selanik ve havalisine dokuzuncu asırda yerleşmişlerdi. Yunan denizi sahilinde, Karlı ilinde Karlı oğulları yaşıyorlardı. Bunlar Hristiyanlaşmış Türklerdi. Binaenaleyh Osmanlı devlet adamlarının sırf kefaretaifesi diye topladıkları devşirmelerin hemen büyük bir kısmı Peçenekle, Kumanlar, Alanlar, Vardarlılar ve Türkoğullardan kalma Türklerin çocukları idi. Fakat dinin yegane ihtilaf ve mücadele vesilesi teşkil ettiği bir sırada, Osmanlı oğullarının da ırk meselesinden bihaber kalarak, Müslümanlık siyaseti takip etmeleri tabii idi. Bu sebepten Devşirme usulü yalnız Hristiyan çocuklarına tatbik edilirdi.⁵⁹ Devşirme sisteminin sebeplerinden **İhkak-ı Hak** sebebinin ispatına gelince; Balkanlardaki Şamanist ve Hristiyan Peçenek, Kuman ve Uz'larla ilişkiler.⁶⁰ Rumeliye Anadolu dışından giden Türkler içinde en önemlisi Gagauzlardır. Bazı tarihçiler Gagavuzların da Anadolu'dan gittiği görüşündedirler. Gagauzlar'ın dil ve kültürlerini -Hristiyan dininde olmalarına rağmen- bu güne kadar korumuş olmaları, bu kanaati doğrulamaktadır. Oysa aynı bölgede bulunmuş olan Kıpçak, Peçenek ve Uzlar bir süre sonra Balkan toplulukları arasında erimişlerdir. Bulgarlar'da yine bu gruba sokulması gereken diğer bir topluluktur Fakat Bulgarlar, Kıpçak, Peçenek ve Uzlar gibi tamamen kaybolmamış, Slavlaşmışlardır.⁶¹

I.Murad döneminde kurulan Yeniçeri Ocağına asker temini için Pençik Kanu'nu gereğince gayri-müslim genç savaş esirlerinden faydalanılmış fakat zamanla fetihlerin azalması, Ankara savaşından sonrada bir süre durması yüzünden devşirme yoluna başvurulmuştur. Daha önceki İslam devletlerinde kurumsal manada görülmeyen bu usulün. Çelebi Mehmet zamanında (1413-1421) uygulandığı, ancak oğlu II.Murad devrinde (1421-1451) kanunlaştığı anlaşılmaktadır.⁶²

Devşirme Sistemin'in hükümet kadrolarına eleman hazırladığını daha önce görmüştük. Osmanlı Devleti'nin son derece girift ekonomik ve sosyal yapısının, disiplinli ve idareciler kadrosuna ihtiyaç duyduğunu da ayrıca belirtmek gerekiyor. Öte yanda, Türk beyleri arasındaki rekabet ve anlaşmazlıklar hele, Fetret devri gibi buhranlı senelerin tecrübesi,

59 Refik, a.g.e., S 5

60 Ercan, a.g.m., S 681

61 Ercan, a.g.m., S 693

62 Abdulkadir Özcan, "Devşirme" mad. Isl. Ansk. DVY. İstanbul, 1994, C IX, S 254

devlet adamlarını (Hükümdar ve diğer ileri gelenler) otoritenin devamı yönünden tatbikinde pek az bir risk bulunan böyle bir uygulamaya götürmüş olabilir.⁶³

İmparatorluğun yükselişinde, devşirme müessesesine ve kolonizasyon siyasetine ehemmiyetle yer verilmiş olması, bir bakıma tarihi geleneklerin devamı demektir.⁶⁴

Hükümdarın kendi ülkesi içinde kul toplaması İslam anlayışına aykırı, diğer İslam devletlerinde görülmemiş bir durum Acaba Osmanlı düzeninde böyle bir yenilik niçin ve nasıl ortaya çıktı? Akınlarda bol sayıda esir ele geçirilirken neden Sultan, ülke halkının çocuklarını devşirmeye gerek gördü? Belki akında gelişi güzel kapmak yerine devşirmede çocukların seçilerek toplanması, böylece saraya daha yararlı ve yetenekli kişilerin alınabilmesi bir sebep olarak görülebilir.⁶⁵

Yıldırım Beyazıd'ın Ankara (1402) mağlubiyetinden sonra fetihlerin duraklaması, hatta muvakkaten gerilemesi sebebiyle yeniden esir elde edilememesi, acemi oğlan ihtiyacını artırmıştır. Ayrıca bugün Amerika, Fransa, İngiltere ve Alman ordularında asker olmak için can atan çok sayıda üçüncü dünya ülkeleri vatandaşları mevcuttur. Dolayısıyla o dönemin tek süper gücü Osmanlı Devleti'nin en önemli ordusu olan yeniçeri teşkilatında görev almak için Müslüman ve Hristiyan çevrelerden asker olmak için büyük talepler gelmeye başlamıştır. Bunun nedeni, gayri müslimlerden alınan cizye vergisi olsa gerektir. Bundan dolayı Osmanlı hayranı Bulgar, Arnavut, Bosnalı ve Ermenilerin Osmanlı ordusunda görev alına arzuları gittikçe artış göstermiştir.⁶⁶

4. Tahlili

II.Mehmed döneminde Sultan'ın kulları imparatorluk genelinde mutlak bir hakimiyet kurdular ve eski aristokratik zümreler gibi uçlardaki güçlü aileler de büyük ölçüde önemlerini kaybettiler. İstanbul'un fetihinden önceki durumun aksine II.Mehmed'in sadrazamlarının çoğunun kul kökenli olması da dikkat çekicidir. Kısaca tımar sistemi ve -aslında bu sistemin bir parçası olan- kul sistemi, sultanlara merkezi hükümetin zararına

63 Şeker, a.g.e., S 84

64 Ayverdi, a.g.e., S 220

65 Kunt, a.g.m., S 164

66 Akgündüz - Öztürk, a.g.e., S 45

olabilecek eski feodal ve aristokratik unsurların imparatorluğun yönetimi-
mindeki etkilerini önleme imkânı sağlıyordu. Bu da tedrici
olarak gerçekleştirilmiş ve mutlak bir hükümdarın emrinde çalışan yekpare
ve merkeziyetçi bir yönetim, fethedilen topraklardaki değişik unsurların bü-
tünleşme sürecini yavaş yavaş tamamlamıştır.⁶⁷

Böylece saray hem profesyonel yönetici kaynağını, hem de profesyo-
nel asker kaynağını, devşirme yoluyla sağlarken, Sultan'a bağlı bir askeri, si-
yasi sınıf oluşturma sorununu çözmüş oluyordu. Daha öncede İslam dünya-
sında uygulanan köle askerler yöntemi Osmanlılar tarafından genişletilerek
yönetici sınıfın temeline de yerleştirilmiş olacaktır.⁶⁸

Osmanlı sistemi, kendi öncesinden tevarüs ettiği bu gelenek yoluyla;
Platon'un ideal ütöpik devlet modelini temel siyaset anlayışının ufkuna
yerleştirecektir. Mısır Memlûklular'ınca da uygulanan bu sisteme göre
devlet, halk (üreticiler), askerler (bekçiler) ve yöneticilerden (yönetici
monarklardan) oluşmaktadır. Vezirler önceleri ulemadan seçilirken, etkin-
lik giderek hiçbir siyasal ve iktisadi geleceği ve bağlılığı olmayan devşir-
melerin eline geçecekti. Ulema ve Türk beylerinin (aristokrasinin)
tarihsel tecrübelerine bağlı olarak saray üzerinde girişebilecekleri komploları
göz önünde tutan padişahlar, devşirme sistemini bir denge unsuru ola-
rak güçlendirme yolunu tutacaklardır.⁶⁹

XV.yüzyılın ilk yarısından XVII.yüzyıl sonlarına kadar yaklaşık iki bu-
çuk asır kadar süren devşirme işlemi, kanuna uygun olarak yapıldığında iyi
sonuçlar vermiştir. Ümit Aktaş'ın tespitine göre, 1584-1587 yılları arasında
İstanbul'da bulunan Venedik elçisi Lorenzo Bernado, "sadece devlet
idaresinin değil koca imparatorluğun ordularına kumanda yetkisinin de
ellerine verildiği kişiler ne Dük ne Marki ne de Konttur. Hepsi çobanlıktan
gelme sıradan insanlardır. Hu sebeple biz Venedikliler'in de padişahın yap-
tığını yapmamızda isabet vardır." Padişah bu adamlardan en iyi kaptanları.
Sancak Beylerini. Beylerbeyileri yetiştirerek onlara şan ve iti-
bar kazandırmıştır. Devşirme sisteminin başarılı bir uygulama olduğunu, ger-
çekten küçük yaşlarda toplanıp; sıkı bir eğitimden geçirilen devşirme oğlan-
ları, kabiliyet ve birazda talihlerine göre en yüksek mevkilere kadar çıkabili-
yorlardı. Fatih Sultan Mehmed tarafından Türk asıllı Çandarlı ailesine

67 Halil İnalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", Cogito, Yapı Kredi Kült. Sanat Yay. San.A.Ş., 1999. Sayı 19, S 127

68 Aktaş, a.g.e., S 104

69 Aktaş, a.g.e., S 104 - 105

vurulan darbeden sonra birkaç istisna dışında hemen hemen bütün Vezir-i Azam'lar devşirmelerden tayin edilmiştir. Bunların arasında Mahmud, Gedik Ahmed, Makbul İbrahim, Sokullu Mehmed, Ferhad, Lala Mehmed, Kara Murad, Kemankeş Mustafa Paşa ve Köprülüler gibi sadrazamlar çıkmıştır.⁷⁰

Devşirme yapma işi önceleri, Beylerbeyileri, Sancak Beyileri ve Kadılar'ın nezaretinde yapılmaktaydı. Bu görev daha sonraları Yeniçeri Ocağı'na bırakılarak; (Sekban Başı, Soluk Başı, Zağarcı Başı, Seksoncu Başı, Turnacı Başı, Zemberekçi Başı, Yaya Başı gibi) ocağın en itimada değer erkânından birinin eline bir ferman verilip maiyetine de bir heyet tahsis edilerek; devşirme toplamak için yola çıkarılırdı.⁷¹

a-Yapılış Şekli

Devşirmelerin eğitimlerinin maksadı, hakiki bir Müslüman, devlet ve harp adamı yetiştirmek; kibar konuşmasını bilen, edebiyattan ve sanattan alan, nezaket sahibi insanları yetiştirmektir. Asıl gaye ise, devletin başına geçecek deha çapında, müstesna kabiliyetleri bulmaktır.⁷²

Devşirme memuru gittiği yerlerde Tellallar vasıtasıyla devşirme için geldiğini ilan ettirir, sekiz-yirmi, özellikle de ondört-onsekiz. yaşları arasındaki Hristiyan çocuklarının kaza merkezinde toplanmasını sağlardı. Hristiyan çocukları, vaftiz defterleri yanlarında olduğu halde babaları ve papazlarıyla birlikte toplantı yerine gelirlerdi. Vaftiz defterlerini inceleyen devşirme memuru çocukları bizzat görerek kanuna ve talimata uyarıları ayırırdı. Genellikle her kazada kırk haneden bir oğlanın alınması adet idiyse de bu sayı daha ziyade ihtiyaca göre belirlenirdi. Devşirilen çocukların köyü, kazası, babasının, annesinin ve bağlı olduğu sipahinin veya ait olduğu vakıf veya çiftlik sahibinin adı, doğum tarihi, göz rengine varıncaya kadar bütün eşkali ve kendisini devlet merkezine götürecektir memurun adı iki ayrı deftere yazılırdı. **Eşkal defteri** denilen bu defterlerden birini devşirme memuru, diğerini ise devşirilen çocukları merkeze sevk eden ve kendisine sürücü denilen memur saklar, sürücü götürdüğü efradı bu defterle birlikte teslim ederdi. Devşirilen çocuklar sürü denilen 100-200 kişilik kabileler halinde sürücülerin idaresinde devlet merkezine gönderilirdi. Yolda kaçmamları ve özellikle Müslüman Bosnalı sünnetlilerin arasına, yabancılardan

70 A.Kadir Özcan, "Devşirme", 11. ed., İsl. Ansk. DVY., İstanbul, 1994, C XIX, S 256

71 Ayverdi, a.g.e., S 167 - 168

Ayverdi, a.g.e., S 22

karışmaması için sıkı tedbirler alınırdı. Devşirme sürüsünün içine karışmış yabancıya **saplama** denilirdi.⁷³

Acemi oğlan toplanacağı zaman, Kadılara emir yazılır, Her kadılıkta bulunan il, kasaba, belde, köylerde ve buralarda bulunan haslarda vakıflarda ziamette ve tımarlarda bulunan reayanın cümlesine tembih ve tenkit etmeleri haber verilirdi. Turnacı ve Yayabaşı ağası gelince. Kadı zımmi ailelerin bütün oğulları ile beraber babalarını toplar, ağanın huzuruna getirirdi. Ağa çocukların hepsini bizzat gözden geçirir, 15 ile 20 yaş arasında olanlardan en dincini ve en gürbüzünü seçer, Yeniçerilik defterine yazıp saklardı. Eğer bir kimse- nin bir kaç oğlu varsa, bunların içinden en iyi ve yararlısını alıp, diğerlerini babasına bırakırdı. Deftere yazdığı çocukları bir daha değiştirmezdi. Ka- çanları tekrar ele geçirmek için her acemi oğlanın adını, babasının, köyünün ve sipahisinin adlarını, simasını, vasıflarını, alametlerini ayrı ayrı yazardı. Acemi oğlan devşirildiği zaman, hariçten oğlan katılmazdı. Hepside yerli oğlanlardan toplanırdı. Acemi oğlanlar yüzü ve yüz elliye bulunca, itimatlı bir adamla İstanbul'a yeniçeri ocağına gönderilirdi. Oğlanların kaçmasına katiyen meydan verilmezdi. Turnacı Başı her sürü için iki defter tutardı. Bi- rini kendi alıkor, öbürünü de sürüyü ocağa teslim edecek adama verirdi, ve kendisine: oğlanları doğru yoldan götürüp ve gezdirmeyüp ve kimseden bir akçe ve bir habbe almayup ve konakları şaşırdup bir köye konmuşlar iken tekrar konmıyalar ki köy halkı Yeniçeri oğlanına etmek vermekten ve evleri- ne alıp hıfz etmekten müzayeka gelmiye diye sıkı sıkı tembih ederdi .Vilayet kadıları ve Subaşıları ve bir de Evkaf Mütevellileri Tımar Erleri ve Zaimleri oğlan toplanmasına asla karışmazlardı. Ağa ne isterse onu yaparlardı. Her kim Tımar veya Ziamette veyahut evinde ve köyünde, çiftliğinde gizleyip de ağaya göstermez veya kaçırır veyahut dışarıdan oğlan katmış olursa, padişahın siyasetine çarpılırdı. Turnacı Başı bu mesele hakkında her ne şika- yette bulunursa dinlenirdi. Bazı köyler: **Madenci ve Evkaf Reasiyu:.** **Elimiz- de muaf namemiz vardır. Avarızı divaniyye ve tekalifi örfiyye ve oğlan vermekten muafız derlerse,** ellerinden emirleri alınır, Divandan tahkik için İstanbul'a gönderilirdi.⁷⁴

Devşirme Sistemi ile padişahlar, önce Türk aristokrasisinin, daha son- ra ise ulemanın etkinliğini kırarak kendi bireysel egemenlikleri yolunda önemli bir yönetim kadrosuna kavuşacaklardır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin

73 Özcan, a.g.m., C IX, S 255

74 Refik, a.g.e., S 67

Hristiyan Balkanlar'da yerleşmesi açısından sarayla Hristiyan halkları arasında bir bağ oluşturacaktır. Bu yolla ayrıca Balkan halkları bir anlamda da Müslümanlaştırılacaktır..⁷⁵

1)Devşirme Esnasında Dikkat Edilen Hususlar

Devşirme çocuklar toplanırken tek çocuklu ailelerin çocukları alınmaz, asil olanlar ve papaz çocukları tercih edilirdi. Birden fazla çocuğu olan ailelerden de en fazla bir çocuk alınırdı. Yetim çocuk, Köy Kethüdasının oğlu, sığırtmaç ve çoban çocukları ile kel, köse, doğuştan sünnetli, Türkçe bilen, evli ve sanat sahibi çocuklar devşirilmezlerdi. İstanbul veya başka bir büyük kente gidip dönmüş ve böylece köy hayatının saflığını yitirmiş çocuklar uzun veya kısa boylu olanlar da toplanmazlardı..⁷⁶

Devşirme sisteminin belirtilen bölgeler dışındaki yerlerden devşirme yapılması lanetlenmiştir. Devşirme toplanan çocukların ırkları da dikkate alınmıştır. Yeniçeri ocağı teşkilat mecmuasında bu konu ile ilgili şöyle bir kayıt vardır: "...el-iyüzlü billah Urus, Acem, Çingene ve Türk reayasının evlatlarıyla vesair mahlukun evlatlarından Harputlu, Diyarbekirli ve Malatyalı olmaya, yukarıda tasrih olunanlardan gayri ademi ya rüşvetle veya rica ile veya bir büyük yerden şefaate be-dergah edip halis kullarımın aralarına bir ecnebi korrarsa Al/ahu Azimüş-şan 'in ve yüzyirmi dört bin peygamberin lanetleri ol zabitlerin üzerlerine olsun..⁷⁷

Devşirme yapıldığında yapılan usulsüzlüklere caydırıcı cezaların verilmesi işin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Şöyle ki, Bazı vilayetlerde Acemi oğlanları ahali kaçırır, buna mani olmak için Divan'dan şiddetli emirler gönderilirdi. Acemi oğlanların, devşirilmesine ve reayaya zulüm edilmemesine son derece dikkat edildiği halde, oğlan devşirmeye gidenlerin reayayı soydukları da vaki olurdu. Bu konuda Ahmet Refiğin Selanik'den naklettiği (1589) hadise dikkat çekicidir.

"Adeti kadime-i Osman-i üzere. Acemi oğlan devşirmek için Yeniçeri Ocağından ehli insaf ve müteayyin çorbacılar fermanı hümayun ile Rumeli 'ne ve Anadolu 'ya sürücü Yeniçeriler ile gidüp reayayı memlekettten hidmele yarar evladın devsirüp ve imana gelüp gaza ve cihat sevabına nail olagelmışler iken hükkamı zemanе oğlan devşirme hidmetine biinsaf ve cerrarlar bulup caize namına fevkalhat rişvetlerin alıp reayayı memlekete koyun

⁷⁵ Aktaş, a.g.e., S 104

⁷⁶ Ercan, a.g.m., S 717

⁷⁷ Ercan, a.g.m., S 715 - 716

sürüsüne kurt salar gibi kattal ve ekkalleri taslit idüp reayayı ağniyanın bi-hat emvalin alup ve fukaranın yerin yurdun yıkup ve evlatların alurlar.. Ve ekseriya Yeniçeri Ocağına ecnebi bu tarikten duhul idüp ve Yahudi ve Çingene ve Rus ve Çerkeş ve Etrak ve Erazili harami zade deftere geçüp mali firavan alınup alem kevnü fesat bu eçilden zulemat ile dolup kittikçe bit 'ati seyyi-e ziyade olup Dergahı Muallaya rık'alar sunulup...' 78

Devşirme işi suiistimale çok müsait olduğundan görevini kötüye kullanan, yani rüşvet karşılığında kanunun uygun görmediği kişileri veya birinin yerine bir başkasını devşiren memurlar şiddetle cezalandırılırdı. Nitekim Trabzon'da sahte padişah fermanı ile devşirme yapmaya kalkışan iki kişi elleri kesilmek suretiyle cezalandırılmıştır. 79 Sürü içine yabancı birinin karıştığı tespit edilirse sürücüler şiddetle cezalandırılırdı. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman zamanında yeniçeri ağalarından Pertev Mehmet Paşa şüphelendiği bir sürünün tamamını tophaneye vermiş, hiçbir neferi acemiliğe almamış, görevinde ihmali görülen devşirme memuru da kale dizdarlığı ile cezalandırılmıştır. 80

2) Kriterleri ve Yaşları

8-18 yaş arasında ve kanuni ölçülere uygun soyu ailesi temiz, meslek sahibi olmamış, bekar ve sıhhatli olanlar, 40 hanede bir çocuk olmak üzere seçilirdi. Tek evlatlı ailelerden çocuk alınmaz, el elinde büyümüş öksüz ve yetimlere rağbet edilmez, ahalisinin ahlakça zayıf olmasıyla tanınmış vilayetlere ise hiç yanaşılmazdı.

Devşirme kanununda toplanacak çocukların nitelikleri belirtilmiştir. Buna göre Hristiyan çocuklarının asilleri, papaz oğulları, iki çocuktan sadece biri, birçok çocuğu bulunan ailenin en sağlıklı çocuğu seçilir. Uzun boylu çocuklardan endamı düzgün olanlar sadece saray için alınabilirdi. Fatih Sultan Mehmed zamanında kendi istekleriyle topluca Müslüman olan Bosna halkının çocukları ise babalarının ricası üzerine bu davranışlarının mükafatı olarak sadece saray ve özellikle Bostancı ocağı için devşirilirdi. 81

Esir veya köle askerler içinden seçilen özellikli gençler, bir süre (10-25 yaşları arasında) Anadolu'da Türk köylülerin yanında eğitildikten sonra Acemi ocağına 1 akçe gündelikle alınarak askeri eğitimden geçirilirlerdi. 82

78 Refik, a.g.e., S 7-8

79 Özcan, a.g.m., C IX, S 255

80 Özcan, a.g.m., C XI, S 255

81 Özcan, a.g.m., C XI, S 255

82 Aktaş, a.g.e., S 103

Devşirme konusunda devşirme niteliklerinin dışında kalanlar ise tek oğlu olanın çocuğu alınmazdı. Annesiz babasız çocuklar, aç gözlü oldukları bilinenler ve yüzü gözü açılmış olabileceği düşüncesiyle köy kethüdasının oğlu da devşirilmezdi. Aynı şekilde sığırtaç ve çoban çocukları ile kel, fudul, köse ve doğuştan sünnetlilerle şehir çocukları toplanmazdı. Evlenmiş ve sanat sahibi olmuş çocuklarla aşırı derecede uzun ve kısa boylular da devşirilmeyenler arasındaydı. Genellikle Derbenciler'den, maden işçilerinden, miri inşaat işçilerinden devşirme yapılmazdı.⁸³

3) İstanbul'a Getirilişi

İstanbul'a gelen devşirilmiş çocuklar iki üç gün istirahattan sonra sağ ellerinin şahadet parmağı kaldırılarak kelime-i şahadet getirtilip; Müslüman olurlardı. Daha sonra yeniçeri ağasının huzurunda kontrolden geçen devşirmeler eşkal defterlerine kaydedilir ve sünnet edilirdi. Bundan sonra ise bir kısmı Saraya, bir kısmı Bostancı Ocağı'na verilir, kalanlarda, Anadolu ve Rumeli ağaları vasıtasıyla geçici bir zaman için Türk köylülerine satılırdı. Bunların toplandıkları bölge dışına verilmeleri adetti. Bu sebeple Rumeli'den devşirilenler Anadolu'ya, Anadolu'dan devşirilenler ise Rumeli'ye verilirlerdi. Böylece aradaki deniz dolayısı ile kaçmalarına mani olunmaya çalışılırdı.

Türk köylülerinin yanında en az üç, en fazla sekiz sene gerekli ölçüde eğitilen acemi oğlanları, Gelibolu ve İstanbul'daki Acemi Ocakları'na sevk edilirdi. Gelibolu ocağının mevcudu dört-beş yüz kadarken, İstanbul'daki ocağın Fatih dönemi ortalarında üç bin kadardı. Muhtelif hizmetlerde bulunan acemilerin kapıya çıkma süreleri her zaman uyulmamakla birlikte sekiz yıldır Bu müddeti dolan acemi oğlanlarının isimleri İstanbul Ağa'sı tarafından düzenlenen defterlere kaydedilir ve Yeniçeri Ağa'sı'na sunulurdu.⁸⁴

4) Eğitimleri ve Eğitim Süreleri

Yukarıda belirtilen saraylarda 5-7 yıl arasında sıkı bir eğitim gördükten sonra, ikinci bir elemeye tabi tutulurlar ve en seçkinleri Yeni Saray denilen, Topkapı Sarayı'na alınırlardı. Burada Küçük Oda ve Büyük Oda adı verilen saray kolejinde "Türkçe, Arapça, Farsça, Edebiyat, Tarih, Matematik, Güzel Sanatlar ve Musiki dersleri görürlerdi. Ayrıca her birine pratik bir el sanatı

83 Özcan, a.g.m., C XI, S 255

84 Yusuf Halaçoğlu, XIV - XVI Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, TTK, Ankara, 1991, S 40 - 41

öğretilirdi. Bunun yanında ok atmak, cirit oynamak, ata binmek, güreşmek gibi bedeni sporları da öğrenirlerdi. Herkese kabiliyetine göre bir program uygulanırdı. Her odanın bir kütüphanesi vardı.⁸⁵

Büyük ve küçük odada eğitim gören iç oğlanları tekrar bir elemeye tabi tutularak; padişahın şahsi hizmetlerine mahsus daha üst mevkilere terfi ettirirlerdi. Geri kalanları da kapıkulu süvari bölüklerine ve silahtar bölüğüne verilirdi.⁸⁶ Devşirilen çocuklar arasında gürbüz ve güzel olan, zeki, yetenekli ve iyi huylu görünenler iç oğlanı olarak saraya alınırlardı. Bunlar 14 yıl süreyle Enderun'da eğitim görürlerdi.

Fatih Sultan Mehmed zamanında kurulmuş olan Enderun üç sınıflı bir okuldu. İlk sınıfına **Seferli Koğuşu** ondan sonrakine **Kiler Koğuşu** ve son sınıfına da **Hazine Koğuşu** adı verilirdi. Devletin, en yüksek memurları bunlar arasından seçtiğinden devlet görevlileri arasında çocuklarını iltimasla Enderun'a vermek isteyenler çıkmıştır.

Enderun'da berberlikten Fıkha, Arapça'ya, Farsça'ya, yemek pişirmek, sarık sarmaktan, musikiye, silahşörlüğe kadar çok çeşitli alanlarda eğitim öğretim yapıldı.⁸⁷

Hristiyan ailelerden devşirilen çocuklar öncelikle Müslüman Türk ailelerin yânında Türkçe'yi, İslam-i esasları ve adabı öğrenir, daha sonra Edirne, Galatasaray, İbrahim Paşa saraylarında bedeni ve ruhi kabiliyetlerini geliştirecek dersler ve talimler görürlerdi. Bunlara acemi oğlanları denilirdi. Acemi oğlanları, buradaki belirli talim ve terbiyeden sonra **çıkma** adıyla ayrılarak çeşitli askeri birlikler içerisine dağıtılır, üstün yetenekli olanlar ise daha yüksek seviyede bir eğitime tabi tutulmak üzere Enderun'a alınırdı.⁸⁸

İstanbul'a götürülen devşirme oğlanları, Ağa kapısında Yeniçeri Ağası tarafından kontrol edilir ve eşkal defterine yazılırdı. Ardından sünnet edilen çocuklara Müslüman-Türk adları verilirdi. Devşirilen gençlerin üzerindeki cizye vergisi düşerdi. Sürüden saray için ayrılacak olanları ya Yeniçeri Ağası arz eder veya Saray Ağası seçerdi. Bunlar önce Edirne, Galata veya İbrahim Paşa saraylarında eğitilir, aralarından kabiliyetli olanlar Top kapı sarayına alınır, diğerleri ise kapıkulu süvari bölüklerine verilirdi. Gürbüzce olanlar Bostancı Ocağı için ayrılırdı. Ağa kapısında yoklaması biten

85 Ünal, a.g.e., S 21

86 Ünal, a.g.e., S 22

87 Ateş, a.g.e., S 159 - 160

88 Mehmet İpşirli, "Enderun" mad. İsl. Ansk., DVY., İstanbul, 1995, C II, S 186

devşirme sürüsü, Anadolu ve Rumeli Ağaları tarafından küçük bir ücret karşılığında geçici bir süre için Anadolu ve Rumeli'deki Türk köylülerinin yanına verildi.

Rumeli'den devşirilenler Anadolu'ya, Anadolu'dan devşirilenler Rumeli'ye gönderilir, böylece yaşı büyük olanların kaçması önlenmiş olurdu. Firar edenler ise hemen yakalanıp yerlerine gönderilirdi. Anadolu'daki devşirmelerden Anadolu Ağası, Rumeli'dekilerden ise Rumeli Ağası sorumluydu. Kethüdalar zaman zaman Türk köylüsünün yanında bulunan çocukları teftiş ederlerdi. Türk'e verme (Türk üzerine verme) denilen bu uygulama ile devşirme oğlanları bir yandan ziraatla uğraşarak üretme katkıda bulunur, bir yandan da Türkçe'yi, Türk-İslam adet ve geleneklerini öğrenirlerdi. Zamanı gelince de Yeniçeri Ağa'sının arzı ve Divan-ı Humayun'da alınan kararla İstanbul'a getirilirlerdi. Burada eşkal defterine bakılarak kontrolden geçirilen devşirme oğlanları daha sonra Acemi Ocağı'na kaydedilirdi. Bu kayıttan sonra acemi oğlanı adını alan devşirmelere önce 1, daha sonra da 2'şer akçe yevmiye verildi. Ancak XVII.yy'da Türk'e verme usulünden vazgeçildiği anlaşılmaktadır.⁸⁹

Acemi oğlanların lüzumunda devşirilmeleri vaki olduğu gibi, kapıya çıkmaları içinde muhakkak yedi sene lazım değildi. Hassa fırınlarında çalışan Acemi oğlanların sanatlarında mahir olanları üç yılda bir kapıya çıkarılırdı. Bu usule riayet edilmediği zaman fırsat bulur bulmaz kaçarlardı. Hatta İstanbul'a gelip Müslüman olduktan sonra tekrar kaçıp hristiyan olanlarda vardı.⁹⁰

5)Yükselişleri ve Gösterilen Titizlik

Kural gereği, yukarıda belirtilen kaynaklardan çocukluk çağını geçmemiş gençlerden, ocağa alınanlar baskı sonucu değil, çevrenin etkisiyle Müslüman olmuşlardır. Kapıkulu ocağına giren gencin yükselmek için takip edeceği yolun, büyük ölçüde onun fiziki ve entelektüel kalitesinin alt düzeyde veya yüksek oluşuna bağlı idi. Ocağa yazılanlardan en iyileri veya istikbal vadeden gençler saray okullarına gitmişler ve orada yönetim, devletin işleyişi, bazı sanatları ve İslam inanışları konularında eğitim ve öğretim görmüşlerdir. Uzun bir eğitim sonunda, yetişkin insanlar olarak olgunluk çağına erişen bu kapı kullarından bazıları sancak beyleri olarak eyaletlerin yönetimine devletin sorumlu memurları olarak tayin edilebilirlerdi.

⁸⁹ Özcan, a.g.m., C IX, S 256

⁹⁰ Refik, a.g.e., S 8-9

Bunlardan kabiliyetli olanları da zamanla Beylerbeyi rütbesine yükseltilecek, hatta şansları iyi giderse, devlet yönetiminin en üst kademesi olan İstanbul'daki Divan'a Vezir rütbesi ile atanabilecek, böylece İmparatorluğun en üst kademesindeki siyaseti kontrol edip yönetebileceklerdi Vezir-i Azamlık onlar için erişebilecekleri en yüksek bir devlet makamı idi. Toplanan bu çocuklardan pek azı saray okullarına tahsil için seçilmiş, ancak bunların da çok az sayıdaki bir bölümü yüksek rütbe ve mevki sahibi olmuşlardır. Divanın ve merkezi yönetimin alt düzeydeki devlet daireleri, veya Kapıkulu Silahlı Yaya ve Atlı kuvvetleriyle ilgili görevler bu yetişmiş ve gözde olan ocaklıları bekliyordu.⁹¹

Bir kaç kez özetlendiği ve ayrıntıları ile anlatıldığı gibi, devşirme çocuklarının seçkinleri ve düzgün vücutluları Saray-ı Hümayun'lara alınıp eğitildikten ve kendilerine Müslümanlığın şartları öğretildikten sonra, Sipah ve Silahdar, Ulufeciyan-ı Yemin ve Yesar, Gurabay-i Yemin ve Yesar denilen atlı bölüklerine çıkarılırlardı.

"Saray-ı Hümayun'da terfi edenleri, şimdi adlarını saydığımız atlı bölüklerin ağalıkları ile ya da özengi ağalıkları denen bayraktarlık Mir-i Alemlik ve Mirahorluk yani Emir-i Ahırlık, Kapıcılar Kethudalığı ve Kapıcı Başılık görevleri ile Çırağ olunurlardı. Bundan sonra bunlar, Mir-i Livalık (Sancak Beyliği) ve Mir-i Miranlık (Beylerbeyiliği) ile taşraya gönderilirlerdi. Böylece saltanat hizmetleri yöntemlerini ve devlet işleri yöntemini öğrendikten taşralarda komutanlar yanında sivil ve askeri işler hakkında adam akıllı bilgi edindikten sonra, yaptığı görevler, yerine getirdiği ödevler beğenilir ve kadere de kendine yardımcı olursa Vezirliğe yükseltebilirlerdi."

Devşirme çocukların güzidelere diğerlerinden ayrılır ve özel olarak eğitilirdi. Osmanlı terbiyesi alan bu devşirmeler padişah sarayına alınır ve bir müddet burada hizmet ederlerdi. Burada başarılarına göre derecelendirilen devşirmeler, Bölük Ağası'nın ya da Üzengi Ağası'nın yanında çırak olurdu. Bu görevde liyakatini ispat eden devşirmeler, Mir-i Liva ya da Beylerbeyi olarak taşraya gönderilirlerdi. Bu arada bir müddet de idari işlerde ve orduda denenerek başarılı görülenler Vezirliğe yükseltilirdi. Böylece Divan-i Hümayun'a dahil olurlardı. Nişancı ve Defterdar gibi kalem ehlinde ilmiyeden ve asker ocağından gelerek Vezir olanlar çoğunluktadır.⁹³

91 Parry, a.g.m., S 152

92 Nuri Paşa, a.g.e., C I-II, S 292

93 Abdurrahman Şeref Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Orj. İsim: Tarihi Devleti Osmaniye,

(Haz. Ahmet Demir - Mehmet Kafkas) İzmir, 1995, S 204

6) Eğitimleri Esnasında Başka Hizmetlerde Çalıştırılmaları

Edirne'de Sultan Selim Camii'nin demir işlerini acemi oğlanlar görmüşler, içlerinde hizmetlerini tamamlayanlar, Mimar Sinan'ın talebi üzerine kapıya çıkarılmışlardı. Bu hizmetlerden başka saray işlerinde, Hassa gemilerinde, Hassa fırınlarında. Simitçilerde, Çatalca Bahçelerinde, Ambarlarda, Hasırcılarda, Sebzecilerde, Yoğurtçularda, Mandıralarda vs. Ocaklarda da Acemi Oğlanlar istihdam edilirdi.

At meydan sarayı (İbrahim Paşa sarayı) ve Galatasaray acemi oğlanları icabında birinden diğerine muvakkaten naklolunurlardı. Mesela h.875'de At meydanındaki sarayın mutfağı tamir edileceği zaman buradakiler Galatasaray'a naklolunmuşlardı. Acemi oğlanlardan saray, bostan ahır vs. hizmetlerde kullanılanlar bulunduğu gibi, asrın sonlarında bu sahada da su-i istismaller başlamış ve acemi oğlanlardan bazıları ekabir(büyüklerin) himayesinde bulunmuşlardı. H.993'de bu gibilerin miktarının tespiti yolunda Yeniçeri Ağası'na bir hüküm gönderildiği bilinmektedir.⁹⁴

Acemi oğlanlar Enderun, Galatasaray, İbrahim Paşa sarayında -ki bunlar adeta birer mektep idiler- bulundukları, talim ve terbiye ile meşgul oldukları sırada başka hizmetlere memur edildikleri de vaki idi. Mesela h.967 tarihinde Yeniçeri Ağası'na verilen bir hükümden öğrendiğimize göre **matbahı amireye** mahsus koyunlara acemi oğlanlar nezaret etmekte, icabında bunlardan bazıları birer akçe ulufe ile kasap şakirdi yazılmakta idiler.

Yine Kanuni Sultan Süleyman zamanında İstanbul'a kırk çeşme denilen sular getirileceği zaman yol hizmetinde acemi oğlanlar kullanılmış, hizmetlerini gördükten sonrada kapıya çıkarılmışlardı ki, 698 (h) tarihli bir hüküm bu hususu tespit etmektedir. Saray ve cami inşaatında da ekseriya acemi oğlanlar kullanılırdı. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Haseki Sultan Camii yaptırıldığı sırada acemi oğlanların fevkalade hizmetleri görülmüş ve bu sebeple Haseki Hürrem Sultan'ın ricası üzerine padişah bunlara ayda 5 akçe papuş akçesi verilmesini ferman etmişti ve bu müktesep(kazanılmış)bir hak olarak Defter Emini Ayni Ali Efendi zamanına kadar devam etmişti. Buna göre XVII. asır başlarında İstanbul ve Edirne Acemi oğlanları (**Gılman-ı acemiyan**) yekunu 9406 nefer idi. Bu türlü papuş akçesi bunlardan 2732 neferine verilmekte idi.

94 M.Tayyip Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, Edb.Fak.Mat., İstanbul, 1997, S 147

Yine bu devirde Edirne Sarayı'nın inşaatında acemi oğlanlardan hamallık edenlerde ikişer akçe ile istihdam edilmişlerdi (Edirne Hassa harcına verilen 975 tarihli bir hüküm vardır).⁹⁵

b. Devşirme Yapılan Bölgeler, Yöreler ve Irklar

Devşirme için Arnavut, Boşnak, Rum, Bulgar, Sırp ve Hırvat çocukları tercih edilirdi. Devşirme kanunu bazı mükellefiyetler yüzünden her yerde uygulanmazdı. Başlangıçta daha ziyade Rumeli'de, Üsküp, İştîp, Köstendil, Prizren, Görice, Samakov, Prebol, Taşlıca. Ergirikası. Yanya, Pirlepe, İşkodra, Ohri, İpek. Dukakin, Novasin, Manastır, Mostar, İzvornik, Bögürdelen, Horpošte gibi yerlerde tatbik edilmiştir. XV.yüzyılın sonlarından itibaren Erzurum, Harput, Diyarbakır, Bursa ve İstanbul civarı dışında Anadolu'da da uygulanmıştır. Devşirme yapılmayacak bölgeler halkının elinde devşirmeden muaf olduklarına dair hükümler bulunurdu.

Anadolu'dan toplanan devşirme, Balkanlar'a nazaran hem geç başlamış hem de büyük bir titizlik içinde yapılmıştır. Öncelikle belirtmemiz gereken husus Anadolu'nun her tarafından devşirme toplanmadığıdır.

Fatih döneminde bir ara Trabzon Hristiyanları'ndan devşirme toplanmışsa da sonradan bırakılmıştır.. Ancak Yavuz Sultan Selim döneminde yeniden başlamış ve III.Mehmed dönemine kadar devam etmiştir. İstanbul ve çevresinden ilk zamanlarda devşirme alınmamış, Bütün imparatorluk içinde sınırlı bölgelerden devşirme toplanması, etkisini de sınırlı kılmıştır⁹⁶

c-Devşirme Yapılmayan Bölgeler, Yöreler, Irklar ve Sebepleri

Bazı zamanlar devşirmede muaf tutulan yerler ve sebeplerine gelince: Bazı yerler muvakkaten olsun acemi oğlan vermekten af olunurdu. Mesela 981'de (1573) Mora Sancağı'nda ki reaya Navarin Kalesi'nin binasıyla meşgul oldukları için kendilerinden o sene acemi oğlan alınmamıştı ve bu hususta bu işe memur Yaya Başı'ya bir hüküm gönderilmiştir.⁹⁷ Karaman'dan Erzurum'a kadar olan bölgelerde devşirme toplanmayan bölgeler arasına katılmıştır. Güneydoğu Anadolu'dan da Devşirme toplanmamıştır.

Devşirme sisteminden muaf tutulan yerler olduğu gibi devşirme yapılmayan ırklarda vardır. Devşirme için Arnavut, Boşnak, Rum, Bulgar, Sırp ve Hırvat çocukları tercih edilir. Türk, Kürt, Acem, Rus, Yahudi, Gürcü ve

⁹⁵ Gökbilgin, a.g.e., S 146 - 147

⁹⁶ Ercan, a.g.m., S 715

⁹⁷ Gökbilgin, a.g.e., S 146

Çingene çocukları devşirilmezdi. Ermenilerden ise sadece saray için çok az devşirme yapılmıştır.⁹⁸

Trabzon'dan oğlan devşirilirken sonradan vazgeçilmesi, burada toplanan Gayrimüslim çocuklarının şerir olmalarındandı. Erzurum ile Karaman arasında kalan bölgelerden devşirme toplanmamasının gerekçesi ise bura halkının gayri müslim halkla karışık olmasıydı.⁹⁹

Fakat Bosna halkı arasında Hristiyanlar'a beraber Müslüman çocukları da devşirme kanununa tabidirler. Bunu Bosna zapt edildiği zaman (1463) Boşnaklar ikinci Mehmed'e müracaat ederek oğullarının da devşirme usulü ile alınmasını istediler:

Bosna fetholunduktan cümlesi birden Müslüman olup padişaha rica ettiler ki evladımız devşirme tarikile ahzoluna, yani reaya zimmi/eri evladından beher sene biner nefer devşirilüp sınıf olup acemi oğlan meydanında terbiye, ba'dehü hasenülvecih olanları Enderunu Hümayun'a ve kuvvetlileri bahçelerde bostancı, bakısı ortalara Yeniçeri yazılır idi. Ve yeniçeriler kışlalarında sakın olurlardı. Müslüman evladından olmaz idi. Hatta sünnetli tevellüt iden zimmi evladı dahi şüpheli deyu alınmaz idi.¹⁰⁰

Boşnaklar müstesna olmak üzere, Müslüman'dan Yeniçeri için oğlan toplanmazdı. Fakat Hristiyanlar içinde devlete hizmet karşılığı olarak devşirme çocuk vermekten affedilen yerlerde vardı. Ezcümle İstanbul civarında Kartaldan ve Kadıköyü'nden devşirme oğlan alınmazdı. Bunlar iştahlı amireye ait çayırları biçerler, Üsküdar çayırlarına bakarlar, at yederler, Bursa'dan vs yerlerden gelen malları korurlar, icap ettikçe kılavuzlukta yaparlardı. Bu sebepten kanal zımmileri 1538'den 1573 senesine kadar yeniçeriye oğlan vermekten affedilmişlerdi. Keza, hazineyi muhafaza ve yerleri yol üzeri olmak hasebiyle kılavuzluk ettikleri ve her sene gemiler için kürek verdikleri cihetle Biga Hristiyanları da devşirme oğlan vermezlerdi. Kendisinin bu vazifeden muaf olduklarına dair ellerinde Divan muaf namesi bulunurdu.¹⁰¹

Devşirme Sistemi Hakkında Bosnalılar'la ilgili durumun istisnai konumuyla ilgili ilk dönem Osmanlı Tarihçilerinin ifadelerine göre: "Bosnalılar ise Müslüman olmakla ve Müslüman çocukları toplanmamakla beraber evlatlarının devşirilmesini rica ederler, padişahta Müslüman Bosnalı devşirme

98 Özcan, a.g.m., CIX, S 255

99 Ercan, a.g.m., S 717

100 Refik, a.g.e., S 4

101 Refik, a.g.e., S 6

olsun deyu icazet vermişti. Bu meseleye dair Kanuni zamanında (13 Sefer 972 tarihli) Bosna, Hersek ve Kilis kadılarına bir hüküm gönderilmiş ve **"şimdiye kadar kazalarında acemi oğlanı için alınagelen oğlanların ekseri sünnetli olmakla sünnetli olanları dahi alrın gelmiş iken hafiyen acemi oğlanı cem'ine varan Yaya Baş'na sünnetli oğlan olmağa mani olduğunuz ilam... olunduğu bildirilerek bundan sonrada şimdiye kadar olduğu gibi kadimi yerli olan sünnetli oğlanlardan yararların cem 'etti-resin"** emri verilmişti.¹⁰²

d-Süresi ve Görevlileri

Acemi oğlan başlangıçta her sene toplanırdı. Daha sonraları lüzum görüldükçe toplanmağa başlandı. Oğlan toplamak vazifesi Yayabaşlarla Turnacıbaşlar'a ve Yeniçeri sürücülerine aitti. Fakat bu usul mutlak değildi. Mesela 1573'te Bosna'da Acemi oğlan devşirmeye Anadolu Ağası Ferhat Ağa memur olmuştu.¹⁰³ Devşirme işi ihtiyaca göre üç, beş veya yedi yılda bir yapıldı. Bu işin birinci derecede sorumlusu Yeniçeri Ağası idi. O'ndan sonra Acemi Ocağı Ağası gelirdi. Devşirme başlangıçta Beylerbeyi, Sancakbeyi ve mahalli kadılar gibi ilgili bölgenin mülki amirleri tarafından yapılmıştır. Fakat zamanla bunların görevlerini kötüye kullanmaları üzerine Fatih Sultan Mehmet döneminde devşirme işi bir esasa bağlanmış ve merkezden devşirme memurları gönderilmeye başlanmıştır. Bu memurlar başta Turnacıbaşı, Haseki vb. Yeniçeri Ocağı'nın yüksek rütbeli Yayabaşları'ndan olurdu. Maiyetlerinde de bir katip bulunurdu. Devşirme memurunun elinde işini nasıl yapacağını bildiren talimatname niteliğinde bir padişah fermanı ile devşirme yapılacak yerlerin kadılarına yazılmış yeniçeri ağasının imzasını taşıyan bir mektup bulunurdu.¹⁰⁴

Osmanlı Devleti ihtiyaca binaen istisnai zamanlarda da devşirme yapmıştır. Acemi oğlanlar ocağa teslim olunduktan sonra, Türkçe bilenleri Yenisaray, Galatasaray, At meydanında İbrahim Paşa sarayı ve Edirne Sarayı için kısım kısım ayırırlar, Türkçe bilmeyenlerde Rumeli ve Anadolu'daki çiftliklere gönderirlerdi. Bunlara (Türk üzerinde olan acemi oğlanlar) denirdi.

Saraylara dağıtılan Acemi Oğlanlar şu vazifelerde kullanılırdı: Saray bahçelerinde Bostancılık. Matbah-ı Amire, koyunlarına çobanlık, bir akçe ulufe ile kasap yamaklığı, su yollarında işçilik, hamallık, cami inşaatında Demircilik, Saraçlık, Kemhacılık, Fırıncılık, Mandıracılık,

¹⁰² Gökbilgin, a.g.e., S 145

¹⁰³ Refik, a.g.e., S 6

¹⁰⁴ Özcan, a.g.m., C IX, S 254 - 255

Odunculuk, Gemicilik, Tamircilik, vs. Bu vazifeleri görmek için elde mevcut acemi oğlan yetişmezse, Türk üzerinde olan acemi oğlanlardan lüzumu kadarı bir akçe ulufeye yazılarak Yeniçeri Ağasının emri ile getirilirdi. Acemi oğlanlar, ihtiyaca göre de devşirilirdi. Bazen ölenler, kaçanlar ve kapıya çıkarılanlar pek fazla olduğu zaman, noksanı kapatmak için de oğlan devşirilirdi.¹⁰⁵

e- Sayıları

Yıldırım Bayezid ve Fatih zamanında sayıları 10.000 civarında idi. Yeniçeri Ocağı'nın sarsılmaya başladığı XVI.asır sonlarında miktarı 40.000'i bulunca bundan şikayet ediliyordu. Osmanlı Fetihleri yapılırken asıl orduyu, miktarı 300.000 ile 400.000'i bulan Anadolu ve Rumeli'ye mensup Türk Tımarlı Sipahisi teşkil ediyordu. Ocağ'ın bozulmasıyla gittikçe miktarları artan yeniçeriler. Kanuni döneminde 12.000'e, II.Selim zamanında 7495'e, III.Murad 48.000'e. III.Mehmet zamanında 9406'ya, I.Ahmed 37.000'e, IV.Murad 44.000'e IV.Mehmet zamanında 9200, III.Ahmed 81.000'e, III.Mustafa 110.000'e ve III.Selim zamanının da 140.000'e kadar ulaşmıştır. Bu sayının artışı sadece Hristiyan çocuklarının toplanması ile ilgili olmayıp, hakkı olmayan insanların ocağa kaydı ile olmuştur.¹⁰⁶

f- Bozulması ve Ortadan Kaldırılması

Devşirme müessesesi ve acemi oğlanlar teşkilatındaki bozulma. Kanuni devrinden itibaren başlamış, türlü safhalar geçirerek; XVIII.asır ortalarına kadar devam etmiştir. Yeniçeri Ağaları'nın saltanatı her şeyde olduğu gibi acemi oğlanlar müessesesinde de karışıklık ve bozukluğu artırmıştır. Oda-Başılar (Yeniçeri Ortalarının) onar kuruş karşılığında bakkal ve hamalı Yeniçeri yaparlar ve acemi oğlanları kapıya çıkmaktan mahrum ederlerdi . Bundan dolayı acemi oğlanları Padişaha arzuhal sunup: "Odabaşılar, onar kuruşa bakkal ve hamalı Yeniçeri etliler, biz bunca zamandır hizmetteyiz yolumuzca bedergah olalım ve illa acemi oğlanlığı dahi bırakıp varıp hamallık eyleyip; onar kuruş feda edip Odabaşılar'a veririz ve kapuya çıkarız demeleriyle bedergah ferman olunup; ağa İstanbul a geçüp acemi oğlanlarından bulunca bir miktar onlardan ve doğrudan yazup Üsküdar'a

¹⁰⁵ Refik, a.g.e., S 8

¹⁰⁶ Osman Turan, *Türk Cihan Hukimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul, 1969, C 11, S 189;

Refik, a.g.e. S 9

geçirildiler.¹⁰⁷ Kural, yöntem ve gelenek böyle iken daha sonra, türlü naz ve nimetlerle büyümüş olan Vezir ve soylu kişi çocukları, şehirden ayrılmamış kimselerden bir yolunu bulanlar, Saray-ı Hümayuna alınmaya başlanmıştır. Bunlar arasında, Silahtar, Çuhadar, Rikabdar ve Mirahur-u Şehri-yari gibi Padişah'ın iltifatına nail olanlar, birdenbire Vezirliklere atanmaya başlandılar.¹⁰⁸

Böylece Devşirme kanununun ihlali Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasına sebep olmuştur. XVI. yy sonlarından itibaren. Yeniçeri Oğullarının Kul Oğlu adıyla kabul edilmesi, dışarıdan da Kul Kardeşi ve Ağa Çırağı adları altında kanuna aykırı olarak, Yeniçeri Ocağı'na alımlar yapılması; devşirme işlerinin gevşemesine yol açmıştır. Yine bu dönemde devşirme işine rüşvet karışmıştır. XVII yy'da özellikle IV.Murad zamanında devşirme işi ıslah edilmeye çalışılmışsa da bu yüzyıl ortalarından itibaren artık devşirme pek yapılmamıştır. XVIII.yüzyıl başlarında ise sadece saray için 1000 kadar oğlan'ın devşirildiği görülmektedir.¹⁰⁹ Tarih kaynaklarında devşirme'nin 1751 yılında yapıldığı belirtilmektedir. ¹⁰⁹

Bozulan bu Devşirme sistemi neticesinde, Osmanlı toplumunda devşirmeler prestij kaybetmiştir. Bunun nedenlerini ise şu şekilde sıralamak konuyu bütünlüğü açısından faydalı olacaktır.

1.Osmanlı devşirmeleri devletteki üstün yerlerini - Batıya doğru açılma, Yeni Batılı topraklar elde etme, Batı'yla baş başa görüşüp kârlı anlaşmalara varabilme şartları kaybedilince özellikle de II. Viyana bozgunundan sonra Anadolu'daki Müslüman - Türk bürokratlarına bırakmak zorunda kalmışlardır.

2. Osmanlı Padişahları'nın, devşirmeleri, Anadolu'culuğa (Müslüman-Türk bürokratlar) karşı devletin en üst basamaklarında dört asır tutmaya mecbur olmalarının nedenlerini, Osmanlılıkla Anadolu arasındaki sürekli anlaşmazlıklarda, bunun meydana getirdiği silahlı ve ideolojik çatışmalarda aramak gerekir. Devleti elde tutan devşirmelere karşı, Anadolu sürekli olarak medreseyi, alt idareci kadroları ellerinde tutabilmişlerdir ki, denge ancak böyle sağlanabilmiştir.¹¹⁰

107 Gökbilgin, a.g.e., S 149

108 Nuri Paşa, a.g.e., S 292

109 Özcan, a.g.m., C IX. S 256

110 Kemal Talir, *Notlar/ Osmanlılık / Bizans* (Haz. Cengiz Yazoğlu) Bağlam Yay, İstanbul. 1992, S 107

Sistemdeki bozulma öyle bir noktaya gelmiş ki devşirmeler kapıya çıkmaları geciktiğinde isyan bile etmişlerdir. Acemi oğlanların kapıya çıkmaları, yani Yeniçeri Ocağı'na geçmeleri de mühim bir mesele idi. Mesela, Has fırınlarında çalışan Acemi Oğlanların sanatlarında mahir olanları üç yılda bir yollarıyla (yani usulüne göre) kapıya çıkarlardı. Bazen Acemi Oğlanların Ekabir ricasıyla usul ve teamüle aykırı olarak kapıya çıktıkları da vaki idi ki, bu hususta da XVI. asır sonlarına ait hükümler görüyoruz. Kapıya çıkmak meselesi yüzünden acemi oğlanların bazen isyan ettikleri de olurdu. XVII. asırda IV. Mehmed zamanında, 1649'da Galatasaray ve İbrahim Paşa Sarayı Acemi Oğlanları isyan etmişlerdi.¹¹¹ Devşirme sisteminin ortadan kaldırılması XVII. yüzyılın sonlarında nihayet buldu. Fakat bundan sonra Kul sistemine rasgele adam alındığı gibi, yükseliş dönemindeki sıkı eğitim-öğretim usulü de ortadan kalkmış oldu. Buna karşılık XVIII. yüzyıldan itibaren, ileri gelen Türk-Müslüman ailelerinin çocukları da Kul sistemi içerisine alınmaya başlanmıştır.¹¹²

Devşirme yöntemi ancak XVI.yüzyıl sonlarına kadar bozulmadan devam edebilmiş, bu tarihten itibaren Kuloğlu veya Ağa Çırağı adı altında bir takım kimseler Ocağ'a alınmak suretiyle sistem yavaş yavaş bozulmuştur. IV.Murat döneminde yapılan ıslahat arasında Devşirme sorunu da ele alınmış fakat yapılan düzenlemeler geçici olmuştur. Bu kez Ocağa yalnız Kuloğulları ve Ağa Çırakları değil, Ferzend-i Bevvab ve Ferzend-i Çaşnigir adlarıyla Kapıcı ve Sofracıların çocukları da alınmaya başlamıştır. Giderek çok kısa bir sürede Devşirme Yasası bütünüyle bırakılıp, Hristiyan çocukları yerine Müslüman çocukları devşirilmeye başlanmıştır. Demek oluyor ki, devşirme yoluyla Hristiyan çocuklarının toplanması XV.yüzyıl ortalarından XVI.yüzyıl sonlarına kadar ancak yaklaşık 150 yıl sürebilmiştir.¹¹³ Bu olaylardan sonra, Acemi Oğlanlara ve Devşirme usulünün hangi tarihe kadar devam ettiğine dair bir vesika bulunmamaktadır. Yalnız, Lehistan'la yapılan Bucaş Antlaşması'nın (1671) üçüncü maddesinde, Podolya'dan bahsedilirken, **"Ve devşirme ferman olunursa bunlardan ve reayalarından devşirme alınmamaya"** diye zikredilmiştir.¹¹⁴

111 Gökbilgin, a.g.e., S 148 - 149

112 Ünal, a.g.e., S 25

113 Ercan, a.g.m., S 713 - 714

114 Refik, a.g.e., S 11

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE DEVŞİRMELERİN İSTİHDAMI

Devşirme ve savaşlarda alınan tutsak çocuklarından kabiliyetli olanları ayrılıp, Edirne, Bursa, Gelibolu ve Galata Saray'larında bir çok ilim yanında İslam kültürüyle de yetiştirildikten sonra padişah sarayına alınır-
dı. Bunlar sarayda bir süre hizmet edip, kabiliyetlerine göre yükselir, Mir-i Alem denen bölük ağalarından ve Özengi Ağalıklarından -ki Mir-i Ahuru Evvel ve Sani ve Kapıcı Baş'lıktan kinayedir- birine çırak olup bir süre bu işlerde kabiliyetini ispat ettikten sonra, durumlarına göre Mir-i Livalık ya da Beylerbeyilik ile taşraya gönderilirlerdi. Bir süre de sivil yönetim işleri ve orduda savaş ahvali üzerine bilgi ve tecrübe edindikten sonra devşirmeler tabi yaver olup ta iyi ve beğenilir hizmet ederlerse vezirlik makamına yükseltilir ve Divan-ı Hümayun'da otururdu. ¹

A. KAPIKULU OCAKLARI

Başta Gelibolu ve İstanbul Acemi Ocağı olmak üzere diğer Acemi Ocaklarında yetiştirilen Yeniçeriler, Çandarlı Kara Halil'in gayretleriyle padişahın daimi hassa ordusu haline getirilmişlerdir. Zamanla devletin en etkili müdahale gücü haline gelen bu askeri grubun ilk çekirdeği esirlerin Müslümanlar yararına kul (köle) olarak istihdamı şeklindeki Şeri hükümden kaynaklandığı için **Kapıkulu** askerleri adını almıştır. ²

Kapıkulu'nu geniş anlamıyla tanımlamak istersek, saraya ya da padişaha bağlı yönetici ve savaşçı grup diyebiliriz. Kapıkulu üyeleri Hristiyan tutsak ya da devşirmelerden müteşekkil, belirli ocak ve okullarda muayyen bir

1 Nuri Paşa, a.g.e., S 64

2 Akgündüz - Öztürk, Bilinmeyen Osmanlı S 48

eğitimden sonra; İmparatorluğ'un askeri ya da idari alanlarda görev alarak, bu hizmetleri karşılığında hazineden bir çeşit ücret sayılan **Ulufe** ile geçinirlerdi.. Türk ve Müslüman unsur Kapıkulu olamazdı.³

Sultan'ın Kapıkulu Ocağı, aşağıdaki kaynaklardan oluşturulurdu.

1. Hristiyanlara karşı yapılan kara ve deniz savaşlarında alınan esirler

2.Hediye edilen veya alınan esirler,

3.İmparatorluğ'a bağlı Hristiyan tebaadan özellikle Slav ve Arnavut kökenli ailelerden zaman zaman toplanan çocuklar.⁴

Hemen belirtelim ki, Kapıkulu Ocağı, kendine bağlı birimlerden oluşan genel bir kurumun adı olup, alt birimleri aşağıda açıklayacağımız şekildedir.

1 .Yeniçeri Ocağı

“Kulluğumuz padişaha ayan” sözleri gösteriyor ki, Osmanlı Hanedanı, iktidarını iç ve dış düşmanlara karşı koruyacak ve kendisine kulluk düzeyinde bağlı bir kuvvete ihtiyaç duymuştur. Hanedan'ın bu birliği oluşmasıyla, ocak her zaman ayrıcalıklı bir kurum olmuş, iyi hizmetlerde padişahın taktirini ve armağanlarını almıştır. Özellikle iç ve dış kalelerin, sınırların muhafazası bu ocağın güvenilirliğine bağlanmıştır..⁵

Osmanlı Devleti'nin muvaffakiyatında mühim bir amil olan ve iki buçuk asır kadar pek muntazam bir teşkilat ile idare edilen Yeniçeri Ocağı'nın ihdası, I.Murad Bey zamanındadır. Diğer bir kısım Osmanlı teşkilatlarında olduğu gibi bu ocağın ilk kuruluşunda Selçukiler'le Memlûklüler'in örnek alındığına şüphe yoktur.

Rumeli'deki ilk Osmanlı istilasında fütuhatin devamının daimi ve muvazzaf bir ordu ile mümkün olacağının anlaşılması ve Türkler'den teşkil edilmiş olan yaya kuvvetlerinin kafi gelmemesi ve bunların bazı yolsuz hareketleri göz önüne alınarak I.Murad Bey zamanında Müslüman edilmiş esir Hristiyanlar'dan müteşekkil Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı adıyla yeni bir askeri kuvvet meydana getirilmiştir.

a. Yeniçeri Ocağı'nın Kuruluşu ve Kurulmasının Sebepleri

Piyade kuvveti olan Yeniçeri Ocağı'nın kesin olarak hangi tarihte ihdas edilmiş olduğu şimdilik tayin edilememektedir. Fakat bunun Murad Hüdevdigar zamanında yani XIV. asrın son yarısı içinde bir ocak halinde tesis

3 Aleş, a.g.e., S 155 - 156

4 Parry, a.g.m., S 151

5 Gülağ Öz, **Yeniçeri-Bektaş İlişkileri ve II Mahmut**, Unut Yay. Ankara, 1997, S 20

edilmiş olduğuna şüphe yoktur. Bir mehfazamız yeniçeri ocağının 1362 senesinde kurulduğunu yazmaktadır ki bu mütalaa diğer tarihi kaynaklardaki kayıtlarla da tevafuk etmektedir.⁶

Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasının sebeplerinden biri, fütuhatin tevessu'u cihetiyle eldeki askerin azlığı ve bu askerin de daimi surette el altında bulunmayarak memleketlerine dönmeleri idi. Halbuki hem Rumeli vaziyetini muhafaza etmek ve hem yeni fütuhata girişmek için el altında esaslı bir kuvvetin bulunmasına lüzum vardı. Zaten yani hükümdarın şahsına mahsus esirlerden bu tarz kuvvet bulundurulması diğer Şark Devletleri'nde de mevcut olduğundan kendilerine geniş miktarda fütuhat sahası açılmış olan Osmanlılar için bu, kati bir zaruret halini almıştı.⁷

Eski Türkler gibi her ferdiyle cenkçi olan, ayrıca askeri teşkilata ihtiyacı bulunmayan ve ordu millet karakterini yaşatan bir oymak; istiklale erip de devlet haline gelmeye ve millet-ordu keyfiyetinden haber vermeye başlayınca askerlik sınıfını kurmak zorunda kalınmış ve ilk iş olarak yaya adıyla bin neferlik bir grup asker teşkil edilmişti. Muharebe zamanında kendilerine 1 akçe gündelik verilen bu asker ayrı bir sınıf çerçevesine alınınca, başında fikri bir disiplin bulunmadığı için, işi hemen ceberut ve kuvvet imtiyazına dökmüş ve sivil halk üzerine baş belası kesilmeye başlamıştı.⁸

Bu tarz ordu teşkili, Pençik Kanunu'nun vaz'ından (1360) sonra yani Edirne'nin fethini müteakip ve kanunnamenin kaydına göre 1362 ve 1363 senesine rastlar. 1385 tarihinde Osmanlı Padişahı'nın Edirne'de bulunurken vermiş olduğu bir berat'ta (İlyas İbni Abdullah) ve (İskender İbni Abdullah) isimlerinde iki yeniçeriden bahsedilmesi, Yeniçeri Ocağı'nın bu tarihte mevcudiyetini göstermektedir.⁹

b.Yeniçeri Ocağı'nın Askeri Teşkilattaki Yeri ve Tarih İçindeki Rolü

Yeniçeri sınıfı, asıl büyük fütuhatin yapıldığı XVI a.sırda bir Hassa ağır tümeninden ibaretti ve ordunun çok küçük bir kısmını oluştuyordu. Binaenaleyh, birçok tarihçinin yaptığı gibi Osmanlı fütuhatını yeniçeri yapmamıştır. Sipahi ve Akıncı yapmıştır. Ancak Sipahi ve Akıncı denen atlı asker sayısı azaldıkça Yeniçeri sayısı artmış, gerileme dönemlerinde sayıca en büyük sınıf haline gelmişlerdir. Bu asırlarda devşirme denen Hristiyan

6 Uzunçarşılı, Os.Dev.Teş.Kap.Ocak, S 115

7 Uzunçarşılı, Os.Dev.Teş.Kap.Ocak, S 145 - 146

8 Kısakürek, a.g.e., S 18

9 Uzunçarşılı, Os.Dev.Teş.Kap.Ocak, S 145

çocuklarını toplamak adeti de sona erdiği için, son asrın Yeniçerileri, Rumelili, Anadolu, İstanbullu Türk çocuklarıdır. Ocak, II.Mahmud tarafından diğer bütün Kapıkulu Ocakları ile beraber kanlı bir şekilde ilga edilinceye kadar (1826) 463 yıl devam etmiştir.¹⁰

Yeniçeri Ocağı'nın ilk teşkilindeki vaziyetle, Ocak kaideleri hakkında şimdilik malumatımız yoktur, ancak kanunun zamanla tekamül ettiğini ve Kanuni devrinde en mükemmel şeklini aldığını mevcut kanunnamelerle vesikaların tetkikinden anlamaktayız.¹¹

Kaynaklar, harpte elde edilen esirlerin beşte birini alan hükümetin, bunları en kısa bir müddet terbiyeden sonra ihtiyaca binaen iki akçe ile yeniçeri yaptığını ve ilk defa bin kadar alındığını yazar ve bunların Orhan'ın şehzadesi ve Rumeli kumandanı Süleyman Paşa tarafından tatbik olunduğunu beyan eder. Fakat bu usulün mahzurlu olduğu bittecrübe görüldüğünden esirlerin doğrudan doğruya askerlikte istihdamından sarfı nazar edilmiş ve Gazi Murad bey zamanında kurulan Gelibolu Acemi Ocağı'nda yetiştikten sonra bunların Yeniçeri Ocağı'na kayıt ve kabulleri tekerrür etmiştir.¹²

Ocağı 1363'de I.Murad ile Veziriazam'ı Çandarlı Hayreddin Paşa kurdular. Rumeli ve daha az sayıda Anadolu'da iyi Hristiyan ailelerin seçme çocukları küçük yaşta alınıyor, Müslüman yapılıyor, birkaç yıl Türk Dili'ni öğrenmek üzere muteber Türk çiftçi ailelerinin yanına veriliyor, sonra Acemi Oğlan adıyla kışlalara sevk ediliyor, orada askeri eğitim görüp yeniçeri neferi oluyorlardı. Çeri, Türkçe'de asker demektir. Kabiliyet gösteren Yeniçeriler subay oluyorlar hatta general de olabiliyorlardı Ancak generaller, tercihen orta dereceli saray okullarını ve sonra da Enderun saray akademisini bitiren yeniçerilerden seçiliyordu.¹³

c.Yeniçeri Ocağı'nın Nefer Temininin Geçirdiği Merhaleler

Kapıkulu ocaklarının en büyüğü ve nüfuzlusu Yeniçeri Ocağı'dır. I. Murad zamanında Edirne'nin fethini müteakip Çandarlı Kara Halil'in himmetiyle kurulmuş olan Yeniçeri Ocağına nefer temini üç merhale geçirmiştir: **Pençik** ilk olarak kanunu gereğince savaş esirlerinin kısa bir eğitimden sonra yeniçeri yapılmaları; **ikincisi** esirlerin Türk çiftçi ailelerinin yanında bir süre çalıştıktan sonra alınmaları, **üçüncüsü de**, esir ve devşirmelerin Türk ailelerine hizmetinden sonra bir süre daha Acemi

10 Öztuna, a.g.e., S 91

11 Uzunçarşılı, Os. Dev. Teş. Kap. Ocak, S 115

12 Uzunçarşılı, Os. Dev. Teş. Kap. Ocak, S 145

13 Öztuna, a.g.e., S 90

Ocağı'nda eğitilmelerini müteakip yeniçeri ocağına alınmalarıdır. Yeniçeri Ocağı'na alınan efradın ismi ve eşkali kütük denilen deftere kaydedilirdi. İlk yeniçeri kışlası Edirne'deydi. Fetihten sonra İstanbul'da da kışlalar yapılmıştır. Yeniçeri Ocağı Yaya, Sekban ve Ağa bölüklerine ayrılırdı. Cemaat da denilen Yayalar, 101 bölüktü. Başlangıçta müstakil olan Sekban bölükleri XV.yüzyıl ortalarında Yeniçeri Ocağı'na katılmıştır. Bu durumda Yeniçeri Ocağı'nın orta ve bölük adedi 196'ya çıkmıştır. Yaya Ortaları'nın kumandanlarına **Yayabaşı** sekbanların kumandanına **Sekbanbaşı**, ağa bölüklerinin kumandanlarına ise **Bölükbaşı** denirdi. Yeniçeri Ocağı'nın asker kaynağı uzun süre devşirme sistemine inhisar etmiştir. Ancak XVI.yüzyıl sonlarında hudut kulelerinde istihdam edilmek üzere Kul Kardeşi adıyla yabancılardan da asker yazılmıştır.¹⁴

Evvelce bin kişiden oluşan ve savaş esnasında kendilerine günde bir akçe verilen yaya askerinin, ahali üzerinde yapmış olduğu cevr ve eziyet görüldü. Halbuki, hükümetin idare edeceği alan büyümüş olduğundan artık muntazam bir orduya ihtiyaç vardı. Bu vaziyet karşısında da Çandarlı Kara Halil, düzenli ve devamlı olarak kışlada yaşayan bir sınıf-ı askeriye kurmayı düşündü.¹⁵

Murad Hüdavendigâr'ın Rumeli'deki bu ilk askeri hareketinde elde edilen başarılarla fütuhatın gelişmesi, asker ihtiyacını birden artırmış idi. Daha önce, bilhassa Bursa Kadısı Cendereli Kara Halil'in teşebbüsleri ile meydana getirilmiş olan Yaya ve Müsellem teşkilatı, artık kafi gelmemekte idi. Bu defa vezir tayin edilen Kara Halil Hayreddin Paşa'nın tavsiyesi ile savaşlarda esir düşen Hristiyan gençlerinden istifade edilmesi düşüncesiyle yeni bir asker ocağı kuruldu (1363). Yeniçeri Ocağı adı altında teşekkül eden bu askerlere Yeniçeri adı verildi. Esir olunan Hristiyan gençleri, Anadolu'da çiftliklere verilerek, Türk ve İslam adetleri üzere terbiye edildi. Daha sonra Acemi Ocağı adını alan bu ilk eğitimde başarı gösteren gençler. Yeniçeri askeri oldular.

Diğer taraftan, savaşlarda alınan esirler için konulan, Pençik resmi de, bu devrede kanun haline getirildi. Bu usule göre savaş esirlerinin beşte biri Beytülmale ayrılır ve bu vergi aynı ya da nakdi olabilirdi. Böylece her esire 125 akçe değer konuldu. Hazine bunun 25 akçesini Beytülmale alırdı.

14 Abdulkadir Özcan, *Osmanlı Devleti Tarihi*, "Osmanlı Askeri Teşkilatı", İstanbul, 1999, C 1, S 340

15 Ahmet Rasim, *Ahmet Rasim ve Osmanlı Tarihi*, (Düz: Metin Hasırcı), İstanbul, 1999, S 213

Pençik vergilerini toplamak için de, vezir Kara Halil, Hayreddin Paşa'nın fetvası ile pençik tahsildarı tayin olundu.¹⁶

Kıdemli Yeniçeri'lere korucu denirdi. Bunlar sefere pek çıkmazlar, İstanbul'un ve Ocağın muhafaza hizmetinde kalırlardı. Çıksalar bile seferde çadır muhafızlığı yaparlardı. Korucu mevcudu zamanla artmış ve koruculuk sefer kaçaklarının bir sığınağı haline gelmiştir.

d.Yeniçeri Ocağı'nın İşlemleri ve İşleyişi

Ocağa alınan efradın, künyeleri ve eşkali ile yevmiyelerinin miktarı kütük denilen ana deftere (Ulufe Defteri) kaydolunur, bu suretle Ocağ'a gelişigüzel adam alınamazdı. Yeniçeri Ocağı'na, muhtelif tarihlerde alınacak acemiler ocaktaki münhallere göre az veya çok miktarda alınırdı; bu hususta ya Yeniçeri Ağası'nın münacaati yahut emri altında acemi efrat bulunan bir takım cemaatı ve saire gibi -kanuni müddet'in dolmasına binaen bir takım kıdemli acemilerin çıkmasını hükümdara (Divana) arz etmeleri üzerine kapuya Acemi oğlanı çıkarırlardı.¹⁷

Yeniçeri Ocağı, bir piyade sınıfı idi. sadece bazı taburları atlı idi. XV asrın son yıllarından itibaren tüfek verildi. Tüfek ve Pistol gibi ateşli silahlar verilmeyen, kılıç ve daha çok ok-yay'la savaşılan taburlar çok azaldı Bu dönemden sonraki Yeniçeri Ocağı, daha çok bir ağır piyade tümeni şeklinde tarif edilebilir.

Acemi Oğlanlar dahil, bütün Yeniçeriler maaşlı idiler. Maaşlarını gündelik hesabıyla, fakat üç ayda bir askeri törenle alırlardı. Yeniçeri maaşına Ulufe denmektedir. Büyük şehirlerde de Yeniçeri olmakla beraber, ocağın en büyük kısmı İstanbul'daki kışlalarında idi. disiplin ve talimleri, eğitimleri sert, belki amansızdı. Subay olmayanlar evlenemezlerdi. Maaşları çok yüksekti bütün hakları kanuni teminat altına alınmıştı. İşte Kapukulu Ocakları denen Osmanlı askeri sınıflarının en ehemmiyetlisi olan Yeniçeri Ocağı, böyle bir sınıftı.¹⁸

Esirlerden Pençik Oğlanı diye ayrılan ve 8-18 yaş gruplarından gençler eli yüzü güzel, sağlıklı, iri yapılı olanlar tercih konusudur. Öncelikle çocukların aile ilişkileri kesilecek, Türk-Müslüman yapılacaktır. Her türlü ihtiyaçları "yok" demeden karşılanacak, arkalarından hiçbir özlem bırakmadan bütün

¹⁶ Çabuk, a.g.e., S 135 - 137

¹⁷ Uzunçarşılı, Os.Dev.Teş.Kap.Ocak. S 151

¹⁸ Öztuna, a.g.e., 90-91

imkanlar sağlanacaktı. İşleri, güçleri askerlik olacaktı. Sonuna kadar eğitim yaptırılarak, her alanda geliştirilecekti. Gerektiğinde ordu komutanlığına kadar yükselme hakları vardı. Padişaha sadakatle bağlanması ise ön planda tutuldu.¹⁹

Yeniçeri Ağası aynı zamanda merkez teşkilatının en yüksek rütbeli zabıtidir. XVI.yüzyıl başlarına kadar Ocak içinden, 1451'den sonra ise genellikle Sekbanbaşı'lardan Ağa tayini yapılmıştır.

Yeniçeri Ağası gözden düşmüş olarak ocaktan çıkarsa genellikle Kastamonu sancak beyliğine verilir, terfi ederse beylerbeyi veya Kaptan-ı Derya olurdu. Ancak, teamüle aykırı olarak Vezir hatta Veziri Azam tayin edildikleri de olurdu. Yeniçeri Ağalarının azil ve tayini, 1593'e kadar doğrudan padişaha aitken, bu tarihten sonra azil yetkisi Veziri Azamlar'a intikal etmiştir.²⁰

Yeniçeri Ağası'na Sekbanbaşı vekalet ederdi. XVII. yüzyıldan itibaren önemini kaybeden Sekbanbaşı'lığın yerini Kul Kethüda'sı almıştır. Kul Kethüda'sı, ocağın üçüncü büyük kumandanı ve Yeniçeri Ağası'nın yardımcısıdır. Daha önce hiç evlenmeyen yeniçerilerin sadece yaşlılarına Yavuz Selim zamanında evlenme izni verilmiş, fakat bu izin zamanla gençlere de teşmil edilmiştir. Kuloğlu denilen yeniçeri çocukları, doğrudan Acemi Ocağı'na alınmış ve kendilerine Ulufe bağlanmıştır.²¹

e.Yeniçeriler'in Eğitimleri ve Özellikleri

Yeniçeriler vecd ve aşk çağrında ideolojik çapta olmasa bile resmi ve içtimai bir güdüm altındadır. Cenkten uzak kaldıkları hazar vaktinde kürsü şeyhlerinin ders halkasında yetiştirilirler, ahlak ve din inceliklerini öğrenirlerdi. Yeniçerilerin yetiştirilmeleri konusunu birinci bölümde, "Devşirmele-
rin Eğitimleri" bahsinde işlediğimizden bu kadarla yetineceğiz.

Yeniçeriler özelliklerine gelince, bunlar, daimi ve uzman askerdiler. Devşirme olduklarından aile bağları yoktu. Görebilecekleri her güzelliği her iltifatı, Padişah'tan görecekları için gözlerini kırpmadan Padişah için canlarını verirlerdi. Zaman bu askerleri Türk dili konuşan, Türk kültürü ile yetişen ve devleti yönetenlerin savunucusu yapmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın, devlet yapısı içinde ayrıcalıklı bir konumu vardı. Bu durum nedeniyle de Padişah'a sadık kullar olarak yaşamlarını sürdürmekteydiler.²³

¹⁹ Öz, a.g.e., S 20-21

²⁰ Komisyon, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Yıldız Mat., İstanbul, 1994, C I, S 341

²¹ Komisyon, a.g.e., S 341 - 343

²² Kısakürek, a.g.e., S 20

²³ Öz, a.g.e., S 20

Ocağın;

-Ulü-l emre itaati.

-Askerleri arasındaki birliği,

-İbadeti,

-Terfilerin kıdeme göre yapılması,

-Kendi subaylarından başkası tarafından ceza ve ödüllendirilememesi,

-Emekli olmadan sakal bırakılmaması,

-Emekli olmadan evlenilmemesi,

-Kışladan başka yerde yatılamaması,

-Askeri eğitimden başka hiçbir işle meşgul olunamaması,

-Askerlerin mutlaka devşirme çocuklardan olması,

-Mertliğe yakışmayacak derecede süslenmenin yasak olması gibi nice

hikmetli kaideler mevcuttu.²⁴

f.Yeniçeri Ocağı'nın Nefer Sayısı

II.Selim'in cülusunda Yeniçeri Ocağı mevcudu 12.300 iken XVI.yüzyıl sonlarında 27.000, XVII.asır başlarında yani Kuyucu Murad Paşa sadaretinde 37.600 ve aynı asır ortalarına yakın yani IV.Murad zamanında 46 .000'i geçmiştir. Fakat bu sıralarda Veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa bu mevcudu 17.000'e indirmiş ise de sonraları yine artarak, bilhassa dört devletle dört cephe de onaltı sene süren muharebeler sebebiyle ocak mevcudu 70.000'i geçmiş olduğundan bunların maaşlarının verilmesi müşkül bir hal almıştı.²⁵

I. Murad ile Bayezid döneminde bin veya bundan az miktarda yeniçeri olduğu, Fatih Sultan Mehmed zamanında ise yalnız 1200 iken, Osmanlı İmparatorluğu muhteşem Süleyman döneminde de kernalinin zirvesine vasıl olduğu için miktarları 20.000 idi II.Mahmud'un ordusunda ise 140.000 kişi vardı.²⁶

Yeniçerilerin XV.yüzyıl ortalarına kadar mevcutları 10.000, Kanuni'nin vefatı sırasında da 12.000 dolaylarında idi. Halbuki bu sayı XVI.yüzyılın sonlarında 27.000'e, XVII. yüzyıl başlarında da 37.000'e çıkmış, asrın ortalarında 46.000'i geçmiştir. Hatta bir ara asrın ortalarında 80.000'i geçmiş olup;

24 Şeref Efendi, a.g.e., S 214

25 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, TTK, Ankara, 1988, C III, S 275

26 Herbert Gibbons, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Ankara, 1998 S 98

Karlofça Antlaşması sırasında da 70.000 civarına ulaşmıştır. XVIII. yüzyıl başlarında yapılan Prut (1711) ve Mora seferlerinde ise Ocak mevcudu 100 000'i aşmıştır.²⁷

g.Yeniçeri Ocağı'nın Bozulma Sebepleri

İntizam ve itaatleri ile devletin yükseliş ve ilerleyişinde en büyük rolleri bulunan yeniçeriler, ilk olarak fesada düşmüş, isyana kalkışmışlardı. Tarihlerin yazdığına göre Edirne'de büyük bir yangın çıkmış, çarşı baştan aşağı yanmıştı. Yeniçeriler, yangına önem verilmediğini ve her işte idarenin sarsıldığını bahane ederek, Hadım Süleyman Paşa'nın konağını bastılar. Paşa bin bela ile aralık kapıdan kaçarak Sultan II. Mehmed'in yanına sığınabildi. Yeniçeriler de serkeşlikte devam ederek bir tepeye çıktılar, şikayetlerini tekrarladılar. Sadrazam Halil Paşa, her birisine yarımşar akçe vermek suretiyle anlaşmazlığı ortadan kaldırdı.

Güya olayda ihmali görülen Vezir Zağanos Paşa, suçlu görülerek emekliye sevk edildi Şüphe yoktur ki, Zağanos Paşa eğer bu kötülüğü yaptı ise faklı muamele görmesi gerekirdi. Aslında Zağanos Paşa'nın cezalandırılma sebebi olaydaki ihmalden ziyade, Sultan II Mehmed'in yanında kendisine göre meydana getirdiği itibarı, Halil Paşa'nın çekememesi ve Paşa'yı kendi yerine rakip görmesinden dolayı harcamak istemesidir. Çünkü Zağanos Paşanın, Yeniçerileri tahrik ve teşvik ettiği akla yakın gelmez. Olayı tahlil ettiğimizde evvela Zağanos Paşa, Halil Paşa'yı kıskandı da ortadan kaldırılması için isyanı kışkırttı diyecek olsak, Yeniçeriler'in Hadım Süleyman Paşa'nın konağı yerine Halil Paşa'nın konağını basmaları gerekirdi. Ortadan kaldırılması için fesat yapıldı kabul etsek ;bu kez de isyancıları Hadım Süleyman Paşa'nın başına musallat etmezdi. İkinci olarak Zağanos Paşanın bu yolda şüphe uyandıracak bir hareketi görülseydi, herhalde emekliye ayrılmakla bırakılmazdı. İsyana sebebiyet verdiğinden tarihte birçok misali olan ceza ile cezalandırılıp, idam edilirdi. İşte bu mütalaalar, Halil Paşa'nın, fesadın kışkırtıcısı olduğunu ortaya koymasa bile, bir ihtimal ile onun baş suçlu olduğu fikrini uyandırabilir.²⁸

Yeniçeri ayaklanmasının birinci kışkırtmacısı olmasa bile Yeniçerilerin isteklerini en önce kabul edeni olduğunda şüphe yoktur. Yeniçeriler, ayaklanmakla ne yapabilirlerdi ki Halil Paşa, isyanı bastırmak için

27 Halacıoğlu, a.g.e., S 44

28 Kemal, a.g.e., S 373 - 375 - 375

yeniçerilerin maaşlarına zam vermeyi kabul etmiş olsun. Böylece, körü körüne itaate mecbur olan askerin, vazifesini unutarak devletin askere uyması sorununu ortaya koymuş oldu. İşte Halil Paşa. bunlara karşı, hükümetin gücünü gösterme bakımından cezalandırılmalarına giderek fer'i bir emirle tecziyelerine kalkışmak gibi birçok tedbir şekli varken, bütün bunları bir tarafa bırakıp ayaklananları mükafatlandırır gibi bir yol tutmasından dolayı, tarih yönünden daima sorumlu kalacaktır. Hatta isyancılar bu ceza karşılığı payitahtın altını üstüne getirecek kadar bir harekete bile kalkışsalar, yine devletin boyun eğmemesi en doğru hareket olurdu. Çünkü asker, bir defa isyana başlamış ve sonunda, hükümete her zaman istediğini yaptırabileceğine dair bir kudret hasıl etmiştir. Tarihin bize gösterdiği bir hakikattir ki, Yeniçeriler gibi, özel bir sınıf olarak kurulmuş her nevi, bir kere fesada başlar ve sonucunda muvaffak olursa aralarında o adetin yok olması, ancak o askeri sınıfın ortadan kaldırılması ile mümkün olur.²⁹

Yeniçeri Ocağı'nın usul ve kanunlarının bozulması ilk önce III. Murat Han devrinde görülür. Şöyle ki 1582 senesinde Osmanlı tarihinde emsali görülmemiş şehzade sünnet düğünleri yapılmış ve toplanan cambaz, hokkabaz gibi şahıslara ödül olarak ne talep ettikleri sorulduğunda hepsi Yeniçeri Ocağı'na alınmak istediklerini ifade etmişlerdir. Padişah da bunu kabul ederek ocağa alınmaları için emir verdi. Bunun üzerine Yeniçeri Ağası bulunan Ferhad Paşa, Yavuz Sultan Selim merhumun bir tacire ve Sultan Süleyman Han'ın Zigetvar seferinde gem tamir eden yeniçeri askerine ettikleri inuameleyi açıklayarak Ocak subayları ile müzakere yapmış ve arkasından da istifa etmiştir. Onun istifa etmesi bu kişilerin ocağa alınmasına mani olmamış ve halefi Yusuf Ağa bu şahısları Yeniçeri yapmıştır. Bununla da kalmayan Yusuf Ağa, Ağa Çırağı adıyla da çok sayıda esnafı yeniçeri yazdırmıştır. Bu usulsüz uygulamanın iki büyük mahzuru vardı.

Birincisi, sadece devşirme çocuklarına açık olan bu askeri hizmet, neticede ne olduğu belli olmayan kişilerin eline geçmişti

İkincisi ise, artan Yeniçeri askerinin Ulufe ile tayinlerine devlet bütçesinin yetişemez olmasıdır. Öyle ki İran seferi sonunda 1592 yıllarında kapukulu askerinin sayısı 96.000'i geçmiş ve bunun yaklaşık 50.000 kadarının yeniçeri olduğu görülmüştür.³⁰

29 Kemal a.g.e., S 375 - 376

30 Şeref Efendi, a.g.e., S 215 - 216

Acemi Ocağı bozulup devşirme usulü kalktıktan sonra muayyen bir müddet hizmeti müteakip Yeniçeri Ocağına hariçten adam alınır veyahut ocağa evvelce mülazım kaydedilip maaşsız olarak sıra bekleyenlerden tefrik edilen namzetler seçilirdi. Mülazımlar mensup oldukları Orta'da bir münhal olup; oraya kaydedilinceye kadar hariçte bir zenaat ile iştigal ederlerdi. İşte Ocaktaki açıklar,Ocak'tan çavuşlar gönderilmek suretiyle kapatılırdı. Hazar zamanında üç sene hizmet etmek şartıyla bir namzet maaşa geçebilirdi Yeniçeri geçinen ve Orta alametini taşıyan bir zümre daha vardı ki bunlar yeniçeri şerefini kazanmak için ismen Yeniçeri olurlardı, bu gibilere Taslakçı yani talip denilirdi.³¹

1739'dan itibaren yani otuz sene boyunca efer olmadığından kâr ve kisbe almış olan Yeniçeriler muharebe usul ve kaidelerini tamamen unutmuşlardı; Ocakta disiplin kalmamıştı. Yeniçerinin zabıtine hürmetsizliği, kabadayılık sayılıyordu. Yeniçeriler, gayret ve faaliyetlerini harp meydanlarında sergilemeyip, şehir ve kasabalarda halka kaba davranarak gösteriyorlardı.³²

1768 seferi esnasında III.Sultan Mustafa, Yeniçeri Ocağı'nın acıklı hali dolayısıyla Sadrazam, Serdar-ı Ekrem'in tayin etmiş olduğu Silahdar Mehmed Paşa'ya gönderdiği hatt-ı hümayunda selefleri gibi ağır hareket etmemesini beyan ettikten sonra: "*...Ecdad-ı ızamım zamanlarında olan esfarda bunca yüz aklıkları yeniçeri kullarımın ve bilcümle ocaklar halkının kanunları tertibine riayet ve ittifak-ı derunla ırs-ı ocağı ve namus-ı dini Muhammedi yi tekml gayretleriyle hasıl olmuşken bir iki seneden beri kanun ve kaide-i ocağa, şartınca riayet olunmadığından neferat-ı askeriyye bi-hengam avdet ve uğradıkları mahallerde zabutanın kendulere adem-i rağbetlerinden şikayet ve bu güne tefrika, düşman galebesine illet olup düşman taburu meydanlarda iken orduy-ı hümayunum ve hudud-ı memalik-i islamıyye asker ve muhafızdan tehi kalmakla bu guna halefler vukuuna bais oldu.*"³³ diyerek nizamsız askerin düşman önünden kaçıp cepheyi boş ve düşmana açık bıraktıklarından şikayet edilmektedir.³⁴

Ocak defterine göre yeniçerilerin mevcudu pek çok olup maaşları o deftere göre verilirdi. Hakikatte ise ocak mevcudu maaş kaydına nispetle çok azdı, ocaktan ölüm vesair suretle eksilenlerin isimleri bildirilip; defterden silinmezdi. Bu isimlere ait **esame kağıdı** yani hüviyet vesikası alınıp;

31 Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocaklar*, S 153

32 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV, S 620

33 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV, 622

34 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV, 622

satılır, buna sahip olan her maaş çıktıkça elindeki esame kağıdıyla ismi var cismi yok olan yeniçerinin maaşını alırdı. Ocak Ağaları'nın ve hariçten bir hayli kimselerin devlet ricali ve ulemanın böyle satın alınmış esame kağıtları vardı. 1772 senesinde muharebe esnasında cephede vefat etmiş olan ordu kadısı Nîmet Efendi'nin üzerinde günde bin iki yüz akçe getirir bir hayli esame kağıdı çıkmıştı.

Ocaktan bizzat maaşlarını alan Yeniçerilerin hepsi sefere gitmeyip, bunlardan bir kısmı rüşvet ve iltimas ile İstanbul'da kalırlardı; bundan dolayı Ocak Ağaları ve Ocak Zabitleri cephede veya herhangi bir yerde ocak mevcudunu yoklatmak istemezler ve bunu kendilerine itimadsızlık sayarak hilelerini bu suretle örtmek isterlerdi. Bundan dolayı Ulufe defteri mucibince verilen maaşa nisbetle cepheye ancak mevcudun dörtte biri giderdi.³⁵

Devlet hazinesinden Ulufe ve günlük tayinat ile muvazzaf olup, kışlaları rikab-ı hümayunda bulunur, padişahın Hassa askeri sıfatıyla kapıkulu ismiyle tanınırlardı. Bunlar nizami askerler idi.³⁶

Bundan sonra kendilerine yardım edecek bir yetkili bulanlar için askeri sınıflara geçmeye engel kalmadığından ve de bunların evlenmek, çarşı ve esnafılık yapmak gibi hallerine bakılmadığından ocak bozulmaya başlamıştı. Kışlalarda, esnafılık yapamayanlar kalır olmuş, Ulufe ödeme de sıkıntı çekildikçe de parada ki gümüş miktarı düşürülmeye başlanmıştır. Bu da ciddi anlamda ekonomik zaafı doğurmuştur.

Dikkatlerimizi çeken şey, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşundan iki yüz altmış sene sonra bozulmaya başlamış olması ve ödeme sıkıntısından dolayı paranın değer kaybıdır..³⁷ Yeniçeriler, Osmanlı'da ayrıcalıklı bir sınıf olma vasfını Sultan II.Mahmut dönemine kadar sürdürmüşlerdir. Başlangıçta görmedikleri ilgiyi ilerleyen asırlarda daha çok görmüşler, ev bark, çoluk çocuk sahibi olma hakkını da elde etmişlerdi. Yeniçeriler öylesine aymazlaşmışlar, öylesine devlet içerisinde söz sahibi olmuşlar ki, artık istemediği şehzadeyi padişah yapmamaya, istediği şehzadeyi padişah yapmaya başlamışlardır. Onlara kimse söz geçiremez olmuştu. Her şeyde her ortamda kazan kaldırmaya alışmışlardır. Çünkü Ulufeleri az bulan Yeniçerileri Cûlus parasına alışmışlardı.³⁸

35 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.IV, 621

36 Şeref Efendi, a.g.e., S 208

37 Şeref Efendi, a.g.e., S 216

38 Öz, a.g.e., S 52

Yukarıda anlattığımız bozulma sebeplerini özetleyerek maddelendirecek olursak:

1)Yeniçeriler'in arasına devşirme kanununa ve Acemi Ocağı vasıtasıyla şimdiye kadar olagelen talim ve terbiyelerine aykırı olarak aralarına yabancı alınmış olmasıdır.

2)III.Murad zamanında İran ve Avusturya ile yapılan uzun seferler münasebetiyle ocak münhallerini doldurmak için devşirmenin kafi gelmemesine mebni kul kardeş olarak ocağa efrad alınmıştır. Yine bu gibi ihtiyaç üzerine veya Yeniçeri Ağası ve Ocak Katibi'ne verilen rüşvet mukabilinde ocağa hariçten talim ve terbiye görmemiş kimseler kaydedilmiştir.³⁹

3)Yeniçeri ocağı'na muharebeler dolayısı ile birkaç sene namzet olarak memleket müdafaasında bulunup sonra Kuloğlu, Kul kardeşi olarak tashih be-dergah tabiriyle ocağa kaydedilmek suretiyle her sınıftan adam alınması tabii olarak ocak nizamını bozmuştur.

4)XVI.yy'dan sonra gelişi güzel esnaf ve hamal makulesinden olanlardan rüşvet mukabilinde yeniçeri yazılması ve bunların kışlalarında oturmayıp evlerinde ve işlerinin başında kalmaları ocağı fena duruma düşürmüştür.

5)Devşirme usulünün terkedilmiş olması,

6)**Tashih be-dergah:** Evvela inaaşsız olarak yeniçeri yazılarak, seferlerde bilfiil hizmette bulunduktan sonra ocağa kaydedilip; ulufeye geçen ocaklıya mahsus bir tabirdir. Sonraları herhangi bir sebeple ocaktan çıkarılmış olanların tekrar ocağa kaydedilmelerine de tashih be-dergah denilmiştir.⁴⁰

h.Yeniçeri Ocağı'nı Islah Çalışmaları

Kaynarca Muahedesinden sonra bilhassa Halil Hamid Paşa sadaretinde askeri ıslahata teşebbüs edilmiş ise de bir isyan hareketinden korkulduğu için asıl ıslahı lazım gelen Yeniçeri Ocağı'na yani yaya sınıfına el sürülemedi ve

³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C III, S 274 - 275

⁴⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C III, S 277

yalnız 1719, 1727 , 1740 , 1758 ve 1784 tarihlerinde ocak mevcudunun azaltılarak münhallerin hükümete bildirilmesi ve bu mahlülleri bildirilenlerin yevmiyelerine zam yapılması gibi tedbirler ittihaz edilmiş, fakat esas olan talim ve terbiye cihetine yanaşılmamıştır. ⁴¹

1.Yeniçeri Ocağı'nın Bozulması, Sebepleri ve Ortadan Kaldırılması

Onaltı sene sürmüş olan 1683 seferinden evvel Kapukulu Ocakları'na mahreç olan devşirme kanunu kalkmış olduğundan Yeniçeri Ocağına alınacak olan efradın yolu kapanmıştı. Bundan dolayı muharebelerde, kalelerde hizmet edip sonra ocağa kaydedilmek suretiyle hariçten geliş güzel her sınıftan ocağa asker alınır olmuştur. Bunlar talim ve terbiyeden yoksun olarak sefere giderler ve seferden sonra ocağa kayıtlı olarak sanatlarıyla iştilal eylerlerdi. Ocak nizamının bozulma sebeplerinden birisi de ocaklıların esame denilen maaş cüzdanlarının alınıp satılmasına müsaade edilmesi idi. Bu esame yani maaş cüzdanları kırdırılmak suretiyle hariçten satın alınarak alanlara karlı bir irad temin ediyordu. ⁴²

XIX.yüzyıl Türk tarihinin en önemli olaylarından birisi, yeniçeri ocağının kaldırılmasıdır. Çünkü Yeniçeriler sadece bir askeri sınıf değil, toplumun hemen bütün yönlerine etki etmiş bir zümre idiler. Bu tesirli ocağın ortadan kaldırılması, Türkiye'de Avrupa tesirinin sınırlı kalmasına yol açan Yeniçerilerin kaldırılması ile Osmanlılar'ın sivilleşmeleri (civilisation) yolunda etkili bir adım attıkları kabul edilir. Yeniçerilerinde iplerini kendileri çekiyorlardı. Artık çok şımarmışlardı. Sonlarının ne olacağını bilmiyorlardı. Onlar talimden, düzene gelmekten, uyumdan kaçıyorlardı. Sultan III.Selim'in 1807'de kurmak istediği Nizam-ı Cedit'i ile Sultan Mahmut'un Sekban-ı Cedit'i de 1808'de Yeniçerilerin başkaldırılarıyla ve kanlı ihtilalleriyle yok edilmişti. ⁴³

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile ilgili olaylar, yeni bir askeri teşkilatın; Eşkinici Ocağı'nın kurulması ile başlar. Devrin askeri gereklerine uygun bir yeni teşkilat olan Eşkinici Ocağı'nda talim esas idi. Yeniçeri Ortaları'ndan yazılan neferlere silah ve elbise dağıtılmış ve sembolik olarak ilk talime, 12 Haziran 1826'da başlanmıştır. Lakin birkaç gün sonra, Yeniçeriler geleneksel biçimde isyan ettiler.

41 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV, S 620

42 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV, S 619

43 Öz. a.g.e., S 58

15 Haziran 1826 Çarşamba akşamı, Yeniçeri Ocağı kazanlarını At-Meydanı'na çıkararak isyan etti. Buna karşılık II.Mahmud bilhassa ulema ve medreselilere dayanıyordu. Askeri birlik olarakta Ağa Hüseyin ve İzzet Mehmed Paşalar'ın kuvvetleri vardı. Asıl mücadele 16 Haziran Perşembe günü oldu. Nihayet üçüncü mücadele günü, 17 Haziran da Yeniçerilik nam ve nişanı yok edildi. İstanbul'daki Yeniçeriler gibi, taşralardaki Yeniçeriler de sert bir biçimde takibata uğradılar. Bu büyük olayda, binlerce kişi ölmüş, pek az Yeniçeri şu veya bu şekilde kaçarak kurtulmuş, bir kısmı da memleketlerine gönderilmiştir.⁴⁴

2.Acemi Ocağı

Osmanlı Devleti'nde Kapıkulu Ocakları'na asker yetiştiren ocak neferlerine verilen isimdir.

Türklerin Avrupa kıtasına geçmelerinden sonra Rumeli'de fetihlerin artmasına paralel olarak askere olan ihtiyaç daha da arttı. Bunun için muhtemelen 1363 'te çıkartılan Pençik Kanunu gereğince savaş esirlerinden yararlanılma yoluna gidildi. Başlangıçta esirler kısa bir eğitimden sonra Yeniçeri Ocağı'na alınırlardı. Bunun mahzurları görülünce, savaş esiri gençlerin Anadolu'daki Türk ailelerinin yanına verilmesi kararlaştırıldı. Böylece esirler küçük bir ücret karşılığı hem çiftçilik yapacaklar, hem de Türk-İslam adet ve geleneklerini öğreneceklerdi. Fakat bunlar asıl askeri eğitimlerini Acemi Ocağı'nda alırlardı. İlk Acemi Ocağı I.Murad zamanında Gelibolu'da kuruldu. Bir askeri okul statüsündeki bu ocak, sadece Yeniçeri değil bütün Kapıkulu Ocakları'nın nefer ihtiyacını karşılardı. Acemi Ocağı ise kendi ihtiyacını iki yoldan sağlardı, **Pençik Kanunu** gereğince savaş esirlerinden ve daha sonra çıkarılan **Devşirme Kanunu** gereğince Hristiyan teb'adan sağlardı.⁴⁵

Acemi Oğlanları'nın Hristiyan tebaadan devşirilmesi işi, XVII.yüzyılın ortalarından itibaren giderek azalmıştır. Ancak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar seyrek de olsa devam etmiştir. Öte yandan bu yüzyıldan itibaren Acemi Ocağı'na nefer Türkler'dende alınmaya başlanmış, ayrıca savaş esirlerinden de ocağa acemi kaydı yapılmıştır. Buna paralel olarak acemilikte geçen süre altı aya kadar indirilmiştir.

44 Tuncer Baykara, "Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat" Tarih İncelemeleri Dergisi, İzmir, 1995, C X, S 2 - 3

45 Özcan, Osmanlı Devleti Tarihi, C I, S 338

Fatih zamanında fethedilen Bosna'nın bütün halkı İslamiyeti kabul ettikten sonra padişah Bosnalılar'ın çocuklarının devşirilmesi hususundaki ricalarını kabul etmişti. Poturoğulları adı verilen bu devşirmeler Türk ailelerinin yanına verilmez, doğrudan doğruya Enderun'a ve Bostancı Ocağına alınırdı.

31 bölükten oluşan İstanbul Acemi kışlası, Şehzadebaşı ile Vezneciler semtleri arasındaydı. En büyük kumandanı İstanbul Ağası'ydı. Bunun altında Anadolu ve Rumeli Ağaları vardı. Devşirmelerin sevk ve idaresinden sorumlu olan bu ağalar genellikle İstanbul dışında bulunduklarından, merkezde İstanbul Ağası'ndan sonra Kethüda ve Çavuş bulunurdu. Bunlar ocağın inzi-batından sorumluydu.⁴⁶

İstanbul Acemi Ocağı oğlanlarına **Torba Oğlanı** veya **Şadi** denirdi. Bunlar. İstanbul Ağası'nın (Acemi Ocağı Ağası) kontrolü ve sorumluluğu altında saray, cami, çeşme, köprü, medrese ve hasta hane gibi tesislerin inşaatında çalıştırılabilirdi.

Acemi Oğlanlar'ı, Anadolu veya Rumeli Oğlanları'nın sorumluluğunda en az üç, en çok sekiz yıl eğitilirlerdi. Buralarda çiftlik sahiplerinin veya Türk köylülerinin hizmetine verilen neferler, bir yandan toprakla uğraşarak; vücutça gelişirlerken öte yandan da Türkçe'yi ve Müslüman adetlerini öğrenirlerdi. Ancak bu süre zarfında herhangi bir maaş almazlar, sadece giyim kuşamları devlet tarafından karşılanırdı.

Acemilik süreleri sona eren acemi oğlanlarının Yeniçeri Ocağı'na kabul edilip, kaydedilmeleri işine **Kapuya Çıkma (bedergah)** denirdi. Acemiler genellikle yedi veya sekiz yılda bir Kapuya çıkarlardı. Ancak savaş yıllarında Yeniçeri Ocağı'na, ihtiyacı karşılamak üzere daha etkin çıkmalar yapılabilirdi.⁴⁷

Gelibolu'daki Acemi Ocağında ilk devirlerde 400 Acemi Oğlanı bulunurken; daha sonra bu miktar 500'e çıkmıştır. İstanbul'un fethinden sonra kurulan İstanbul Acemi Ocağı gelişip de Gelibolu'daki ilk ocak ikinci plana düşünce, acemi oğlanları artık Türk ailelerinin yanından daha çok bu yeni ocağa gelmeye başladılar.⁴⁸

46 Heyet, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, S 338

47 Mücteba Ilgüler, "Acemi Oğlanı", *Mad. İsl. Ansk. D.VY.*, İstanbul, 1998, C I, S 325

48 Ilgüler, a.g.m., S 325

İlk dönemlerde ocağın mevcudu ancak 1000 kişi civarında iken bu sayı Kanuni devrinde 4000'e, I.Ahmed devrinde ise 9406'ya ulaşmıştır. 1622'de acemilerin sayısı Bostancılar'la birlikte 9200 iken bir yıl sonra bu rakam 10.982'ye ulaşmıştır. 1679'da ise ocak mevcudu yapılan değişiklik sebebiyle 2738'e inmiştir.

Acemi Oğlanları'nın yevmiyeleri, ocağın ilk kuruluşunda bir akçe iken, XVI. yüzyılın ilk yarısında yedi buçuk akçeyi bulmuştur. **Adet-i Zerpul** denilen **pabuç akçesi** ise Kanuni devrinde ortaya çıkmıştır. Acemilere ayrıca senede iki kat elbise verilirdi. XVII. yüzyıl ortalarında bilhassa ocak ağaları'nın saraya hakim olmalarıyla başlayan karışıklıklar Acemi Ocağı'na da tesir etmiştir. Nihayet Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla (1826) birlikte Acemi Oğlanları teşkilatı da tarihe karışmış oldu.⁴⁹

3.Cebeci Ocağı

Bölük ve Cemaat diye iki kısma ayrılan Cebecilerin başlıca görevi Yeniçeriler'e silah sağlamak ve bunları muhafaza etmektir. Sefer sırasında silahları nakletmek, Yeniçeriler'e dağıtmak ve bozulanları onarmak da Cebecilerin göreviydi. Vazifesi icabı, Yeniçerilerle bağlantılı olduğundan, Cebeci Ocağı'nın kuruluşunun, Yeniçeri Ocağı'nın teşkilinden sonra olduğu söylenebilir. Cebeci Ocağı'nın neferleri Acemi Ocağı'ndan alınırdı. Ancak, evlenmelerden sonra doğan Kuloğlu denilen çocuklarının da ocağa alınmaları kanunlaşmıştır. 31 orta 59 bölüğe ayrılan ocak kendi içinde silah yapan, tamir eden, barutları ıslah eden gibi bazı sınıflara ayrılmıştı. Sefer sırasında Yeniçeriler'in kullandığı savaş aletlerini katır ve develerle nakleden Cebeciler, ordugahın merkez gerisinde bulunurlardı. Zaman zaman Yeniçerilerle birlikte isyanlara karışan Cebeci Ocağı'nda 1826'da lağvedilmiştir.⁵⁰

B.OSMANLI DEVLETİ'NDE SADRAZAMLIK KURUMU

Osmanlı Devlet idaresinde Padişah'tan sonra en büyük makam sahibi olan Vezir-i Azam'ın mevki ve selahiyeti Fatih Kanunnamesi'nde şöyle tarif edilir: **Vezir-i Azam'lar Vüzera ve Ulema 'nın başıdır, cümlelerin ulusudur, cümle umurun vekili mutlakıdır ve malımın vekili defterdarıdır ve ol**

49 İlğüler, a.g.m., S 324

50 Özcan, Osmanlı Devleti Tarihi, S 345

Vezir-i Azam nazırdır ve oturmada ve durmada ve mertebede veziri-azam cümleden mukaddemdir. ⁵¹

Osmanlı'da Sultan'ın kabiliyetsizliğinin husule getirdiği fena tesirleri önlemeye (telafi etmeye) yarayan bir müessese vardır ki, o da Vezir-i Azam makamıdır. Osmanlı'lar böyle bir makama geniş yetkili vekil, dünya nizamı, hatta devletin efendisi ismini vermektedirler. Devletin idaresi zayıf ve sultan kabiliyetsiz olduğu takdirde, icrai kuvvet elinde olduğu için, amme selametinin büyük bir kısmı ona verilmiş vaziyettir. Yeter ki, padişahın vazifelerini deruhte edecek ve padişahın noksan olan vasıflar kendisinde mevcut olan bir insan bulunabilsin.⁵²

Osmanlı'nın ilk devirlerinde divanda ulema sınıfından gelme yalnız bir vezir vardı. Daha sonra vezir adedi artınca birinci vezire Vezir-i Azam denildi. İlk Vezir-i Azam yani birinci vezir Cenderelizade Ali Paşa idi. Bunun zamanında Timurtaş Paşa'ya vezirlik verilince Ali Paşa'ya birinci vezir yani Vezir-i Azam denilmişti. Elimizdeki mahdud kaynaklarda ise ilk Osmanlı vezirinin Hacı Kemaleddin oğlu Alaaddin Paşa olduğu da yazılıdır. ⁵³

Fatih'in, devşirmeleri ön plana çıkarmasıyla Vezirliğe ve Vezir-i Azam'lığa XVII. yüzyıl ortalarına kadar bir iki istisna ile hep devşirmeler tayin edilmiştir. Fatih Kanunnamesi'nde veziriazamla ilgili çeşitli ifade ve pasajlar yer almaktadır. XVI. asır sonlarına kadar veziriazamlığa genellikle güçlü, muktedir, geniş devlet tecrübesi olanlar tayin edilmiş, dirayetli vezirlerin seçiminde ve tayininde padişahın kararlılığı ve şahsiyeti çok önemli rol oynamıştır. Daha sonraki asırlarda gittikçe artan ve karmaşık hal alan Osmanlı Devleti'nin problemlerini göğüsleyecek güçten mahrum, zayıf, tecrübesiz birçok kimsenin şu veya bu sebeple Sadrazamlığa getirildiği görülmektedir Ancak hemen her dönemde muktedir, basiretli sadrazamda olmuştur. Bunlar arasında XVII.yüzyılda Kemankuş Kara Mustafa Paşa. Köprülü Mehmed ve Fazıl Ahmed Paşalar; XVI-II.asırda Şehid Ali Paşa, Nevşehirli İbrahim Paşa, Koca Ragıp Paşa, Halit Hamid Paşa zikredilebilir.⁵⁴

1453 yılından sonra, hemen Çandarlı Halil Paşa'nın idamını müteakip vezir-i azamlığa ilmiye sınıfından olmayan birisi olarak Zağanos Paşa atanmıştır. Zağanos Paşa devşirmeden (Enderundan) yetişen Vezir-i Azamlar'ın

51 Komisyon, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1959, C III, S 1452

52 Leopold Jon Ranke, *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri: 5, XVI ve 16. asırlarda Osmanlılar ve İspanya Krallığı*, Ter: Halid İlteber) İstanbul, S 148

53 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C I, S 126 / 502

54 Komisyon, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, 1994, C I, S 164

ilkidir.⁵⁵ Osmanlı Padişahları'nın, vezirleri üzerindeki mutlak yetkileri vezirlerin, padişahı tehdidine izin vermeyecek kadar geniştir. Zaten Vezirlik makamı II.Mehmed'in Çandarlı'yı asmasıyla Kapıkulu'nun tekeline kalmıştır. Vezirliğin Kapıkulu'nun eline geçmesinden sonra bu makamın bağımsızlığı son bulmuştur. Osmanlı Padişahı'nın mutlak yasama yetkisi karşısında Divan ve Veziri Azam'ın yetkileri danışman olmaktan ileri gidemez.⁵⁶

Sadrazamlar Serdar sıfatıyla sefere memur oldukları zaman, hükümet merkezinde sadaret makamına ait işlemi tedvir etmek üzere vezirlerden biri **Sadaret Kaymakamı** tayin edilirdi. Buna resmi adı ile **Kaim Makam-i Rikab-ı Hümayun** veya **Kaim Makam-ı Asitane-i Saadet** denirdi. Sadaret kaymakamları, veziriazamların vekili olduklarından onun salâhiyetini haiz sayılırlarsa da vezirlik, beylerbeylik ve sancak beyliği ile orduya ait tevcihat veziriazamın uhdesinde kalmakta devam ettiğinden, sadaret kaymakamının tevcihat mahdud şeylere inhisar ederdi.⁵⁷ Osmanlı Devleti'nde Sadrazamlık kurumu tarih içerisinde çeşitli dönemler geçirmiştir. Bunları aşağıda kısaca açıklamaya çalışacağız.

I. Dönem

I Murad'ın son zamanlarına kadar askeri ve sivil idare birbirinden ayrılmış durumda idi. Mülki, mali ve hukuki işler ulema kökenli olan Vezir-i Azam'ın elinde idi. askeri işler ise Beylerbeyi'nin kontrolünde idi, bu sistem Anadolu Selçukluları'nda ve İlhanlılar'da mevcuttu. I.Murad'ın saltanatının sonlarına doğru veziriazam Çandarlı Halil Paşa ordu kumandanlığını da kendi üzerine aldı. Böylece Osmanlı Vezir-i Azam tipi ortaya çıkmış oldu. Ancak Fatih, Vezir-i Azam'ın mali ve hukuki alandaki yetkilerini Defterdar ve Kadı Asker'lere dağıtarak sınırlandırma yoluna gitti. Ayrıca Vezir-i Azamlar büyük Tımarları, Zeametleri ve Beylerbeyi ve Sancak Beyleri'ni padişaha danışmadan, tayin ve tevcih edemezdi.⁵⁸

II. Donem

Devletin işlerinde Padişah'ın mutlak vekili Vezir-i Azamdır. Padişah'ın mührünü taşır. Mührün geri alınması vekaletin sona erdiğine işaret ederdi.

55 Aydın Taneri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Döneminde Vezir-i Azam'lık*, (1299 - 1453) Ankara, 1974, S 104

56 Ateş, a.g.e., S 165

57 Komisyon, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1959, C III, S 1453

58 Ünal, a.g.e., S 41

Vezir-i Azam, siyasi ve askeri konularda geniş yetkilere sahiptir. Devletin iç ve dış siyasetini yürütmek ve bununla ilgili politikanın belirlenmesi Vezir-i Azam'ın yetkisindedir. Ancak padişah, devlet kuvvet ve kaynaklarını tamamen Vezir-i Azam'a bırakmamıştır. Vezir-i Azam, maliye ve adliyeye ait meselelerde yetkilerini Defterdar ve Kadı Askerler'le paylaşmak zorundadır.

Vezir-i Azam'ın Kapıkulu Ordusu üzerindeki yetkileri ise daha da azdır. Nitekim arz günlerinde Yeniçeri Ağası, Vezir-i Azam'dan önce padişah huzuruna girmek hakkına sahiptir. Buradan da anlaşılıyor ki, Vezir-i Azam'ın yetkileri sınırlandırılmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere mali, adli ve kapıkulu ordusuna ait meselelerde dilediğini yapamazdı. Fatih Kanunnamesi'nde veziriazamın selahiyetleri şu şekilde açıklanmaktadır: **Vezir-i Azam Vüzera ve Ümeranın veziriazam başıdır, cümlesinin ulusudur, cümle umurun Vekil-i Mutlakıdır.**⁵⁹

III. Dönem

XVII. asırda Tevkii Abdurrahman Paşa'ya göre Veziri Azam, Padişah'ın mutlak vekili olarak bütün devlet ve din işlerine bakmak; karar vermek ve yürütmek, şer'i ve örfi davaları dinlemek ve hükümleri tatbik etmek, yetkisine sahiptir. O, bütün memurlar ve halk üzerinde padişahın vekili olarak emir sahibidir. Herkes onun sözüne Padişah'ın ağzından çıkmış gibi itaate mecburdur. Bütün memuriyetleri yani seyfiye ve ilmiye mansıplarını tevcih etmek ve azletmek selahiyeti dahilindedir. Ancak o Padişah'ın reyini almalıdır. Yukarıdaki yetkilerini kullanırken Padişah'ın reyini alması gerekir. Ancak, seferde Serdarlık'ta bulunduğu zaman buna da hacet yoktur.⁶⁰

I. Sadrazamın Atanma Usulü

Vezir-i Azam'ın azli veya ölümü halinde genellikle ikinci veya üçüncü vezir sadarete tayin edilirdi. Bazen diğer vezirlerden, hatta eyalet vezirlerinden bile sadarete tayin edilenler olurdu. Makbul İbrahim Paşa'nın Has Oda Başılığı'ndan sadarete yükseltilmesi ise ilk iki yüz sene içerisinde rastlanan nadir bir olaydır.

Sadrazam'ın vefatı veya azli halinde ikinci vezir bu makama gelir diğerleri de birer mertebe yükselirlerdi. Çok görülen bu durumun yanında, özellikle 1679 tarihinden sonra Yeniçeri Ağalığı'ndan ve Kaptan-ı Deryalık'tan

59 Ünal, a.g.e., S 41

60 Ünal, a.g.e., S 41

hatta Nişancılik'tan Sadrazam olanlar bulunmaktadır..⁶¹

Vezir-i Azam'lığa İstanbul'un fethine kadar umumiyetle ilmiye sınıfına mensup şahıslar tayin edildi. Uzun süre bu makamı Çandarlı ailesi elinde tuttu. Fatih, İstanbul'un fethinden sonra Çandarlı Halil Paşa'yı görevden aldı. Yerine Enderun'dan yetişmiş kişileri getirdi. Bundan sonra nadiren Ulema kökenli kişiler Vezir-i Azam oldular. Bunlar arasında Fatih zamanında Nişancı Karamanî Mehmet Paşa, II.Bayezid döneminde Çandarlı İbrahim Paşa, Yavuz ve Kanuni zamanında Piri Mehmet Paşa sayılabilir.⁶²

Vezir-i Azam'lığın işareti Mühr-i Hümayun denilen Padişah'ın mührü idi. Vezir-i Azam'lığa tayin edilen şahsa Mühr-i Hümayun teslim edilir, azledilenlerden de ilk iş olarak geriye alınır. Vezir-i Azam olabilmek için Vezirliğe kadar yükselmek şarttı. Hatta umumiyetle, Kubbe Vezirleri'nin en yüksek derecelisi olan ikinci vezirliğe yükselenlerden Vezir-i Azam'lar tayin edilirdi. Kanuni Sultan Süleyman'ın Has Oda Başlıktan süratle yükselterek Vezir-i Azam'lığa getirdiği Makbul İbrahim Paşa bir tarafa bırakılacak olursa 16.asır sonlarına kadar Vezir-i Azam'lar, uzun tecrübeler geçirip kademe kademe yükselerek Vezir rütbesine ulaşanlar arasından seçilmişti. XVII.asırdan itibaren zaman zaman bu usulün dışına çıkılarak Yeniçeri Ağalığı'ndan, Mir-i Ahurluk'tan, Kapıcılar Kethüdalılığı'ndan, Sadaret Kethüdalılığı'ndan. Silahdarlık'tan Vezir-i Azam tayin edilenler olmuştur.⁶³

2.Yetki ve Sorumlulukları

XVII.yüzyılın ikinci yarısına ait Tevkii Kanunnamesi'nde din ve devlet işleri, saltanat nizamının sağlanması, had, kısas, hapis, nefis, tazir, siyaset cezalarının icrası, dava dinleme, şer'i ve örfi ahkâmı tatbik, zulmün bertaraf edilmesi, ülkenin idaresi, eyalet, sancak, tımar, tevliyat, imamet, hitabet vs tevcihi, hülâsa bütün ilmiye ve seyfîye mansıplarının verilmesi hususunda bizzat Padişah adına Vekil-i Mutlak olduğu ifade edilmiştir. Vezir-i Azam'ların yetkileri kanunnamelerde bu şekilde en geniş biçimde ifadesini bulmuş olmakla birlikte icraatında daima Padişah'ın mutlak yetkisini üzerlerinde hissetmişler, en güçlü Sadrazamlar bile bu duygudan kurtulamamışlardır.⁶⁴

61 Şeref Efendi, a.g.e., S 204

62 Ünal, a.g.e., S 42

63 Komisyon, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C III, S 1452

64 Komisyon, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, S 164

Sadrazamın görevleri arasında teftişler önemli bir yer tutardı. Bunlardan **Kol Gezmek** veya **Kola Çıkmak** denilen Sadrazam'ın İstanbul Kadısı başta olmak üzere kalabalık bir maiyet ile çarşı ve pazarları gezerek esnafı, fiyatları kontrol etmesi çok önemli idi.⁶⁵ Padişah sefere gitmediği zaman Vezir-i Azam, Serdar-ı Ekrem unvanını alır ve kendisine Padişah'ın yetkileri verilir. Vezir-i Azam Padişah adına ferman yazabilir ve gereğini icra ederdi. Belgelere **Pençe** denilen imzasını atar. Padişaha bir meseleyi arz edeceği zaman meseleyi özetleyerek yazar ki, buna **telhis ve takrir** denir.⁶⁶

3.Sadrazamlar'ın Çalışmaları ve Görev Süreleri

Görev süreleri belli olmamakla birlikte, XV. ve XVI.yüzyıllarda Vezir-i Azamlar uzun süre görevlerinde kalabiliyorlardı. Çandarlı Halil Paşa, Makbul İbrahim Paşa, Sokullu Mehmet Paşa, Rüstem Paşa gibi 10-15 yıl Vezir-i Azam'lık yapanlar vardır. XVII yüzyılda ise idari alanda büyük bir istikrarsızlık görülmektedir. Köprülüler hariç, bu yüzyılda 3-5 sene görevde kalan pek azdır.⁶⁷

Vezir-i Azam'lar Divan-ı Hümayun toplantılarında bitirilemeyen ve oraya götürülmesine lüzum olmayan işleri kendi saraylarında topladıkları divanda hallederlerdi. Vezir-i Azam'ların divanları ikinci namazından sonra toplandığından buna **İkinci Divanı** denirdi. Ayrıca Vezir-i Azam'lar Cuma ve Çarşamba günleri de ayrı divan yaparlardı. Cuma günü yapılan divana **Huzur Murafası** da denilirdi. Bunda Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri de hazır bulunur, hukuki ve şer'i işler görüşülürdü. Çarşamba divanlarında İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar kadıları bulunur, müracaat sahiplerinin şer'i ve hukuki işlerine bakılıp davalar görülürdü.⁶⁸

4.Sadrazamlar'ın Gelir ve Giderleri

Sadrazamlar'ın has şeklinde ve yıllık hasılatı çok yüksek olan toprak gelirleri vardı. Bu gelirleri voyvodaları vasıtasıyla toplatılırdı. Fatih kanunnamesi'nde ve ondan bir asır sonra Asafname'de Vezir-i Azam'a yıllık on iki ke-re yüzbin yani 1.200.000 akçe has tayin edildiği belirtilmektedir. Has gelirleri daha sonraki dönemlerde kısmen enflasyon kısmen sadaretin önemi sebebiyle hayli artış kaydetmiştir. Has dışında pişkeş, caize ve hediye türünden

65 Komisyon, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, S 166

66 Ünal, a.g.e., S 42

67 Ünal, a.g.e., S 42 - 43

68 Komisyon, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C III, S 1452

başka gelirleri de vardı. Her sene padişaha haraç ve pişkeş geldikçe Vezir-i Azam'a, Defterdar'a ve Kubbe Vezirleri'ne derecelerine göre hediyeler gelirdi. Sadrazamlar yaptıkları önemli tayinlerden caize alırlardı Bunlar miktarları milyonlara ulaşan büyük gelirlerdi. Emekli olduğunda Fatih Kanunnamesi'ne göre senede 150.000 akçe tahsis edilirdi. XVII.yüzyıldan sonra emeklilik halinde sadrazamlara has tayin edildiği veya bir yerin Arpalık olarak verildiği görülmektedir. Bu genel değerlendirmenin yanında, Rüstem Paşa (Ö.1561), Koca Sinan Paşa (Ö.1596), Nasuh Paşa (Ö.1614) gibi servetleri dillere destan olanlar olduğu gibi, çok müteva-zi yaşayan hatta geride ailesine servet yerine borç bırakanlar da olmuştur.⁶⁹

C.DEVŞİRME SADRAZAMLAR'IN TANITIMI

1.Rum Mehmed Paşa

Milliyeti, Rum, tayini: 1466=871, azli 1469=874 üç yıl sadaretinden sonra şiddetli Türk düşmanlığından dolayı nihayet idam edilmiştir. Fatih zamanında sadrazamlık yapmıştır.⁷⁰

2.İshak Paşa

Milliyeti Rum yahut Hırvat; tayini 1469=874, azli 1472=877 ilk sadareti üç yıl sürmüştür. **İkinci sadaretinin** tayini; 1481=866, azli; 1482=887 ikinci sadareti bir yıl sürdü. Toplam sadareti dört yıl sürmüştür. Çandarlı Halil Paşa'nın azli üzerine Mahmud Paşa'dan evvel İshak Paşa'nın Sadrazam olduğu ifade edilse de Osmanlı kaynaklarına uygun değildir Fatih zamanında Sadrazamlık yapmıştı.⁷¹

3.Gedik Ahmet Paşa

Milliyeti; Arnavut yahut Rum; tayini; 1474=879, azli; 1477=882 sadareti üç yıl sürmüştür. İdam edilmiştir.⁷² Birçok iyi görevler yapmış olan Gedik Ahmet Paşa, öldürülen Vezir-i Azam'lardandır. Gedik Ahmet Paşa, II.Sultan Bayezid'in Bursa bölgesinde Cem Sultan ile savaşı sırasında Padişah'ın hizmetine girip sadakat göstermiş ve çok iltifat görüp Vezir-i Azam

69 Komisyon, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, S 167 - 168

70 I.Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1071, C IV, S 10

71 Danişmend, a.g.e., S 11

72 Danişmend, a.g.e., S 11

olmuş bir kişi idi. Düşmanları onu, Cem Sultan taraftarlığı ile suçlayıp, kendisinin hayatta kalması, Sultan Cem'in tahta geçmesini sağlar diye Sultan II.Bayezid'i korkuttular.

II.Bayezid ise, karıncanın incinmesini bile istemezken Cem Sultan konusunda gayet işkilli ve korkulu olduğundan kendi canını korumak için Ahmet Paşa'nın öldürülmesine karar verip; tertiplenen bir ziyafet gecesi sonunda suçsuz ve zavallı Ahmet Paşa öldürüldü.⁷³

4.Mahmud Paşa

Milliyeti Rum ve bir rivayete göre de Hırvat yahut Rum-Hırvat melezi, tayini, 1453=857, azli, 1466=871; birinci sadareti 14 yıl sürmüştür.⁷⁴ **İkinci sadareti**, tayini: 1472=878; azli: 1473 sadaret müddeti toplam on beş yıl sürmüştür.⁷⁵

Mahmut Paşa, Rumeli Beylerbeyliği ile birlikte Vezir-i Azam'lık görevini de üzerinde toplayıp 15 yıl çok iyi işler gördükten sonra, Konya seferlerinde Karamanoğulları hanedanını ele geçirmek mümkün iken onları korumakla itham edilerek azledildi. İki yıl sonra yeniden eski yerine atanmış ise de Uzun Hasan'ın bozguna uğraması üzerine Padişah'ın katında toplanan kurulda vezirlerin çoğu Padişahı, düşmanın kovalanmasına teşvik ettikleri halde Mahmut Paşa, bu fikrin karşısında olanlar yanında yer almış: **"Uzun Hasan 'ı, bu sarsıntıdan sonra bir yerde duramayacağı, dağ başlarında vakit geçireceği açık olduğundan bir yarar yoktur. Müslüman topraklarını çapul ve ahalisine eziyet etmek de Padişahımız'ın din ve adalet duygularına uymaz"** demesi ile geri dönmeye karar verilmişti. Kendisinin düşmanları, eğer Uzun Hasan kovalansa idi yakalanması muhakkaktı diyerek Fatih Sultan Mehmed'i kızdırdıklarından azledilip Edirne yakınlarındaki Mahmut Paşa Haslar denen yere yollandı.⁷⁶ Sonunda öldürüldü. II Mehmed devrinde sadrazamlık yapmıştır..

5.Davud Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini 1482=887, azli, 1497-902 sadareti 15 yıl sürmüştür. II Beyazid devrinde sadrazamlık yapmıştır. ⁷⁷

73 Nuri Paşa, a.g.e., S 63

74 Danişmendi, a.g.e., S 10

75 Danişmendi, a.g.e., S 10

76 Nuri Paşa, a.g.e., S 62

77 Danişmendi, a.g.e., S 11

6.Hersek-zade Ahmet Paşa

Milliyeti: Hersekli İslav, Hersek Dukası Stipan Kossoriçin oğlu olan Ahmet Paşa'nın tayini: 1497=902, azli: 1498=903, ilk sadareti bir yıl sürmüştür.⁷⁸ **İkinci sadareti**, tayini: 1503=909, azli: 1506=912; sadareti üç yıl sürmüştür.⁷⁹ **Üçüncü sadareti**, tayini: 1511=917; azli, 1511=917; sadareti yaklaşık dört küsur yıl sürmüştür.⁸⁰ **Dördüncü sadareti** tayini: 1512=918; azli, 1514=920; sadaret süresi iki yıldır. I. Selim devrinde görev yapmıştır. **Beşinci sadareti**, tayini: 1515=921; azli: 1516=922 sadaret süresi 7 ay 18 gündür Toplam sadareti yaklaşık yedi küsur yıl sürmüştür. II.Beyazid devrinde de sadrazamlık yapmıştır.⁸¹

7.Mesih Paşa

Milliyeti: Devşirme (?), tayini: 1499=905, ölümü. 1501=907; sadareti iki yıl sürmüştür Gelibolulu Ali Mesih Paşa'nın azli üzerine vüzeradan Fena-ri-zade Ahmed Paşa'yı iki sene kadar vezir-i azam olmuş gibi gösterirse de, Mesih Paşa azledilmeyip; makamında iken bir yangında kazaen ölmüştür. Ahmed Paşa ise ondan dört sene evvel 1497 tarihinde ölmüş olduğuna göre bu rivayet doğru değildir. II.Beyazid devrinde sadrazamlık yapmıştır.⁸²

8.Hadım Ali Paşa

Milliyeti: Devşirme (?), tayini. 1501=907; azli: 1503=909; birinci sadareti iki yi) sürmüştür. **İkinci sadareti**: tayini: 1506=912; ölümü: 1511=917, toplam sadareti 7 yıldır II.Beyazid devrinde sadrazamlık yapmıştır.⁸³

9.Koca Mustafa Paşa

Milliyeti: Frenk yahut Rum, tayini: 1511=917; idamı: 1512=918 sadareti bir yıl sürmüştür. Hamam tellallığından yetişip; Cem Sultan'ın zehirlenmesinde oynadığı karanlık rolden dolayı parlamış olmakla meşhur olan bu Koca Mustafa sonunda idam edilmiştir. II.Beyazid ve Yavuz Sultan Selim devirlerinde sadrazamlık yapmıştır.⁸⁴

78 Danişmendi, a.g.e., S 11

79 Danişmendi, a.g.e., S 12

80 Danişmendi, a.g.e., S 12

81 Danişmendi, a.g.e., S 14 - 15

82 Danişmendi, a.g.e., S 12

83 Danişmendi, a.g.e., S 12

84 Danişmendi, a.g.e., S 14

10.Dukagin-oğlu Ahmet Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini: 1514=920; idamı: 1515=921, sadaret müddeti 2 ay, 17 gündür. Ailesi aslen Norman, Fransız yahut Almandır. Jean ismindeki büyük dedesi İşkodra'da bir dukalık kurmuş ve Duka-Gin şeklindeki soyadı buradan gelmiştir. Dukagin ailesi hakikatte Arnavut değil, Arnavutlaşmış bir ailedir. Osmanlı istilasında bu ailenin bir kısmı İtalya'ya kaçmış ve Ahmet Paşa'da ihtida edip; Türk hizmetine girmiştir. Bir yeniçeri isyanında amil olduğu için idam edilmiştir. Yavuz Sultan Selim devrinde sadrazamlık yapmıştır.⁸⁵

11.Hadım Sinan Paşa

Milliyeti: Devşirme, ırkı malum değildir. Tayini: 1516=922, şahadeti: 1517=922, sadaret müddeti sekiz ay, yirmi altı gündür. Yavuz'un Ridaniye muharebesinde şehid olmuştur. Yavuz Sultan Selim devrinde sadrazamlık yapmıştır.

12.Yunus Paşa

Milliyeti: Devşirme, ırkı malum değildir. Tayini: 1517=922; idamı: 1517=923, sadaret müddeti 7 ay, 21 gündür. Yunus Paşa sadareti esnasında Mısır Valiliği'ne de tayin edilmiş ve ilk Mısır Valisidir. İhanetinden dolayı idam edildiği rivayet edilir. Yavuz Sultan Selim devrinde sadrazamlık yapmıştır.

13.Frenk İbrahim Paşa

Milliyeti: Pargalı İtalyan, yahut Rum veyahut Hirvattir. Tayini: 1523=929; idam 1536=942; sadaret müddeti: 12 sene, 8 ay, 18 gündür. Makbul ve Maktul lakaplarıyla da anılan İbrahim Paşa teamül ve usul harici olarak Has-oda Başılık'dan, yani saray hizmetinden birdenbire sadrazam olduğu için bid'at sayılan bu tayin birçok haklı tenkitlere sebep olmuştur. Sadaretine 6 sene, 11 ay, 18 gün Der-asker unvanıyla ve sonsuz salahiyyetlerle deniz ve kara orduları başkumandanlığını da cem' etmiş ve bunlardan başka iki defa Rumeli Beylerbeyliği'ni de uhdesine almıştır. Yavuz'un kızı Hatice Sultanla da evlenen İbrahim Paşa ihanetinden dolayı idam edilmiştir Kanuni Sultan Süleyman devrinde sadrazamlık yapmıştır.⁸⁶

⁸⁵ Danişmendi, a.g.e., S 11-12-13

⁸⁶ Danişmendi, e.g.e., S 14-15-16

Şehzadelik çağından beri mutlu padişahın (Yavuz)çok yakınıdır.Tath-ta çıktıktan sonrada aynı yakınlık sürdü.Bir gün padişah **“Hizmetine son de-rece şükran borçlu bulunduğunu bir kulunu taşraya çıkarmak isterim bilmem ona nasıl bir mansıp ile çıkarsam”** diye Piri Mehmet Paşa'ya sorar. Mehmet Paşa da **“Öyle yakın ve makul olan kullarına benden izin mansıbı verilmek gerektirir”** diye cevap verir bunun üzerine padişah teamül dışı bir uygulamayla İbrahim Paşayı Veziri Azam yaparak taşraya çı- karır.⁸⁷

14.Ayas Mehmet Paşa

Milliyeti: Arnavut yahut Rum; tayini: 1536=942, ölümü: 1539=946, sadaret müddeti, 3 sene, 3 ay, 29 gündür. **Gayret-i Vatanîyye** denilen milliyet gayretleriyle Arnavutluk'ta devlet aleyhine hasıl olan siyasi vaziyete göz yummuş olmasından bahsedilir. Kanuni Sultan Süley- man devrinde sadrazamlık yapmıştır..⁸⁸

Milliyeti hakkında ihtilaf olmakla birlikte Arnavut soyundandır.Ha- remden çıkıp sonra Yeniçeri Ağası, Rumeli Beylerbeyi sonunda da vezir oldu.İnce görünüşlü ve tedbir sahibi olmayışı kadınlara düşkünlük bakımın- dan kendine has tutum ve davranış sahibiydi.⁸⁹

15.Lütfi Paşa

Milliyeti: Arnavut, tayini: 1539=946; azli: 1541=948, sadaret müddeti: takriben 1 sene dokuz buçuk aydır. Lütfi Paşa aynı zamanda eser sahibidir. En mühimleri **Tevarih-i Al-i Osmanî'yla, Asafhamedir.** Yavuz Sultan Selim'in kızlarından Şah-Sultanla evlenmişse de sonradan boşanıp; ve azle- dilip Dimetoka'ya sürülmüştür. Kanuni Sultan Süleyman devrinde sadra- zamlık yapmıştır. ⁹⁰

Biraz grammer ve syntax okumuş olduğundan kendisini çağın büyük bilgini sanıp meclisine gelen gerçek bilginlere kelime sorar dururdu.Ve bu davranışları ile her sınıftan insanlara yavanlığını gösterirdi.

87 Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, Haz.Bekir Sıtkı Baykal, T.C.Kül.Bak.Yay.Ankara, 1999, III. Baskı C1, S 21

88 Danişmendi, a.g.e., S 16

89 Peçevi, a.g.e., S 22

90 Danişmendi, a.g.e., S 17

16.Hadım Süleyman Paşa

Milliyeti: Devşirme (9) tayini: 1541=948; azli 1544=951, sadaret müddeti 3 sene 7 aydır. Seksenini geçtikten sonra Vezir-i Azam olan bu Ak-Ağa Hindistan seferiyle meşhurdur. Azlinin sebebi, Divan-ı Hümayun'da ikinci vezir Boşnak Deli Hüsrev Paşa ile hançer çekme derecesine varan tartışmadır. Azli üzerine Malkara'ya sürülmüştür. Kanuni Sultan Süleyman devrinde sadrazamlık yapmıştır.⁹¹

Milliyeti hakkında kesin bir bilgi yoktur. Şam'a gönderilip Mısır'a atandıktan sonra kendi isteği ile Süveş İskelesinde gemiler donatıp. Kızıldenizden Hint Okyanusuna doğru açıldı ve Yemen'de Aden kalesini fethetti.⁹²

17.Kehle-i İkbal Rüstem Paşa

Milliyeti: Hırvat, tayini: 1544=951, azli: 1553=960, sadaret müddeti; 8 sene, 10 ay, 8 gündür Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın kocası olduğu için Damad Rüstem Paşa şeklinde de anılır. Kehle-i ikbal lakabı bir bit yüzünden Kanuni'ye damad olması üzerine takılmıştır . Hanımı Mihrimah Sultan'la kaynanası Hürrem Sultan'ın saltanat veraseti meselesindeki entrikalarına alet olarak Sultan Süleyman'ın en kıymetli oğlu olan Şehzade Mustafa'nın idamına sebep olduğu için muasırlarının lanetine uğramıştır. Ayrıca Osmanlı tarihinde ilk **Vaz-ı İltişa** yahut **Murid-i bünyan-ı rüşvet** de işte bu feci devşirmedir.

İkinci sadareti: tayini: 1555=962; ölümü: 1561-968, sadaret müddeti 5 sene 9 ay, 11 gündür. Toplam sadareti 14 sene, 7 ay, 8 gündür. Kanuni Sultan Süleyman devrinde sadrazamlık yapmıştır.⁹³

Kölelikten gelme olup; Hırvat soyundan dır.Padişah onu sadrazamlığa yükseltip damat etmeyi düşünür. Fakat kimi düşmanları araya girerek; O'nun cüzzam illetine uğramış olduğunu söylerler. Bunun üzerine padişah gerçeği öğrenmek için hekim başına başvurur.Hekim başı: **“Eğer gömleğinde bit varsa aslı yoktur.”** der ve yapılan kontrolde gömleğinde bit bulunur.Bu olayı tarihçi Ali Efendi sonradan kırk bin akçe zeamet ile Şam da bulunan aynı hekimden dinlediğini beyan etmiştir.Bu devlette rüşvetçiliği başlatan kendi olduğu halde , hediyesi deftere bir kez kaydolunan mansıp sahipleri artık bir

91 Danışmend, a.g.e., S 17

92 Peçevi, a.g.e., S 22

93 Danışmed, a.g.e., S 18

daha işten çıkarılamazlar. Anlatıldığına göre bir gün Erzurum Beylerbeyi at parası olarak beş bin altın armağan gönderir. Rüstem paşa ise bu paranın üç binini alıp iki binini geri çevirir. “**O mansıbın bundan fazlasına gücü yetmez**” der.⁹⁴ Bu tanımla da insafli bir rüşvetçi olduğunu ortaya koymuştur.

18. Kara Ahmet Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini: 1553=960, idamı: 1555=962 sadaret müddeti 1 sene, 11 ay, 23 gündür.

Sadaret makamını kabul etmek istemediği ve ancak Sultan Süleyman'ın hiçbir zaman kendisini azletmeyeceği hakkında yemin etmesi üzerine kabule mecbur olduğu rivayet edilir. Fakat Ahmed Paşa Mısır vergilerini arttırmış olmak ve bir ihtilalde alakası bulunmak gibi bir takım iftiralarla kandırılmış olduğundan bahsedilen Kanuni'nin emriyle birgün birdenbire Arz Odası önünde idam edilmiştir. Hatta Padişah'ın yemininden dolayı azledilemeyeceği için idam edilmiş olduğu hakkında bile bir rivayet vardır. Her halde damadını tekrar iş başına getirmek isteyen Hürrem Sultan'ın şerrine kurban olduğu muhakkaktır. Kanuni Sultan Süleyman devrinde sadrazamlık yapmıştır.⁹⁵

Harem'den Kapı Basılık'la çıkıp Yeniçeri Ağası ve Rumeli Beylerbeyi sonrada vezir oldlu İran seferinde bir kez Şah Tahmasp'ın ordusunu gece baskısına uğrattı. Ozamana kadar böyle bir baskın yapılmış olmamaması kendisi adına müthiş bir dikkat çekti. Sonra Sadrazam Rüstem Paşa azledilince ikinci vezir olduğundan Sadrazam oldu.⁹⁶

19. Semiz Ali Paşa

Milliyeti: Dalmaçyalı İslav, tayini: 1561=968; ölümü: 1565=972 sadaret müddeti, 3 sene, 11 ay, 19 gündür.

Şişmanlığından dolayı Semiz lakabıyla anılan Ali Paşa'nın güler yüzlüğüyle nüktedanlığından başka bir hususiyeti yoktur. Kanuni Sultan Süleyman devrinde sadrazamlık yapmıştır.⁹⁷

94 Peçevi, a.g.e., S 23-24

95 Danişmend, a.g.e., S 18

96 Peçevi, a.g.e., S 25

97 Danişmend, a.g.e., S 18

20.Sokullu Mehmet Paşa

Milliyeti Boşnak, tayini: 1565=972, katli: 1579-987, Sadaret müddeti 14 sene, 3 ay, 15 gündür.

Boyu uzun olduğundan Tavi Mehmed Paşa lakabıyla anılan Sokullu, Kanuni'nin son, II.Selim'in yegane ve III.Murad'ın ilk Vezir-i Azam'ı olmak üzere üç padişah devrinde mevkiini mütemadiyen muhafaza etmiştir. Sadaretinin 1 sene, 3 ay, 2 günü Kanuni devrine, 8 sene, 2 ay, 22 günü II.Selim devrine ve 4 sene, 8 ay, 21 günü de II.Murad devrine müsadiftir.⁹⁸

59-60 yaşlarında Vezir-i Azam olduğuna göre 73-74 yaşlarında öldürülmüş demektir. Kanuni devrinde padişah'ın torunu Esmâ Han Sultan'la evlenmiş olan Sokullu Mehmed Paşa II.Selim'in damadı ve III.Murad'ın eniştesidir.

Osmanlı tarihindeki devşirme sadrazamların en mühim şahsiyetlerinden sayılırsa da zamanının bütün muvaffakiyetleri kendisine izafe edildiği halde hatalarıyla fenalıkları meskut geçilmiştir. Kanuni devrinin sonundaki Zigetvar seferinden sonra hiçbir sefere çıkmamıştır. Sokullu'nun askeri şahsiyeti yok gibidir. Siyasi şahsiyeti de bir agrandismandan başka bir şey değildir. Harici siyasetinde devletin en mühim menfaatlerini bile şahsi ihtiraslarına feda etmekten ve dahili siyasetinde de şahsi bir mutlakiyet kurmak istediği ve hatta kurduğu için, hem III.Murad'ı mukavemete mecbur ederek istibdada sevk etmiş, hem de kendi akibetini kendi eliyle hazırlamıştır. Bir deli tarafından öldürüldüğü rivayet edilse de doğru değildir. III.Murad'ın öldürtmüş olduğu muhakkaktır. Katili de kendisi gibi Boşnaktır. Kanuni Sultan Süleyman'ın son sadrazamı, II.Selim devrinin tek, III.Murad'ın ise ilk sadrazamıdır..⁹⁹

Bosna ülkesinde Sokullu Bey soyundan yani Şahin Oğulları'ndandır. Padişah hareminden Kapıcı Başılık ile çıkıp Sancak beyi gayesiyle Kaptanı Derya ve daha sonra Rumeli Beylerbeyi olarak şanı yükseldi. Hatta Temeşvar Kalesi'nin fethinde Beylerbeyi idi. Sultan Selim ile Sultan Beyazıt arasındaki savaş sırasında serdarlığı getirilmiştir. Sonra üçüncü vezir iken ranı yüksek Sultan Selim'in uğurlu kızlarından Esmâ Han adındaki mutlu bakire ile evlendi.En sonunda Ali Paşa öldüğünde ikinci vezir bulunduğu sadrazam oldu.İki yıl kadar Sultan Süleyman'a sekiz yılı aşkın bir süre Sultan Selim ve altı yıl kadarda Sultan Murat adına sadrazamlık yaptı.

98 Danişmend, a.g.e., S 18 - 19

99 Danişmend, a.g.e., S 19

III. Murat Han zamanında son derece şeref kırıcı saldırılara uğramış ve derin üzüntülere katlanmıştır.

Sultan Murat haklara inanan adil bir padişah idi; Sebepsiz yere paşanın kanına girecek kadar kendini küçük düşürmedi. Fakat ona derin bir kin besliyordu. Tiryaki ve Gazi Hasan Paşa'dan dinlediğime göre bu kinin sebebi şudur .Babasının ölümüyle saraya çağırılan Murat Han Bahçe kapıdan saraya girdiğinde kardeşinin daha önce tahta çıkarılmış olmasından şüphe içindeydi. Kayıktan çıktuktan sonra sadrazamın elini öpecek gibi fazlaca eğilerek görüşmeye başlayınca sadrazam buna meydan vermeyerek kendisi eğildi ve padişah'ın elini öptü. İşte bu ilk buluşmada sadrazamın elini öpmeye kalkışması, süreti ile düştüğü küçültücü durumu saltanat namusu gereği olarak Padişah'ın mubarek kalbinde giderek yer etti ve sadrazama kin bağlmasının sebebi oldu.¹⁰⁰

21 Semiz Ahmed Paşa

Milliyeti: Arnavut, tayini: 1579=987; ölümü: 1580=988, sadaret müddeti 6 ay, 16 gündür. Kanuni'nin torunlarından ve Mihrimah Sultan'la Rüstem Paşa'nın kızlarından Ayşe Hanım Sultan'la evlenmiştir. III. Murad devrinde sadrazamlık yapmıştır.¹⁰¹

Vekili Saltanat Lala Mustafa Paşa

Milliyeti: Boşnak, tayini: 1580=988; ölümü: 1580=988 vekili saltanat unvanıyla sadaret kaymakamlığı müddeti: 3 ay, 9 gündür. III. Murad, Ahmet Paşanın ölümü üzerine sadrazam olmasını istediği Koca Sinan Paşa'nın İstanbul'da olmamasından dolayı Mühr-i Hümayun'u Kapıcılar Kethüdası Yemişçi Hasan Ağa'ya tevdi ederek Şark Serdarı üçüncü vezir Koca Sinan Paşaya göndermiştir. İkinci vezir olan Lala Mustafa Paşa'yı da Vekil-i saltanat unvanıyla sadaret kaymakamı olarak atamıştır. Bu olaydan müteessir olması üzerine III. Murad, Lala Mustafa Paşaya **“Hakikat Vezir-i Azam sensin! Ancak sefere rağbet için mühr-i şerif Sinan Paşaya gönderilmiştir.”** diyerek niyetini kamufle etmiştir. Bu uygulamayla makam ikiye bölünmüştür. Vekil-i saltanat Lala Mustafa Paşa Vezir-i Azam olmadığından bu cetvelde sıra numarası verilmemiştir.¹⁰²

100 Peçevi, a.g.e., C I S 26-27-28-29

101 Danişmend, a.g.e., S 19

102 Danişmend, a.g.e., S 20

Sadrazam Ahmet Paşa ölünce Lala paşa ikinci vezir olduğunda sadrazamlık mührünün O'na verilmesi gerekirdi. Durum böyle iken Sinan Paşa'nın yandaşları Lala Paşa'yı istemiyorlardı. Sinan Paşa'nın ilgililere altın dağıttığını duyan Lala Paşa “ **benim akçem ve pulum yok, kimini savaşa kimin hayrata harcamışım. Sadrazamlığa isteklide değilim.**” Diyerek makam duygusuna doyunluğunu ifade eder. Bu durum karşısında alemin sığnağı olan Padişah, sırf serdara saygınlık kazandırması niçin eski yasaya ve teamüle aykırı işlem yapmaya razı oldu. Ve Sadrazamlık mührünü Sinan Paşa'ya gönderdi.¹⁰³

Bu davranış Lala Paşa'ya çok ağır gelince Sultan Murat, Mustafa Paşa'ya şöyle bir padişah hattı yolladı. “**gerçek sadrazam sensin mübarek mühr, ancak, sefere gayret etsin diye Sinan Paşa'ya gönderilmiştir.**”

Fakat akıllı kimselerce bilinir ki, Lala Paşa'nın sadrazam yapılmaması, O'nun aşırı derecede ihtirası ve fitneciliğinden ileri gelmiştir. Çünkü ana ve babadan bir kardeş olan iki şehzadeyi (Selim ile Bayezid) birbirine düşürerek haksız yere bu kadar kan dökülmesine, Kanuni Sultan Süleyman gibi cihangir bir Padişah'ın şeref ve haysiyetinin yere düşmesine neden olmuştur. Bütün bunları, sırf Selim han döneminde sadrazamlığı elde edebilmek için yapmıştır.Yüce Allah mutlak adildir.O dönemde sadrazamlıktan yoksun bırakıldıktan başka bu kez de,sırası geldiği halde yine olamamıştı.”**Haris olan yoksun kalır**” sözünün anlamı yerine gelmiştir.¹⁰⁴

22. Koca Sinan Paşa

Milliyeti: Arnavut, tayini: 1580988; azli: 1582^990, sadaret müddeti 2 sene, 3 ay, 2 gündür. İlk sadaretidir Yavuz'un kızının kızıyla evlenmiştir .İlk sadaretinden azlinde Malkara'ya sürülmüş ve toplam beş kez sadarete bulunmuştur. III. Murad devrinde sadrazamlık yapmıştır.

-**İkinci sadareti:** tayini: 1589=997; azli: 1591-999, sadaret müddeti: 2 sene, 3 ay. 29 gündür. III.Murad devrinde sadrazamlık yapmıştır

-**Üçüncü sadareti:** tayini: 1593-1001, azli: 1595=1003; sadaret müddeti 1 sene. 11 ay, 19 gündür.

¹⁰³ Peçevi, a.g.e, C II, S 63 - 64

¹⁰⁴ Peçevi, a.g.e, S 65

-Dördüncü sadareti, tayini: 1595=1003, azli 1595=1004; sadaret müddeti, 4 ay. 13 gündür Üçüncü ve dördüncü sadareti III.Mehmet zamanına tesadüf eder.

-Beşinci sadareti: tayini: 1595=1004; ölümü: 1596=1004, son sadaret müddeti 4 ay, 2 gündür Toplam sadareti 7 sen, 3 ay, 5 gündür. Beşinci sadareti III. Mehmet dönemindedir .¹⁰⁵

Sehzade sultan beyazıt zamanında Erzurum Beylerbeyi iken İran'a kaçmakta olan Şehzade'yi yakalamadığı hatta ona mal ve mih verdiği suçu ile idam olunan Ayaz Paşa'nın küçük kardeşi ve Mahmut Paşa'nın ağabeyisi idi.Mısır Şam ve Halep gibi seçkin eyaletlerde valilik yaptıktan sonra valiğe yükseldi ve yemen ile Aden'in fethine gönderildi.Sonra İran'a Serdar iken sadrazamlığa getirildi.

Koca Sinan Paşa bencil ve kendini beğenmiş bir adamdı.Boş laf etmede coskun ve taşkın bir tarzı vardı.Malının çokluğu dolayısı ile halk onu simya (simya ya da akşemi:Başyağı madenleri altın maddenine çevirmeyi amaç edinen ama boş bir uğraşı) ¹⁰⁶

Koca Sinan Paşa beş kez değişik zamanlarda sadaret makamına getirilmesinde , ince fikirli olması , kesesinin şişkin ve koruyucularının çokluğu etkin olmuştur.Getirildiği son sadrazamlık görevinde serdarlıkta başarısızlığa uğraması ve bu nedenle uğursuz diye adının kötüye çıkması dolayısı ile , çok aretti ve artık serdarlık istemedi.Ama padişahı sahsen sefere gitmeye özendirip durdu. Dedi ki: **“Bir gün sadrazam serdar olunca kaymakam onu desteklemez ve başarı sağlamasını istemez. Başarısızlığa uğrayıp azmedilmesini ve sadrazamlık mührünün kendisine verilmesini ister.Eğer aşağı derecedeki vezirlerden serdar yapılırsa sadrazam ona yardımcı olmaz Çünkü zafer kazanırsa sadrazamlıktan başka bir makam onu tatmin etmez.Hal böyle olunca yapılacak en doğru iş cihangir Padişah'ın bir yıl içinde zahmete katlamamak sahsen sefere gitmesi ve Sultan Süleyman Han gibi ALLAH'ın inayiti ile din ve devlet düşmanlarına hadlerini bildirmesidir.”** Hoca Sadrettin Efendi'de sadrazamın bu görüşüne katıldığından, padişahın sefere çıkması kararlaştırıldı.Böylece Sinan Paşa canı istediği gibi sefer işlerini düzenlemeye çalışırken ALLAH'ın buyruğu ile öldü.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Danışmend, a.g.e., S 21 - 24

¹⁰⁶ Peçevi, a.g.e., C II, S 14 - 15

¹⁰⁷ Peçevi, a.g.e., C II, S 14 - 15 / 190 - 191

23.Kanijeli Siyavuş Paşa

Milliyeti: Hırvat yahut Macar; tayini: 1582=990 senesi; azli: 1584=992 ilk sadareti, 1 sene 7 ay, 2 gün.

II.Tayini: 1586=994 senesi, azli: 1589=997; sadaret müddeti 2 sene, 11 ay, 15 gün; ikinci sadaretidir.

III.Tayini. 1592=1000 senesi; azli: 1593=1001 senesi; sadaret müddeti; 9 ay, 24 gün; üçüncü sadaretidir. Toplam sadareti 5 sene, 4 ay, 11 gündür.

III. Murad devrinde sadrazamlık yapmıştır. ¹⁰⁸

Sultan Selim'in çok sevdiği ve beğendiği bir yakını olup;Başkapıcı ve büyük Mir Ahur olduktan sonra Yeniçeri Ağası daha sonra rumeli beylerbeyi oldu.Çok geçmeden vezirlik rütbesine erişerek Sinan Paşa'nın yerine ilk kez sadrazamlığa geçti. Toplam üç kez sadrazam olduktan sonra emekli iken vefat etti.Hırvat soyundan olup; tutum ve davranışlarında ılımlı, rüşvete eğilimsiz fakat doğru söze inanan bir devlet adamı idi. ¹⁰⁹

24.Hadım-Mesih Paşa

Milliyeti: Devşirme (7), tayini: 1585=993 senesi; istifası: 1586-994 senesi, sadaret müddeti 4 ay, 13 gündür. III. Murad devrinde sadrazamlık yapmıştır. ¹¹⁰

Sultan Selim Han tahta çıktığında Kilercibaşı idi. Sonra Mısır Valiliği'ne gönderildi.Sonra İstanbul'a vezir oldu. Daha sonra Osman Paşa serdar olunca sadaret kaymakamlığına getirdiği Osman Paşa'nın ölümü üzerine sadrazam oldu.Mesih Paşa Reisülküttpap Hamza Çelebi'nin yerine Küçük Hasan Bey'i atama isteğine Padişah'dan müsaade olmayınca bunun üzerine **“bana doğru yolda yardımcı ve yar olmayan kişiyi kullanamam; sözü geçmeyen vezirlerden olmayı da istemem”** diyerek emekliliğini istedi.Sadrazamlık tekrar Siyavuş Paşa'ya verildi. ¹¹¹

25.Ferhad Paşa

Milliyeti: Arnavut, tayini: 1591=999 senesi; azli: 1592=1000 senesi, sadaret müddeti. 8 ay, 3 gün; ilk sadareti. III. Murad devrinde sadrazamlık yapmıştır.

¹⁰⁸ Danişmend, a.g.e., S 23

¹⁰⁹ Peçevi, a.g.e., CII, S 15

¹¹⁰ Danişmend, a.g.e., S 22

¹¹¹ Peçevi, a.g.e., C II, S 17

II.Tayini: 1595=1003 senesi; azli: 1595=1003 senesi; sadaret müddeti: 4 ay, 19 gün; ikinci sadareti: Toplam sadareti 1 sene, 22 gün'dür. III Mehmet'in ilk sadrazamıdır. ¹¹²

Arnavut soyundan olup;akıllı,sağlam,ımanlı,onurlu bir devlet adamı idi. Mir Ahurluk'tan Yeniçeri Ağası,sonra Rumeli Beylerbeyi ve Vezir oldu. Osman Paşa'dan sonra İrana serdar oldu. İlk yılda Tebriz kalesini,bazı kuleler ekleyerek pekiştirdi.İkinci yılda Gence Eyaleti'ni fethedip;İran Şahı ile barış yapıp şahın kardeşi oğlu Hasan Emirzayı rehin alarak İstanbul'a getirdi. Sinan Paşa'nın yerine sadrazam oldu. Sonra azledildi.Sultan Mehmet han tahta çıktığında yeniden sadrazam oldu.Sonra Sinan Paşa'nın planı me yedi kulede katledildi.

Sultan Mehmed'in tahta çıkışı sırasında Sadaret Kaymakamı olan Ferhat Paşa, Padişah yakınında kalmak ve saltanat için gerekli önlemleri de bulundurmakla görevli kılınmıştı. Hizmetlerini beğenen Padişah onu sadrazamlığa atayarak sadrazam olan Sinan paşayı azledip; Malkara'ya götürülmesine ferman buyuruldu. ¹¹³

26.Damad-İbrahim Paşa

Milliyeti: Boşnak yahut Hırvat; tayini: 1596=1004 senesi; azli: 1596=1005; sadaret müddeti: 6 ay, 23 gün; ilk sadareti. İkinci vezirlikten Sadrazam olan İbrahim Paşa, III. Murad'ın damadı ve III. Mehmed'in eniştesidir. ¹¹⁴

II.Tayini: 1596=1005 senesi, azli: 1597=1006; sadaret mürreti, 10 ay 29 gün; ikinci sadareti azlinin sebebi: Kırım Hanı Feth-Giraya karşı kardeşi Gazi Giray'a da bir hanlık fermanı göndererek Kırım'da kanlı bir kardeş kavgasına sebep olmasıdır.

III.Tayini: 1599=1007 senesi, ölümü: 1601 = 1010 senesi; sadaret müddeti 2 sene, 6 ay, 5 gün üçüncü sadaretidir. Toplam sadareti: 3 sene, 11 ay, 27 gündür III.Mehmet devrinin sadrazamıdır. ¹¹⁵

¹¹² Danişmend, a.g.e., S 24

¹¹³ Peçevi, a.g.e., C II, S 17-18 - 164

¹¹⁴ Danişmend, a.g.e., S 26

¹¹⁵ Danişmend, a.g.e, S 27

27.Çağal-oğlu / Çağala-zade Yusuf Sinan Paşa

Milliyeti: İtalyan, tayini: 1596=1005 senesi; azii: 1596=1006 senesi; sadaret müddeti: 1 ay, 9 gündür. Bu, Sinan Paşa Kanuni devrinde Kaptan-ı Derya Piyale Paşa'nın esir ettiği Ceneviz korsanlarından Visconti di cicala cigala'nın oğlu olduğu için Çağal oğlu diye anılır. III.Mehmet devrinin sadrazamıdır. ¹¹⁶

Hoca Sadettin Efendi'nin ve hemşehrisi olan Kapı Ağası Gazanfer Ağa'nın şefaatleri neticesinde Padişah'ın oluruyla sadrazam olur. Fakat zaman geçmesine rağmen hala sadaret mührü henüz İbrahim Paşa'dan niçin alınmadığının Padişahı'n Otağına sorar .Gazanfer Ağa , **“galiba sadetli padişah o fermanına pişman olmuştur; öyle anlaşılıyor.”** diye cevap verince **“bir adamın bu kadar asker içinde adını kötüye çıkarmaya ne gerek vardı? İşte her fitne ve fesat bu gibi kararsızlıktan kopar”** dedi.Bu düşüncesini arz edince Padişah Kapıcılar Kethüdası'na hemen giderek mührü İbrahim Paşa'dan alıp Çağala zadeye getirmesini emretti.Allah'ın hikmeti bu ya Çağala zadenin sadrazamlığı herkes için bir bela ve uğursuzluk oldu.**Sorunlardan biri**, Kırım Hanı'nın azledilmesi konusu idi.Çağala zade Kırım Hanı'nı azlettirip; kardeşi Feth Giray Sultanı, Padişah nezdinde hizmette bulunmuştur diye Han naspettirdi.**Uğursuzluklardan biride**,sözü geçen gazanın ertesinde askerin yoklama yapılması buyruğunu vermesi oldu.Nice zavallıyı gözleri önünde katlettirdiğinden başka, otuz bin adamın da dirlikle kesildi,mal ve yiyecekler elinden alındı.Kaçanların katillerine mal ve yiyecekler ile akaret ve emlaklarına el konulmasına ferman buyrulmuştur. Diye her memlekete Padişah buyrukları gönderdi.Herkes hasmından öc almak için bu fırsatı bir nimet sayarak,nice günahsız kimselere iftira edildi.Bunlar yer ve yurtlarından uzak kaldılar ve sonunda **Celali** oldular.Sinan Paşa'nın bu gibi yersiz ve isabetsiz önlemleri halka bela ve musibet getirdi.Yusuf Sinan Paşa yaratılışından huysuz ve sert,ağzı bozuk bir adam idi.Sadrazamlığı zamanında yaptığı kötülükler herkesi canından bezdirmişti. ¹¹⁷

¹¹⁶ Danişmend, a.g.e., S 26

¹¹⁷ Peçevi, a.g.e., C II, S 205 - 206 - 207

28.Hadım-Hasan Paşa

Milliyeti: Devşirme (9); tayini: 1597=1006 senesi; azli: 1598=1006"dır. Sadaret müddeti 5 ay, 6 gündür. III. Mehmet devrinin sadrazamıdır.¹¹⁸

Feth Giray'ın azl ve Gazi Giray'ın Han yapılması,İbrahim Paşa'nın terhisi ve onayı ile olmuştur.Feth Giray Han'ın suçsuz yere öldürülmesi dolayısıyla da Padişah Hazretleri küskün ve dargındı.Bu nedenle sadrazamlık Hadım Hasan Paşaya ihsan olundu.Ama H.Hasan Paşa'da rüşvete çok düşkündü.Bu yüzden ve bir Kapı Ağası Gazanfer Ağa'nın vücudunu ortadan kaldırmaya çalıştığından,katlolundu ve sadrazamlık ikinci vezir olan Cerrah Paşay'a verildi.¹¹⁹

29.Cerrah-Mehmet Paşa

Milliyeti: Devşirme (?); tayini: 1598=1006 senesi, azli: 1588=1007 senesidir. Sadaret müddeti: 8 ay 27 gündür. III. Mehmet devrinin sadrazamıdır.¹²⁰

30.Meyve-i / Yemişçi-Hasan Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini: 1601 = 1010 senesi; azli: 1603=1012 senesidir. Sadaret müddeti 2 sen, 2 ay, 13 gündür. III.Mehmed döneminde görev yapmıştır.¹²¹

İbrahim Paşa'nın sefer esnasında ölümü padişaha arz olundu.Bunun üzerine Yemişçi Hasan Paşa ,Sadaret Kaymakamı bulunduğundan,İbrahim Paşanın yerine atandı.¹²²

31.Yavuz / Malkoç-Ali Paşa

Milliyeti: Boşnak; tayini: 1603=1012 senesi; ölümü: 1604=1013 senesidir Sadaret müddeti 9 ay, 11 gündür. III.Mehmed'in son sadrazamıdır. I. Ahmet devrinin ilk sadrazamıdır.¹²³

118 Danışmed, a.g.e., S 26

119 Peçevi, a.g.e., C II, S 210-111

120 Danışmend, a.g.e., S 27

121 Danışmend, a.g.e., S 27

122 Peçevi, a.g.e., C II, S 238

123 Danışmend, a.g.e., S 28

Sultan Mehmet Han,Yemişçi Hasan Paşayı öldürttüğü zaman Mısır valisi olan Malkoç Ali Paşa'ya sadrazamlık vermişti.Sonra Sultan Mehmet tahta çıkınca onu yerinde bıraktılar ve serdarlık ile Ungürus'a yolladılar Belgrat'a varınca hastalandı ve dört beş gün sonra vefat etti. ¹²⁴

32.Lala Mehmet Paşa

Milliyeti: Boşnak, tayini: 1604=1013 senesi; ölümü: 1606=1015 senesidir. Sadaret müddeti. 1 sene 10 ay, 17 gündür Macaristan serdarlığından sadrazam olmuştur. Sokullu ailesine mensuptur. I.Ahmed devrinde görev yapmıştır. ¹²⁵

Hafız Paşa,daha önce Bosna'da Mihaloğlu savaşında serdarlığın tatlı ve acı taraflarını tatmış ve bu görevi yüklenmek isteğini artık gönlünden atmıştır.Böylece Hafız Paşa ,istekli bulunmadığından sadrazamlık mührü rahmetliye inayet buyruldu ve aynı Mustafa Ağa tarafından Mitrolçe denen yerde kendisine sunuldu. Sokoloviç yani Şahin Oğlu denilen soylu bir ailedendir.Sadrazam Uzun Mehmet Paşa'nın amcası oğlu idi.Estergon gibi önemli bir kalenin fethedilmesini başarmıştır. . ¹²⁶

33.Derviş Mehmet Paşa

Milliyeti: Boşnak; tayini: 1606=1015 senesi, idamı: 1606=1015 senesi; sadaret müddeti, 5 ay, 18 gündür. I.Ahmed devrinde görev yapmıştır. ¹²⁷

Sadrazam Mehmet Paşa'nın üzerine sadrazam olan Derviş Paşa:ilk divanda çavuşbaşayı çağırarak, **“beni başka vezirlerle karıştırmasınlar,hem kim fukaranın bu günkü işini yarına bırakırsa katipleride eğer eski yasanın tespit ettiğinden daha çok para alırlarsa,siyasetle katledeirim”**diye tembih ederek devlet işlerisinde ve devlet adamlığındaki ciddiyetini ifade etmiş oluyor. ¹²⁸

¹²⁴ Danişmend, a.g.e., S 28

¹²⁵ Danişmend, a.g.e., S 28

¹²⁶ Peçevi, a.g.e., C II., S 354

¹²⁷ Danişmend, a.g.e., S 28

¹²⁸ Peçevi, a.g.e., C II, S 326

Sadrazamlık dönemi ancak birkaç ay sürdü.Derviş Paşa zehiri gözünde olan zararlı bir yılan gibi her gördüğünü sokarmış.Padişaha yakın olanlar zehrinden ve fenalığından korkardı.Padişahı ondan öğrenen ve güvenini yitirmiş bir hale getirdiler;gerçek anlamda kuruntuya düştüler.Sonunda Padişah,bir gün Şeyhülislamı çağırıp konu üzerinde görüştüler.Sonuçta sadrazamın bazı isteklerini de kabul eder görünerek, Padişah'ın kırıngınlığını ona unutturdular.Böylece Paşa'nın herhangi bir şekilde kuşkulanasını önledikten sonra,bir gün kendini yine saraya davet ettiler ve çadır ipi ile boğdurttular.

Bostancıbaşıktan Kaptan Paşa sonrada rahmetli Mehmet Paşa'nın yerine sadrazam oldu.Ama onun kadar 'odul bu derece' ahmak ve budala bir kimse şimdiye değin bu mevkie gelmiş değildi.

34.Kuyucu Murat Paşa

Milliyeti: Hırvat; tayını: 1606=1015 senesi; ölümü: 1611 = 1020 senesidir. Sadaret müddeti: 4 sene, 7 ay, 25 gündür. I.Ahmed devrinde görev yapmıştır.¹³⁰

(1606)Murat Paşa barış işlerini bitirdi ve Belgrat 'a gelmişti.Tam o sırada sadrazamlık mühürü ile Padişah'ın bir hattı kendine ulaştı.Padişah hattında şöyle deniliyordu: **“kimsenin etkisi tek bir insanın da iltiması ve ricası olmaksızın,salt kendi düşünce ve yeteneğinde doğan bir istekle sadrazamlığı sana verdim ve mührümü sana gönderdim.Umulur ki güçlü,Allah her işte sana destek her sorunda başarı mukkadder etmiş olsun.Göreyim seni,her işe dikkatle ve var gücünle sarılasın ve Padişah uğrunda bütün varlığınla çalışasın.**¹³¹ Şeklinde Padişahın hem tavsiyesine hemde iltifatına mashar olmuştur.

35.Nasuh Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini: 1611 = 1020 senesi; idamı: 1614=1023 senesidir. Sadaret müddeti: 3 sene 1 ay 26 gündür. I.Ahmed devrinde görev yapmıştır..¹³²

129 Peçevi, a.g.e., C II, S 329 - 330 / 354 - 355

130 Danışmend, a.g.e., S 29

131 Peçevi, a.g.e., C II, S 330

132 Danışmend, a.g.e., S 29

Asi Kazaklar'ın Sinop Kalesi'ni yakıp,çok sayıda kadın ve çocuk tutsak aldılar.Bunun üzerine Padişah Nasuh Paşayı sorguya çekti.Paşa gerçeği olduğu gibi söylemeyince Şeyhülislama durumu sordu ve hallerin doğru olduğunu öğrendi.Böylece Nasuh Paşa'nın yalanı meydana çıktığından Bostancı başı birkaç cellat ile varıp sarayında Paşa'nın işini bitirdiler. Çok zeki,tedbirli bir devlet adamı idi.Zekasından korktukları için Şeyhülislam Hoca zade Mehmet Efendi ve Darussade Ağası onu öldürmeye çalıştılar ve sebepsiz,günahsız yere onun kanına girdiler. ¹³³

36.Halil Paşa

Milliyeti Ermeni; tayini 1616=1025 senesi, azli 1619=1028 senesidir. Sadaret müddeti: 2 sene, 3 ay, 2 gündür. İlk sadaretini I.Ahmed ve I.Mustafa devrinde yapmıştır. I. Mustafa'nın ilk padişahlığında tek sadrazamdır. II. Osman'ın da ilk sadrazamıdır.. **II.Tayini.** 1626=1036 senesi, azli: 1628=1037'dir. Sadaret müddeti. 1 sene, 4 ay, 5 gündür. IV. Murat devrinde II. Sadrazamlığını yapmıştır.. Toplam sadareti, 3 sene, 7 ay, 7 gündür. ¹³⁴

(1617) Sadrazam Mehmet Paşa'nın Revan seferinde İslam askerlerine boş yere eziyet vererek vakit kaybettiği ve hileci Şahin oyununa gelerek düşmana bunca zahire ve barut,bunca cephane ve araç-gereç verdiğini gayretli Padişah duyunca,Mehmet Paşa'ya çok kızdı ve sadrazamlığı başka bir vezire vermeyi kararlaştırdı.Bunun üzerine padişah Has bahçedé vezirlerini ve ileri gelenleri toplantıya çağırdı.Hepsinden önce Şeyhülislam Esat Efendi padişah huzuruna girdi.Esat Efendi: **“Halil Paşa kulunuz kapudanlıktan nice yüz aklıgı ettiği malumlarıdır, . Gayrılarından tercih buyrulursa ferman padişahındır.”** Diye görüşünü beyan eder; sonra Halil Paşa huzura girer.Padişah'ın **“seni sadrazam ve serdar yaptım,şimdi sadaret mühürünü gönderirim”** diye sesleniş ile karşılaşır ve el öper çıkar. ¹³⁵

¹³³ Peçevi, a.g.e, C II, S 342 - 343 - 355

¹³⁴ Danişmend, a.g.e., S 30 - 33

¹³⁵ Peçevi, .a.g.e., C II, S 344 - 345

37.Çelebi / Güzelce Ali Paşa

Milliyeti. (?), tayini: 1618=1029 senesi; ölümü: 1621 = 1032 senesidir. Sadaret müddeti: 1 sene, 2 ay, 17 gündür. Babasının mühtedi olduğu hakkında bir rivayet bulunduğu göre Rum yahut İtalyan dönmesi olma ihtimali vardır. II. Osman devrinde sadrazamlık yapmıştır.¹³⁶

38.Ohrili-Hüseyin Paşa

Milliyeti. Arnavut; tayini: 1621 = 1030 senesi; azli: 1621 = 1030 senesidir. Sadaret müddeti: 6 ay, 9 gündür. Üçüncü vezirlikten sadrazam olan ve Genç Osman'ın Lehistan seferindeki ihanetinden dolayı azledilmiş ikinci vezirliğe tayin edilmiştir. II.Osman devrinde sadrazamlık yapmıştır.¹³⁷

39.Dilaver Paşa

Milliyeti Hırvat, tayini. 1621 = 1030 senesi; Yeniçeriler tarafından öldürülmesi 1622=1031 senesidir. Sadaret müddeti 8 ay, 2 gündür . II. Osman devrinde sadrazamlık yapmıştır.¹³⁸

40.Kara Davud Paşa

Milliyeti: Boşnak; tayini: 1622=1031 senesi; azli: 1622=1031 senesidir Sadaret müddeti. 24 gündür. Genç Osman'ın katili olan bu hain I.Mustafa'nın eniştesidir. Azlinden sonra idam edilmiştir. I.Mustafa'nın İkinci saltanatı döneminde görev yapmıştır.¹³⁹

41.Mere Hüseyin Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini: 1622=1031 senesi; azli: 1622=1031 senesidir. Sadaret müddeti 25 gündür. İlk sadareti I.Mustafa devrinde.

II.Tayini: 1623=1032 senesi; azli: 1623=1032 senesidir. Sadaret müddeti, 6 ay, 23 gündür I.Mustafa'nın ikinci saltanatı döneminde toplam sadareti: 7 ay, 18 gündür.¹⁴⁰

¹³⁶ Danişmend, a.g.e., S 30

¹³⁷ Danişmend, a.g.e., S 31

¹³⁸ Danişmend, a.g.e., S 31

¹³⁹ Danişmend, a.g.e., S 32

¹⁴⁰ Danişmend, a.g.e., S 31- 32

42.Hadım Mehmed Paşa

Milliyeti: Gürcü, tayini: 1622=1031 senesi, istifası: 1623=1032 senesidir. Sadaret müddeti 4 ay, 14 gündür. I.Mustafa'nın ikinci saltanatı döneminde görev yapmıştır.¹⁴¹

43.Çerkes Mehmet Paşa

Milliyeti. Çerkeş; tayini: 1624=1033 senesi, ölümü: 1625=1034 senesidir. Sadaret müddeti: 9 ay, 25 gündür. IV.Murat devrinde görev yapmıştır.¹⁴²

44.Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa

Milliyeti: Pomak; tayini: 1625=1034 senesi, azli: 1626=1036 senesidir. Sadaret müddeti: 1 sene, 10 ay, 21 gündür. İlk sadareti IV. Murad devrindedir. I.Ahmed'in kızlarından Ayşe Sultan'ın kocası ve IV. Murad'ın eniştesidir.¹⁴³

İkinci tayini 1631 = 1041 senesi; Yeniçeriler tarafından öldürülmüştür. 1632=1041 senesidir. Sadaret müddeti; 3 ay, 16 gündür. İkinci sadaretini de IV.Murad zamanında yapmıştır. Toplam sadareti: 2 sene, 2 ay, 7 gündür.¹⁴⁴

45.Hüsrev Paşa

Milliyeti: Boşnak, tayini: 1628=1037 senesi; azli: 1631 = 1041 senesidir. Sadaret müddeti: 3 sene, 6 ay, 19 gündür. IV. Murat döneminde görev yapmıştır.¹⁴⁵

46.Topal Recep Paşa

Milliyeti: Boşnak; tayini. 1632=1041 senesi; idamı: 1632=1041 senesidir. Sadaret müddeti: 3 ay, 7 gündür. Öküz Mehmet Paşa'dan dul kalan Gevher-Han Sultan'la evlenmiş olduğu için IV.Murad'm eniştesidir. IV. Murad zamanında görev yapmıştır.¹⁴⁶

¹⁴¹ Danışmend, a.g.e., S 32

¹⁴² Danışmend, a.g.e., S 33

¹⁴³ Danışmend, a.g.e., S 33

¹⁴⁴ Danışmend, a.g.e., S 34

¹⁴⁵ Danışmend, a.g.e., S 34

¹⁴⁶ Danışmend, a.g.e., S 34

47.Tabanı-Yassı Mehmed Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini 1632=1041 senesi; azli: 1637=1046 senesidir. Sadaret müddeti 4 sene, 8 ay, 15 gündür. IV.Murad zamanında görev yapmıştır. ¹⁴⁷

48.Kemankeş Kara Mustafa Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini; 1638=1048 senesi, idamı: 1644=1053 senesidir. Sadaret müddeti: 5 sene, 1 ay, 8 gündür. IV.Muradın son sadrazamıdır. Sultan İbrahim devrinin ise ilk sadrazamı. ¹⁴⁸

49.Cican-Kapucubaşı Sultan-zade Semiz Mehmet Paşa

Milliyeti: Arnavut, tayini 1644=1053 senesi; azli: 1645=1055 senesidir. Sadaret müddeti: 1 sene, 10 ay, 17 gündür. Mehmet Paşa, III. Murad devrinde Sokullu'nun yerine Veziri Azam olan Arnavut Semiz-Ahmed Paşa'nın oğullarından Abdurrahman Bey'in oğludur. Bu Arnavut vezirin anası, Çağal-oğlu Sinan Paşa'nın kızı olduğu için, milliyet itibariyle İtalyandır; yani Mehmed Paşa hakikatte bir Arnavut-İtalyan melezidir. I. İbrahim zamanında görev yapmıştır. ¹⁴⁹

50.Salih Paşa

Milliyeti: Boşnak; tayini: 1645=1055 senesi; idamı: 1647=1057 senesidir. Sadaret müddeti; 1 sene, 9 aydır. I. İbrahim zamanında görev yapmıştır. ¹⁵⁰

51.Kara Musa Paşa

Milliyeti: (?); tahminen tayini 1647=1057 senesi, tahminen azli: 1647 1057 senesidir. Sadaret müddeti: 5 gündür. Kaptan-ı Deryalıktan sadrazamlığa yükseltilmesinin sebebi. Sultan İbrahim'in meşhur müsahibesi Şekerpere Hatun'un kocası olmasıdır. Musa Paşa daha İstanbul'a gelmeden Sultan İbrahim'e 300 bin kuruş rüşvet veren Sadaret Kaymakamı Ahmet Paşa, Musa Paşayı azlettirerek kendisini tayin ettirmiştir. I. İbrahim zamanında görev yapmıştır. ¹⁵¹

¹⁴⁷ Danişmend, a.g.e., S 34

¹⁴⁸ Danişmend, a.g.e., S 36

¹⁴⁹ Danişmend, a.g.e., S 36

¹⁵⁰ Danişmend, a.g.e. S 37

¹⁵¹ Danişmend, a.g.e., S 37

52.Hazer-Pare Ahmed Paşa

Milliyeti: Rum (?); tayini 1647=1057 senesi, idamı: 1647=1058 senesidir. Sadaret müddeti 10 ay, 16 gündür. I. İbrahim zamanında görev yapmıştır.¹⁵²

53.Sofu Mehmet Paşa

Milliyeti: (9); tayini: 1648=1058 senesi; azli: 1649=1059 senesidir. Sadaret müddeti: 9 ay, 15 gündür. Ahmed Paşa'nın idamıyla sonuçlanan isyan'da asilerin talebiyle başa gelmiş ve tayininin ertesi günü Sultan İbrahim hal edilip; IV. Mehmet tahta çıkarılmıştır.IV. Mehmet zamanında sadrazamlık yapmıştır.¹⁵³

54.Kara Murad Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini. 1649=1059 senesi; istifası: 1650=1060 senesidir. Sadaret müddeti; 1 sene, 2 ay, 15 gündür. İlk sadaretidir. Yeniçeri Ağalığı'ndan sadrazam olan Murad Paşa, Sultan İbrahim'i deviren ağalar saltanatını bizzat kendisi kurmuştur.

II. Tayini: 1655=1065 senesi; azli yahut istifası: 1655=1065 senesidir. Sadaret müddeti: 3 ay, 9 gündür. Toplam sadareti. 1 sene. 5 ay, 24 gündür. IV. Mehmet zamanında sadrazamlık yapmıştır.¹⁵⁴

55.Melek-Ahmed Paşa

Milliyeti: Abaza, tayini: 1650=1060 senesi; azli: 1651 = 1061 senesidir. Sadaret müddeti: 1 sene, 17 gündür. Bu paşa meşhur seyyah Evliya Çelebi'nin ana tarafından akrabasındandır.. IV. Mehmet zamanında sadrazamlık yapmıştır.¹⁵⁵

56.Siyavuş Paşa

Milliyeti: Abaza; tayini: 1651 = 1061 senesi, azli: 1651 = 1061 senesidir. Sadaret müddeti: 1 ay, 7 gün ilk sadareti. Siyavuş Paşa, I.Ahmed'in kızlarından Gevher Han Sultan'ın üçüncü kocasıdır..

¹⁵² Danişmend, a.g.e., S 37

¹⁵³ Danişmend, a.g.e., S 38

¹⁵⁴ Danişmend, a.g.e., S 38 - 40

¹⁵⁵ Danişmend, a.g.e., S 38

II.Tayini: 1656=1066 senesi; ölümü: 1656=1066 senesidir Sadaret müddeti. 1 ay, 22 gündür Toplam sadareti: 2 ay, 29 gündür. IV. Mehmet zamanında sadrazamlık yapmıştır. ¹⁵⁶

57.Gürcü Mehmed Paşa

Milliyeti. Gürcü; tayini: 1651 = 1061 senesi; azli: 1652-1062 senesidir. Sadaret müddeti: 8 ay, 23 gündür. IV. Mehmet zamanında sadrazamlık yapmıştır.¹⁵⁷

58.Tarhuncu Ahmed Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini 1652=1062 senesi, idamı: 1653=1063 senesidir. Sadaret müddeti 9 aydır. IV. Mehmet zamanında sadrazamlık yapmıştır. ¹⁵⁸

59.Derviş Mehmed Paşa

Milliyeti: Çerkez, tayini: 1653=1663 senesi; azli: 1654=1064 senesidir. Sadaret müddeti: 1 sene, 7 ay, 8 gündür. IV. Mehmet zamanında sadrazamlık yapmıştır. ¹⁵⁹

60.İpşir Mustafa Paşa

Milliyeti: Abaza, tayini: 1654=1064 senesi; idamı: 1655=1065 senesidir. Sadaret müddeti: 6 ay, 14 gündür. Sultan İbrahim'in kızı Ayşe Sultan'la evlenerek damad olmuştur. IV. Mehmet zamanında sadrazamlık yapmıştır.¹⁶⁰

61.Ermeni Süleyman Paşa

Milliyeti: Ermeni; tayini: 1655=1065 senesi, azli: 1656=1066 senesidir. Sadaret müddeti: 6 ay, 10 gündür. Sultan İbrahim'in kızı Ayşe Sultan'la da evlenerek damad olmuştur. IV. Mehmet zamanında sadrazamlık yapmıştır. ¹⁶¹

¹⁵⁶ Danışmend, a.g.e., S 39 - 41

¹⁵⁷ Danışmend, a.g.e., S 39

¹⁵⁸ Danışmend, a.g.e., S 39

¹⁵⁹ Danışmend, a.g.e., S 39

¹⁶⁰ Danışmend, a.g.e., S 40

¹⁶¹ Danışmend, a.g.e., S 40

62.Zurnazen-Mustafa Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini. 1656=1066 senesi, azli 1656=1066 senesidir. Sadaret müddeti 4 saattir. **Vaka-i Vakvakiye** denilen isyanda iş başına getirilen Mustafa Paşa'nın sadareti yeniçeri zorbalarını yatıştırma-mış ve derhal azledilmiştir. IV.Mehmet zamanında sadrazamlık yapmıştır.¹⁶²

63.Köprülü Mehmet Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini: 1656=1066 senesi; ölümü: 1661 = 1072 senesidir. Sadaret müddeti 5 sene, 1 ay, 15 gündür. Aile menşei, Arnavutlu-ğ'un Berat sancağında Radnik köyüdür. Anasıyla karısının Türk olduğu riva-yet edilir. Köprülü denilmesi Amasya'nın köprü kasabasında tavattun etmiş ve orada bazı hayrat bırakmış olmasındandır. IV Mehmed'in sadrazamıdır..¹⁶³

64.Köprülü-zade Fazıl Ahmet Paşa

Milliyeti. Arnavut; tayini: 1661 = 1072 senesi; ölümü: 1676=1087 se-nesidir. Sadaret müddeti: 15 sene, 4 gündür. Köprülü Mehmed Paşa'nın bü-yük oğlu olan Fazıl Ahmed Paşa, 25 veya 26 yaşlarında sadrazam olmuştur IV. Mehmet zamanında sadrazamlık yapmıştır. ¹⁶⁴

65.Sarı Süleyman Paşa

Milliyeti. Boşnak; tayini 1685=1097 senesi; azli: 1687=1098; ida-mı: 1687=1098 senesidir. Sadaret müddeti. 1 sene, 9 ay, 2 gündür. Orduyu bozgundan bozguna sürükleyerek sebep .olduğu büyük felaket (Macaristan'ın kaybı) nihayet askerin kendisine karşı ayaklanması ile harp cephesinden İstanbul'a kaçtığı için azledilip; üç gün sonra da Salaman isminde bir Yahudi'nin evinde bulunarak idam edilmiştir. IV. Mehmet za-manında sadrazamlık yapmıştır..¹⁶⁵

¹⁶² Danışmend, a.g.e, S 41

¹⁶³ Danışmend, a.g.e, S 42

¹⁶⁴ Danışmend, a.g.e, S 43

¹⁶⁵ Danışmend, a.g.e, S 45

66.Köprülü-damadı Siyavuş Paşa

Milliyeti: Abaza; tayini: 1687=1098 senesi, azli: 1688=1099 senesi, akabinde yeniçeriler tarafından parçalanması: 1688=1099 senesidir. Sadaret müddeti: 5 ay, 9 gündür. Sarı Süleyman Paşa'nın Macaristan seferinde orduyu başsız bırakması üzerine asker tarafından Serdar-ı Ekrem intihab edilmiştir. Ordunun teveccühüne istinad ettiği için sadrazam olarak atanmıştır IV.Mehmed'in hal 'i bu Siyavuş Paşanın sadaretindedir. Bu isyan da Yeniçeriler tarafından parçalanarak öldürülmüştür. Dolayısı ile IV. Mehmed'in son, II. Süleyman'ında ilk sadrazamıdır..¹⁶⁶

67.Tekirdağlı Bekri-Mustafa Paşa

Milliyeti: (?); tayini. 1688=1099 senesi; azli: 1689=1101 senesidir. Sadaret müddeti: 1 sene, 5 ay, 24 gündür. Mali buhrana çare bulmak için Osmanlı tarihinde ilk defa olarak **Resm-i Dühan** denilen tütün vergisini ihdas ettiği gibi evvelce lağvedilmiş olan **Hami Emanetini** yeniden tesis ederek bir de içki vergisi koymuş; bunlardan başka **İmdadiyye-i Seferiyye** isimli yeni bir harp vergisi koyduktan sonra İstanbul'da bir de **Mangır Darbhane-si** kurdurarak bakır para bastırmıştır. II.Süleyman devrinde görev yapmıştır..¹⁶⁷

68.Köprülü-zade Fazıl Mustafa Paşa

Milliyeti. Arnavut, tayini: 1689=1101 senesi; şهادeti: 1691 = 1102 senesidir. Sadaret müddeti: 1 sene, 9 ay, 24 gündür. Köprülü Mehmed Paşa'nın ikinci oğlu ve Köprülü zade Ahmet Paşa'nın küçük kardeşidir. Son seleflerinin Macaristan'dan sonraki zaiyatını telafi ederek; Niş, Vadin, Belgrad vs. gibi bir takım mühim mevkiiler düşman istilasından kurtarıldıktan sonra Belgrad'ın kuzey batısında (şimali garbisinde) Baden Markprafı Louis'ye karşı girdiği Salankemen muharebesinde şehid olmuştur II. Süleyman'ın son sadrazamıdır. .¹⁶⁸

69.Arabacı Ali Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini: 1691 = 1102 senesi; azli: 1692=1103 senesidir. Sadaret müddeti: 6 ay, 29 gündür. II.Ahmed devrinin ilk sadrazamıdır. ¹⁶⁹

¹⁶⁶ Danişmend, a.g.e., S 45

¹⁶⁷ Danişmend, a.g.e., S 46

¹⁶⁸ Danişmend, a.g.e., S 46-47

¹⁶⁹ Danişmend, a.g.e., S 47

70.Sürmeli Ali Paşa

Milliyeti: (?); tayini: 1694=1105 senesi; azli: 1695=1106 senesidir. İdamı: 1695= 1106'dır. Sadaret müddeti: 1 sene, 1 ay, 19 gündür. Azline sebep, II.Mustafa'nın tahta çıkıp; ordunun başına geçmek istediği sırada Belgrad'a gönderilmek üzere olan 1500 yeniçerinin cülus bahşişi vesilesiyle isyan ettirilmiş ve bununda Padişah tarafından tespit edilmesiyle azledilip; sonra da idam edilmiştir. II.Mustafa'nın ilk sadrazamıdır.¹⁷⁰

71.Amcazade-Hüseyin Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini: 1697=1109 senesi; istifası: 1702=1114 senesidir. Sadaret müddeti: 4 sene, 11 ay, 16 gündür. Meşhur Karlofça anlaşması Hüseyin Paşa zamanında akdedilmiştir. II.Mustafa devrinde görev yapmıştır.¹⁷¹

72.Daltaban Mustafa Paşa

Milliyeti: Sırp; tayini: 1702 = 1114 senesi; azli: 1703-1114 senesidir. Sadaret müddeti: 4 ay, 20 gündür. Tatar Fitnesi bu cahil ve hatta ümmi Sadrazam'ın mevkiini muhafaza etmek için çıkardığı bir fesad sayılarak azledilmiştir II. Mustafa'nın sadrazamıdır.¹⁷²

73.Kavanoz / Nişancı Ahmet Paşa

Milliyeti: Rus; tayini: 1703=1115 senesi; azli: 1703-1115 senesidir. Sadaret müddeti 2 ay, 26 gündür. Edirne vakasından sonra III Ahmed'in cülusu üzerine sadrazam olmuştur.¹⁷³

74.Enişte/ Damad Hasan Paşa

Milliyeti: Rum, tayini. 1703=1115 senesi; azli: 1704=1116 senesidir. Sadaret müddeti: 10 ay, 11 gündür. Morali bir Rum dönmesi olduğu için Morali Hasan Paşa ismiyle de anılır. IV.Mehmed'in kızı ve III.Ahmed'in kız kardeşi Hatice Sultan'la evlenmiştir. III.Ahmed'in sadrazamıdır.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Danişmend, a.g.e., S 48 - 49

¹⁷¹ Danişmend, a.g.e., S 49 - 50

¹⁷² Danişmend, a.g.e., S 50

¹⁷³ Danişmend, a.g.e., S 51

¹⁷⁴ Danişmend, a.g.e., S 51

75.Köprülü-zade Numan Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini: 1710=1122 senesi; azli: 1710=1122 senesidir. Sadaret müddeti: 2 ay, 2 gündür. Köprülü Mehmet Paşa'nın torunu Köprülü zade Fazıl Mustafa Paşa'nın büyük oğludur. Bu aileden beşinci ve sonuncu sadrazamıdır. Numan Paşa, İkinci Mustafa'nın kızlarından Ayşe Sultan'la evlenmiştir. III.Ahmed'in sadrazamıdır. ¹⁷⁵

76.Ağa-Yusuf Paşa

Milliyeti: Gürcü; tayini: 1711 = 1123 senesi; azli: 1712=1124 senesidir. Sadaret müddeti: 11 ay, 22 gündür. III.Ahmed'in sadrazamıdır. ¹⁷⁶

77.Silahdar / Köse Süleyman Paşa

Milliyeti: Abaza, tayini. 1712=1124 senesi; azli 1713=1125 senesidir. Sadaret müddeti: 4 ay, 24 gündür. III.Ahmed'in sadrazamıdır. ¹⁷⁷

78.Hacı Halil Paşa

Milliyeti: Arnavut, tayini: 1716=1128 senesi; azli: 1717=1129 senesidir. Sadaret müddeti: 1 sene, 5 gündür. III.Ahmed'in sadrazamıdır. ¹⁷⁸

79.Hekimoğlu Ali Paşa

Milliyeti: İtalyan, tayini: 1732=1144 senesi; azli: 1735=--1 148 senesidir. Sadaret müddeti: 3 sene, 4 ay, 1 gün, ilk sadaretidir. Venedikli bir dönme olan Hekimbaşı Nuh Efendi'nin oğludur

II. Tayini: 1742=1 155 senesi; azli: 1743=1 156 senesidir. 1 sene, 5 ay, 2 gün; ikinci sadaretidir. İlk iki sadareti I.Mahmud devrinde olmuştur .

III.Tayini: 1755=1168 senesi; azli: 1755=1168 senesidir. Sadaret müddeti: 3 ay, 1 gündür. Toplam sadareti: 5 sene 4 gündür. Üçüncü sadareti III. Osman zamanındadır. ¹⁷⁹

¹⁷⁵ Danişmend, a.g.e., S 52

¹⁷⁶ Danişmend, a.g.e., S 53

¹⁷⁷ Danişmend, a.g.e., S 53

¹⁷⁸ Danişmend, a.g.e., S 54

¹⁷⁹ Danişmend, a.g.e., S 56-58-60

80.Gürcü-İsmail Paşa

Milliyeti: Gürcü, tayini 1735=1148 senesi, azli: 1735=1148 senesidir. Sadaret müddeti: 5 ay, 13 gündür. I.Mahmud döneminde sadrazamlık yapmıştır.¹⁸⁰

81.Muhsin-zade Abdullah Paşa

Milliyeti: Arap (?); tayini: 1737=1150 senesi, azli; 1737=1150 senesidir Sadaret müddeti: 4 ay. 14 gündür. Halepli olduğu rivayet edilir. I.Mahmud döneminde sadrazamlık yapmıştır.¹⁸¹

82.Hacı-İvaz Mehmed Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini: 1739=1151 senesi; azli, 1740=1153 senesidir Sadaret müddeti: 1 sene, 3 ay, 2 gündür. Yagozinalı-Nasrullah isminde birinin oğludur. I.Mahmud döneminde görev yapmıştır.¹⁸²

83.Tiryaki Hacı Mehmed Paşa

Milliyeti: (?); tayini: 1746=1159 senesi; azli: 1749=1160 senesidir. Sadaret müddeti: 1 sene, 16 gündür. Tiryaki Mehmet Paşa İstanbul'da doğmuşsa da bir yeniçerinin oğlu olduğu için milliyeti belli değildir. I.Mahmud devrinde görev yapmıştır.¹⁸³

84.Boynu Eğri Seyyid Abdullah Paşa

Milliyeti: Arap (?); tayini: 1747=1160 senesi; azli: 1750=1163 senesidir. Sadaret müddeti: 2 sene, 4 ay, 10 gündür. Kerküklüdür. I.Mahmut devrinde görev yapmıştır.

85.Divitdar Mehmet Emin Paşa

Milliyeti: (9); tayini: 1750=1163 senesi; azli: 1752=1165 senesidir. Sadaret müddeti; 2 sene, 5 ay, 29 gündür. Divitdar denilmesinin sebebi Damad İbrahim Paşa'nın divitdarlığında bulunmuş olmasındandır. Vüzeradan Aşçı zaid Mehmed Paşa'nın oğludur. I.Mahmud döneminde görev yapmıştır.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Danişmend, a.g.e., S 56

¹⁸¹ Danişmend, a.g.e., S 57

¹⁸² Danişmend, a.g.e., S 58

¹⁸³ Danişmend, a.g.e., S 59

¹⁸⁴ Danişmend, a.g.e., S 59

86.Yirmi Sekiz zade Mehmed Said Paşa

Milliyeti: Gürcü, tayini: 1755=1169 senesi; azli; 1756=1169 senesidir. Sadaret müddeti: 5 ay, 7 gündür. Paris sefaretnamesiyle meşhur Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin oğludur. III.Osman devrinde görev yapmıştır.¹⁸⁵

87.Muhsin-zade Mehmed Paşa

Milliyeti: Arap, tayini: 1765=1178 senesi, azli, 1768=1182 senesidir. Sadaret müddeti; 3 sene, 4 ay, 10 gün; ilk sadaretidir. III Ahmed'in kızlarından Esmâ-Sultan'la evlendiğinden III. Mustafa'nın enişterindendir .

II. Tayini: 1771 = 1185 senesi; ölümü: 1774=1188 senesidir. Sadaret müddeti: 2 sene, 7 ay, 24 gündür. İkinci sadaretidir. Toplam sadareti: 6 sene, 4 gündür. III.Mustafa'nın döneminde ve son sadrazamıdır. ¹⁸⁶

88.İvaz-zade Halil Paşa

Milliyeti: Arnavut, tayini: 1769=1183 senesi; azli: 1770=1184 senesidir. Sadaret müddeti: 10 ay, 14 gündür. Hacı İvaz Mehmed Paşa'nın oğludur. III.Mustafa'nın döneminde görev yapmıştır. ¹⁸⁷

89.İzzet Mehmed Paşa

Milliyeti: Rum; tayini, 1774=1188 senesi, azli: 1775=1189 senesidir. Sadaret müddeti: 10 ay. 27 gün; ilk sadaretidir.

II. Tayini: 1781 = 1195 senesi; azli: 1782=1196 senesidir. Sadaret müddeti; 1 sene, 6 ay, 3 gündür Toplam sadareti; 2 sene, 5 aydır. I.Abdülhamid devrinde görev yapmıştır.¹⁸⁸

90.Kalafat-Mehmet Paşa

Milliyeti: Bulgar, tayini, 1778=1192 senesi; azli: 1779=1193 senesidir. Sadaret müddeti; 11 ay, 20 gündür. I.Abdülhamid döneminde sadrazamlık yapan Mehmed Paşa, Sofya civarındaki Bulgar köylerinden birinde dünyaya gelmiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Danişmend, a.g.e., S 60

¹⁸⁶ Danişmend, a.g.e., S 62-64

¹⁸⁷ Danişmend, a.g.e., S 64

¹⁸⁸ Danişmend, a.g.e., S 64-65

¹⁸⁹ Danişmend, a.g.e., S 65

91.Hazinedar Şahin Ali Paşa

Milliyeti: Gürcü, tayini: 1785=1199 senesi, azli: 1786=1200 senesidir. Sadaret müddeti: 9 ay, 24 gündür. I.Abdülhamid döneminde görev yapmıştır.¹⁹⁰

92.Koca Yusuf Paşa

Milliyeti. Gürcü; tayini: 1786=1200 senesi, azli: 1789=1203 senesidir. Sadaret müddeti: 3 sene, 4 ay, 14 gün; ilk sadaretidir. Gazi Hasan Paşa'nın yetiştirdiği kölelerdendir.

II. tayini: 1791 = 1205 senesi; azli 1792=1206 senesidir. Sadaret müddeti: 1 sene, 2 ay, 5 gündür. Toplam sadareti: 4 sene, 6 ay, 19 gündür. I.Abdülhamid ve III Selim devirlerinde görev yapmıştır.¹⁹¹

93.Meyyit / Cenaze Hasan Paşa

Milliyeti: Çerkez; tayini: 1789=1203 senesi, azli: 1789=1204 senesidir. Sadaret müddeti 5 ay, 26 gündür. III.Selim devrinde görev yapmıştır.¹⁹²

94.Cezayirli / Palabıyık Gazi Hasan Paşa

Milliyeti. (?); tayini: 1789=1204 senesi; ölümü: 1790=1204 senesidir. Sadaret müddeti 3 ay, 28 gündür. Hacı Osman isminde birinin kölesidir. Garb membalarında aslen İranlı yahut Midillili veyahut Balkanlı olduğuna dair rivayetler mevcuttur. III.Selim'in sadrazamlarındandır..¹⁹³

95.Çelebizade Şerif Hasan Paşa

Milliyeti. (9); tayini: 1790=1204 senesi; idamı: 1791=1205 senesidir. Sadaret müddeti: 9 ay, 25 gündür. Rusçuk ayanı Çelebi Süleyman Ağa'nın oğludur. İdamının sebebi anarşi derecesini bulan idaresizliğidir. III.Selim'in sadrazamlarındandır..¹⁹⁴

¹⁹⁰ Danişmend, a.g.e., S 66

¹⁹¹ Danişmend, a.g.e., S 66 - 68

¹⁹² Danişmend, a.g.e., S 67

¹⁹³ Danişmend, a.g.e., S 67

¹⁹⁴ Danişmend, a.g.e., S 67

96.Damad-Melek Mehmed Paşa

Milliyeti. Boşnak, tayini. 1792=1206 senesi, azli; 1794=1209 senesidir. Sadaret müddeti: 2 sene 5 ay, 16 gündür. Eski beylerbeylerinden Rodos Mutasarrıfı Fındıklı Boşnak-Süleyman Paşa'nın oğludur. III.Ahmed'in kızlarından Zeynep Asime Sultan'ın ikinci kocasıdır. III.Selim'in sadrazamlarındandır.¹⁹⁵

97.Kör-Yusuf Siyaüddin Paşa

Milliyeti: Gürcü, tayini: 1798=1213 senesi, istifası: 1805=1220 senesidir. Sadaret müddeti 6 sene, 7 ay, 25 gün, ilk sadaretidir. Eski İmrahor Mustafa Paşa'nın köleliğinden yetişmesidir İlk sadareti III.Selim'in zamanındadır.

II. Tayini: 1809=1224 senesi; azli; 2 sene, 3 ay, 9 gündür. Toplum sadareti. 8 sene, 11 ay, 4 gündür. İkinci sadareti: II Mahmud döneminde dir.¹⁹⁶

98.Bostancı-başı Hafız İsmail Paşa

Milliyeti: (?); tayini: 1805=1220 senesi, azli: 1806=1221 senesidir. Sadaret müddeti: 1 sene, 6 ay, 20 gündür. Zer-nişanlı / Altın-nişanlı denilen bir hasekinin oğludur. İstanbul'da doğmuşsa da milliyeti, belli değildir. III.Selim'in sadrazamlarındandır.¹⁹⁷

99.Çelebi Mustafa Paşa

Milliyeti: (?); tayini; 1807=1222 senesi; azli: 1808=1223 senesidir. Sadaret müddeti. 1 sene, 1 ay, 10 gündür Yeniçerilikten yetişme Baş Kapu Kethüdası Ahmed Ağa'nın oğludur. IV.Mustafa'nın sadrazamlarındandır.¹⁹⁸

100.Alemdar Mustafa Paşa

Milliyeti: Arnavut (?), tayini: 1808=1223 senesi; şهادeti: 1808=1223 senesidir. Sadaret müddeti: 3 ay, 18 gündür. Rusçuk yeniçerilerinden Hacı Kaşan isminde bir adamın oğludur. Rusçuklu olduğundan bahsedilse de Kalost Arapyan'ın rivayetine göre Hotinlidir. II. Mahmud'un ilk sadrazamıdır.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Danişmend, a.g.e., S 68

¹⁹⁶ Danişmend, a.g.e., S 69 - 71

¹⁹⁷ Danişmend, a.g.e., S 69

¹⁹⁸ Danişmend, a.g.e., S 70

¹⁹⁹ Danişmend, a.g.e., S 70

101.Memiş Paşa

Milliyeti: Arnavut, tayini. 1808=1223 senesi, azli: 1809=1223 senesidir. Sadaret müddeti: 1 ay, 9 gündür. Kör Yusuf Ziya Paşa'nın yetiştirmelerindendir. II.Mahmud'un sadrazamlarındandır.²⁰⁰

102.Hurşid Ahmet Paşa

Milliyeti: Gürcü; tayini: 1812=1227 senesi; azli: 1815=1230 senesidir. Sadaret müddeti: 2 sene, 6 ay, 27 gün. II.Mahmud'un sadrazamıdır.²⁰¹

103.Derviş Mehmed Paşa

Milliyeti: (?); tayini: 1818-1233 senesi, azli: 1820-1235 senesidir. Sadaret müddeti: 2 senedir. Mora'da Arabolu kasabasından Rüstem Ağa'nın oğludur. II. Mahmud'un sadrazamıdır.²⁰²

104.Benderli Ali Paşa

Milliyeti: (?), tayini: 1821= 1236 senesi, azli: 1821-1236 senesidir. Sadaret müddeti: 1 ay, üç gündür. II Mahmud'un sadrazamıdır.²⁰³

105.Hacı Salih Paşa

Milliyeti: Dönme (?), tayini: 1821 = 1236 senesi; azli: 1822=1238 senesidir. Sadaret müddeti: 1 sene. 6 ay, 10 gündür. Aslen İzmirli olan bu Hacı Salih Paşa İstanbul'a gelip ihtida ederek devlet hizmetine girmiştir. II.Mahmud'un sadrazamlarındandır.²⁰⁴

106.Silahdar Ali Paşa

Milliyeti. (?); tayini: 1823=1238 senesi, azli, 1823=1239 senesidir. Sadaret müddeti: 9 ay, 4 gündür. Yeniçerilikten yetişmiş olan eski vüzeradan Ruscuklu yahut Hezargradlı İzzet Ahmet Paşa'nın oğludur. II.Mahmud'un sadrazamıdır.²⁰⁵

200 Danişmend, a.g.e., S 70

201 Danişmend, a.g.e., S 71

202 Danişmend, a.g.e., S 72

203 Danişmend, a.g.e., S 72

204 Danişmend, a.g.e., S 72

205 Danişmend, a.g.e., S 73

107.Benderli Mehmet Selim Sırrı Paşa

Milliyeti: (?); tayini: 1824=1240 senesi; azli: 1828=1244 senesidir. Sadaret müddeti: 4 sene, 1 ay, 10 gündür. Doğum yerinden dolayı Benderli lakabıyla anılsada babası Kapucu Mustafa Ağa'nın Hotinli olduğu rivayet edilir. Yeniçeri Ocağı'nın ilgisiyle neticelenen **Vaka-i Hayriyye** Selim Paşa'nın sadaretine müsadiftir. II.Mahmud'un sadrazamıdır.²⁰⁶

108.Reşid Mehmed Paşa

Milliyeti: Gürcü; tayini: 1829=1244 senesi, azli: 1833=1248 senesidir. Sadaret müddeti: 4 sene, 21 gündür. Kendisinden on sene sonra sadrazam olabilen Koca Hüsrev Paşa'nın kölelerindendir. II.Mahmud'un sadrazamlarındandır.²⁰⁷

109.Koca Hüsrev Mehmet Paşa

Milliyeti: Abaza; tayini: 1839=1255 senesi; azli: 1840=1256 senesidir. Sadaret müddeti: 11 ay, 7 gündür. **Tanzimat-ı Hayriyye** Hüsrev Paşa zamanında ilan edilmiştir. Fakat kendisinin tanzimata muhalif olduğu rivayet edilir. Abdülmecid'in sadrazamlarındandır.²⁰⁸

110.Giritli Mustafa Naili Paşa

Milliyeti: Arnavut, tayini: 1853=1269 senesi; azli: 1853=1269 senesidir. Sadaret müddeti: 1 ay, 25 gündür. İlk sadaretidir. Rumeli'de Kesriye kazasının Polyan köyünden İsmail Beyin oğludur .

II. Tayini: 1853= 1269 senesi, azli: 1854=1270 senesidir. Sadaret müddeti: 10 ay, 20 gündür. İlk sadaretinden azli üzerine iki gün mazul kaldıktan sonra tekrar makamına iade edildi .

III. Tayini: 1857=1273 senesi; azli: 1857=1274 senesidir. Sadaret müddeti: 2 ay, 17 gündür. Toplam sadareti 1 sene, 3 ay, 2 gündür. Üç sadareti de Abdülmecid dönemindedir.²⁰⁹

206 Danışmend, a.g.e., S 74

207 Danışmend, a.g.e., S 74

208 Danışmend, a.g.e., S 75

209 Danışmend, a.g.e., S 79-80-81

111. Mahmud Nedim Paşa

Milliyeti. Gürcü, tayini: 1871 = 1288 senesi; azli: 1872=1289 senesidir. Sadaret müddeti: 10 ay, 24 gün ilk sadaretidir. Eski vüzeradan ve Daovi nazırlarından Gürcü Mehmet Necip Paşa'nın küçük oğludur. İstanbul'da doğmuştur. Rus taraftarlığıyla meşhurdur .

II. Tayini: 1875=1292 senesi, azli: 1876=1293 senesidir. Sadaret müddeti. 8 ay. 16 gündür. İkinci sadaretidir. Toplam sadareti: 1 sene, 7 ay, 10 gündür. İki sadareti de Abdülaziz döneminde dir.²¹⁰

112.İbrahim Edhem Paşa

Milliyeti: Rum, tayini; 1877=1294 senesi; azli: 1878=1295 senesidir. Sadaret müddeti: 11 ay, 4 gündür. Kara Hüsrev Mehmed Paşa'nın kölelerindendir. Takriben 1817=1818 tarihinde, Sakız'da doğmuştur. İlk Osmanlı Meclisi Mebusanı bunun sadareti devrinde açılmıştır. II Abdulhamid'in sadrazamlarındandır.²¹¹

113.Ahmed Hamdi Paşa

. Milliyeti: Abaza; tayini: 1878=1295 senesi; azli: 1878=1295 senesidir. Sadaret müddeti. 24 gündür. Melek Ahmed Paşa'nın ahfadından Yahya Bey'in oğludur. II.Abdulhamid'in sadrazamlarındandır. Hamdi Paşa, 1826=27 tarihinde İstanbul'da doğmuştur.²¹²

114.Tunuslu Hayreddin Paşa

Milliyeti: Abaza; tayini: 1878=1295 senesi; azli: 1879= 1296 senesidir. Sadaret müddeti, 7 ay, 26 gündür. Kafkasya'dan köle olarak İstanbul'a getirilmiş, ilk önce Nakibü'l Eşraf Kıbrıslı Tahsin Bey'e satıldıktan sonra Tunus Valisi Ahmed Paşa'da ondan satın alıp, tahsil ve terbiye ettirmiştir. Tunus eyaletinde yetişip oranın vezirliğine kadar yükseldiği için Tunuslu denilir II.Abdulhamid'in sadrazamlarındandır.²¹³

210 Danişmend, a.g.e., S 85-87

211 Danişmend, a.g.e., S 89

212 Danişmend, a.g.e., S 89

213 Danişmend, a.g.e., S 91

115.Mehmed Ferid Paşa

Milliyeti: Arnavut, tayini: 1903=1320 senesi; azli: 1908=1326 senesidir. Sadaret müddeti. 5 sene, 6 ay, 8 gündür. Avlonyalı Mustafa Paşa isminde bir Arnavut Beyi'nin oğludur. Soyadı Vloradır. 1851-52 tarihinde Yanya'da doğmuştur II.Abdulhamid'in sadrazamlarındandır.²¹⁴

116.Mısırlı Said Halim Paşa

Milliyeti: Arnavut (?), tayini: 1913=1331 senesi; istifası: 1917=1335 senesidir. Sadaret müddeti: 3 sene, 7 ay, 21 gündür. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın dördüncü oğlu olan vüzeradan ve Şurayı Devlet Azası'ndan Halim Paşanın oğludur. 1863-64 tarihinde Kahire'de doğmuştur. Kendisi harbe iştirak aleyhinde olduğu halde ittihatçıların gizli oyunları ile Osmanlı Devleti onun haberi bile olmadan harbi umumiye girmiştir. V.Mehmed'in sadrazamlarındandır.²¹⁵

117.Mehmet Talat Paşa

Milliyeti: (?); tayini: 1917=1335 senesi; istifası: 1918=1337 senesidir. Sadaret müddeti: 1 sene, 8 ay, 2 gündür. Kırcaalili Ahmed Vasıf Efendi'nin oğludur. Edirne doğumlu olan Talat Paşa'nın annesinin adı Hüzmüzdür. Talat Paşa'nın çingene ırkından olduğu hakkında meşhur bir rivayet vardır. V.Mehmet Reşat'ın sadrazamıdır.²¹⁶

118.Ahmet İzzet Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini: 1918=1337 senesi; istifası: 1918=1337 senesidir. Sadaret müddeti: 25 gündür. Eski Van Mutasarrıflarından Haydar Bey'in oğludur. 1864 tarihinde Manastır vilayetinin Naslıç kasabasında doğmuştur. VI.Mehmed'in sadrazamlarındandır.²¹⁷

119.Damad Ferid Paşa

Milliyeti: Arnavut; tayini: 1919=1337 senesi; istifası: 1919=1337 senesidir. Sadaret müddeti; 2 ay, 13 gündür. İlk sadareti. Şurayı Devlet Azalığı'yla, Bahriye Müsteşarlığı'nda bulunmuş olan

214 Danışmend, a.g.e., S 97

215 Danışmend, a.g.e., S 102

216 Danışmend, a.g.e., S 102

217 Danışmend, a.g.e., S 103

Masan İzzet Efendi isminde bir Malisorun oğludur. 1853-54 tarihinde doğmuştur. Sultan Mecid'in kızlarından Mediha Sultan'la evlenmiştir.

II. Tayini: 1919=1337 senesi; istifası: 1919=1337 senesindedir. Sadaret müddeti 2 ay, 2 gündür.

III. Tayini: 1919=1337 senesi; istifası: 1919=1338 senesidir. Sadaret müddeti: 2 ay, 11 gündür.²¹⁸

IV. Tayini: 1920=1338 senesi, istifası: 1920=1339 senesidir Sadaret müddeti; 2 ay, 17 gündür. VI. Mehmed'in sadrazamıdır. Toplam sadareti: 1 sene, 1 ay, 8 gündür.²¹⁹

120. Salih Hulusi Paşa

Milliyeti: Abaza; tayini: 1920=1338 senesi, istifası: 1920=1338 senesidir. Sadaret müddeti 25 gündür. Bahriye feriklerinden Liman Reisi Dilaver Paşa'nın oğludur. 1864-65 tarihinde Tophane'de doğmuştur. VI. Mehmed'in sadrazamlarındandır.²²⁰

218 Danışmend, a.g.e., S 104-105

219 Danışmend, a.g.e., S 104-105-106

220 Danışmend, a.g.e., S 105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEVŞİRME SİSTEMİ'NE VE OSMANLI'YA YAPILAN ELEŞTİRİLER VE VERİLEN CEVAPLAR

I.Batılı Tarihçilerin Devşirme Sistemine Eleştirileri ve Verilen Cevaplar

1430 yıllarına doğru, Hristiyan tebaa çocuklarının askerlik için devşirilmesi usulü konulmak suretiyle bu mesele de devletin prensiplerine uygun olarak; II. Murad tarafından halledilmişti. Bunlar zorla Müslüman ediliyor, hususi tahsil müesseselerine gönderiliyor, orada Türkleştirilerek çoğu ordu için yetiştiriliyordu. Fakat daha yüksek kabiliyet gösterenler sarayda hizmet etmek veya devlet memuru olmak üzere okutuluyordu. Bu şekilde Gazi hareketinin iki esas prensibi ihtida ve gayri mütecanis unsurları temsil, devlet müessesesinde tamamıyla birleştirilmişti. Buradan Yeniçeri teşkilatını kastediyoruz; Yeniçerilik daha önce vardı, fakat o zaman gazilerin akın ettikleri memleketlerden esir aldıkları delikanlılardan müteşekkildi. Şimdi ise, kendi eyaletlerinden muntazam olarak devşirme yoluyla asker alınması, bu müesseseyi Osmanlı Devleti'nin en vazgeçilmez kurumlarından birisi haline getirdi; ve ordudaki yeri, muhafız alayı olmaktan çok daha önemli idi. Bu müessesede yerli halkın en iyi unsurları devlete en sadık ve fedakar hadimler olarak yetiştirilebiliyordu. Bu müessese sayesinde, gayri mütecanis Hristiyan halk devlete en büyük devlet adamları ve asker komutanlarını vermiştir. Eski Müslüman geleneklerinin temsilcileri olan Ulema şimdi kendi kuvvetlerine karşılık bulmuşlardı. Bundan başka eski Müslüman ilim ve irfanı, artık cemiyetin yüksek sınıfının manevi kanaatinden ayrılmıştı. ¹

¹ Paull Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, İstanbul, 1947, S 63

Wittekk'in Devşirme ve Şeriat nazariyesine göre, Osmanlı'lar Şafii fıkhına dayanarak devşirme yöntemine başvurmuştu. Yani bu durum İslam Hukukuna aykırı değildir. Çünkü Şafii fıkhına göre, Rumlar hariç, Balkanlar'daki bütün Hristiyanlar ehli zimmet değildir. Ancak bu görüş sağlam temellere dayanmamaktadır. Nitekim şunu belirtmemiz gerekir ki, devşirme yalnız Balkanlardan değil, Anadolu'dan da toplandığı gibi, bu işlem Kuzey Balkan toplulukları ile Wittek'in ehl-i zimmet saydığı Rumlar'a da uygulanmıştır. Kaldı ki, resmen Hanefi Mezhebi'nden olan Osmanlı Padişahları'nın Şafii fıkhına göre uygulamada bulunmuş olmaları çok kuşkuludur.

Esasen devşirme, yapısı itibariyle Osmanlı Devleti için doğal, hatta zorunlu bir durumdur. Bir devlet içindeki her vatandaşın normal olarak askerlik görevini yapması gerekir. Buraya kadar herşey normaldir. Anlaşmazlığın çıktığı asıl nokta, toplanan çocukların mutlaka Türk-İslam kültürüyle eğitilmiş olmasıdır. İlk bakışta bu, zorla bir İslamlaştırma ve dolayısıyla Fıkha aykırı bir durum gibi görünür. Ama yine fıkhnın kesin olarak belirttiği üzere, ehli zimmetin askerlik yapma yasağı karşısında devşirmelerin Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması bir zorunluluk olur.² Devşirme usulü hususunda Batılılar, roman ve hikayelerinde olayı saptırarak, bunun Hristiyan toplumların tepkisine yol açtığı tezini iletmişlerdir. Halbuki bunun böyle olmadığı, devşirilen çocuğun istikbalinin parlak olması sebebiyle, ailelerin kendi çocuklarının devşirilmesi için devşirme memurlarına rüşvet bile verdikleri ortaya çıkmıştır. Netice itibariyle kul sisteminin en azından uzun bir dönem için Osmanlı'nın zaafı değil, gücü olduğunu, bu sistem sayesinde yüzlerce yıl geniş bir coğrafya üzerinde farklı inanç ve kökenlere mensup toplumları bir arada tutabildiğini, Türk kültürünün bu bileşimin çimentosu olduğunu söyleyebiliriz.³

Sultan Murad'ın devşirme konusu Avrupa'da fetih edilmiş olan mıntıkalarındaki Hristiyan gençlerinden haraç bedelinin tediyesi suretiyle askeri hizmet mecburiyetinden kurtulma imtiyazını topluyordu.⁴ Gerçekten, Saray Ağaları, Muhafızlar ve İçoğlanları, Yeniçeri ordusunu oluşturan subay ve erler gibi, hep genç yaşta düşman ülkelerinden yahut tabiiyet altındaki

2 Ercan, a.g.e., S 720 - 721

3 Ünal a.g.e., S 32 - 33

4 Gibbons, a.g.e., S 99

Hristiyan halktan kaldırılıp Müslüman edilmiş ve Türkleştirilmiş yabancılardır. Padişah devlet idaresinde ve savaşta ise gitgide bu kullara dayanıyor, eyaletlerinin valilerini, vükelasını hatta damatlarını bunların safından seçiyordu. Gazi unsuru sınırlarda bırakılıyor ve sınırlar Balkanlar üzerinden Batıya doğru ne kadar çok ilerlerse, merkez bölgelerde teşekkül eden Osmanlı cemiyetiyle temasını o nispette kaybediyordu.⁵

Osmanlı'ların asırlarca, Avrupalı'lar tarafından bir nefret mevzuu ihdas edilmelerine hak vermektedir İlave edelim ki bu garip asker alma usulü ile birlikte Osmanlı'lar aynı zamanda Hristiyanlar'ın en insani unsurunu ortadan kaldırmak ve mağlupların eline silah vermeksizin kendi askerlerinin miktarını iki kat artırmak çaresini bulmuşlardır.⁶

Batılı tarihçilere göre; Kapukulları devletin çoban köpekleridir. Dolayısıyla ile avcıl bir donanımda kurtları (beyler) değil, köpekler (devşirmeler) yoldaş olarak seçilecektir. Hatta bunlar yoldaşlık gibi eşit bir statüde de değildirler; yalnızca kuldurlar. Bu ise sultanı tanrısal bir yücelikte tutarak tüm sistemi, bireylerin bu tanrısal otorite önünde hiçleştiği, sultanla tebaa arasındaki mesafenin sonsuzluğunda dondurur. Zira kurtlar her an devlet sofrasına üşüşebilecekken köpekler yalnızca kendilerine verilenle yetineceklerdir. Ama savaş aygıtının etkisiz hale getirileceği gelecekte ise artık devlet sofrasını savunabilecek hiç kimse (kurtlar) yoktur, köpekler ise saldırganlarla birliktedirler; yani yeni üstün gücü, yanında ve üstün güçle birlikte devlet sofrasına üşüşeceklerdir.⁷

Osmanlı ailesine bağlı, köle olmaktan çok, sultanın adamı ve kulu terimi olarak daha tanımlanan gulam statüsünde çok sayıda personel bulunuyordu. Kul sistemi köle sistemi değil aksine devlet içinde prestij ve ayrıcalık işareti ve anlamını taşır Osmanlı ailesinde Kapıkulu Ocağı'na kayıt yapılırken; izlenen ana prensip, bu ocağa yazılacakların gılman sınıfından ve Padişah'ın Müslüman Türk uyruklarından kimsenin alınmaması keyfiyetidir. Bu üstün ve imtiyazlı sınıfa girebilmenin en önemli şartı, gayri müslim sınıfından olmak ve Türk doğmamış olmaktır.⁸

5 Paul Wittek, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Aşiretlerinin Yeri" Tarih Dergisi, C XIII, Sayı 17-18, Mart 1962 - Eylül 1963, S 264

6 Gibbons, a.g.e., S 99

7 Aktaş, a.g.e., S 104

8 Parr., a.g.m., S 151

Yine bazı Batılı tarihçilere göre;ehl-i zimmetin çocuklarının zorla alınması onların haklarına saldırıdır;dolayısıyla da İslam Hukuku'na aykırıdır.Bu görüş sağlam temellere dayanmamaktadır. Zira, Hristiyan halkın çocuklarını, bazı karşı koymalara rağmen, bazen de memnuniyetle verdiklerini hatta bunun için hileye başvurdıklarını ifade etmiştik. Bu durumda ehl-i zimmetin haklarına saldırıdan söz etmek yanlış olur. Yine yukarıda belirttiğimiz gibi, eğer bu bir haksızlık ve baskı ise, Yeniçeri olduktan sonra bu haksızlığı gidermek ve bu baskıdan kurtulmak için pek çok imkân vardır. Oysa Osmanlı Tarihi'nde böyle bir olay görülmemiştir.

Bu durumda ehli zimmetin haklarına saldırıdan söz etmek yanlış değilse, bunu kanıtlayacak belge ve olayların ortaya konulması gerekir .Bir an için Müslüman olmayan halkın hepsinin devşirme yöntemine karşı olduğunu kabul etsek bile, bunu yine İslam Hukuku'nun bazı hükümleriyle bağdaştırmak mümkündür. Fıkıha göre, zımnî asker olamaz, fakat Hz. Muhammed'in Necranlılar'la yaptığı anlaşmaya göre buradaki zımnîler, bir çeşit askerlik vergisi olarak belirli sayıda zırh vermeyi yüklenmişlerdir.

İşte Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanlardan alınan devşirmeyi, onların askerlikten bağışlanmalarına karşılık bir çeşit bedel veya vergi kabul edebiliriz. Bu arada Zımnîlerden alınan cizyeyi de, Müslümanlardan alınan zekata karşılık göstermek gerekir.⁹ Batılı tarihçilerden bazıları, özellikle Gibbons, Devşirme yönteminin doğrudan doğruya İslamlaştırma politikasıyla ilgili olduğunu iddia etmektedir. En azından Osmanlı İmparatorluğu açık ve kesin bir İslamlaştırma politikası izlemiş olsaydı, sınırları içindeki toplulukların en az yüzde doksanın bugün Müslüman olması gerekirdi. Bir İslamlaştırma politikası izlemeye o günkü koşullar son derece elverişli olduğu gibi, böyle bir uygulamaya engel olabilecek herhangi bir siyasal güç de yoktu. Osmanlı Devleti bilinçli olarak yaygın bir Türkleştirme ve İslamlaştırma politikası izlememiştir. Devşirme çocuklarına Türk-İslam eğitimi verilmesinin nedenleri başkadır Devşirme uygulaması Türkleşme ve İslamlaşmaya çok dar sınırlar içinde etkili olabilmiştir Eğer Osmanlı Devleti'nde Hristiyan yerli halkı ezmek ve baskı altında tutmak politikası olsaydı, bugünkü Balkan ulusları ve devletlerinin bugün daha farklı bir durumda olmaları gerekirdi..¹⁰

9 Ercan, a.g.e., S 719 - 720

10 Ercan, a.g.e., S 694

Ayrıca devşirme yönteminin, baskı ile İslamlaştırma ve Türkleştirme olarak izah edilmesi, Devşirmelerin, devletin çok mümtaz görevlerine, yerli Müslüman-Türk tebaayı ikinci tabakaya bıraktığı gerçeği göz önünde tutulacak olursa; bu iddia ancak cehaletin bir göstergesi olabilir. Batılı tarihçilerden bir kısmının, bir türlü tarafsız olarak üzerinde duramadıkları konu **ihtida** sorunudur. Bu konu, Osmanlı Devleti'ni yermek için kullanılmış ve bazen gerçeklere hemen hemen hiç uymayan görüşler ortaya atılmıştır. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki. Osmanlı Devleti'nde zorla ihtida ettirmek yoluna kesinlikle gidilmemiştir. Çünkü böyle bir davranış her şeyden önce devletin maddi çıkarlarına aykırıdır. Bilindiği gibi Müslüman olmayan halk, askerlikten muaf olmanın karşılığı olarak veya Müslümanların verdiği zekatın karşılığı olarak bir vergi (cizye) ödüyor, bu da oldukça önemli bir miktar tutuyordu. Halkın Müslüman olması demek bu gelirin azalması demektir.¹¹

Yukarıda belirttiğimiz gibi, İslam Hukuku'nda bu konuyla doğrudan ilgili açık ve kesin hükümler bulunmaması nedeniyle bizim kesin bir sonuca varmamız imkânsızdır. Fıkha uygun olup olmadığı konusunda hukuki yönden kuşkuda bulunduğumuz devşirme yönteminin, Osmanlı Devleti içinde doğal bir davranış ve uygulama olduğunu daha açık bir biçimde söyleyebiliriz. Devşirme yöntemini, dönemin Uleması hukuki bir temele oturtmamış olsa bile, Cihanşümul bir devletin bazı siyasi kararlar alması da, en azından günümüzdeki çağdaş demokratik devletlerin uygulamaları kadar haklı ve mantıklı olsa gerek.

Devşirme, devletin ihtiyaçlarından doğan ve örf hukukuna dayanan bir uygulamadır. Bu uygulamanın Anadolu ve Balkanlar'daki Türkleşme ve İslamlaşmaya etkisi çok sınırlı olmuştur. Çünkü devşirme;

1 Zaman olarak sınırlıdır.

2. Bölge olarak sınırlıdır

3. Etnik yapı olarak sınırlıdır

4 Din bakımından sınırlıdır (Yahudilerden tarihin hiçbir döneminde devşirme alınmamıştır).*

5. Her yıl toplanmaması bakımından sınırlıdır.

* Sonuç bölümünde gerekli izah yapılmıştır.

11 Ercan, a.g.e., S 698

6. Her seferinde toplumun bütün fertlerinin devşirilmemesi bakımından sınırlıdır.

7. Toplanan çocukların yaş durumları bakımından sınırlıdır

8. Fizik yapıları bakımından sınırlıdır

9. Sosyal durumları bakımından sınırlıdır.

10. Kültürel durumları bakımından sınırlıdır.

11. Ailenin çocuk sayısı bakımından sınırlıdır.

Bu kadar sınırlı şartlar altında devşirmenin, Türkleşme ve İslamlaşmaya etkisinin de sınırlı olması doğrudur.

Sonuç olarak, devşirmenin Türkleşme ve İslamlaşmaya etkisi ise geniş Osmanlı Tarihi içinde sözünü etmeye değmeyecek kadar azdır. Türkleşme ve İslamlaşmada Türk olmayan, unsurların hepsinin oranı yüzde ile söyleyecek olursak %10'dan çok aşağıdır.¹²

Asıllarını ve ailelerini hiçbir şekilde unutmayan bu kişilerin geç de olsa eski din ve hayatlarına dönmeleri mümkündür. Şöyle ki, Müslüman olan Yeniçeriler'in İslam Hukuk hükümlerine göre İslamiyet'ten ayrılmaları (irtidat) kesin olarak yasaklanmışsa da bu kimseler Osmanlı İmparatorluğu sınırları dışına çıktıkları takdirde sorun kalmayacaktır. Savaş sırasında, özellikle yenilgiyle sonuçlanan savaşlarda, düşman tarafına geçmek, hatta bu işi bütün Yeniçeriler'in toptan yapmaları mümkün ve çok kolaydır. Oysa şimdiye dek böyle bir olayı doğrulayacak belge bulunamamıştır. Sınırlarda her an komşu devletlerle ilişkide bulunan kalelerde genellikle yeniçeriler bulunurdu. Oysa buralarda da durum aynıdır. Bazı batılı araştırmacılar ve kaynakların belirttikleri gibi devşirme yöntemi bir baskı unsuru veya Türkleştirme ve İslamlaştırma aracı olarak kullanılmış olsaydı, yukarıda belirttiğimiz olaylardan birisinin olması gerekirdi. Böyle olayların olmamış olması. Acemi oğlanı ve Yeniçerilerin yeni durumlarını isteyerek kabul ettiklerini, benimsediklerini gösterir. Netice itibarıyla devşirme sırasında görülen kaçmalara karşılık, kapıya çıktıktan sonra, asıllarını ve ailelerini unutmamalarına rağmen, bir baskı söz konusu değildir.¹³

Bazı araştırmacıların iddia ettiği gibi ismen kul olan Devşirmeler köle değil; Osmanlı'nın asli unsurunun efendisi olmuşlardır. Haddizatında fetihten önce Hristiyan idarecilerin zulmünden bıkmış olan halkın,

¹² Ercan, a.g.e., S 721 - 722

¹³ Ercan, a.g.e., S 719

Osmanlı idaresinde köleliğe bile razı olduklarını tarihi belgelerin az olmaması herhalde bu tip iddialara bir başka cevap olur. Hemen umumiyetle Türk fütuhâtı, istilaya uğrayan devletlerin inhitâtı sebebi değil, çöküşlerinin ve zaaflarının bir neticesi idi . Bu zafer ve seferlerin dayandığı imanlı bir gaye vardı. İstilaya uğrayan hemen bütün kavimler, Türk patronajının getirdiği içtimai nizam, sulh, asayiş, istikrar ve medeniyette, beka ve devamlarının teminatını görerek bu yeni idareye ısınmışlardı . Zira bu çeşitli kavimlerin milli ve dini varlıklarına tarife sığmaz bir dostluk ve kardeşlik havası içinde sokulup, saygı göstermiş küçük milletlerin ve iptidai siteler hayatı yaşayan cemaatlerin eski törelere dayanan hukuki ve içtimai esaslarını değiştirmeye kalkmamış, yalnız bir konfederasyonun çatısı altında, barıştırmacı ana kavim rolünde, kendine has bir devletçilik ve idarecilik dehasıyla, tabasını kucaklamışlardı.

Osmanlı medeniyetinin terkihi incelik, şefkat, adalet, merhamet gibi üstün meziyetlerden oluşmuştu. Onun içinde seviyeli idi. Onun için dostundüşmanın abide ve imanına saygılı, vicdan ve itikadına hürmetkardı. Değil o demin, bugünün dahi akıl erdiremeyeceği ölçüde yumuşak ve müsamahakar olan bu medeniyet, yalnız bir dış tabiat medeniyeti değil, aynı zamanda bir iç tabiat medeniyeti idi. üstünlüğü işte bu çifte kuvveti bünyesinde aksiyon haline getirip cemiyete mal etmiş olmasında idi.

Osmanlılar istemiş olsalardı, idareleri altında olan bütün bu kavimleri top yekun milli, içtimai ve vicdani hüviyetlerinden soyup kendi potaları içinde eritirlerdi. Ancak yapmadılar. Zira asaletleri, adaletleri, imanları ve medeni seviyeleri buna müsait değildi.¹⁴

Batılı tarihçilerin tarihsel eleştiri noktasında verilecek farklı bir cevapta şu olsa gerek 1774-1856 yılları arasında yaşayan Hammer koyu bir Hıristiyan'dır ve tenkit edilen Müslüman bir milletin tarihini yazmıştır. Farklı bir ümmetin tarihini yazmak bir yana, aynı dinden tarihçilerin, kendi tarihlerinin safhalarına bakışları bile değişiktir. Tarihi olayların içinde devamlı yorum gizlidir, yorum değer yargılarıyla iç içedir; bu da değer yargılarının iyi bilinmelerinin tarihin anlaşılmasındaki önemini göstermektedir. Hıristiyan Hammer, Osmanlı Devleti 'Tarihi'ni XIX yüzyılın başlarında kaleme aldı ve dört yüz yıl önceki Müslümanları değerlendirdi. Yorumları ne kadar isabetli olabilir. ¹⁵

¹⁴ Ayverdi, a.g.e, S 220 - 221

¹⁵ Aksun, a.g.e., S 7-8

2.Türk Tarihçilerin Devşirme Sistemi'ne Eleştirileri ve Cevapları

Türk aydını, İmparatorluğun zayıflamasının ve parçalanmasının sebeplerini düşünürken, içinde bulunduğu fikri atmosferin de tesiriyle bir günah keçisi olarak dönme ve devşirmeleri buluvermiş ve İmparatorluğun yıkılmasının sebeplerini onlara yüklemiştir. Bu görüşü doğrulamak için tarihi olaylar gözden geçirilmiş ve etnik milliyetçilik nokta-i nazarından Osmanlı Tarihi yorumlanmaya çalışılmıştır. Sonuçta, Osmanlı Tarihi'nin Türk asıllılarla devşirme kökenliler arasındaki bir çatışmadan ibaret olduğu. Celali isyanlarının bile Türk kökenli sipahilerin önderliğinde Anadolu Türk-lüğü tarafından devşirme kökenlileri temsil eden İstanbul'a karşı çıkarıldığı yeniçerilerin devşirme kökenli oldukları için sık sık ayaklandıkları ve İmparatorluğu yıprattıkları devşirme kökenli vezirlerin devlete sürekli ihanet ettikleri kanaatine varılmıştır.

Kanaatimizce bu meselede göz ardı edilen noktalardan birisi şudur: Osmanlı'da etnik anlamda bir milliyetçilik ve Türklük kimliği yoktur. Osmanlı özellikle Şia tesirinde kalan göçebe Türkmenler'i için Türk, göçebe, vahşi, medeniyetten uzak, kaba saba bir insanı ifade eder. Ancak hemen belirtelim ki, Osmanlı'nın kültürel kimliği Türk'tür. Türkçe konuşur, Türk musikisi dinler, söyler, besteler, Türk toplumunun Orta Asya'dan beri getirdiği değerler ile sonradan kazandığı kültürel unsurları taşır. Ancak Osmanlı kendisini hiçbir zaman Türk olarak nitelemez. Namık Kemal dahi hep Osmanlılarız demiştir. Türk sözünü ilk defa bugünkü anlamda Mehmed Emin 1897'lerde, **“Ben bir Türküm dinim cinsin uludur”** mısraıyla başlayan şiirinde terennüm etmiştir.¹⁶

Öte yandan devşirme kökenli devlet adamlarımızın kültürel kimlik açısından Türklükleri asla tartışılmaz. Bir Gedik Ahmet Paşa, Makbul, İbrahim Paşa, Sokullu Mehmet Paşa, Köprülüler vs. kökenleri ne olursa olsun Türkçe konuşurlar. Türk gibi düşünürler. Türk gibi hareket ederlerdi. En azından Osmanlı Tarihi'nde yukarıdaki düşünceleri çürütecek etnik anlamda kaynaklanmış bir hainlik belgesi yoktur. Bunların hiçbirisinin mensup oldukları etnik grupların lehinde, Arnautluk, Boşnaklık, Sırpılık. Hırvatlık vs adına çalıştıkları iddia edilemez. İçlerinde değersiz, alçak, hain, korkak olanları muhakkak ki vardır. Ancak bunların sebebinin etnik kökenle alakası olmayıp; daha çok siyasi imtiyaz elde etmekle ilgilidir. Bunlar için çok

16 Ünal, a.g.e., S 30-31

defa yapılan suçlamalar, akrabalarını korudu, devlet kademesine yerleştirdi, Hristiyanlara yardım etti vs. gibi hususlardır . Bu tür davranışları Türk asıllı olanlarda yapmışlardır. Akrabasını koruyan devlet adamına her zaman ve her yerde rastlanır. Bu mücadelelerin hiç birisinde, Osmanlı'dan ayrılma düşüncesi olmamıştır.

Bilakis etnik çeşitliliğin ve kul sisteminin Osmanlı Devleti'nin gücü ve orijinallliği olduğunu, kendine has bir kültür yapısı teşekkül ettiği ve böyle bir ortamda fiziki, ahlaki ve entelektüel özelliklerin en uygun biçimde bir araya gelmesi fırsatının doğduğu bizzat Osmanlı münevverlerince ileri sürülmüştür. Osmanlı hiçbir toplumun kültürünü kendi kültürü lehinde istismar etmeye kalkışmamıştır. Bilakis cemaatleşmeyi teşvik ederek, özellikle Hristiyan toplumların kültürlerini yaşatmalarına dolaylı olarak yardımcı olmuştur. Yani bir kültür ırkçılığında söz konusu değildir. Eğer tersi olsaydı Balkanlar'daki toplumların Müslüman olmaya zorlanması gerekirdi. Hristiyanlar'ın Müslüman olmasına sıcak bakılmakla beraber, bu hususta bir politika takip edilmiş değildi. Zira İslam dininin temel prensipleri buna mani idi.¹⁷

Çocukları devşirilen ailelerin derin üzüntüsünü küçümsememek gerek, hali vakti yerinde ailenin devşirme toplamaya gelen Padişah adamlarına rüşvet vererek ya da saklayarak çocuklarını kurtardığı oluyor. Öte yandan, yerinden yurdundan kopartılan, yeni bir kimlik verilen devşirmelerin, üstün rütbe kazandıklarında ailelerini de düşündükleri ve onlara yardım ettikleri gözlenebiliyordu. Sayıları az olduğu halde belki seçkin olduklarından devşirmelerin üstün bir siyasal önemi var.¹⁸ Ülke içinden kul toplama yönteminin Şer'an uygun olmaması ise önceleri tartışılmamış bile. Devşirme yöntemi ile kul toplamak acaba ele geçirilen bölgelerde Müslümanlaşmayı sağlamak amacı ile açıklanabilir mi? Osmanlı kul düzeninin toplamı içinde devşirmenin sayıca azlığını göz önüne aldığımızda böyle bir amaç akla yakın gelmiyor.¹⁹

Yeniçeri örgütü, Osmanlı Devleti'nin kendi halkına yabancı, kendi halkının dışında ve üstünde bir örgüt olduğunun tipik bir örneğidir. Yeniçeriler Padişah'ın ve merkezi otoritenin çocuklarıdır. Onların baba ve anaları mutluluk kapısı (südde-i saadet = padişah makamı) demek, hiçbir

17 Ünal, a.g.e., S 31 - 32

18 Kunt, a.g.m., S 164

19 Kunt, a.g.m., S 164

abartı taşımadan gerçeği olduğu gibi ifade etmektedir. Çünkü yeniçeri, henüz çocuk yaşında (7-8 yaş) Osmanlı Toprakları dışında yaşayan ana ve baba kucağından zorla koparılıyor ve Anadolu'ya getirilip; bir Müslüman aileye teslim ediliyor, yeniçeri adayı çocuk, burada zaman zaman barışçı, zaman zaman ıslah edici yöntemlerle, zaman zamanda umutsuzluk aşıl原因arak Müslümanlaştırılıyor; Acemi Ocağı'na teslim ediliyor ve sonra da yeniçeri oluyordu.²⁰

Devlet, merkezi feodal bir yapıya düşüncede devletin kuruluşuna katılan Anadolu'nun devlet üzerindeki etkinliği hemen tümenden kırılmış ve devlet çarkı, zorla Müslümanlaşmış yada asimilasyoncu yöntemlerle Müslümanlaştırılmış dönmelerin eline geçmiştir.²¹ Bu şekilde yetişen ve asimilasyoncu yöntemlerle İslamlaşan çocuklar bir kaç yıl sonra yeniçeri yetiştirilmek üzere Acemi Oğlanlar Ocağı'na alınmışlardır. Tutsaklardan uzun boylu ve güzel olanları İç Oğlanı örgütüne alınırdı. Bunlar vezir ve bey saraylarında yetiştirildikten sonra padişah saraylarına teslim edilirdi. Demek oluyor ki, bu çocuklar emsallerine nispetle daha iyi sağlık.beslenme ve eğitim imkanlarına sahiptilerdi.

Padişahın yaya askeri olan Yeniçeri Ocağı 1363 tarihinde kurulmuştur. Rivayetlere göre ya da Osmanlı resmi tarihine göre ocağın kuruluşunda Hacı Bektaş Veli'den izin veya duası alınmıştır. ²² Kuruluş dönemi Osmanlı toplumunda etkin iktidar olarak gözlediğimiz Türkmen aristokrasisi başlangıçta kapıkulunun gelişmesine göz yummakla kendi sonunu hazırlamış ve bundan yararlanmasını bilen kapıkulu, F. Sultan Mehmet döneminden başlayarak; İmparatorluk yönetimindeki Türk unsuru tümüyle saf dışı etmiştir.²³ Bu ifadenin doğruluğunu kabul etmek için belirtilen dönemden sonra Türk kökenli sadrazamların olmaması gerekir ki Türk sadrazamların mevcudiyeti yukarıdaki ifadeyi sadece iddia konumunda bırakmış olur.

20 Keçeli, a.g.e., S 75

21 Keçeli, a.g.e., S 78

22 Keçeli, a.g.e., S 73 - 74

23 Ateş, a.g.e., S 161

3.Devşirme Sistemi'ne Eleştirilerin Sebepleri

Devşirme sistemi ve bu sistem içerisinde yetişen devlet adamları üzerinde günümüzde bir çok yorumda bulunmaktadır. Bu husus hakkında aydınlarımızın ve halkın zihninde ilki bir esasa dayanmayan ve tarihi gerçeklerden uzak bazı fikirler yer etmiştir. Bazı aydınlarımızın kafasındaki düşünce şudur: Devşirme sistemi Osmanlı İmparatorluğu için son derece zararlı olmuş, bu sistem içerisinde yetişen devlet adamları Türklük için olumsuz rol oynamış ve devşirme kökenli rical devleti yıkıma götürmüştür. Dolayısıyla tarihimiz bunların ihaneti ile doludur. Hatta bazı aydınlarımız daha da ileri giderek; biyolojik manada ırkçılığa inanmakta, insana ait kahramanlık, yiğitlik, misafirperverlik ve alicenaplık gibi hasletlerin genlerle nesilden nesile intikal ettiğini zannetmektedir.²⁴

Kul sistemini Osmanlı'nın kendi icat etmediği herkesin malumudur. Sadece devşirme sistemini ilk defa Osmanlı'nın başlattığı ileri sürülürse de, buna karşı çıkanlarda vardır. Ancak devşirme usulünü en azından daha sistemli hale Osmanlı'nın getirdiği kesindir.

Devşirme ve kul sistemini yadırgayan tenkitçi düşünce ve görüşlerin çoğu XX.yy'a aittir. Bu yüzden de bu gün sahip olduğumuz dünya görüşlerinin doğrultusunda çok defa ön yargılıdır. İnsanların kendi dünya görüşlerini sık sık tarihe taşıdıkları ve hatta bu durumdan bazı uzman tarihçilerin bile kurtulamadıkları görülür. Bu meyanda bir çok ilim ve fikir adamı ile bazı tarihçiler, kul sistemine asrın başlarında dünyada ve ülkemizde çok revaçta olan ırkçılık cereyanının tesiri altında kalarak yaklaşmışlardır. Bunda Almanya'da ki ırkçılık fikrinin etkisi de büyüktür. Ayrıca Balkan savaşları, Müslüman olan toplumların devletten ayrılmak istemeleri gibi Türkçülük cereyanının ortaya çıkmasına yol açan gelişmeler de bu yaklaşıma tesir eden faktörler arasındadır.

En mühim unsur ise, Ermeniler ve Rumlar gibi Osmanlı Devleti içerisinde yüzyıllardır beraber yaşadığımız Hristiyan unsurlar, Türk milletinin zayıf düştüğü XIX ve XX.yüzyıllarda düşmanla işbirliği halinde Türklere karşı ihanet ederek ayaklanmaları, müthiş bir kin ve öfke ile vahşiyane bir şekilde katliama kalkışmışlardır. Bu durum Türk milletini şok eden bir gelişme olmuş, "**attır teper, cinstir çeker**" türünden deyimlerin halk arasında darb-ı mesel haline gelmesine yol açmıştır.²⁵

24 Unal, a.g.e., S 28

25 Unal, a.g.e., S 30

Ancak Osmanlı Devleti'nin, tüm yüksek yöneticilerini böylesi bir devşirme-kapıkulundan oluşturma nedeni üzerinde biraz durmamız gerekir. Bu seçimin nedeni hiç kuşkusuz insancıl olma çabası değildir. Eğer devşirilen çocukların nitelik ve özelliklerine bakılırsa, istenilen biçimin verilebileceği bir grup oluşturulmaya çalışıldığı görülür.

Osmanlı, kendisine, yani merkeze körü körüne sadık bir kapıkulu meydana getirme çabasıındaydı. Devşirmelerin Türk-İslam olmaması; geriyle her türlü bağın kopartılmak istenmesinden, bir tür kültür şoku yaratmak çabasıındadır. Ailenin tek oğlu olmaması, ailesinin oğlunun peşine düşmesini engellemek içindir. Sanat sahibi olmama, kent görmemiş olma gibi özellikler de daha önce şekil almamış çocuklar devşirme dileğinden kaynaklanmaktadır.

Netice itibariyle Osmanlı gerçekten bu çabasında başarılı olmuş ve merkeze sonsuz sadık, Padişah'ın neresiyle yaşadığına inanan bir yönetici gaip oluşturmuştur.²⁶

4.Devşirme Sistemi'yle Oluşan Kul Kimliğinin Tahlili

Yapısal açıdan kapı mensubu kulların konumu öteden beri tartışılmıştır. Fakat kul kimliği nasıl oluşur? Kul, devşirilip ya da akında esir edilip bir kapağı girdiğinde kendisine yeni bir kimlik veriliyor. Yerinden köyünden uzaklaştırılıyor, Hristiyan iken Müslüman oluyor, yeni bir ad veriliyor, Türkçe öğreniyor Yeni bir kişi çıkıyor ortaya delikanlının tam yeni serpildiği, bıyığının terlediği çağda geçirdiği bu din ve dil değişiminin, aileden ayrılmanın ruhsal yükünü tartışmaya girişmeyelim. Alınan yeni ad, bu kimlik değişiminin yazılı kaynaklarda en kolay izlenebilen yönüdür.

Sadece ilk ad değil, yeni bir baba adı da taşıyor kul, herhalde Hristo oğlu Mehmed gibi bir ad garip geldiğinden, yeni Mehmed'e yeni bir baba adı veriliyor. Bu yeni baba adı, tanrı kulu anlamına gelen Abdullah ya da gene Abd ile başlayan, örneğin Abdülmennan gibi bir tamlama oluyor Tabii Abdullah ve benzeri adlar Müslüman doğmuş bir kişiye ad olarak verilebilir. O zaman Müslüman Abdullah'ın oğlu Mehmed'i yeni Müslüman olmuş bir Mehmed bin Abdullah'tan nasıl ayrılmalı? Osmanlı toplumunda kullanılan kişi adlarını incelediğimizde ilginç bazı sonuçlara varıyoruz. Müslümanlaşmanın yoğun olduğu ortamlarda,

26 Ateş, a.g.e., S 160

örneğin kullar arasında Abdullah ve benzeri tamlamalara ilk ad olarak değil, sadece sonradan verilen, yakıştırma baba adı olarak rastlanıyor. Buna karşılık öteden beri Müslüman olan yörelerde ve kesimlerde yeni doğan erkek çocuklara da Abdullah adı verilebiliyor. Yeni Müslümanlaşma durağan ise baba adının Abdullah olması kişinin yeni Müslüman olduğunun kanıtı değildir; Müslümanlaşma dinamik bir olay ise Abdullah baba adlı bir kişinin yeni Müslüman olduğu kesindir.²⁷

a) Yeniçeri Ocağı'na Eleştirel Yaklaşımlar ve Cevaplar

Yeniçeriliğin kuruluş gayesine dair bilhassa Avrupa tarihlerinde çeşitli mütalaalar ve mülahazalar ileri sürülmüştür. Batılı tarihçilerin, izahları umumiyetle Hristiyanlık taassubuna büründüğünden, çok defa hakiki gayenin izahından uzaklaşmıştır. İslam felsefesi kılıç ve ölüm tehdidiyle İslamlaştırmayı doğru bulmadığı için Türk idarecileri Osmanlı sınırları içine sokulan Balkanlı Hristiyanları ölüm tehdidi ve katliama teşebbüs suretiyle İslamlaştırma yoluna gitmemişlerdir. İslam dini felsefesinin yanında, vicdan hürriyetine daima hürmetkar bulunan alicenap Türk büyükleri de zorlama usulünü hiçbir zaman düşünmemişlerdir. Onun için asılları Hristiyan çocuklarından ibaret bulunan Yeniçeri Ocağı kurulurken, İslami esaslarla insani duygular birleştirilerek hareket olundu.²⁸

Bu tarzda asker, asırlardan beri, Avrupalı muhayyilesini pek çok meşgul etmiştir. Avrupalı'ya göre Türkler, Hristiyan çocuklarını alıyor, Türk yapıyor (burada Türk, Müslüman manasındadır), sonra Hristiyanlara karşı dövüştürüp; ülkeler fethediyorlardı. Onun için yeniçerilere çok ilgi göstermişlerdir. Bir çok Avrupalı Osmanlı Ordusu'nu hemen hemen yeniçerilerden ibaret sanmıştır. Bu sınıfın Osmanlı tarihinde adının çok geçmesinin diğer bir sebebi merkez askeri olmasıdır. İstanbul'da oldukları için İhtilalleri daima onlar çıkarmışlar, bütün imparatorluğu dağılmış durumdaki sipahiler ve diğer sınıflar yalnız vazifelerini yapmış politikaya girmemişlerdir. Tarih ise, daima fevkalade olayları inceler. Padişahlar'ın taht, bazen hayat kaybettikleri, vezirlerin kelle bıraktıkları ihtilaller ise, tarihin en fevkalade olayları arasındadır.²⁹

27 Kunt, a.g.m., S 165 - 166

28 Komisyon, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, S 118

29 Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C II, S 91

Sınırsız topraklara egemen olmak ve Hristiyanlar'ı merkezi otoritenin çıkarı doğrultusunda kullanabilmek için, doğrudan doğruya merkeze bağlı ve toplumdaki, yani reayadan soyutlanmış silahlı bir güce gereksinim duyulmuştur. Bu gereksinim, savaş ya da baskınlarda tutsak edilmiş Hristiyan çocuklarıyla giderilmiştir.

I. Murad'ın tahta çıkışından sonra, tutsakların beşte birinin hazineye (padişaha) ait olduğuna ilişkin İslamî kural uygulanmaya başladı. Bu uygulama, Konyalı Molla Rüstem'in ve Çandarlı Kara Halil'in önerisi ile başlatılmıştır. Hem Molla Rüstem ve hem de Kara Halil, medrese eğitimin-den geçmiş ilk Osmanlı bürokratlarıdır.

İslam şeriatı, her insanın Müslüman olarak doğduğunu kabullenmiştir. İslam'a göre İnsan Müslüman olarak doğar, ama ailesinin ve toplumun etkisi ile İslam dışında bir dini seçmek zorunda kalır. Öyleyse savaşlarda tutsak alınan Hristiyan çocuklarının zorla Müslümanlaştırılması ne adalete ne de İslami kurallara aykırıdır. Bu gerçeklerden hareket eden Çandarlı Kara Halil ve Molla Rüstem, Padişah payına düşen çocukları önce Gelibolu'daki Acemi Ocağı'na teslim edip; burada eğitmeye ve Gelibolu, Çardak ve Lapseki arasındaki ulaşım araçlarında çalıştırmaya başlamıştır. Acemi Ocakları'na teslim edilen çocuklar firar etmeye başlayınca bu uygulama durdurulmuş, tutsak çocuklar Müslüman edilmek ve bir işte çalıştırılmak üzere Anadolu'daki Müslüman ailelere teslim edilmişlerdir.³⁰

Devşirme yöntemini barbarca bir yöntem olarak görmek pek doğru olmasa gerektir. Zira Paul Wittek'in de işaret etmiş olduğu gibi, İmparatorluk içindeki Hristiyan unsura yönetim yolunu açan bu yöntem barbarlık bir yana, belki de gereğinden fazla insancıl bir davranıştır.³¹ Devşirme yoluyla yeniçerilik teşkilatına yapılan eleştirilere verilen cevaplara gelince. Bazı Avrupa müverrihleri yeniçerilerin cebri ihtida için bir vasıta olduğunu ileri sürerler. Fakat yeniçerilerin miktarı tetkik edilince bu iddianın doğru olmadığı görülür. I.Murad zamanında yeniçerilerin miktarı 1000 kişi idi. Yıldırım Bayezid zamanında bu miktar epeyce arttı. 1402 Ankara Harbi'nde yeniçerilerin miktarı 12000, fetret devresinde 6000-7000, II.Murad zamanında 6000-10.000, Fatih zamanında 12000, II.Bayezid zamanında 8000, Yavuz Selim ile Kanuni devrinde 12000 kişiydi. Kanuni zamanında

30 Keçeli, a.g.e., S 72 - 73

31 Ateş, a.g.e., S 160

Osmanlı Devleti 200.000 kişiyi mütecaviz bir ordu çıkarırken, devletin kudret zirvesine yükseldiği devirde de yeniçerilerin 12000 kişiyi aşmaması Avrupalı tarihçilerin yukarıda işaret edilen mütalaasına elbette hak verdirmez. Acemi Ocağı'na alınan Hristiyan unsurlara şerefli askerlik hizmetinden başka devletin en yüksek makamlarının kapısının açık olduğu nazarı itibara alınırsa; Türkler'in insanca hareketlerini nasıl bir mükafatla taçlandıkları da dikkati çeker.³²

b) Devşirme Sadrazamlar'a Eleştirel Yaklaşımlar

Osmanlı devletini 15.yüzyılın başından 16.yüzyılın ortalarına değin yirmi üç Vezir-i Azam yönetmişti. Bunlardan altı tanesi Müslüman iken beş tanesi Rum, bir tanesi Sırp, iki tanesi Hırvat, dört tanesi Boşnak, dört tanesi Arnavut, iki tanesi milliyeti bilinmeyen Hristiyan'dır. Görülüyor ki Osmanlı Devleti Merkezi feodal bir nitelik aldıktan sonra devleti yöneten ikinci adamların (**Vezir-i Azam**) niteliği de değişmiştir. Bunlar devşirme yolu ile bir araya gelen ve Osmanlı halkı ile yöneticilikten başka hiçbir bağı bulunmayan insanlardır.

Devletin Padişah'tan sonra ikinci adamı olan Sadr-ı Azam adını alan bu insanlar, tıpkı yeniçeriler gibi yurtlarından ve ocaklarından çocuk yaşta zorla koparılmış, dinlerinden baskı ya da asimilasyoncu yöntemle uzaklaştırılmış kimselerdir. Devletin tüm gücünü elinde tutan baş vezirlerin Osmanlı topraklarında yaşayan anaları, babaları, uzak veya yakın akrabaları bulunmamaktadır. Bu nedenle sözü edilen yetkililerin yönettikleri insanlara acıması için tek bir neden vardır o da vicdani nedendir.

Sadrazamlardan üç tanesi, Hadım Ali, Hadım Sinan ve Hadım Süleyman paşalar erkeklik gücünden yoksun bırakılmışlardır. Devleti otuz yıl kadar yöneten bu insanlar tıpkı bir erkek dana gibi enenerek erkeklik gücünden yoksun kalmışlardır Cinsellik duygusu insanın beş temel gereksiniminden birisidir. Bir kişinin temel gereksinimlerinden bir ya da bir kaçının mahrum bırakılması, onun doğal bütünlüğünü parçalamaya dönük etkili bir saldırıdır.³³

32 Komisyon, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, S 119

33 Keçeli, a.g.e., S 79 - 80

Bu eleştirileri kısaca özetleyecek olursak;

1. Devlet kapısının bu en yüksek mevkiine çıkmak için de, Müslüman olmak, her nasılsa vezirler arasına karışmış olmak, yahut bir ihtilalde kelleyi koltuğa alıp en ön saflara geçmiş bulunmak kafi idi. Sadaret makamı için ırk ve milliyet, içtimai sınıf, yaş, meslek, ahlak, iffet, istikamet, servet, tahsil, zekâ, liyakat gözetilmezdi. Tanzimat'a kadar geçen devir boyunca Sadrazam Paşalar'ın içinde, okuma ve yazma dahi bilmeyen cahiller, en süfli tabakalara mensup ailelerin evladı, çocukluğunda ve gençliğinde tellaklık, manavlık, sakalık, sandalcılık yapmış olanlar, dağa çıkmış haydut, azatlı esir., hadım, derviş, cehlin ve tamamın gılteti ile her türlü şenaati ve zulmü asla tereddüt etmeden irtikap etmiş en hunhar ve gaddar simalar görülür.³⁴

2.1453 yılından sonra Osmanlı Vezir-i Azamları'nın formasyonunda önemli bir değişiklik yapılmış oldu. Yüzyıllar boyunca genellikle devşirmeler iktidara getirildiler. F. Sultan Mehmet "den itibaren devşirmeleri sadarete getirme usulü devletin aleyhine oldu. Zira, devlet işlerinde tecrübe sahibi olmayanlar makam sahibi oldular. Kişiliği zayıf Vezir-i Azam'lara saray mensuplarının müdahaleleri ayrı bir problem teşkil etti. Kuruluş devrinin bilimsel seviyesi yüksek, devlet kadroları üzerine otoritesi kesin, sultan nezdinde devamlı olarak prestij olan, fakat hükümdarın muhalefetine muhatap olmamasını da bilen Vezir-i Azam tipi azaldı. ³⁵ Devşirmeler, her türlü makam ve imtiyaza kavuştuğuna göre, körü körüne eleştirmek isteyenler nihayet hadımlığı ağızlarında pelesenek etmişlerdir. Kaldı ki hatalar dolayısıyla cezalandırılmış olan bu vezirler yine de üst makamlarda iltifat görmüşlerdir.

5.Osmanlı'ya Yapılan Eleştiriler

Osmanlı İmparatorluğu hakkında yapılan tenkitlerden bir kısmının kaynağı da yerlidir. Bunlardan birisinin "Osmanlı" deyiminin yanlış yorumlanmasından doğmaktadır:

1.Osmanlı kelimesi bizim eski Vakanuvislerimiz tarafından devlet hizmetinde bulunan ve devlet bütçesinden geçinen hakim ve idareci sınıf anlamında kullanılmıştır. ³⁶ Bu itibarla etnik değil, bir politik deyimdir.

34 Reşat Ekrem Koçu, Osmanlı Tarihi'nin Panoraması, İstanbul, 1964, S 30 - 31

35 Taneri, a.g.e., S 104

36 Fuat Köprülü, a.g.e., S 39

2.Osmanlılık'tan daima devleti korumak, halktan uzak durmak ve hatta kaçmak şeklinde tezahür eden bir zihniyeti anlıyorum. Osmanlı Devleti hakkında yapılan diğer bir tenkit hatta suçlama: Osmanlı devrinin Türkler için karanlık bir istila devri olduğu hükmü ile tezahür eder.³⁷

3.Batılı tarihçilerin ve özellikle de meşhur Alman tarihçi Theodor Nöldeke'nin Osmanlı'ya maksadı aşan bir eleştiri yaparak: Türkler ne idare adamıdır. Ne de hukukçudur, bunlar siyaset ilmine de yabancılardır. Bunlar sert, katı askerlerdir. İstanbul'u alıp Bizans'ı mahvettiler. Bizans müesseselerini örnek aldılar ve bu müesseselere göre kendi idarelerini teşkilatlandırdılar demektir.³⁸

a) Osmanlılar Türklüğü İkinci Plana mı Atmıştır?

Osmanlılar. Türklüğü ikinci plana atmamıştır. Çünkü Osmanlılar başlangıçtan beri kendilerinin kavim-soy olarak Türk oldukları bilincinde idiler. O zamanlarda milli devlet kavramı yoktu, devlet hanedanla özdeşleştirilmişti. Selçuklu Devleti. Karahanlı Devleti, Gazneli Devleti gibi Osmanlılar kendi devletlerine, kurucu Osman Gazi, adıyla Devleti Osmaniye'ye veya büyük devlet anlamına Devlet-i Aliyye adını vermişlerdir.

Fakat Osmanlılar'ın devletin bekası için ve merkeziyetçi mantığı oturtmak için kurumlaştırdıkları Kapı Kulu'nun Türklüğü yönetimden uzaklaştırmak maksadıyla oluşturulduğuna inanan tarihçilere göre Osmanlılar Türklüğü ikinci plana atmışlardır. Klasik dönemde saray halkı, kapı-kulu hemen hemen tamamıyla devşirme ve harp tutsaklarından oluşuyordu. Hanedan için en önemli şey ve bu konumdakilerin padişaha mutlak bağlılıkları idi. Bu sisteme kul veya gulam sistemi denir. Yerel bağlılıkları olduğundan, hanedanı kendilerinden saydıkları için Türkler bu kurumlardan uzak tutulmuş, yasaklanmıştı. Çünkü Osmanlı, Türk'ü kul yapamazdı Bazı tarihçilerin iddiaları aksine, tımarlı ordusunda da devşirme kul cinsinden olanlar çoğunlukta idi. Patrimonyal devlette hanedana bağlılık temel prensiptir.³⁹

37 Göyünç, *Osmanlı İmparatorluğu Hakkında Bazı Düşünceler*, Ankara, 1973, S 17

38 Göyünç, *a.g.e.*, S 9

39 Halil İnancık, "Osmanlı Tarihi Üzerinde Kamu Oyunu İlgilendiren Bazı Sorular", *Doğu Batı*, S 26 - 28

Türk unsurunun ocağa alınmayışı. Türk aristokrasisini öldürdüğü gibi, Türk halkının da siyasal yaşamdan sürekli uzak kalmasına ve bu nedenle Osmanlı Devleti içinde siyasal işlere karşı bir ilgisizlik doğmasına neden olmuş ve hiç kuşkusuz egemen siyasal iktidar sahiplerinde de Osmanlı Devleti içinde yaşayanlara karşı mali ve askeri konular dışında bir ilgisizlik doğmasına neden olmuştur.⁴⁰

b) Osmanlı Devleti Bir Hukuk Devleti midir?

Osmanlı Devleti bir hukuk devletidir. Çünkü, Avrasya Türk hakanlıkları bir töre veya yasa ile kurulmuş sayılırdı. Osmanlı Padişahları bu geleneği sürdürmüşlerdir. Fatih Sultan Mehmed iki kanunname (yasa) çıkarmıştı. Birincisi devlet örgütleri ve hiyerarşiyi düzenleyen Devlet Kanunnamesi, ikincisi, cezalar ve tebaanın statüsünü düzenleyen Reaya Kanunnamesi'dir. Onun devrinde aynı zamanda, her sancakla reayanın, asker ve memurların karşılıklı hak ve ödevlerini belirleyen Sancak Kanunnameleri çıkarılmıştır. Osmanlı Padişahları, herkesin kendi hakları ve vazifeleri içerisinde hareket etmesini, iç huzur ve adalet adına gerekli saymışlar, genel kanunnameler yanı sıra her hususta fermanlarıyla kurallar koyarak toplum hayatını düzenlemişlerdir. Büyük Süleyman, ülkede her şeyin kanun içinde yürümesi prensibine son derece dikkat ettiğinden ve dedelerinin kanunnamesini yeniden düzenlediğinden kendisine Kanuni unvanı verilmiştir. Bu vasıflar bir hukuk devleti olduğunu ortaya koyarken; ülkede herkes kanunla bağımlı sayıldığı halde bir kişi, padişah kendisi kanunların üstünde sayılırdı; onun iradesi yalnız İslam Şeriatı ile sınırlı kabul edilirdi Çünkü kanunları çıkaran irade Padişah olduğundan, kendi yaptığı kanunla iradesini sınırlandıramazdı.⁴¹

6.Türkler'in İnançlara Baskı Yapmadıklarına Dair Tarihi Vesikalar

Melikşah zamanında yaşayan Ermeni tarihçisi **Urfalı Meteos**: Melikşah'ın saltanatı Allah'ın lütfuna mazhar oldu. Hakimiyeti uzak ülkelere kadar yayıldı ve Ermeniler'e huzur verdi.

40 Ateş, a.g.e., S 157

41 Halil İnalcık, *Osmanlı Tarihi Üzerinde Kamu Oyunu İlgilendiren Bazı Sorular*, Doğu Batı S 25

Osman Turan'ın bir başka tespitine göre: Ermeni tarihçi Urfalı Mathieu'nun Melikşah hakkında düşündükleri de tarihi bir belgedir Mathieu: İnsanların en adili, en akıllı ve kudretlisi olan Melikşah bütün insanlara ve Hristiyanlara karşı baba gibi idi. Bütün Rum ve Ermeniler kendi arzularıyla onun iradesine girdiler.⁴²

Selçuklular'da, Osmanlılar gibi devşirme usulüne benzeyen köle sistemi ve iğdişler İslamlaştırılan yerli ve Türk unsurları olmakla beraber bunlar Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük bir rol oynamış değildir. Buna mukabil fetih ve istilalar esnasında esir edilen Hristiyan erkek ve kız çocukları daha fazla bir yekuna varıyor; gazilere taksim edilen bu köle ve cariyeler satılıyor ve Müslüman nüfusun artmasına sebep oluyordu. Bununla beraber Anadolu'nun Türkleşmesinde yabancı unsurların İslamiyeti kabulleri ciddi bir rol oynamamıştır. Konya, Kayseri ve Sivas gibi büyük merkezlerde ve civarlarında, XIII.asırda, mevcudiyetini tespit ettiğimiz Hristiyan halk XVI.asır tahrir defterlerinde köyleri ile birlikte devam ediyordu. I. Gıyaseddin Keyhusrev'in Akşehir civarında iskân ettiği Rumlar da son mübadeleye kadar Hristiyan olarak kalmıştı.⁴³

a) Selçuklu'nun ve Osmanlı'nın Zorla İslamlaştırdığı İddiasına Cevap

Türkler, eğer yabancı kavimlere karşı, sağlam bir adalet duygusuna, geniş bir dini müsamahaya ve yüksek bir insanlık idealine sahip bulunmayıp, dar bir milliyetçi veya ırkçı zihniyete, sert bir dini taassuba kurban olsalardı, şüphesiz bu çeşit unsurların mukavemetleri ile karşılaşır. Cihanşümul devletler kuramaz ve tabiatıyla tarihi azametleri gibi bu yüksek mefkureleri de vücut bulamazdı.⁴⁴

Selçuklular'ın yalnız devlet nizamı kurdukları devirde değil istila zamanlarında bile Süryani ve Ermeniler'in, daha sonra da Rumlar'ın Bizans idaresine karşı Türkler'e yardım ettiklerine, hususiyle Bizans İmparatorluğu'nu müdafaa etmediklerine ve muharebe meydanlarını, toplu olarak terk ettiklerine dair Hristiyan kaynaklarında çok zengin malzeme mevcuttur. Gerçekten ilk İslam fetihlerinde Bizans İmparatorluğu'nun takip ettiği

42 Turan, a.g.e., S 171

43 Turan, a.g.e., S 174

44 Turan, a.g.e., S 131

Ortodoks ve Rumlaştırma siyaseti ve İmparator Heraklius'un bütün akideleri Monotheisme adı ile yeni bir mezhep içerisinde birleştirme teşebbüsü, bütün Yakın-Şark Hristiyanları'nın Müslüman orduların bir nevi kurtarıcı olarak karşılamalarına, Mısır ve Suriye'nin kolayca istilasına imkân verdi. Selçuklular devrinde de Anadolu kavimleri Bizans'ın aynı baskı ve zulüm siyasetinden şikayetçi olarak Fatih Türkleri yine böyle karşılıyorlardı.⁴⁵

b) Osmanlı'nın Dinlere Müsamahası ve Gönüllü İltihaklar

Osmanlı'nın kurduğu sağlam hukuk nizamı, adalet, din hürriyeti ve hafif vergi sistemi, yerli kavimlerin Türk hakimiyetine geçmelerini kolaylaştırıyor ve İslamiyet'in de yayılmasına hizmet ediyordu. Bizans devrinde ecnebi limanlara sokulmayan Rumlar şimdi Türk tabiiyeti ve kıyafeti sayesinde ticari imkânları da elde etmiş bulunuyorlardı. Bizanslıları'n Anadolu'dan Balkanlara naklettikleri mani dini mensupları, Pavlakiler orada Bogomil adı altında devam ettiler. Fatih Sultan Mehmed 1463'de Bosna'ya girince Bogomiller, krallarını bırakıp ; Türklere iltihak etmişlerdir.⁴⁶

İstanbul'un fethinden sonra Bizans halkının birazı savaş sırasında ölmüş, birazı da şehirden kaçmış ise de, çoğu, Osmanlı uyruğunu kabullenip; eski yerlerinde kaldıklarından, Fatih Sultan Mehmed, din ve mezhep işlerine bakmak üzere bir patrik seçtirdi ve parlak bir törenle, görev alanını ve gerekli imtiyazlarını kapsayan bir berat verdi. Ayrıca Bizans İmparatorları'nın giydikleri azametli ve süslü pelerin -ki patrikler resmi törenlerde hâlâ giyerler-giydirdi. Camiye çevrilenler dışında kalan yani Bizans halkına yetecek sayıda kiliselerini de ellerinde bıraktı.⁴⁷

Günümüz tarihçilerinden Osman Turan Hoca aynı tarihi olayı şu şekilde izah ediyor. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul fethi ve patrik-haneye bahsettiği muhtariyet ve imtiyazlar milli anane, din hürriyeti ve siyasi görüş bakımından olduğu gibi cihan hakimiyeti davası dolayısıyla da pek mühimdir.

45 Turan, a.g.e., S 134 - 135

46 Turan, a.g.e., S 190 - 191

47 Nuri Paşa, a.g.e., S 66

Fatih, yeni patrik Gennadios'u huzuruna kabul ve tayin ederken; bütün eski usul ve merasimlerin icrasını emrediyor ve ona ihsan ettiği fermanla kendisine ve rahiplere, patrik-haneye imtiyazlar tanıyor, kiliselerin camiye tahvil edilmeyeceğini ve manastırlara dokunmayacaklarını taahhüt ediyor, patriğe bir asa hediye ediyor; bir takım dini ve idari yetkiler veriyordu. Böylece İmparatorların emir ve müdahaleleri altında bulunan Patrik-hane ilk defa Türkler zamanında bir muhtariyete kavuşuyordu. Fatih Katolik kilisesine karşı Türk idaresini tercih eden Ortodoksları bu suretle mükafatlandırırken yalnız onlara değil Avrupa'da dahi Türk adalet ve hürriyetini gösteriyordu.⁴⁸

Sırp Kralı'nın memleketimizi alınca ne yapacaksınız sualine Macar kralı ülkenizi Katolik yapacağız derken, Türk padişahı, **"her cami yanında bir kilise bulunacaktır"** cevabını veriyordu.

Osmanlı Devleti Anadolu'da miras aldığı manevi kuvvetler sayesinde milliyet, İslamiyet ve insanlık duygularını tam bir ahenkle terkip ediyor; çeşitli tasavvufi tarikatleri Sünnilik ve İslam cihadı ile birleştiriyordu. Osmanlı Cihan Hakimiyeti mefkuresinin kudretî, onu cihan şümül bir devlet derecesine yükseltiyordu. Osmanlı Devleti'nin hudut bölgelerinde, تنها yerlerde kurulan sayısız zaviyelerin Müslüman ve Hristiyan halklara hizmetleri, İslamiyet ve insanlık duyguları ile bir fikir, mefkure ve içtimai yardım ocağı olarak çalışırken ; aynı zamanda Türk dünya nizamı ve Cihan Hakimiyetini de gönüllerde yerleştiriyordu. Öyle ki çok defa bu manevi hakimiyeti siyasi hakimiyete takaddüm ediyor veya onun temelini teşkil ediyor ve inkişafını sağlıyordu.

Orhan Gazi Bursa fethinde Rumlara, şehir teslimi sebeplerini sorduğu zaman onlar bir takım sebepler söylediler: Sizin devletinizin günden güne yükseldiğini ve bizim devrimizin geçtiğini anladık, babanızın idaresine geçen köylüler memnun kalıp bir daha bizi anlamadıklarını gördük ve biz de bu rahatlığa heves ettik dediler.⁴⁹

Netice itibariyle ifade edecek olursak, Osmanlılar'ın kurduğu sağlam idare, adalet ve din hürriyeti nizamı Katolik Papa'nın ve mutaassıp Habsburg İmparatorluğu'nun zulmüne uğrayan Orta Avrupa Protestan ve başka mezhep mensuplarına Müslüman idaresine geçmek arzusunu doğurmuştur.

48 Turan, a.g.e., S 189 - 190

49 Turan, a.g.e., S 186 - 187

XV.asır sonlarında Engizisyon zulüm İspanya'da Müslüman ve Yahudi bırakmamış; Yahudiler kitle halinde Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Rus kilisesinin ezdiği Kazaklar din hürriyetini Osmanlı idaresinde bulmuşlardı. Ortodokslara zulmeden Katolik Polonyalılar hakkında Antakya Patriği olan Makarios; O imansızlar tarafından öldürülen binlerce insana, kadın, kız ve erkeklere ağladık. Lehliler Anadolu adını dünyadan kaldırmak istiyorlar. Allah Türkler'in devletini ebedi eylesin! Zira Türkler vergi aldıktan sonra Hristiyan ve Yahudiler'in dinlerine dokunmazlar Polonyalılar Hristiyanlar İsa'nın düşmanı Yahudiler'in zulmüne maruz bırakmışlardır. Bu sebeple din hürriyetine kavuşmak isteyen Hristiyanlar Türk idaresine girmek hasretini çekiyorlardı.⁵⁰

Türkler'in inançlar üzerinde baskı yapmadıklarına dair batılı bilim adamlarının itiraflarına gelince: Süryani tarihçisi Mihael "**Hristiyanlara ait memleketlerin çoğunu alan Türkler mukaddes sırlara (Teslis'e) kadar bir fikre sahip olmadıkları ve Hristiyanlığı bir hata saydıkları için dini akideler (Hristiyanlık) hakkında bilgi edinmek lüzumunu duymuyor; Şerir ve Rafızı Rumlar'ın yaptığı gibi, kimsenin dinine ve inancına karışmıyor: hiç bir baskı ve zulüm düşünmüyorlardı**" ifadesiyle bu durumu kısa ve veciz bir şekilde ifade etmiştir.

Hz.Ömer'in ve Türklerin Kudüs'ü fetihlerinde hiçbir zarar ve katil bahis mevzuu olmadığı halde Haçlı ordusunun bu mukaddes şehri 70.000 Müslüman'ın kanı ile boyadığı da Hristiyan ve Müslüman kaynaklarının ittifakiyle sabittir.⁵¹

7.Devşirme Sistemi'nin Hukuki Boyutu

İlk kez Osmanlı İmparatorluğu'nun uyguladığı bu devşirme yöntemi'nin İslam Hukuku'na aykırı olup olmadığı, üzerinde önemle durulması gereken bir sorundur. Her şeyden önce İslam Hukukun'da bu konuyla ilgili olarak açık ve kesin hükümler bulunmadığını belirtmemiz gerekir..

Devşirme uygulamasında hukuk bakımından üzerinde durulacak iki mesele vardır. Birincisi, devşirmelerin, rızaları dışında ailelerinden alınmaları ve ikincisi de, Müslümanlaştırılmaları, İslam devletiyle gayri müslim tebaa arasında yapılan zimmet akdiyle devlet, gayri müslimlerin can ve mal

50 Turan, a.g.e., S 193 - 194

51 Turan, a.g.e., S 135 - 136

güvenliğini garanti altına almakta, zımmiler de bunun karşılığında İslam devletinin genel düzenine uymayı ve cizye ödemeyi kabul etmektedirler. Cizyenin kadın, çocuk, ihtiyar, hasta, rahip gibi kimselerin dışındaki şahıslardan, yani bilfiil muharip olabilecek kimselerden alındığına bakılırsa bir anlamda harbe iştirak etmeme karşılığında tahsil edildiği söylenebilir. Ancak devletin ihtiyaç duyduğu zamanlarda zımmilerden cizye almaktan vazgeçip onların fiilen asker olarak hizmet etmelerini istemesini de meşru kabul etmek gerekir.⁵²

Bu konuda İslam devletinin ihtiyaca göre bir takdir hakkının bulunduğu söylenebilir. Aksi bir çözüm, yani zimmilerin rızaları dışında askere alınmasını reddetme, hakim durumda olan devletin zımmiler karşısında aciz kalması sonucunu doğuracaktır. Buna göre Osmanlı Devleti'ndeki devşirme uygulamasını zimmilerden istenen mecburi askerlik hizmeti olarak yorumlamak mümkündür. Devşirme olarak fiilen hizmet edenlerden cizye alınmaması da bu yorumu güçlendirmektedir. İmam Malik ve Ahmed b.Hanbel'e göre askerlik hizmeti Müslümanlara has ise de Ebu Hanife ve Şafii'ye göre İslam ordusunda gayri müslimler de istihdam edilebilir. Hz.Peygamber devrinde ve daha sonraki dönemlerde benzer uygulamalara rastlamak mümkündür.

Bazı İslam alimleri bu noktada daha farklı bir yorum yapmaktadır.. Onlara göre Osmanlı toprakları savaşla alınmış olduğundan sakinleri köle sayılır. Dolayısı ile devşirme usulüyle bunlardan faydalanılması mümkündür. Ancak bu görüşün tutarlı olduğunu söylemek güçtür. Zira Osmanlılar'ın savaş yoluyla aldıkları topraklardaki insanları köle saydıklarına dair hiçbir delil yoktur. Aksine bu insanların hür zımmiler olarak kabul edildiğini gösteren birçok delil vardır. Kendilerinden cizye alınması ve hukuki tasarruflarında serbest bırakılmaları bunların başında gelir.⁵³

Harblerde alınan esirler ganimet gibi telakki olunurdu. Harb ganimetinin beşte biri de hükümdar ve hükümetin hakkı idi. İşte, Yeniçerilik tesis edilirken ganimetin beşte birinin devlete ait oluşu esasından istifade edildi.⁵⁴

Osmanlı Devleti gayri Müslim halka zımmi muamelesi yapmıştır. Türkleştirme ve İslamlaştırma iddiasını mesnetsiz bırakan bir başka delil de devşirme kanununun XV. yüzyıl ortaları gibi oldukça geç bir dönemde

52 A.Kadir Özcan, "Devşirme" mad. İslam Ansk, DİY Vak.Yay. İstanbul, 1994, C XI, S 256

53 Özcan, a.g.m., C IX, S 256

54 Komisyon, Mufassal Osmanlı Tarihi, S 118

tamamen zaruretlerden kaynaklanmış olmasıdır. Düzenli olarak XVI.yüzyılın son çeyreğine kadar (yaklaşık 150 yıl) uygulanan sistem zamanla gevşemiş, Kapıkulu Ocakları'nın nefer ihtiyacı daha ziyade Kuloğlu ve Ağa Çırağı denilen kimselerden karşılanmıştır. Osmanlı Devleti'nin ömrüyle kıyaslandığında 150 yıl gibi fazla uzun olmayan süre içinde ise devşirme her yıl değil bir kaç yılda bir veya askere ihtiyaç duyuldukça yapılmıştır. Devşirmelerin eğitildiği Acemi Ocakları'nın mevcudunun hiçbir devirde onbin kişiyi geçmediği göz önüne alınırsa İslamlaştırma politikasının ne derece geri planda kaldığı daha iyi anlaşılır. Osmanlıları'nın fethettikleri yerleri Türkleştirmek ve İslamlaştırmak için iskân ve sürgün gibi daha değişik yöntemler uyguladıkları bilinmektedir.⁵⁵

Devşirmelerin, ailelerinden alındıktan sonra Müslümanlaştırılıp ;sünnet edilmelerine gelince, Osmanlı hukukçuları bu uygulamayı Hz Peygamber'in **“Her doğan çocuk fıtrat üzerine doğar; daha sonra anne ve babası onu Yahudileştirir, Nasranileştirir ve Mecusileştirir.”** (Buhari, Kader, 3; Cennaiz, 80; Müslim, Kader 23, 24, 25, Müsned, II. 315, 346) mealindeki hadise dayandırmaktadırlar. İslam alimleri burada fıtratı, hak din olarak anlamakta ve kelimenin Kur'an'da da (Rum 30/30) bu anlamda geçtiğini söylemektedirler. Devşirmelerin genellikle sekiz-onsekiz yaşları arasında toplandığı dikkate alınırsa burada hristiyanların zorla din değiştirmeleri değil, henüz bir dinle yükümlü olmamış (**Ebu Hanifeye göre erkeklerin bulûğunda üst sınır on sekiz yaştır**) kimselerin anne ve babaları tarafından Hristiyanlaştırılmadan önce hak dini benimsemelerini sağlama gayretinin söz konusu olduğu anlaşılır. Devşirme kurumunun Osmanlı Devleti için sağladığı faydalar, Osmanlı ulemasınca Wittek'in de ifade ettiği gibi zaruret ve örf kavramı içerisinde değerlendirilmiş ve özellikle Müslümanlaştırma konusunda yerleşmiş olan İslami anlayışın zorlanması na itiraz edilmemiştir.

Yine bazı müsteşriklerin devşirme sistemini doğrudan doğruya İslamlaştırma ve Türkleştirme olarak değerlendirmeleri de tutarsız görünmektedirler. Zira bu sistem öncelikle askere olan ihtiyaçtan doğmuştur. Eğer amaç Türkleştirme olsaydı daha kuruluş ve özellikle de yükseliş yıllarında karşı çıkacak siyasal bir güçte yok iken bu yola baş vurulurdu.

55 Özcan, a.g.m., CIX, S 257

Ayrıca Osmanlılar doğrudan bir İslamlaştırma politikası takip etselerdi; sınırları içindeki toplulukların hemen tamamının Müslüman olması gerekirdi. Aksine Osmanlılar Ortodoksluğu ihya etmekle kendi tebaasının dini ve vicdan hürriyetine saygı göstermişlerdir.⁵⁶

Devşirme oğlanları, hiçbir dönemde köle gibi kabul edilmeyip; yine köle gibi kullanılmamıştır. Devşirmelere Yeniçeri olduktan sonra verilen Kapıkulu adı padişahın sıfatından kaynaklanmaktadır. Buna göre Osmanlı Devleti'ndeki herkes padişahın kuludur. Devşirme oğlanının köle kabul edilmesi İslam Hukuku'na da imkânsızdır. Çünkü İslam hukukuna göre köle olabilmek için ehli zimmet olmamak yani harbi olmak gerekir. Oysa devşirme sadece Osmanlı egemenliği altında bulunan ehl-i zimmetlerden toplanmıştır. Ayrıca devşirme çocuklar, Türk çiftçi ailelerinin yanında geçirdikleri dönem hariç, diğer zamanlarda devletten düzenli aylık almışlardır. Bir kölenin devletten veya sahibinden aylık alması elbette söz konusu olamaz. Bu açıdan, Pençik Oğlanları ile Devşirme Oğlanları'nı kesin olarak birbirinden ayırmak gerekir.⁵⁷

Osmanlı öncesi İslam devletlerinde kullar esir edilmek, çocuk kaçırmak, satın almak veya hediye suretinde elde edilirdi. Belazuri, Emevi halifesi Hişam b. Abdülmelik zamanında Kafkasya'nın fethi sırasında Azerbaycan Valisi'nin bir vilayette sulh için yılda 500'ü erkek, 500'ü kız 1000 çocuk verilmesi şartını kabul ettirdiğini yazmaktadır. Çocukların da siyah saçlı, kahverengi gözlü, uzun kirpikli olmaları isteniyormuş. Daha önce Halife II. Ömer zamanında böyle bir uygulamayı kaldırmış. Gazneli Mahmud da Semerkant'tan 1000 gulam vergi olarak istemiş.⁵⁸

Devşirme sisteminin İslam hukukuna uygun olup olmadığını meselesine gelince, bu husus daha ziyade Batılı araştırmacılar tarafından tartışılmıştır. Bazı şarkiyatçılar, zimmi çocuklarının, zorla alınmasının onların hukukuna tecavüz olduğunu ve İslam hukukuna aykırı bulunduğunu ileri sürerken, bazıları bu uygulamayı daha önceki İslam devletlerinde görülen gulam sisteminin devamı kabul etmişlerdir. Wittek ise devşirmelerin daha ziyade Slav, Boşnak ve Bulgarlardan toplandığını belirterek bunların İslamiyet'in ortaya çıkışından sonra Hristiyanlığı kabul eden kavimler olduğunu, Şafii mezhebine göre zimmi sayılamayacaklarını, dolayısı

57 Ercan, a.g.m., S 716

58 Göyünç, Osmanlı 6, Teşkilat, "Kuruluş Devrinde Askeri Teşkilat ve Devşirme Düzeni, S 559

ile zimmiler gibi kendi dinlerini koruyarak; İslam ülkesinde yaşama hakları bulunmadığından ailelerinden alınıp; devşirme olarak yetiştirilmelerinin en azından Şafii mezhebi açısından İslam hukukuna aykırı olmadığını ileri sürmektedir.

I.Murad'dan Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar Yeniçeri teşkilatının ihtiyacı olan gençleri temine yarayan Pençik Oğlanları'dır. Bilindiği gibi, İslam'a göre savaş esirleri ganimetlerden sayılmaktadır. Ganimetin beşte birlik bölümü ise, Kur'an'ın emriyle devlete aittir. Devlet bu beşte birlik hakkında, kamu yararına uygun olarak istediği gibi tasarruf da bulunur. İşte genel olarak Osmanlı hukukunda devletin bu beşte birlik Kur'an'la sabit olan hakkına Farsça olarak Penç-yek (1/5) ve halk dilindeki ifadesiyle pençik adı verilmiştir. İslam hukukuna göre, savaşlarda elde edilen esirler hakkında yapılacak muamele hususunda Müslüman devlet idaresi, en azından şu seçimlik haklara sahiptir.

- 1.Savaş hukukunun gereği ve İslamiyet'i yaymak gayesiyle, gerekiyorsa devlet reisi onları öldürtebilir.
- 2.Müslümanlara hizmet etmeleri için onları köle olarak kullanırabilir.
- 3.Onlarla zimmilik anlaşması yapabilir.
- 4.Hanefi mezhebinde tartışmalı olmakla birlikte, bedel (fidye) karşılığı salıverilebilir.

Toyca denilen akıncı subaylarının ve akıncıların aldığı esirler, Pençikçi denilen bir memur tarafından toplanıyordu. Acemi Ocağı'nın temelini bu Pençik Oğlanları teşkil ediyordu. Pençik Oğlanları adıyla toplanan bu savaş esiri gençler, bir nevi devletin köleleri statüsüne sahip oluyor; ancak kendilerine köle muamelesi yapılmıyordu. Evvela Gelibolu'da sonrada İstanbul'da teşkil olunan Acemi Ocakları'na verilmeden evvel Müslüman ve Türk ailelerin yanına veriliyordu. Müslüman olup Türk terbiyesi aldıktan sonra da Acemi Ocakları'nda askeri eğitim görüyorlardı. Burada askeri eğitim gören ve dolayısı ile hürriyetine de kavuşan bu gençler, asırlarca Osmanlı devletinin vurucu gücünü teşkil eden Yeniçeri Ocağı'nın çekirdeğini oluşturmuşlardır.⁵⁹

59 Akgündüz - Öztürk, Bilinmeyen Osmanlı, S 44 - 45

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkler, tarihte ve günümüzde hoşgörüsü ile bilinen bir millettir. Bu hoşgörü, Türk milletinin ayrılmaz bir özelliği olmuştur. Osmanlı Devleti bu hoşgörünün taçlandığı bir dönemi teşkil etmektedir. Ezilen milletler için bir kurtuluş ve hayat kaynağı olan Osmanlılar, sınırları içinde yaşayan çeşitli din ve ırktan milletlerin ve etnik grupların hiçbir zaman dilini ve dinini değiştirmeye teşebbüs etmemiştir. Sonuç bölümünün başlangıcında vardığımız bu kanaatin tarihi tespitlerini çalışmamızın içerisinde sunduk.

İslam hukukunun zimmet altına aldığı ve bundan dolayı zimmi tabir edilen Gayrimüslimler de özellikle Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminde (farklı etnik ve dini grupların Osmanlı sınırlarına dahil edilmesi) sonra Osmanlı adalet ve hoşgörüsünün himayesinde idiler. Osmanlılar, onları cizye ödemeleri dışında Müslüman tebaadan ayrı tutmuyor, canlarını, mallarını korumayı Allah'ın bir emri ve devletin başlıca ödevi biliyorlardı. Osmanlı hoşgörülüğü, devletin Müslim veya Gayrimüslim bütün tebaayı korumayı ödev bilmesi, Osmanlı'nın yükselişini ve hızla yayılmasını sağlayan faktörlerin başında gelir. Bu anlamdaki tarihi olaylardan birini hatırlamak yerinde olacaktır.

Mesela II.Beyazıt döneminden itibaren Avrupa'nın her yanından sürülen Yahudiler kendilerine kapılarını açan Osmanlı ülkesine gelmişlerdi.⁶⁰

Devşirme ve dolayısı ile Yeniçeri ocağı tarihi bakımdan dikkatle mütaalaaya değer ki, ordu için oğlan devşirmek, gelişi güzel ve keyfi hareketler ile tatbik edilen bir devlet siyaseti değildi. Aksine en ince teferruatı dahi kanuni hükümler ile tayin ve tespit edilmiş metotlu bir işti. Şöyle ki devşirilecek bölgeler, ırklar, çocuklardaki kriterler, yaşları ve hatta İstanbul'a dönülecek güzergâhlar vb. bütün incelikler kanunlar veya fermanlarla kayıt altına

60 Sebahattin Döğüş, "Osmanlı Hoşgörüsünün Kaynakları" Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı 120, Haziran 1999, B 8

alınmıştır. Devşirmeler İstanbul'a getirildiklerinde yapılacak muameleler, ve-rilecek dersler ve eğitim merhaleleri çok ciddi bir titizlikle takip edilmiş-tir. Bu ciddiyetten olacak ki yaklaşık iki buçuk asır bu sistemle Osmanlı devleti hem yönetimini merkezileştirmek ve hem de seçilmiş bir bürokrasi ile kazandığı askeri ve siyasi zaferler neticesinde üç asır dünya siyasetini yönlendirmiştir. Şu nokta, devşirme ve dolayısı ile yeniçerilik tarihi bakımın-dan dikkatle mütalaaya değer ki, II. bölümde de izah ettiğimiz gibi dev-şirme sisteminin ciddiyetindeki tarihi tespitlerden birini hatırlat-mak yerinde olacaktır. Devletten alacaklı olan bir tacirin yeniçeri ağasına ar-zuhal vererek, oğlu ocağa kabul olunduğu takdirde borcunu bağışla-yacağını bildirmesi üzerine, Yavuz Sultan Selimin hiddetle; **“para ile asker yazılmaz, Kanun-u Kadim bozulmaz”** diye ifade ettiği kaynaklar-da mevcuttur.

Devşirmelerden oluşan üst düzey bürokrat ve askeri kesim, liyakatli, basiretli ve dirayetli padişahlar döneminde Osmanlı'nın menfaatine ve üç kı-taya yayılmasına ciddi katkıları olmuştur. Fakat Padişahlar'da olması ge-reken üstün özellikler yok olmaya başladığı zamanlar ki takriben XVII yüzyıldan itibaren. Bu kesim kendi ihtirasları ve belki de milletlerini ko-ruma altına almak için devletin asli menfaatlerini arka planlara atmışlardır. Osmanlı tarihi, devşirmelerin başarılarıyla dolu olduğu gibi bunun yanında art niyetli şahsiyetlerin yaptığı hainliklere de yer vermektedir. Bu tespitleri-mi deyim yerinde ise şu ata sözümüzle toplamak istiyorum: **"At sahibi-ne göre kışner"** Bu sistemle, Osmanlı, devşirme sistemi ile yönetiminin merkezileştirilmesi ve en bunalımlı dönemlerde bile sistem tehlikesi yaşa-mamış olmasıyla ne kadar isabet ettiğini tarihe ispatlamıştır.. Osmanlı'da Devşirme mantığıyla eğitilerek; devletin askeri ve idari kadrosunda istihdam edilen Devşirmeler dönemin Padişah'ına göre şekil ve tavır almışlardır. Suyun içine konduğu kabın rengini alması gibi dirayetsiz ve ehliyetsiz Padişahlar'ın zamanında kaos oluşturup; isteklerini bazen devlete acı fatu-ralar çıkarmalarına rağmen gerçekleştiren özellikle yeniçerilerin geldiği nok-tayı Necip Fazıl Kısakürek bakın nasıl arz ediyor: **"Nizam ve İman devri-mizde Türk Hükümdarlarını, Allah'ın gölgesi şeklinde, mukaddes bir mana planında gören, itaat ve terbiye heykeli Yeniçeri, bir devre son-ra, ıslahatçı Padişah Genç Osman'ın baldırlarını çimdikleyip;**

O'na bir (oğlan) muamelesi yapacak kadar aşağılaşır.”⁶¹ Osmanlı tarihinin özellikle XVII.yüzyıldan sonraki dönemlerinde Yeniçeri Ağaları'nın veya sadrazamların kontrolünde gerçekleşen isyanlarla padişahlar tahttan indirilmiş ve hatta öldürülmüş. Yerine bir başka Osmanlı soyundan gelen birisi tahta çıkarılmıştır. Burada dikkati çeken olay, isyanı yönlendirenler emellerine ulaştıklarında ve arkalarında ciddi bir kuvvet olmamasına rağmen kendileri tahta çıkmamışlardır. Buda herhalde tarihte bir ibret levhası olsa gerek.

Burada çok özel bir konuya temas etmek istiyorum. Osmanlı devletinde, devşirme sisteminin başlangıcından 1826 yılında kaldırılışına kadar çok farklı ırklardan devşirme yapılmış olmasına rağmen din olarak sadece Hristiyanlığın seçilmesi ve kesinlikle Osmanlı tarihinin hiçbir döneminde, Yahudilerden devşirme yapılmamış olması herhalde bir tesadüf olmasa gerek. Tarihi kaynaklarda bu konuya ilişkin açıklayıcı bir bilgiye ulaşamayışım beni, Kuran-ı Kerim'de ehli kitapla ilgili ayetleri incelemeye sevk etti. Sosyal ve siyasal hayatını İslam'a endeksli olarak belirlemeye çalışan Osmanlılar'ın devşirme sistemindeki bu titizliklerinin sebebi olarak Kur'an-ı Kerim'deki Maide süresi 82.ayette ifade edilen ilahi mesaja riayet ettikleri olsa gerek. **"İnsanların inananlara düşmanlık bakımından en azılısı olarak herhalde Yahudiler/e Allah'a ortak koşanları bulacaksınız inananlara dostluk bakımından en yakın olarak da herhalde "Biz Hristiyanız" diyenleri bulacaksınız. Bunun sebebi, onların içinde bilgin kişilerin ve dünyayı terk etmiş rahiplerinin bulunmasıdır ve bunlar büyüklük taslamazlar"** buyurmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar 292 kez sadrazamlık kurumu el değiştirmiş (Mükerreren atamalarda dahil) Bu zaman içerisinde 120 devşirme sadrazam görev yapmıştır. Bunlardan 33'ü Amavut 10'u Boşnak, 19'u Gürcü, 9'u Abaza, 5'i Rum, 3'ü Hırvat, 3'ü Çerkez, 3'ü Arap, 2'si İslav, 2'si İtalyan, 1'i Pomak, 1'i Rus, 1'i Sırp, 1'i de Bulgar'dır. Sekiz sadrazamın da milliyeti ihtilaflıdır. Bunlardan da 2si Rum yahut Hırvat, 1'i Frenk yahut Rum. 1'i Pargalı İtalyan yahut Rum veyahut ta Hırvat, 1'i Hırvat yahut Macar, 1'i Boşnak yahut Hırvat iken 1 "i de Amavut yahut Rum'dur. Geriye kalan sadrazamlardan 26'sının da devşirme oldukları kesin olmakla birlikte milliyetleri hakkında ulaşabildiğimiz kaynaklarda bu konuda şimdilik bir bilgi mevcut değildir.

İlk devşirme sadrazam Mahmut Paşa'nın (1453-1466) sadaretinden son sadrazam Damat Ferit Paşa'nın (1920-1920) sadaretine kadar devşirme sadrazamlardan Mahmut Paşa, Köprülü-zade Fazıl Ahmet Paşa 15 yıldan fazla görev yapmışken, Frenk İbrahim Paşa 12 yıl, Kehle-i İkbâl Rüstem Paşa 14 yıl ve Sokullu Mehmet Paşa'da 14 küsur yıl görev yapmıştır. Kör Yusuf Siyauddin Paşa 8 yıl; Hersek-Zade Ahmet Paşa, Hadım Ali Paşa, Koca Sinan Paşa, 7'şer yıl; Muhsin Zade Mehmed Paşa 6 yıl, Kanijeli Siyavuş Paşa, Kemankeş Karamustafa Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa, Mehmet Ferit Paşa 5'er yıl; diğer sadrazamlardan 39 tanesi 1-5 yıl arasında sadarete kalmışken, Kara Davud Paşa 24 gün, Kara Musa Paşa 5 gün, Ahmet Hamdi Paşa 24 gün, Ahmet İzzet Paşa 25 gün ve Salih Hulusi Paşa ise 25 gün sadarete kalabilmişlerdir. Devşirme sadrazamların görev süresi itibariyle en ilginç ise Zurnazen Mustafa Paşa'dır. Çünkü sadaret müddeti sadece 4 saat sürmüştür. Diğer devşirme sadrazamlar ise bir aydan fazla bir yıldan az bir süre içinde görev yapmışlardır.

Bu devşirme sadrazamlardan, Dilaver Paşa ve Köprülü Damadı Siyavus Paşa Yeniçeriler tarafından öldürülürken; Rum Mehmet Paşa, Gedik Ahmet Paşa, Mahmut Paşa, Koca Mustafa Paşa, Dukakin oğlu Ahmet Paşa, Yunus Paşa, Frenk İbrahim Paşa, Kara Ahmet Paşa, Sokullu Mehmet Paşa, Derviş Mehmet Paşa, Nasuh Paşa, Kara Davud Paşa, Topal Recep Paşa, Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Salih Paşa, Hazer Pare Ahmet Paşa, Sarı Süleyman Paşa, Sürmeli Ali Paşa, Çelebi-zade Şerif Hasan Paşa, bu sadrazamlar ise idam edilmişlerdir.

Yukarıda çeşitli yönleriyle devşirme sisteminin işleyişini ve devşirme sadrazamların kısa olarak; otobiyografilerini sonuç itibariyle izaha çalıştım. Bu noktada devşirmelerin ciddi bir Türk-İslam kültürü ile eğitilmelerine rağmen devşirilen çocukların genellikle asıllarını ve ailelerini unutmadıklarını ifade edelim. Zaten devşirme toplanırken çocuğun köyü, kazası, sancağı, anasının, babasının ve sipahisinin adları yazılır, doğum tarihi ile çocuğun vücut özellikleri deftere kaydedilirdi.

Nitekim Hasan adlı bir yeniçeri, bir yanlışlıktan dolayı padişaha müracaat etmiş. devşirilmeden önce vermekte olduğu haracın, şimdi ailesinden alındığını belirterek yanlışlığın düzeltilmesini istemiştir. ⁶²

62 Yavuz. a.g.m., S 717 - 718

Buradaki önemli nokta adı geçen yeniçerinin hem köyünü hem de ailesini hatırlamış olması ve onlarla ilişkisini kesmemiş bulunmasıdır.. Çünkü, kendisine ait vergisinin akrabalarından alındığını belirtmesi, kendisi ile akrabaları arasında hâlâ ilişkisinin sürdüğünü gösteriyor. Bu konuda bir başka misalde Sokullu Mehmet Paşadır. Sırp Patrikhanesi 1459 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından kapatılmış. Patrikhanenin kiliseleri ve cemaati Ohri'deki Bulgar Kilisesine bağlanmıştı. Yaklaşık yüzyıl sonra 1557 yılında Sokullu Mehmet Paşa Sırp Patrikhanesini Peç'de (İpek) yeniden kurdurarak kardeşi, Makariosu'da Patrik olarak atadı. Görüldüğü gibi, iki kardeşten biri devşirilmiş ve İmparatorluğun en yüksek makamına geçmiş, diğeri ise eski dininde -hatta patrik olarak- yaşamını sürdürmüş ve aralarındaki ilişkide sonuna kadar devam etmiştir.

Osmanlı Beyliği'nin ve devletin gelişmesinde yüzyıllarca sürdürülen tutum, Osmanlı egemenliğini kabullenene dokunmamak ona Osmanlı düzeni içinde de geçmişe yaraşır bir yer sağlamak diye özetlenebilir. Fetihler sırasında ele geçirilen köy, kasaba ve ülkelerin yönetici tabakası Osmanlı düzeninde yönetime ve komutanlığına geçebiliyordu. Bu da fetih sırasında makamını kaybeden devlet adamlarının makamlarını tekrar ele geçirmek için ayaklanmalarını ciddi oranda engelliyordu.

Osmanlı tarihinde dikkati çeken bir başka nokta ise Osmanlı'nın, haki-miyeti altına aldığı toplumların örflerinden faydalanmasıdır. İlke olarak İslam prensiplerini göz önünde tutan Osmanlı, halkının karmaşık doğası nedeniyle, devleti oluşturan çeşitli toplulukların örf ve adet hukukunu da tanımıştır. Devlete katılan haklar arasındaki karışıklıklardan kaçınmak kaygısının, yanı sıra, iktisadi türden uygulamalarda da mahiyeti altına aldığı toplumların uygulamalarından faydalanmıştır. Bu anlamdaki tarihi vesikalardan sadece iki misali hatırlatmak yerinde olacaktır.

Osmanlı Devleti Sırp maden yasalarını sürdürmeyi, bu alanda hiçbir deneyimi olmadığından kendisi için çıkarlı bulmuştur. Öte yandan devşirme sisteminin tahlili noktasındaki mütalaamızı şu tespitle nihayete erdirmek istiyorum. Sistemin kuruluş aşamasında ve özellikle de Fatih döneminde kayda alınan ve kanunlaşan prensiplere uyulduğunda istikrarlı bir devlet yapısı ve beraberinde ciddi askeri ve siyasi zaferler elde edilmiştir. Ne zamanki kanunlar ikinci plana atılıp; hatta uygulanmamaya başlanması, buna bağlı olarak da geliş güzel devşirme yapılmış ve dev-

şirmelerin yükselişindeki titizliğe riayet edilmemiş işte o zaman devlet istikrarı kaybolarak Devlet-i Ali Osmaniye kan kaybetmeye başlamıştır. İstisnalar hariç devşirme sadrazamların görev sürelerindeki kısalığın duraklama ve çöküş dönemine rastlaması bizim yukarıdaki iddiamızın tarihi ispatı olsa gerek.

Hıristiyan askeri kurumlarından yarar sağlamak için, Osmanlı fethinden önce hafif süvari birlikleri ya da kale garnizonları sağlamış olan halkların örf ve adet hukukunu tanımıştır. Hülasa, merkezi yönetim, özünde Müslüman olmakla birlikte devletin çıkarlarını ve İslami kaideleri zedelediğinde, topraklarına kattığı milletlerin idari, mali, hukuksal ve askeri kurumlarından faydalanmıştır.

Osmanlı tarihinde ciddi bir yere sahip olan Devşirme Sistemi ve devşirme sadrazamlar adlı çalışmamızın sonucunda oluşan kanaatlerimi aynı zamanda bir hatırlatma ve konuyu toparlama mantığıyla izah etmeye çalıştım. Son olarak yaklaşık üç asır dünya siyasetine yön veren bu muhteşem devletin yükseliş sebepleriyle çöküşünü hızlandıran nedenleri izah ederek çalışmamama son vermek istiyorum.

Osmanlı devletinin, 400 çadırlık bir beylikten çok kısa zamanda dünyaya büyük bir medeniyet sunacak konuma gelmesi, Osmanlı tarihi ile uğraşan bütün araştırmacılar gibi benimde dikkatimi çekti. Osmanlı kaynaklarından edindiğim bilgilerin neticesinde;

1. İlk Osmanlı Sultanları'nın idari ve askeri kabiliyetlere sahip olması,
2. Beyliğin konuşlandığı coğrafî konumun gelişmeye müsait olması,
3. Osmanlı'nın genişleme politikası olarak birinci planda batıya yönelmesi,
4. Anadolu'daki diğer Türk Beylikleri'nin başlangıçta Osmanlı Beyliği'ne düşmanca tavırlar takınmaması,
5. Üçüncü maddeye bağlı olarak, Osmanlı'nın takip ettiği cihat politikasıyla Anadolu'daki savaşçı Türkmenler tarafından desteklenmesi,
6. Diğer Türk beyliklerinde olduğunun aksine; devletin, ailenin değil, hükümdara ait olması. Yani hakimiyet aile fertleri arasında paylaşılmaması hakimiyetinin tek sorumlusu olarak padişahın kabul edilmesi,
7. Ciddi prensiplerle oluşturulan sürekli ve merkezi bir ordunun kurulması,
8. Oluşturduğu devşirme sistemiyle sağlam ve devlete bağlı bürokrasi-

yi meydana getirmesi,

9.Toplumsal hayata hizmet, adalet ve hoşgörü prensipleriyle yön vermesi buna bağlı olarak da mahiyetindeki farklı etnik grupları kendine bağlaması vb. hasletlerle çok kısa zamanda gelişen ve dünya siyasetine üç asır boyunca yön verebilecek konuma gelmiştir.

"Her başlangıcın bir sonu vardır" kaidesi gereğince bu muhteşem devlet ne zamanki yukarıda belirttiğimiz güzel hasletlerini kaybetmesi ve buna bağlı olarak da:

1. Devlet istikrarının bozulması,

2. Devleti oluşturan kurumlar hakkında meydana getirilen kanunlara riayet edilmemesi (Devşirme kanununa aykırı uygulamalar gibi)

3. XVI.yüzyıldan sonra Batı'da meydana gelen gelişmelerin takip edilmemesi,

4. Kadınların devlet siyasetine karışmaları,

5. Eğitim müesseselerindeki ciddiyetin kaybedilip, beşik ulemasının ortaya çıkması,

6. Devletin 20 milyon km 'lik bir coğrafyaya ulaşmasıyla taşra ile merkezi yönetiminin arasındaki ilişkinin sağlamlaştırılamaması,

7. Devlet kademelerinde rüşvet iltimas ve ihtirasın giderek artması,

8. Devletteki ekonomik zaaf ve enflasyon artışının durdurulamaması,

9. XVIII.yy'dan sonra Batı'nın, bilinçli olarak Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik akımlarını körüklemesi,

10. XV.yy'da kurulan haçlı zihniyetinin batıda tekrar gündeme gelmesiyle birden fazla cephede uzun yıllar devam edecek olan savaşların çıkması gibi benzeri sebeplerden dolayı uzun yıllar dünyaya adalet ve medeniyet sunan bu muhteşem devlet ciddi bir şekilde kan kaybederek yıkılmaya doğru hızla ilerlemiş ve neticede 1922 yılında resmen hakimiyetine son verilmiştir. Bu noktadan sonra Osmanlı'nın varisleri olarak bizler büyük tecrübelerle dolu bu zengin tarihimizi hatalarıyla ve sevaplarıyla kabul-lenip; araştırmak suretiyle devlet tecrübelerini ve toplumsal hayatta oluşturduğu sosyal barışın kriterlerini günümüze taşıyıp; geleceğimize daha ciddi bir şekilde yön verebiliriz...

KİTAP BİBLİYOGRAFYASI

Akgündüz Ahmet, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, Fey Vakfı Yay , İstanbul, 1990, C.İ-VIII

Akgündüz Ahmet- Said Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, Osmanlı Arş Vak. Yayınevi, İstanbul, 1999

Aksun Ziya Nur, **Osmanlı Devleti'nin Tahlili Tenkidli Siyasi Tarihi**, Ötüken Neş., İstanbul, 1994, CI

Aktaş Ümit, **Osmanlı Çağı ve Sonrası**, Bakış Yay , İstanbul, 1995

Ateş Toktamış, **Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı**, Ümit Yay , Ankara, 1994

Ayverdi Samiha, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, Damla Yayınevi, İstanbul, 1975. C.I-VI

Beldiceanu İrene, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I**, (Çev:Server Tarilli), Say Yay . İstanbul, 1992.

Çabuk Vahit, **Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi**, Emre Yay.. İstanbul, C II

Danışmend İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronojisi**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, C.V

Dimitriadis Vasilis, **Osmanlı Beyliği 1300-1389 “Devşirmenin Kökenleri Üzerine Düşünceler”**, (Editör: Elizabeth A. Zachariadou), (Çev.Gül Çağalı Güven. İsmail Yerguz, Tülin Altınova), Tar Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1987

Gibbons Herbert A , **Osmanlı İmparatorluğun Kuruluşu**, 21.YY.Yay., Ankara, 1998

Gökbilgin M Tayyib, **Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış**, İstanbul Edb.Fak.Mat., İstanbul, 1977.

Göyünç Nejat, **Osmanlı 6 Teşkilat**, "Kuruluş Devrinde Askeri Teş-

kilat ve Devşirme Düzeni", Editör. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, C VI

_____ **Osmanlı İmparatorluğu Hakkında Bazı Düşünceler**, Ayyıldız Mat. Ankara, 1973.

Halaçoğlu Yusuf, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Türk Tar-Kur. Basımevi, Ankara, 1991

Hammer Joseph Von, **Hammer'in Osmanlı Devleti Tarihi**, (Çev Mehmed Ata), (Özetleyen: Abdulkadir Karahan), Bsmevi ?, Bsm yılı ?

Komisyon, **Osmanlı Dev. Ve Medeniyeti Tarihi**, Editör:Ekmeleddin İhsanoğlu, Yıldız Mat, İstanbul, 1994, C.I.

Komisyon, **Resimli Haritalı Mufasssal Osmanlı Tarihi**. Şehir Mat , İstanbul, 1957, C.I-IH

Keçeli Şakir, **Osmanlı Kim? Şeriat Ne?** Ardıç Yay., Ankara. 1995

Kemal Namık, **Osmanlı Tarihi**, (SadUlviye İlgaz, İhsan İlgaz), Hürriyet Yay, İstanbul. 1971, C.I.

Kısakürek Necip Fazıl, **Yeniçeri**, Büyük Doğu Yay , İstanbul, 1994

Kısakürek Necip Fazıl, **Tanrı Kulundan Dinlediklerim**, Büyük Doğu yay., 3. basım, İstanbul, 1989

Koçu Reşat Ekrem, **Osmanlı Tarihinin Panoraması**, Ak Kitabevi, İstanbul, 1964

Köprülü Fuat, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**. Türk Tar. Kur. Ankara. 1994

_____ **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**. Ötüken Neşr. İstanbul 1986.

Köprülü Orhan Fuat, **Osmanlı I Siyaset, "Osmanlı Devletinin Kuruluş ve Gelişmesindeki İtici Güçler"**, Yeni Türkiye Yay , Ankara, 1999, C.I.

Kunt Metin, Hüseyin G Yurdaydın, Ayla Ödekan, **Türkiye Tarihi 2 Osmanlı Devleti 1300-1600**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1988

Nuri Paşa Mustafa, **Netayicül-Vukuat**, (Sad: Neşet Çağatay), Türk Tar Kur Ankara. 1987. CI-H

Öz Gülağ, **Yeniçeri-Bektaş İlişkileri ve II.Mahmut**, Uyum Yay , Ankara, 1997

Özcan Abdulkadir, **Osmanlı Devleti Tarihi, "Osmanlı Askeri Teşkilatı"** (EditörEkmeleddin İhsanoğlu). Feza Gaz., İstanbul, 1999, C.I

Öztuna Yılmaz. **Osmanlı Devleti Tarihi**, Türk Tar. Kur.. Ankara, 1998, C. I-X

Paşa-Zade Kemal, **Tevarih-i Al-i Osman X.Deftter**, (HazŞefaettin Se-vercan), Türk Tar. Kur. Basımevi, Ankara, 1996

Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi** Haz: Prof.Dr. Bekir Sıtkı Baykal, T.C.Kül.Bak.Yay., Ankara, 1999, 3. Baskı

Ranke Leopold Von, **Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri 5 XVI. ve XVII. Asırda Osmanlılar ve İspanya Krallığı**, (Ter: Halid İlteber), Türkiye Yayınevi, İstanbul 1999.

Rasim Ahmet, **Ahmet Rasim ve Osmanlı Tarihi**, (Düz Metin Hasırcı), Umut Mat . İstanbul, 1999.

Refik Ahmet, **Devşirme Usulü**, Akşam Mat . İstanbul ?.

Şeker Sami, **Osmanlıda Siyasi Çözülme**, İnkılap Yay , İstanbul, 1986.

Şeref Efendi Abdurrahman, **Osmanlı Devleti Tarihi (Tarihi Devleti Osmaniye)**, (Haz: Ahmet Demir, Mehmet Kafkas), İzmir, 1995

Tahir Kemal, **Notlar/Osmanlılık/ Bizans**, (Haz:Cengiz Yazoğlu), İstanbul, 1992

Taneri Aydın, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Döneminde Ve-**

zir-i Azamlık, (1299-1453), Ankara Univ. Basımevi, Ankara, 1974

Turan Osman, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, İstanbul, 1969, C.I-II

Uzunçarşılı İsmail Hakkı, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapukulu Ocakları**, Türk Far.Kur Basımevi, Ankara, 1984.

_____ **Osmanlı Tarihi**, Türk Tar.Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, 5 Bsk., C.I-X

Ünal Mehmet Ali, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, İsparta, 1997

Witteck Paul, **Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu**, (Çev Fahriye Arık), Şirketi Mürettibiye Basımevi, İstanbul, 1947.

Yazır Elmalılı Muhammed Hamdi, **Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali**, (Sad M Sadi Göğenli-Nevzat M. Yanık), Huzur Yayınevi, İstanbul, 1996

MAKALELER

Aksoy M, "Osmanlı Devletinin Kumlusu ve Bazı Meseleler", Türk Dünyası Araştırmaları Der. S 71, Nisan 1991, s. 46-58

Baykara T, "Osmanlı Reformunun İlk Zamanlar, Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat" Tarih İncelemeleri Dergisi. C X, 1995. s. 1-12

Döğüş S , "Osmanlı Hoşgörüsünün Kaynakları", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi. S 120, Haziran, 1999 s.8-16

Ercan Y . "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi". Belleten, C.I, S. 198, Aralık, 1986, s.679-725

İlgürel Mücteba, "Acemi Oğlanı", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diy Vak Yay., İstanbul, 1988, C.I, s 324-325

İnalcık H . "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Problemi", Doğu-Batı, S.9, s.9-22

_____ "Osmanlı Fetih Yöntemleri", Cogito, 1999, S. 115-135

_____ "Osmanlı Tarihi Üzerinde Kamuoyunu İlgilendiren Bazı Sorunlar", Doğu-Batı, S.?, s.23-34.

İpşirli Mehmet. "Enderun" Mad , İslam Ansiklopedisi, Diy Vak Neş , İstanbul, 1995, C.I-XXII, s 186-187

Köymen MA, "Alp Arslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilatı" Tarih Araştırmaları Dergisi, (V, S 8-9, 1967, s. 1-15

Kunt Metin, "Osmanlı Dirlik-Kapı Düzeni ve Kul Kimliği", 2.Uluslararası Tarih Kongresi, Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu", (8-10 Haziran 1995), Tarih Vakfı Yusuf Yay , İstanbul, 1998. s. 163-173.

Mercil Erdoğan, "**Gulam**", mad , İslam Ansiklopedisi Diy Vak.Neş., İstanbul, 1996, CI-XXII. s. 180-186

Özcan Abdulkadir, "**Osmanoğulları Hakkındaki Bazı Varsayımlara Dair**" Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S.55. Ağustos, 1988, s. 25

_____, "**Devşirme**", mad. İsl.Ansk., Diy Vak Yay, İstanbul, 1994, (I-XXU. s.254.

_____, "**Gulam**", mad, İslam Ansiklopedisi, Diy.Vak.Neş., İstanbul, 1996, CI- XXII, s 184

Parry V.J., "**Osmanlı İmparatorluğu 1566-1617**", Tarih İncelemeleri Dergisi, C IV, 1989. s. 155-183

Taeschner F, "**1453 Yılına Kadar Osmanlı Türkleri**", (Çev- Necmi Ülker). Tarih İncelemeleri Dergisi. C V, İzmir 1990. s.286-311

Witteck P . "**Osmanlı İmparatorluğunda Türk Aşiretlerinin Rolü**", Tarih Dergisi, C XIII. S. 17-18. Mart 1962. Eylül 1963, s. 17-29

Yıldız H D. "**Abbasiler Devrinde Türk Kumandanları 11 Irak ct-Turki**". Tarih Enstitüsü Dergisi, S.2. Ekim 1971, s. 1-8

_____, "**Abbasiler Devrinde Türk Kumandanları El-Afşin Haydar b Kavuş**". Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul, S.45, Ağustos, 1973-1974, s.51-73.

Zeki Mustafa Z . "**Gulam**", mad İslam Ansiklopedisi, Diy. Vak Neş . İstanbul, 1996, C.14, s.178-180

